

Monika Bober*

**Stanowisko nr 20 w Przemyślu w świetle badań wykopaliskowych.
Cz. 1. Analiza typologiczno-chronologiczna źródeł ruchomych pozyskanych
w trakcie badań w latach 2005–2007**

***Site No. 20 in Przemyśl in the light of excavations. Part 1. Typological and chronological
analysis of movable finds obtained during the research in the years 2005–2007***

Site No. 20 covers the area on the west side of the cathedral church, around the building of the former Cathedral School at the Cathedral Square. This site is an important research point in Przemyśl. The discussed area has an extensive stratigraphy. The elevated nature of the place is a remain of an earth rampart from the Early Middle Ages. Below the rampart intensive settlement was uncovered. This is evidenced by the considerable thickness of the settlement layer, the presence of immovable features and plenty of movable finds. The traces of features make it possible to distinguish two phases of open settlement at the examined site – the Roman phase and the Early Middle Ages phase. The article presents the results of a typological and chronological analysis of movable artefacts obtained in the course of excavations at site No. 20 in Przemyśl carried out in the years 2005–2007. The analysis of the site stratigraphy will be the subject of a separate article.

KEY WORDS: Przemyśl, Cathedral Square, analysis of sources, open settlement, prehistory, Early Middle Ages
Submission: 26.04.2019; acceptance: 17.05.2019

UWAGI WSTĘPNE

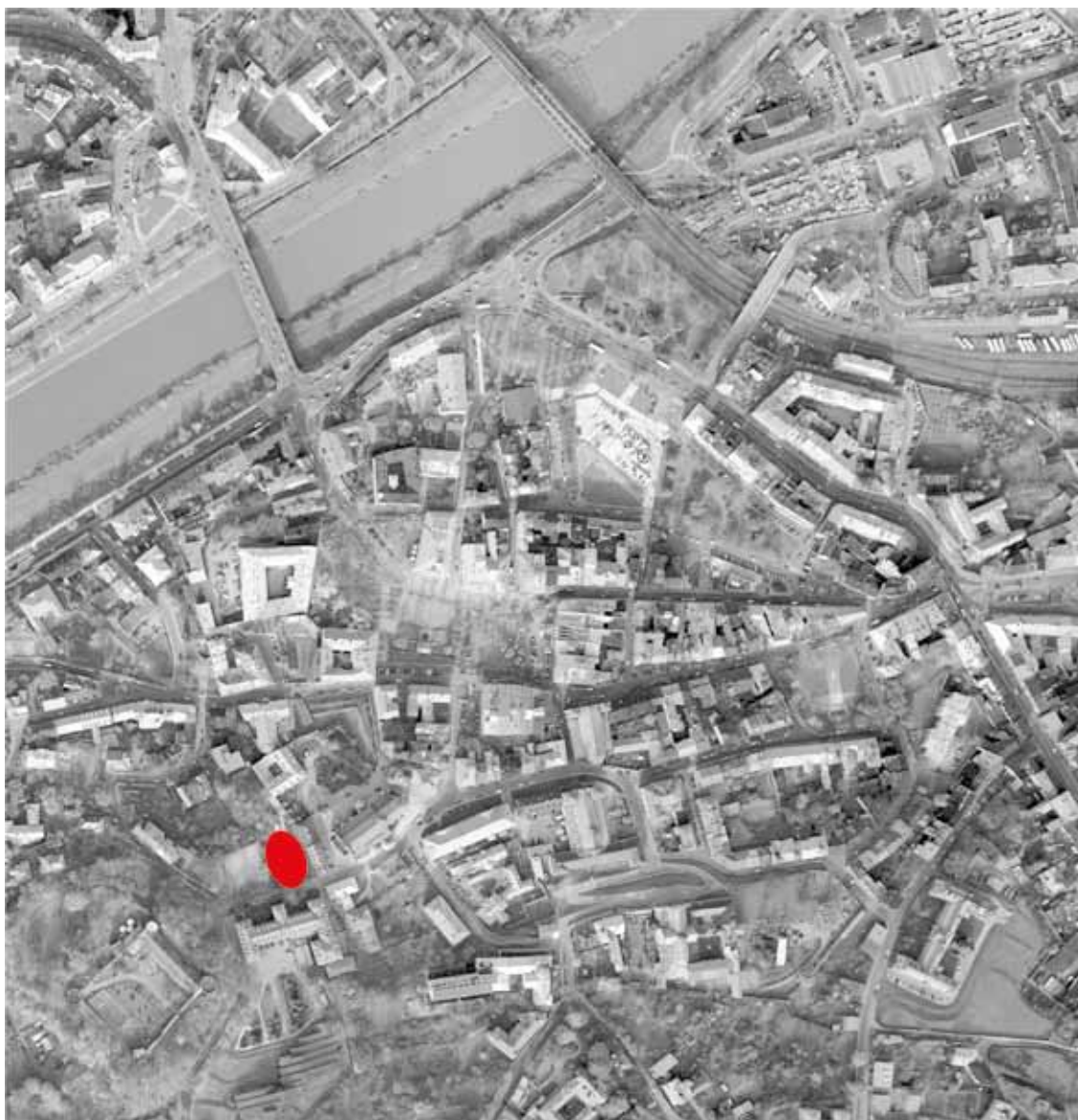
Stanowisko nr 20 w Przemyślu (AZP 108–84/86) zlokalizowane jest w zachodniej części Starego Miasta i obejmuje niewielki obszar położony bezpośrednio po zachodniej stronie kościoła katedralnego, wokół budynku dawnej Szkoły Katedralnej na Placu Katedralnym. Ze względu na lokalizację stanowiska po wschodniej stronie wzgórza zamkowego, w sąsiedztwie romańskiej rotundy św. Mikołaja, stanowisko to jest ważnym punktem badawczym na planie Przemyśla (ryc. 1).

W monografii wczesnośredniowiecznego Przemyśla na stanowisku tym jest zlokalizowana linia umocnień wczesnośredniowiecznego podgrodzia przemyskiego grodu (Poradyło 2010, 191–201). Badania tego stanowiska mają wieloletnią historię. Rozpoczął je w latach 1968–1969 Antoni Kunysz przy okazji prac ziemnych prowadzonych wokół budynku Szkoły Katedralnej (Kunysz 1973, 125–126). Kolejne prace (1970), polegające na ściągnięciu skarpy ziemnej po zachodniej stronie Szkoły Katedralnej, gdzie mieścił się wówczas Oddział Muzeum Ziemi Przemyskiej, objęte zostały nadzorem archeologicznym prowadzonym przez Andrzeja Koperskiego (Koperski 1970, 421). W roku 2004 w związku z planowaną budową ryzalitu Muzeum Archidiecezjalnego przeprowadzono prace, polegające na zniwelowaniu skarpy ziemnej po zachodniej stronie Szkoły Katedralnej. W tym samym roku Wojciech Poradyło przeprowadził

ratownicze badania archeologiczne w północnej części wykopu budowlanego (Poradyło 2005, 125–144). W 2005 i 2006 r. badania ratownicze na tym stanowisku były kontynuowane przez autorkę¹. Teren o powierzchni 1,8 ara, mechanicznie odsłonięty w 2004 r., został przebadany w celu odsłonięcia śladów osadnictwa istniejącego w tym miejscu przed usypaniem wału ziemnego, a wstępne sprawozdania i wyniki zostały opublikowane w „Roczniku Przemyskim” (Bober 2006a, 113–116; Bober 2007, 113–128). W 2007 roku przeprowadzone zostały badania uzupełniające w bezpośrednim sąsiedztwie terenu inwestycji. Poszerzono obszar badań w kierunku zachodnim i wykonano przekop przez wał. Wytoczono wykop o wymiarach 5×8 m, dłuższym bokiem usytuowany na linii wschód–zachód, tj. poprzecznie w stosunku do linii wału. Wykop eksplorowano do głębokości 6 m, tj. do poziomu przebadanej powierzchni w obrębie wykopu budowlanego. Wykonanie przekopu przez wał przyniosło poszerzenie danych na temat wału ziemnego na badanym obszarze. Wytczenie wykopu przy ścianie północnej wykopu budowlanego pozwoliło uzyskać profil poprzeczny wału na długości 20 m, z rozbudowanym układem stratygrafii.

¹ Badania prowadzono z ramienia Fundacji Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego.

* Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej im. Z. Leśniaka, ul. Łukasiewicza 10, 38-100 Strzyżów; e-mail: monbob1@wp.pl

Ryc. 1. Przemyśl, Pl. Katedralny 2, stan. 20. Lokalizacja terenu badań w latach 2005–2007 w obrębie stanowiska
 Fig. 1. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Location of study areas in 2005–2007 within the site

UWAGI O STRATYGRAFII STANOWISKA

Stanowisko nr 20 posiada rozbudowaną stratygrafię. Wy-niesienie terenu (o wysokości około 4 m) stanowi pozostałość wału ziemnego, na którego ślady natrafił A. Kunysz.

Warstwę osadniczą na badanym stanowisku stanowiła dość zbita ziemia o barwie brunatnoszarej. W warstwie tej znajdowała się duża ilość polepy, węgielków oraz duże ilości materiału zabytkowego. Występował rozproszony materiał prahistoryczny oraz wczesnośredniowieczny. Na tej podstawie chronologię warstwy określono na okres wczesnośredniowieczny. Miąższość warstwy wynosiła od około 0,40 m po stronie południowej do 1,5 m (we wschodniej części obszaru). Poniżej zalegała warstwa podglebia, która przechodziła bezpośrednio w lessowy calec. Warstwę przecinało 17 obiektów nieruchomych o różnym charakterze. Obecność obiektów pozwoliła na wydzielenie dwóch faz osadnictwa otwartego na badanym stanowisku.

Fazę rzymską reprezentują trzy obiekty: dwa pełniące funkcje palenisk (I, II) oraz jedna jama osadowa (III). Fazę wczesnośredniowieczną osadnictwa reprezentuje sześć obiektów nieruchomych. Stanowią je dwa obiekty pełniące funkcje mieszkalne o charakterze półziemianek (VI, VIII), trzy paleniska (IV, V, IX) oraz jedna jama osadowa (VII). Charakterystyka obiektów została już przedstawiona w literaturze.

Prezentowany artykuł ma na celu przedstawienie zabytków ruchomych pozyskanych podczas badań wykopaliskowych na stanowisku nr 20 w Przemyślu w latach 2005–2007 oraz zaprezentowanie wyników analizy typologiczno-chronologicznej całości zgromadzonego materiału. Analiza układu stratygrafii stanowiska będzie przedmiotem oddzielnego artykułu.

1. MATERIAŁY ZABYTEKOWE Z OKRESU PRADZIEJOWEGO

1.1. Zabytki kultury malickiej

Materiał kultury malickiej jest reprezentowany przez 4 fragmenty naczyń pozyskanych z warstwy osadniczej, gdzie zalegały na złożu wtórnym. Wykonane były z masy ceramicznej, do której dodano drobną domieszkę tłucznia kamiennego, miki oraz szamotu w postaci grudek wypalanej gliny. Powierzchnie były stosunkowo gładkie, jasnoszare lub pomarańczowe oraz czarne lub szare wewnątrz. Wśród opisywanego materiału jeden fragment stanowił część brzegu naczynia – wychylonego na zewnątrz z ukośnie nacinaną krawędzią (tabl. XXVIII:9). Prawdopodobnie jest to ułamek misy stożkowej. Taki sposób ornamentowania był charakterystyczny dla młodszej fazy kultury malickiej, tzw. rzeszowskiej, której chronologię określa się na koniec V i początek IV tysiąclecia p.n.e. (Kadrow 1996, 68–69). Analogiczny materiał ceramiczny został odkryty m. in. na stan. 83 (Przemyśl, ul. Rycerska 9a) w wypełniku obiektu kultury malickiej (Koperski 1990, 163–169) oraz na osadzie z młodszej fazy kultury malickiej – stan. 85 (Przemyśl, ul. Ciacha) (Kowalski 1975, 299–306).

Z materiałem tym należy łączyć narzędzie krzemienne – tyłczak wykonany na wiorze z krzemienia kredowego. Posiadał on zatępioną całościowo jednostronnie jedną z krawędzi bocznych oraz podstawę. Druga krawędź boczna była retuszowana stromo jedynie na $\frac{1}{4}$ wysokości. Narzędzie posiadało nieznaczne uszkodzenie w partii wierzchołkowej. Wymiary tyłczaka to: 4,84 cm długości, 1,74 cm szerokości i 0,4 cm grubości. Analogiczny zabytek został opublikowany przez B. Balcera (Balcer 1983, 109, ryc. 17:6,8).

1.2. Zabytki kultury pucharów lejkowatych

Kultura pucharów lejkowatych jest reprezentowana przez 3 fragmenty naczyń, występujących na złożu wtórnym w obrębie warstwy osadniczej. Są to niecharakterystyczne fragmenty brzuśca oraz niewielki fragment partii przydennej i dna naczynia. Ceramika wykonana była z gliny schudzonej drobnopomarańczową domieszką tłucznia kamiennego, szamotu oraz miki. Powierzchnia naczyń była wygładzona, barwy pomarańczowo-szarej. Z terenu Przemyśla znanych jest kilka znalezisk luźnych stanowiących pozostałości osadnictwa kultury pucharów lejkowatych; są to dwie krzemienne siekiery oraz dwa kamienne topory (Kośmider 2004, 24).

1.3. Zabytki z kultury mierzanowickiej

Kultura mierzanowicka jest reprezentowana przez 10 fragmentów naczyń. Wszystkie zostały odkryte w spągu warstwy osadniczej. W większości posiadały one szorstkie powierzchnie barwy szarokremowej, ciemnopomarańczowo-szarej, wewnątrz zaś brunatnej lub szarobrunatnej. Wykonane były z gliny z drobną domieszką tłucznia kamiennego, piasku, miki oraz węgla wapnia o większych ziarnach, dochodzących do 2 mm. Oprócz tej domieszki w 4 fragmentach stwierdzo-

no obecność czarnego tłucznia kamiennego. Pod względem technologicznym materiał ten należy łączyć z fazą wczesną i klasyczną kultury mierzanowickiej (Kadrow, Machnik 1997, 41–42). Znalezione fragmenty to niecharakterystyczne części naczyń – środkowe partie brzuśców. Na uwagę zasługuje jeden fragment brzuśca cienkościennego naczynia z ornamentem poziomych pasów podwójnych odcisków sznura. Taki rodzaj zdobienia był typowy we wczesnej fazie kultury mierzanowickiej (Kadrow, Machnik 1997, 29). Teren Przemyśla znajdował się w tzw. strefie B kultury mierzanowickiej, w obrębie której motywy dekoracyjne wczesnej fazy mogły się jeszcze przeżywać w fazie klasycznej (Kadrow, Machnik 1997, 78, 80). Należy przypuszczać, że ślad osadniczy ludności kultury mierzanowickiej na omawianym stanowisku można łączyć z fazą wczesną i klasyczną tegoż ugrupowania.

W spągu warstwy osadniczej, na głębokości 1,20 m od powierzchni terenu została odkryta kompletna – 2-częściowa forma odlewnicza do produkcji toporów. Zachowana była w bardzo dobrym stanie, co prawda w kilku fragmentach, jednakże pozwoliły one na rekonstrukcję całości (tabl. XVI, XVII). Wymiary jednej części wynosiły: 17 cm długości, 7,5 cm szerokości i 4 cm grubości. Po zewnętrznej stronie jednej i drugiej części formy, dookoła przebiegał rowek (o głębokości 0,3 cm), służący zapewne do przewiązania, zespojenia obydwu części formy podczas produkcji narzędzi. Na odkrytej formie nie zaobserwowano śladów miedzi, zużycia, na zewnętrznej stronie widoczne były ślady przepalenia. Forma przemyska wykonana została z miejscowego surowca (więcej: Bober et al. 2019, w tym tomie).

Forma odlewnicza odkryta w Przemyślu jest jedynym tego typu znaleziskiem z terenu ziem polskich. Formy odlewnicze do siekier miedzianych są znane z dorzecza środkowego Dunaju, w Kotlinie Karpackiej i na terenie Słowenii (Müller-Karpe 1974, tabl. 484:40; 520:10–11). Dobry stan zachowania formy pozwolił na przeprowadzenie rysunkowej rekonstrukcji kształtu topora (tabl. XVIII). Przedstawia on egzemplarz z prostym grzbietem i nieco rozszerzającym się ostrzem i wyodrębnioną tuleją na osadzenie drzewca rękojeści. Długość wynosiła 15 cm. Sposób ukształtowania grzbietu pozwala zaliczyć wymieniony egzemplarz do typu Dumbravioara (Vulpe 1970, 31 cyt. za Gedl 2000, 6). Topory tego typu występowały na terenie Siedmiogrodu, gdzie łączone były z kulturą Glina III-Schneckenberg (Machnik 1987, 29; Vulpe 1970, 32), czy też Węgier i kulturą Somogyvár-Vinkovcy (Machnik 1987, 127). Na terenie Polski znane są trzy egzemplarze takich toporów z Wielkopolski, m.in. z Leszna i Kwieciszewa (Gedl 2000, 6, tam dalsza lit.). Były to znaleziska luźne, w związku z tym określenie kultury, z którą należałoby łączyć zabytki było niemożliwe. Jednakże ich chronologia została orientacyjnie określona na schyłek III tysiąclecia przed Ch. Uznano je za importy z południowo-wschodniej Europy – mogły one pochodzić ze stepów nadczarnomorskich, strefy kaukaskiej, czy też dorzecza środkowego Dunaju w okresie poprzedzającym wykształcenie się kultur wczesnobrązowych (Gedl 2000, 7). Ze względu na analogiczny kształt topora z Przemyśla do tych egzemplarzy odkrytych w zachodniej Polsce, formę zapewne należy datować podobnie – na schyłek III tys. przed Ch. Znalezisko formy odlewniczej w Przemyślu, wykonanej

z miejscowego surowca może sugerować miejscową produkcję tego typu narzędzi.

Należy jeszcze zaznaczyć, że z terenów Podkarpacia znane są dwa topory miedziane – z Rudnej Małej (Kunysz 1960, 366–367; Żaki 1961, 88–90; Kostrzewski 1964, 62–64) i Muni-ny (Kunysz 1960, 366–367; Żaki 1961, 89; Kostrzewski 1964, 51–52). Prezentują one jednak odmienny typ – bez wyodrębnionej tulei (typ Baniabac). Zostały one określone jako importy z południowej strony Karpat, z Siedmiogrodu, czy Słowacji, a ich chronologia została określona na 2. połowę III tys. przed Ch. (Gedl 2000, 5).

1.4. Zabytki kultury trzcinieckiej

Ceramika kultury trzcinieckiej jest reprezentowana przez 18 fragmentów naczyń. Zostały one odkryte na złożu wtórnym – w warstwie osadniczej (12 fragmentów) oraz w najstarszych nasypach wczesnośredniowiecznego wału (6 fragmentów). Powierzchnie naczyń były mocno wygładzone, o barwie brunatnej, brunatno-szarej, pomarańczowo-szarej, wewnątrz czarnej; czy też szorstkie, czarne, brunatno-czarne i brunatno-kremowe. Najczęściej stosowaną domieszką dodawaną do masy ceramicznej był drobny tłuczeń kamienny, mika, piasek oraz szamot w postaci grudek wypalanej ceramiki. Dodatkowo domieszką o znacznie większej granulacji (1–3 mm) był biały tłuczeń, który wystąpił w 70% fragmentów oraz czarny rogowiec stwierdzony w 30% ułamków. Wśród materiału odnotowano 8 brzegów naczyń. Brzegi o pogrubionych, ściętych skośnie krawędziach pochodzą najpewniej z garnków o esowatym profilu (tabl. IX:7; XIII:11; XXIX:2,4). Naczynia te stanowiły formę przewodnią dla fazy klasycznej kultury trzcinieckiej z terenu Krakowa – Nowej Huty (Górski 1997, 14–23). Tylko dwa fragmenty były zdobione rytymi poziomymi żłobkami umieszczonymi na szyjce naczyń (tabl. XIV:12). Taki sposób ornamentu był popularny w kulturze trzcinieckiej (Czopek, Kadrow, Mitura 1993, 67). Zachowany brzeg z ornamentem na szyjce stanowił najpewniej pozostałość misy typu lubieńskiego (Gardawski 1959, 95; Rachwaniec 1985, XXXVIII:2, cyt. za Czopek, Kadrow, Mitura 1993, 67). Były to dość popularne formy naczyń; znamy je m. in. z Grodziska Dolnego (Czopek 1998) i Orłisk Sokolnickich (Czopek, Kadrow, Mitura 1993, 67).

1.5. Zabytki kultury łużyckiej

Zbiór ceramiki kultury łużyckiej liczy 1191 fragmentów. Z tej liczby 23 fragmenty (1,9%) zostały pozyskane z wypełnisk późniejszych obiektów. Pozostałe zostały odkryte na złożu wtórnym w nasypie wału oraz w warstwie osadniczej. Materiał ceramiczny jest mocno rozdrobniony, mimo to przy braku znalezisk metalowych, będących dobrymi datownikami, stanowi on główny zasób źródeł, które mogą być wykorzystane przy ustaleniu chronologii.

Do wyrobu naczyń użyto gliny schudzonej domieszką tłucznia kamiennego, wapiennego, rogowca, szamotu, piasku oraz miki. Najczęściej stosowaną domieszką schudzającą w analizowanym materiale ceramicznym był tłuczeń kamienny. Stanowił on domieszkę 73% fragmentów naczyń; występował samodzielnie lub przy udziale miki i piasku. Drugim składnikiem, co do popularności występowania, był tłuczeń kamienny barwy czarnej – rogowiec. Jego występowanie stwierdzono

w ponad 60% analizowanego materiału. Surowiec ten uważa się za pospolitą domieszkę schudzającą stosowaną do wyrobu naczyń ceramicznych w grupie tarnobrzeskiej w strefie przykarpackiej (Parczewski 1979, 137, 141; Gedl 1998a, 129). Kolejną domieszką często stosowaną w opisywanym materiale ceramicznym był biały tłuczeń wapienny. Jego obecność stwierdzono w ponad 50% fragmentach. Występował on jako dodatek do podstawowej domieszki – tłucznia kamiennego. Zaobserwowano go również wraz z domieszką rogowca. Stosowanie tłucznia wapiennego jako domieszki przy wyrobie naczyń ceramicznych miało najpewniej charakter regionalny, związany z tradycją wyrobu naczyń, a także dostępnością miejscowego surowca. Następną domieszką stosowaną zdecydowanie rzadziej był szamot w postaci średnich grudek wypalanej ceramiki dodawanej do masy garncarskiej. Stanowiła ona dodatek do tłucznia kamiennego, miki czy też tłucznia wapiennego i rogowca. Udział szamotu zanotowano w przypadku 7% wszystkich naczyń. Średnica ziarna domieszki podstawowej wynosiła około 3–4 mm, natomiast surowiec dodatkowy – mika, piasek – posiadał znacznie drobniejszą granulację, ich ziarna posiadały wielkość sięgającą do 1 mm.

Ścianki naczyń z reguły nie przekraczały 1–1,5 cm grubości, sporadycznie osiągając grubość około 3 cm przy dnie.

Naczynia miały przełom jednobarwny lub dwubarwny. Wydaje się, że barwa przełomu świadczy bardziej o powszechnym wypale w atmosferze utleniającej i nierównej temperaturze stygnięcia niektórych naczyń w ogniskach lub prymitywnych piecach (Mogielnicka-Urban 1984, 118–119).

Powierzchnie naczyń były przeważnie szorstkie lub chropowate (62,05% wszystkich naczyń i fragmentów), rzadziej występowały fragmenty o fakturze gładkiej i wygładzanej (37,95%).

Ze względu na sposób wykonania naczynia wyróżnia się cztery podstawowe tzw. grupy technologiczne:

- I. Ceramika o powierzchni zewnętrznej czarnej (określanej też jako szaroczarna czy ciemnoszara) i wewnętrznej brunatnej;
- II. Ceramika o powierzchni zewnętrznej brunatnej, wewnętrznej czarnej;
- III. Ceramika obustronnie brunatna;
- IV. Ceramika obustronnie czarna.

Grupy te odpowiadają wcześniej wydzielonym dla innych stanowisk „tarnobrzeskich” (por. np. Czopek, Podgórska-Czopek 1991, 98; Czopek 1997, 65; Czopek 2001, 122–124). Dodatkowo wszystkie grupy podzielone zostały na następujące podgrupy:

- A – ceramika obustronnie gładka;
- B – ceramika o powierzchni zewnętrznej szorstkiej;
- C – ceramika o powierzchni zewnętrznej chropowatej.

Frekwencję poszczególnych grup zawiera tabela 1.

Porównując te wartości do danych z wybranych osad z terenu południowo-wschodniej Polski (tabela 2), można zauważyć występowanie pewnych prawidłowości, polegających na wyraźnej dominacji grupy III (szczególnie podgrupy B), którą zanotowano na wszystkich stanowiskach oraz niewielki udział naczyń o powierzchniach zewnętrznych czarnych, zaś wewnętrznych brunatnych – I grupa surowcowa. Występowanie ceramiki o takich cechach ma charakteryzować materiał grupy tarnobrzeskiej ze schyłkowej fazy epoki brązu.

Opisywana ceramika łużycka jest zróżnicowana pod względem stylistycznym. Dotyczy to klasycznej taksonomii. Zdob-

Tabela 1 / Table 1

**Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Podział
analizowanego materiału ceramicznego
na poszczególne grupy technologiczne**

**Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20.
Distinction of the analyzed ceramic material
into individual technological groups**

Ceramika	Warstwa kulturowa		Razem	
	N	%	N	%
Gt I (zew. czarna, wew. brunatna) – razem			122	10,25
W tym: A – gładka B – szorstka C – chropowata	54	44,30		
	36	29,50		
	32	26,20		
Gt II (zew. brunatna, wew. czarna) – razem			206	17,30
W tym: A – gładka B – szorstka C – chropowata	62	30,10		
	108	52,40		
	36	17,50		
Gt III (brunatna) – razem			729	61,20
W tym: A – gładka B – szorstka C – chropowata	264	36,20		
	366	50,20		
	99	13,60		
Gt IV (czarna) – razem			134	11,25
W tym: A – gładka B – szorstka C – chropowata	72	53,00		
	51	38,00		
	11	8,20		
Zniszczona				
Razem			1191	100

nictwo natomiast było mniej zróżnicowane i przedstawiało raczej jednostronny charakter. Ceramika ornamentowana stanowi 3,7% analizowanego zbioru.

Wyliczenia procentowe obejmują cały zbiór ceramiki, zarówno naczynia zachowane w większych fragmentach, jak i te mocno rozdrobnione. Analizie poddano materiał pochodzący z obiektów (ma on zdecydowanie wtórny charakter) i z wydzielonych warstw. Biorąc pod uwagę strukturę oraz technikę wykonania ornamentu, można przedstawić następujące wyliczenia, pokazujące ich frekwencje w ogólnej liczbie elementów zdobniczych². Uwzględniono (podobnie jak w istniejących wyliczeniach – Dmochowska 1985, 51–94) wszystkie rodzaje ornamentyki, w tym dziurki w talerzach-plackach.

Występujące ornamenty można podzielić (wg Węgrzynowicz, Dmochowska 1989, 200) na następujące rodzaje:

- guzy „imacze” – 1 (2,3%)
- guzki gładkie i skośne nacięcia – 1 (2,3%)
- ornament ryty – 3 (6,8%)

² Za 100% przyjęto liczbę elementów zdobniczych występujących na naczyniach (łącznie 44 fragmenty naczyń), co oznacza, że jeśli na danym naczyniu występował np. ornament ryty i guzki fragment naczynia był liczony dwa razy.

- ornament palcowy – 30 (68,2%)
- krótkie listwy plastyczne – 3 (6,8%)
- otworki (na talerzach-plackach, na brzuścach naczyń) – 5 (11,3%)
- dziurki pod krawędzią – 1 (2,3%)

W analizowanej grupie naczyń, zdecydowanie przeważał ornament palcowy. W znacznie mniejszym stopniu wystąpił ornament ryty, w postaci listw plastycznych i „ażurowy”. Stwierdzono tylko jeden fragment naczynia z dziurkami pod krawędzią (tabl. XIV:2).

Według T. Węgrzynowicz oraz G. Dmochowskiej (Węgrzynowicz, Dmochowska 1989, 197–214) cechy najwyraźniej różnicujące ornamentykę grup tarnobrzeskiej i górnośląsko-małopolskiej, to otworki pod krawędzią w tarnobrzeskiej i wydane listwy/guzy „imacze” w górnośląsko-małopolskiej. W swoich rozważaniach na temat częstotliwości występowania badanych typów naczyń, w 4 różnych strefach zasięgu kultury łużyckiej (A–D), wymienione badaczki zauważyły, że w zakresie występowania motywów zdobniczych ostre różnice między grupą tarnobrzeską a górnośląsko-małopolską dotyczą zwłaszcza ornamentu guzowego i rytego, na których bazuje głównie grupa górnośląsko-małopolska, a grupa tarnobrzeska używa w znacznie mniejszym stopniu (por. także Dmochowska 1985, 61). Wśród opisywanego materiału ceramicznego ornament ryty był złożony głównie z grup skośnych żłobków pochyłonych w przeciwne strony zawsze umieszczanych poniżej dookolnej linii rytej. Wystąpił on wyłącznie na ostroprofilowanych czerpakach dodatkowo zaopatrzonych na wylewie w guzek.

Przez cały okres rozwoju tarnobrzeskiej kultury łużyckiej stosowano ornament w postaci gładkich guzków. Począwszy od fazy II zaobserwowano tendencję do urozmaicania zdobień przez umieszczanie guzków na brzuścach czerpaków w grupach po 2, 3 i 4. Ceramika tak zdobiona stanowiła całkiem sporą grupę (36,2%) wśród materiałów „tarnobrzeskich”, analizowanych przez G. Dmochowską (Dmochowska 1985, 72).

Ornament płaskich guzków wśród opisywanej ceramiki wystąpił rzadko, głównie na największej wydutości brzuśców profilowanych mis.

Analizowany zbiór ceramiki, pod względem stylistycznym, swym charakterem bardziej nawiązuje do grupy górnośląsko-małopolskiej niż do tarnobrzeskiej.

Materiał ceramiczny pozyskany podczas badań był znacznie rozdrobniony. Fragmenty pochodziły niemalże ze wszystkich partii naczyń. Tabela 3 zawiera zbiór asortymentu analizowanego materiału ceramicznego.

Wśród naczyń pozyskanych podczas badań w Przemyślu można wyróżnić: naczynia wazowate, garnki, misy, czerpaki i talerze-placki. Są one w większości zachowane fragmentarycznie, co uniemożliwiło pewną klasyfikację typologiczną form naczyń. Poniżej zostaną one bliżej scharakteryzowane.

Naczynia wazowate

Naczynia wazowate reprezentowane są głównie przez środkowe części naczyń oraz w niewielkim stopniu przez części brzegowe. Są to głównie wylewy ukształtowane cylindrycznie (tabl. XI:12) lub stożkowato (tabl. VIII:4) oraz lekko rozchylone (tabl. XIV:1). Do grupy waz należy zapewne zaliczyć także gładkie, pionowo lub stożkowato ukształtowane małe fragmenty wylewów (tabl. IX:3,4,7,18; XI:7; XIV:3; XXXVI:20).

Tabela 2 / Table 2

Porównanie frekwencji poszczególnych grup technologicznych (GT) w zbiorach ceramiki „tarnobrzeskiej” z wybranych osad południowo-wschodniej Polski. Wg Hozer 2009, tabela 2, tam dalsza literatura

Comparison of the frequency of individual technological groups (GT) in the "Tarnobrzeg" pottery collection from selected settlements of south-eastern Poland. According to Hozer 2009, table 2, further literature there

GT	Terliczka		Kliszów		Białobrzegi		Tarnobrzeg -Zakrzów		Grodzisko Dolne		Trzęsówka		Czarna		Ostrowy Tuszowskie	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
I	71	1,1	122	5,1	98	1,2	237	9,2	165	1,6	425	16,1	9	0,4	107	8,1
II	1187	17,6	73	3,0	223	2,8	169	6,6	784	7,7	255	9,7	35	1,6	111	8,5
III	4063	60,3	2020	83,6	7193	88,6	2039	79,0	8378	82,2	1871	70,8	2161	96,3	1073	81,7
IV	371	5,5	101	4,2	263	3,2	0	0,0	402	3,9	0	0,0	38	1,7	22	1,7
?	1042	15,5	99	4,1	338	4,2	135	5,2	458	4,5	91	3,4	0	0,0	0	0,0
Razem	6734	100	2415	100	8115	100	2580	100	10187	100	2642	100	2243	100	1313	100

Tabela 3 / Table 3

Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Asortyment łuzycznego materiału ceramicznego

Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Collection of the Lusatian ceramic material

Warstwa	Brzegi		Części środkowe		Dna		Ucha		Placki		Razem	
06.7	39		600		43		4		35		721	
06.7a	8		107		10		–		5		130	
Nc	–		16		–		–		–		16	
06.5	5		58		5		–		–		68	
06.6a	3		45		4		–		–		52	
06.6b	4		20		3		–		–		27	
luźne	10		83		4		–		–		97	
Razem	69	5,8%	1009	84,7%	69	5,8%	4	0,3%	40	3,4%	1191	100%

Brzuśce naczyń wazowatych w analizowanym materiale ceramicznym posiadały dwustożkowaty łagodny profil (tabl. XIV:1), wyraźnie dwustożkowaty (tabl. XIV:4) lub lekko (tabl. XLV:18–19) czy też ostro podkreślony załom (tabl. XLV:12).

Naczynia wazowate z wyodrębnionymi szyjkami tworzą wewnątrz bardzo zróżnicowaną grupę (Moskwa 1976, 62–74). W przypadku analizowanego materiału wydaje się, że są to głównie typy II/1/a, III/1/a. Pierwszy z nich wg K. Moskwy datowany jest od IV okresu epoki brązu po okres halszacki, drugi od IV okresu epoki brązu do okresu lateńskiego. Potwierdzają to również ustalenia M. Przybyły (Przybyła 2003, 27–54) gdzie wyróżnione przez niego typy 23, 25, 26, 27 odpowiadają opisywanym egzemplarzom i są one odnoszone także do III fazy rozwojowej ceramiki „tarnobrzeskiej” (Przybyła 2003).

Wśród naczyń wazowatych spotyka się także formy miniaturowe naśladujące większe naczynia. Bliskie analogie dla miniaturowego naczynia ze śladem po guzku zaznaczonym u nasady szyjki znajdujemy m.in. w Trzęsówce (Moskwa 1971, tabl. X:1) i Knapach (Czopek 2004a, tabl. XII:1; XIV:3). Występują one również wśród popielnic charakterystycznych dla grupy górnośląsko-małopolskiej, datowanych głównie na wczesny

okres halszacki (typ B-7 wg Mikłaszewska-Balcer, Miśkiewicz 1968, 6–7, 101).

Garnki

Tworzą one dominującą ilościowo grupę naczyń na analizowanym stanowisku. Zostały zrekonstruowane głównie na podstawie fragmentów brzegowych. Niemniej ich zaklasyfikowanie tutaj nie powinno budzić wątpliwości. Wszystkie te naczynia można zakwalifikować do dwóch zasadniczych typów.

Najliczniejsze są garnki określane jako tulipanowate lub esowate. Jest to grupa dość jednorodna pod względem formy. Poszczególne egzemplarze różnią się przede wszystkim wielkością oraz sposobem opracowania powierzchni zewnętrznej. Obok garnków o powierzchniach gładkich (tabl. IX:9; X:1) występują też formy o powierzchniach chropowatych (tabl. IV:22; XXVIII:8).

Ważną cechą chropowatych i szorstkich garnków jest ich baniasta forma (średnica wylewu mniejsza od średnicy brzuśca) i lekko podcięty, zaznaczony brzeg. Można je uznać za najbardziej typowe dla grupy górnośląsko-małopolskiej (np. Mikłaszewska-Balcer, Miśkiewicz 1968, 8–9 – typ E2;

Galasińska-Herbendowa 1989, tabl. XVI:d; XXXI:a; LXIV:i; LXV:d; C:c; CII:e; Czopek 2003, 78–79).

Garnki gładkościenne były z reguły mniejszych rozmiarów. Datuje się je tradycyjnie na III–IV, a sporadycznie i V okres epoki brązu (Moskwa 1976, 53; Gedl 1998, 61–62). Tak samo datowane są w grupie górnośląsko-małopolskiej (Miklaszewska-Balcer, Miśkiewicz 1968, 101, typ – D1).

Wśród naczyń esowatych znajdował się jeden fragment zdobiony listwą plastyczną z dołkami palcowymi. Pozioma listwa plastyczna z odciskami palców przebiegała w górnej partii brzuśca (tabl. X:1).

Drugą grupę naczyń tworzą garnki jajowate czy workowate, nieornamentowane (tabl. X:2–5,8; XI:6,9; XIV:1,9; XXVIII:4,7; XXIX:6) lub z ornamentem listwy plastycznej z dołkami palcowymi. Mają one analogie w tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej. Jako przykład można podać osadę w Białobrzegach (np. Czopek 1997, tabl. V:2,10; XII:12–14) oraz cmentarzyska w Knapach (Czopek 2004a, tabl. XXXI:1), Manasterzu (Godlewski 2001, tabl. VII:1; XII:1) i Trójczycach (Poradyło 2001, tabl. V:1). Szczególnie licznie wystąpiły na cmentarzysku w Janowicach Poduszowskich (Matoga, Matoga 1985, tabl. I:4,7; IV:9; VII:6–8; XIV:5).

W tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej garnki jajowate datuje się przede wszystkim na III fazę jej rozwoju (Moskwa 1976, 55–60), wskazując jednocześnie na ich datowanie w kulturze łużyckiej już od IV okresu epoki brązu (Węgrzynowicz 1973, 56–57). Garnki jajowate i esowate należą do form pospolitych w całej kulturze łużyckiej, szczególnie często spotykanych w obrębie grupy górnośląsko-małopolskiej, zwłaszcza w jej fazie klasycznej (Durczewski 1939–1946, 46–52; Gedl 1962, 37).

Garnki z ornamentem listwy plastycznej są bardzo charakterystyczne dla zespołów późnej fazy grupy tarnobrzeskiej ze wschodniej części polskich Karpat (Gedl 1998, 63–64). Występują również we wczesnej epoce żelaza w strefie karpackiej na zachód od zasięgu grupy tarnobrzeskiej, gdzie zaznaczają się również wpływy z grupy górnośląsko-małopolskiej (Madyda-Legutko 1995, 245,247,255; ryc. 3:1–4; 7:1,12; 8:1). Stylistyka naczyń zdobionych listwami jest bliska naczyniom grupy górnośląsko-małopolskiej (Durczewski 1939–1946, 49, 50; ten sam, 1948 np. tabl. XXXVIII:1,2,22,24; Gedl 1970, tabl. III:a1; XIV:4; Bazieli 1992, tabl. VI:13; XX:9), jak i garnkom z III fazy rozwojowej tarnobrzeskiej kultury łużyckiej (Moskwa 1976, 59–61, 97, 100, 102, ryc. 34:a,c; 69:h; Dmochowska 1985, 65).

Większą część analizowanego zbioru ceramiki stanowią fragmenty ze środkowych partii różnych naczyń. Często są też fragmenty płaskich den (tabl. XII:1,7,10–12) czy też brzuśców. Stan zachowania wymienionych naczyń uniemożliwia określenie ich form, a tym samym poddanie analizie typologiczno-chronologicznej.

Misy

Wśród analizowanego materiału ceramicznego wyróżniono następujące odmiany mis: stożkowate, półkuliste oraz silnie profilowane (w tym o przekroju kolankowatym).

Dysponujemy jednym fragmentem wylewu misy stożkowej (tabl. VIII:11). Jest to przykład naczynia o prawie prostych ściankach, stożkowato rozszerzających się ku górze, zapewne z płaskim dnem – typ I/5 wg K. Moskwy (Moskwa 1976, 75). W opisywanym zbiorze ceramiki wystąpił fragment miseczki stożkowej o znacznie zmniejszonych rozmiarach (tabl.

XLV:20), pozwalający na rekonstrukcję rysunkową całości naczynia. Reprezentuje ono tę samą formę misy stożkowej co poprzedni fragment. Misy stożkowe są formami długotrwałymi, których chronologię określa się od IV okresu epoki brązu do początku okresu lateńskiego włącznie (Moskwa 1976, 75; Węgrzynowicz 1973, 37). Dlatego też naczynia te nie uznaje się za wyznacznik chronologiczny (Czopek 1997, 68; Przybyła 2003). Kilka egzemplarzy przemyskich mis (tabl. IX:13,15) jest zbliżonych do typu I/6 wg K. Moskwy, określanych jako misy stożkowato-półkoliste (Moskwa 1976, 75–76). Naczynia te posiadają lekko łukowate ścianki i krawędź górną nieco wywiniętą na zewnątrz i spłaszczoną. Misy takie występowały na cmentarzyskach w Grodzisku Dolnym i Zbydniowie, gdzie na podstawie współwystępowania zabytków metalowych, będących dobrymi datownikami, ich chronologię określono na III–IV okres epoki brązu (Moskwa 1976, 76).

Drugą odmianę mis stanowią misy półkoliste. Cechą charakterystyczną mis półkolistych są mocno łukowate ścianki i słabo wyodrębnione dno.

Misy półkoliste w analizowanym materiale charakteryzują się słabo wyodrębnionym dnem i mocno łukowatymi ściankami (tabl. IV:21; VIII:1; IX:3; XIV:7), niekiedy w górnej części zagiętymi do środka. Reprezentowane są głównie przez dwa typy wyróżnione przez K. Moskwę: I/2 i I/3 (Moskwa 1976, 75). Pierwszy typ stanowią misy o ściankach bardziej łukowatych i górnych krawędziach lekko wywiniętych do środka (VIII:1; XI:3; XIV:7). Misy typu I/3 stanowią przykład naczyń półkolistych (tabl. IV:21). Naczynia te datowane są od okresu halsztackiego do początku okresu lateńskiego (Durczewski 1939–1946, 55; Moskwa 1976, 75,103). Według ustaleń M.S. Przybyły głębokie misy półkoliste są typowym inwentarzem dla fazy IIIB (Przybyła 2003, 41–42). Jednakże na cmentarzysku w Bachórze-Chodorówce, gm. Dynów pojawiają się jednak już w zespołach datowanych na schyłek epoki brązu (Gedl 1994, 42–43).

W grupie górnośląsko-małopolskiej misy półkuliste z brzegiem zagiętym do środka były rozpowszechnione głównie w okresie halsztackim. Rzadziej spotykane są pod koniec epoki brązu (Gedl 1970, 171; tabl. III:a2, d2; V:d2; VI:a3; XV:4,6). Ich szczególnie liczne występowanie zanotowano na stanowisku w Lasowicach Małych (Dobrzańska, Gedl 1962, ryc. 6:e; 7:e; 8:e,f; 9:b; 11:b; 12:a,d).

Misy profilowane charakteryzują się ostro lub dość ostro załamanym brzuścem, przechodzącym bezpośrednio w szyjkę lub posiadają wyodrębnioną szyjkę oraz dno – płaskie lub półkoliste (Moskwa 1976, 76). Wśród analizowanego materiału występują dwa typy: II/1/a i II/1/c wyróżnione przez K. Moskwę. Misy o dość ostro załamanym brzuścu, przechodzącym w rozchyloną, niekiedy lekko łukowatą szyjkę, reprezentujące typ II/1?a, wystąpiły wśród analizowanego materiału kilkakrotnie (tabl. VIII:2–4,12; XI:4,5; XIV:2,6,11). Egzemplarze te różnią się między sobą zarówno wielkością naczynia, jak i stopniem profilowania jego ścianek. Naczynia te niekiedy były dekorowane. Z Przemyśla znamy jeden fragment takiej misy, gdzie na załomie brzuśca występowały guzki poprzedzielane pasem ukośnych nacięć (tabl. XI:5).

Wylew kolejnej misy profilowanej posiadał ciekawy ornament w postaci skośnych nacięć na wewnętrznej stronie krawędzi wylewu oraz dodatkowy ornament w postaci dziurek pod krawędzią. Według K. Moskwy garnki z dziurkami w grupie

tarnobrzeskiej należy datować na okres halsztacki i początek okresu lateńskiego (Moskwa 1976, 57).

Na uwagę zasługuje misa o powierzchni gładkiej, której formę udało się zrekonstruować niemalże w całości (tabl. XIV:14). Posiada ona załamany brzusiec i rozchyloną szyjkę ze skośnie ściętymi krawędziami wylewu. Misy profilowane, dość licznie występujące w Małopolsce, określa się na czasy od III okresu epoki brązu do okresu halsztackiego (Moskwa 1976, 76).

Drugi typ mis (II/1/c wg K. Moskwy) charakteryzuje się dość wyraźnie załamanym brzuścem przechodzącym w krótką cylindryczną szyjkę. Misy te posiadają przekrój kolankowaty (tabl. VIII:5,7,8; XXVIII:6). Naczynia te są datowane od IV okresu epoki brązu, lecz najbardziej rozpowszechnione są w okresie halsztackim (Moskwa 1976, 77).

Chronologię mis profilowanych wg K. Moskwy należy umieścić w ramach III – 1. połowy IV okresu epoki brązu (Moskwa 1976, 76). Podobne formy znane są z cmentarzyska w Zbydniowie, gdzie zostały zaliczone do drugiej fazy rozwoju grupy tarnobrzeskiej, datowanej przez wymienionego autora na 2. połowę IV i V okres epoki brązu (Moskwa 1979, 57). Misy profilowane są także typowe dla cmentarzysk grupy górnośląsko-małopolskiej (Durczewski 1939–1946, 56; ten sam 1948, 5–33; Gedl 1970, 170–171) datowanych na V okres epoki brązu. Występują również we wczesnej fazie okresu halsztackiego.

Talerze-placki

Wśród opisywanego materiału ceramicznego znajduje się spora grupa talerzy-placków. W większości przypadków zachowane są jedynie we fragmentach. Brzegi są z reguły zaokrąglone lub prosto ścięte. Poza nielicznymi wyjątkami powierzchnia jest z jednej strony gładka, z drugiej szorstka. Rzadko występuje zdobnictwo w postaci odcisków palcowych (tabl. XIII:2,6,9). Talerze-placki sporadycznie występują na cmentarzyskach, na osadach należą do wyróżniającej się grupy (Czopek 1997, 69). W Przemyślu stanowią one 3,4% całości analizowanego materiału (tj. 40 fragmentów). Upowszechnienie placków glinianych w grupie tarnobrzeskiej nastąpiło we wczesnej epoce żelaza (Podgórska-Czopek, Czopek 1991, 101). Występowały również z materiałami fazy wczesnej i środkowej (Czopek 1994, 32–42).

Datowanie opiera się z konieczności wyłącznie na materiale ceramicznym, dość przy tym rozdrobnionym. Ponadto odkryta ceramika nie daje dobrych podstaw do dokładnego

datowania. Sytuację dodatkowo komplikuje niemal całkowity brak przedmiotów metalowych.

W analizowanym materiale dominują garnki esowate o chropowaconych powierzchniach, ze zdobnictwem plastycznym w postaci listew. Są one odnoszone do młodszego okresu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Obok nich, jednak w mniejszym stopniu, występują formy jajowate. Datuje się je przede wszystkim na III fazę rozwoju tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Tylko na jednym naczyniu wystąpiły dziurki pod krawędzią, które są tak charakterystyczne dla III fazy rozwojowej tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Liczną formą występującą na omawianych osadach są talerze-placki. Upowszechnienie placków glinianych w grupie tarnobrzeskiej nastąpiło we wczesnej epoce żelaza (Podgórska-Czopek, Czopek 1991, 101). Zapewne na przełom brązu i wczesnej epoki żelaza datować należy część naczyń wazowatych, choć ze względu na brak form nieuszkodzonych trudno to jednoznacznie stwierdzić. Wszelkie dokładniejsze stwierdzenia nie są w chwili obecnej możliwe.

Podsumowując, materiał ceramiczny ze stanowiska nr 20 można ogólnie datować na koniec epoki brązu i początek wczesnej epoki żelaza (V okres epoki brązu – HaC). Trudne jest „rozwarstwienie” chronologiczne materiałów ceramicznych i wskazanie wśród nich form jednoznacznie młodszych.

1.6. Zabytki kultury przeworskiej

Materiał ceramiczny z okresu rzymskiego stanowi 258 fragmentów naczyń, z czego 105 pochodzi z wypełnisk dwóch obiektów nieruchomych, 94 z warstwy osadniczej, zaś ostatnia grupa stanowi materiał odkryty na złożu wtórnym – w warstwach wału oraz wtórnie w obiektach o późniejszej chronologii (tabela 4).

Przeprowadzając analizę materiału ceramicznego, wzięto pod uwagę sposób uformowania ścianek i wykończenie powierzchni naczynia, rodzaj, ilość i wielkość domieszki, rodzaj wypału, a także grubość ścianek. Zastosowany został podział grup technologicznych opracowany dla osady w Otałęży (Podgórska-Czopek 1999, 151–152). Wydzielone zostały dwie podstawowe grupy naczyń: lepienie ręczne i toczone na kole, a następnie w obrębie tychże dokonano kolejnych, bardziej szczegółowych podziałów (tabela 6).

Tabela 4 / Table 4

Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Frekwencja materiału ceramicznego kultury przeworskiej

Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Frequency occurrence of the Przeworsk culture ceramic material

	Toczona		Lepiona		Razem	
	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
W-wa osadnicza	4	4,3	90	95,7	94	34
Ob. 1	3	3	98	97	101	36,6
Ob. 2	–	–	4	100	4	1,5
Ob. 3	–	–	17	100	17	6,1
Późniejsze ob.	1	9	10	81	11	4
Nasypy	3	6,1	46	93,9	49	17,8
Razem	11	4	266	96	276	100

Tabela 5 / Table 5

Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Asortyment materiału ceramicznego kultury przeworskiej
Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Collection of the Przeworsk culture ceramic material

	W-wa osadnicza	OB. I	OB. II	Późniejsze obiekty	Nasypy wału	Razem
Brzegi	20	12	–	1	5	38
Brzuśce	60	72	3	9	38	182
Dna	13	17	–	–	6	36
Ucha	1	–	1	–		2
Razem	94	101	4	10	49	258

Tabela 6 / Table 6

Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Podział materiału ceramicznego kultury przeworskiej na grupy technologiczne
Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Distinction of the Przeworsk culture ceramic material into technology groups

	Ręcznie lepione							Toczone		Razem	
	A – ceramika stołowa		B – ceramika grubej roboty								
			A		B						
	A	b	1	2	1	2	3	A	B		
W-wa osadnicza	3	10	20	15	10	22	10	3	1	94	34
Ob. I		2	20	9	32	17	18	2	1	101	36,6
Ob. II					4					4	1,5
OB. III			5	7	4		1			17	4
Późniejsze ob.		2	4		2	1	1	1		11	17,8
Nasypy wału	13	6	9	5	4	8	1		3	49	6,1
Razem	16	20	53	29	52	47	30	6	5	276	
%	5,8	7,2	21	13	20,4	17,4	11,2	2,2	1,8	100	

Wśród analizowanego zespołu ceramicznego przeważają naczynia lepiące ręcznie – 96%. Zdecydowana większość naczyń należy do grupy IB – w sumie 83%, z czego IBa – 34%, zaś IBb – 49%. Naczynia stołowe stanowiły 13% całości materiału, z czego 55,6% to była ceramika czerniona. Zanotowano niewielki (4,3%) udział ceramiki toczzonej na kole.

Formy naczyń

Materiał ceramiczny pozyskany podczas badań był bardzo rozdrobniony. Z tego też powodu tylko jedną formę udało się częściowo zrekonstruować, uzyskując pełny profil naczynia. W kilkunastu przypadkach można było odtworzyć partie przydenne, czy też górne części naczyń, najczęściej jednak można było określić jedynie kształt wylewu. Pozostałą część materiału stanowiły fragmenty brzuśców, czasami bardzo małe, na podstawie których nie było możliwym określenie form naczyń, z których pochodzą. Frekwencję poszczególnych fragmentów zawiera tabela 5.

Naczynia lepiące ręcznie

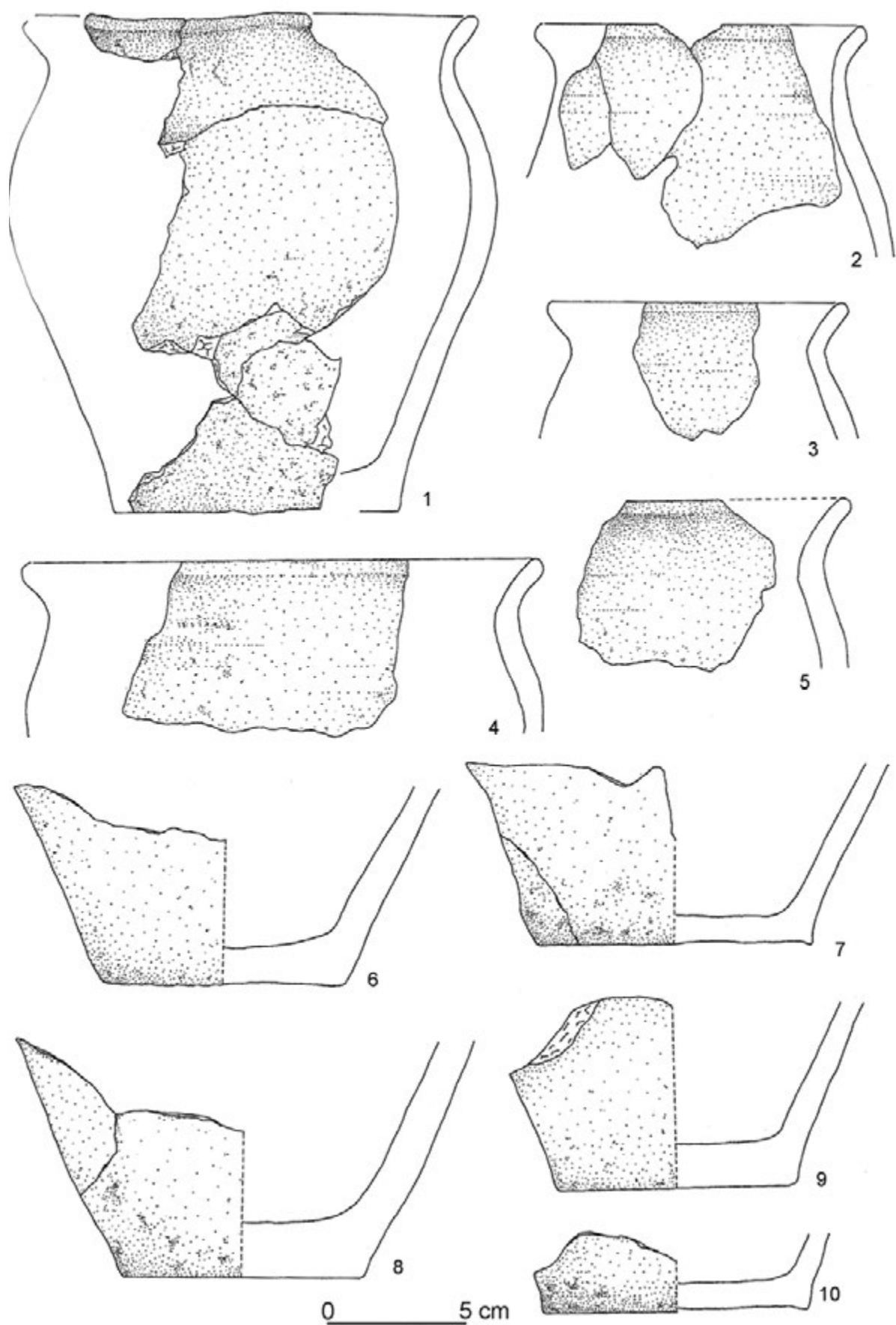
Wśród ceramiki lepiącej w rękach wyróżniono garnki o profilu esowatym i jajowatym, wazy, czarki oraz misy. Rozdrobnienie materiału często uniemożliwiało określenie całości form naczyń.

Garnki

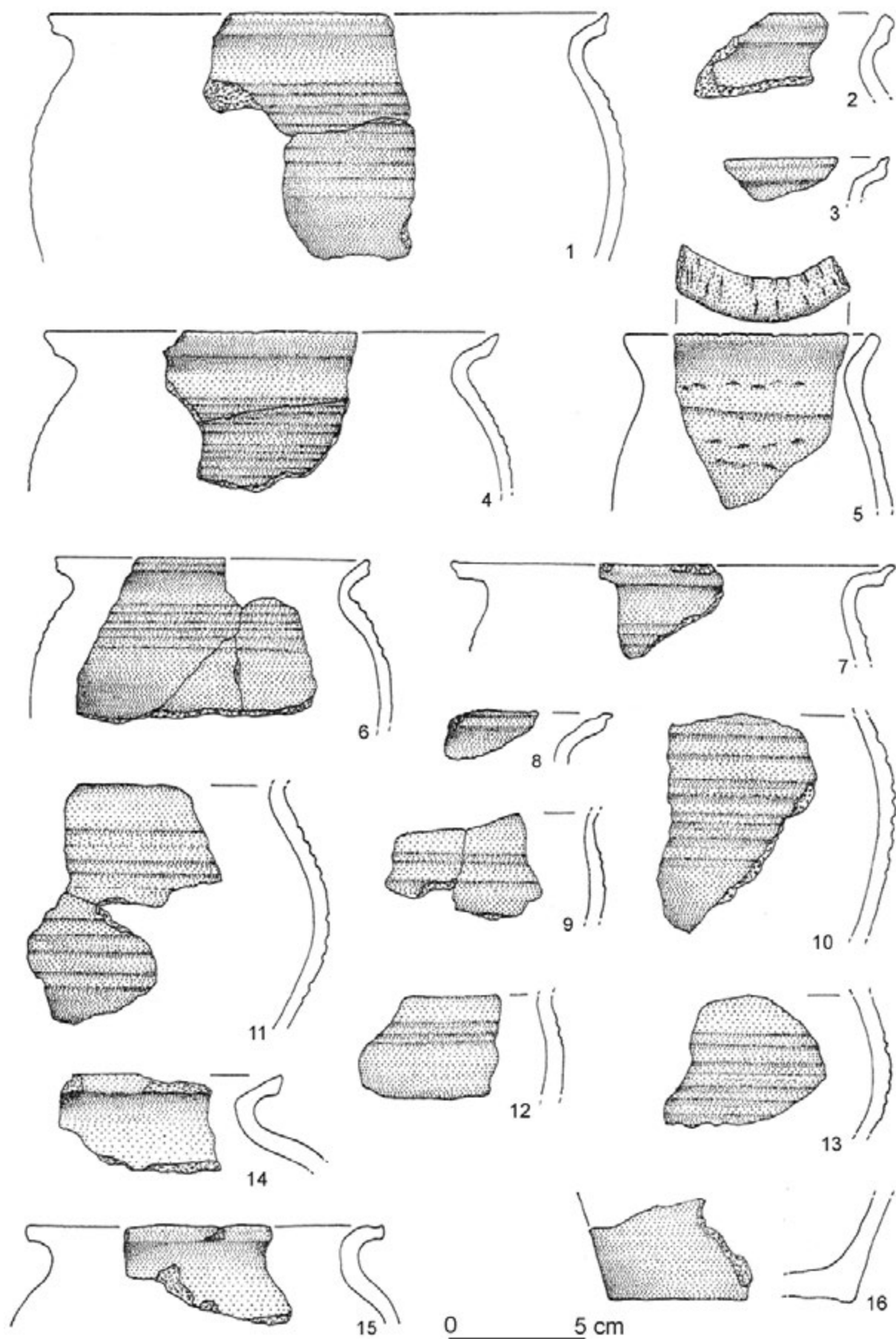
Najliczniejszą grupę naczyń wśród pozyskanych fragmentów stanowią garnki. Garnki to naczynia średnich i dużych rozmiarów, o prostych kształtach oraz średnicy wylewu mniejszej lub równej wysokości naczynia (Godłowski 1977, 113).

Najczęściej występującą formą były garnki o profilu esowatym. Ze względu na ukształtowanie brzegu podzielono je na dwie grupy. Do pierwszej należą naczynia o silnie rozchylonym na zewnątrz wylewie (tabl. VIII:9,10; IX:1,2,5,9,14; X:6,12; XI:1; XXVIII:2,5). Jedno naczynie – garnek esowaty z opisywanej odmiany – udało się częściowo zrekonstruować, uzyskując pełny profil naczynia. Egzemplarz był niezbyt wysoki, największa wydętosc brzuśca znajdowała się w połowie wysokości garnka, zaś silnie rozchylony na zewnątrz wylew posiadał zaokrągloną krawędź. Pod względem technologicznym naczynia te należały do grupy IBa i IBb. Garnki o takich kształtach często są spotykane na stanowiskach kultury przeworskiej (Poradyło 1991, 81).

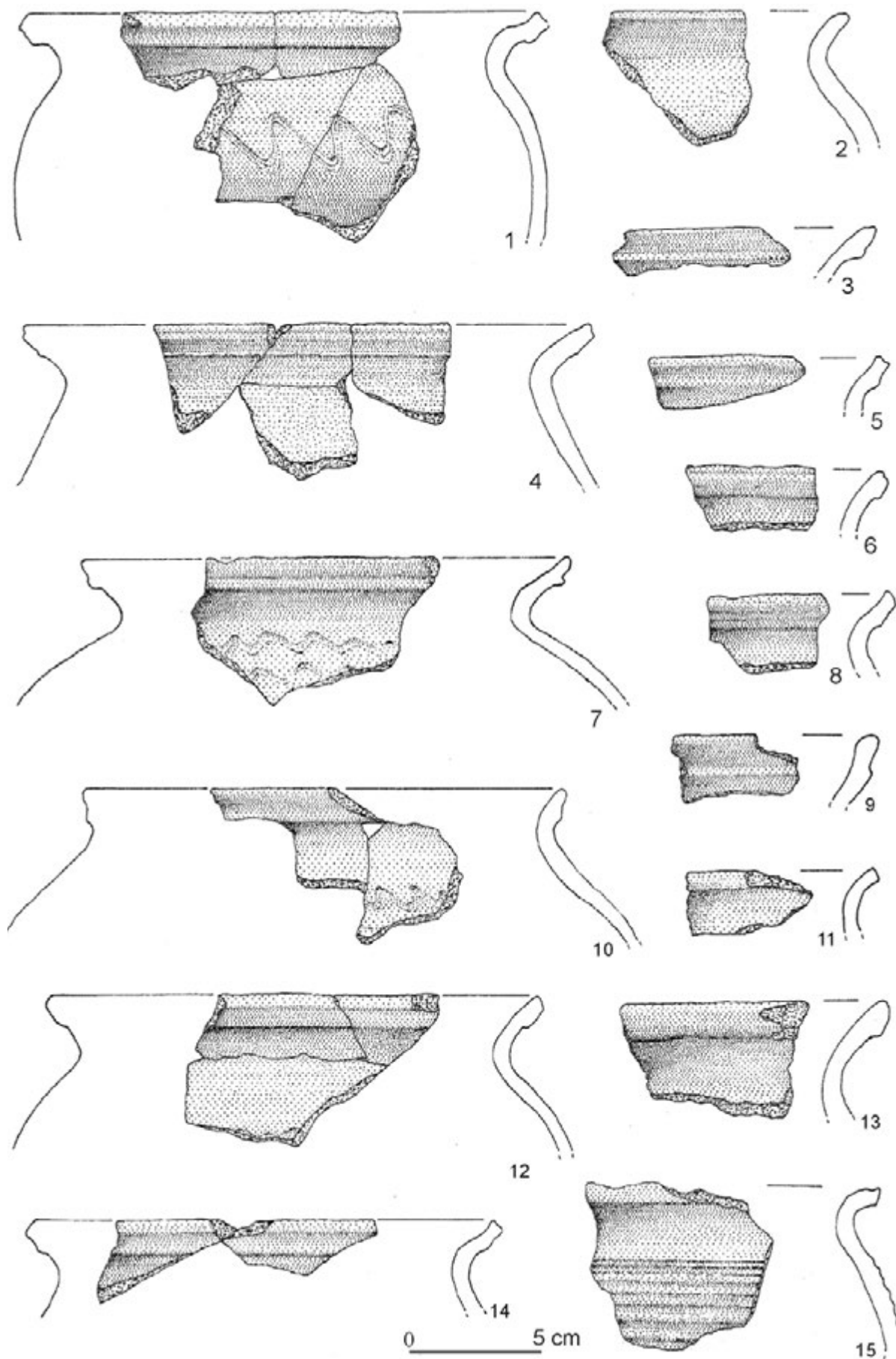
Drugą grupę garneków esowatych stanowią formy o zaokrąglonych brzuścach, przechodzących w niewyodrębnione i prawie pionowo ustawione brzegi (tabl. X:7,13,14; XI:2,8). Garnki o esowatym profilu na osadach kultury przeworskiej występują bardzo często w okresie od fazy B2 do C2 okresu rzymskiego (Godłowski 1977, 126–128).

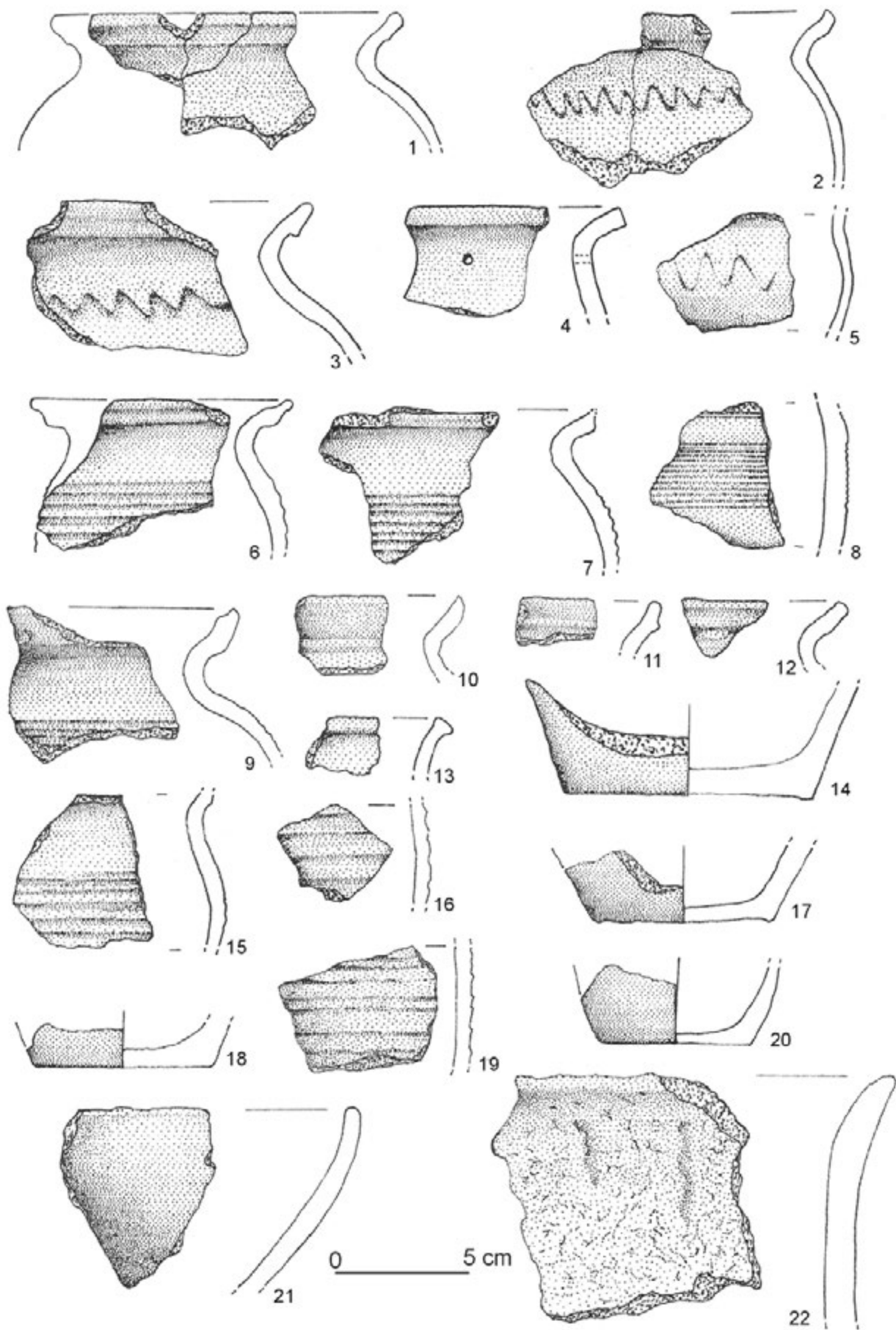
Tabl. I. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z obiektu I
 Table I. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the feature I

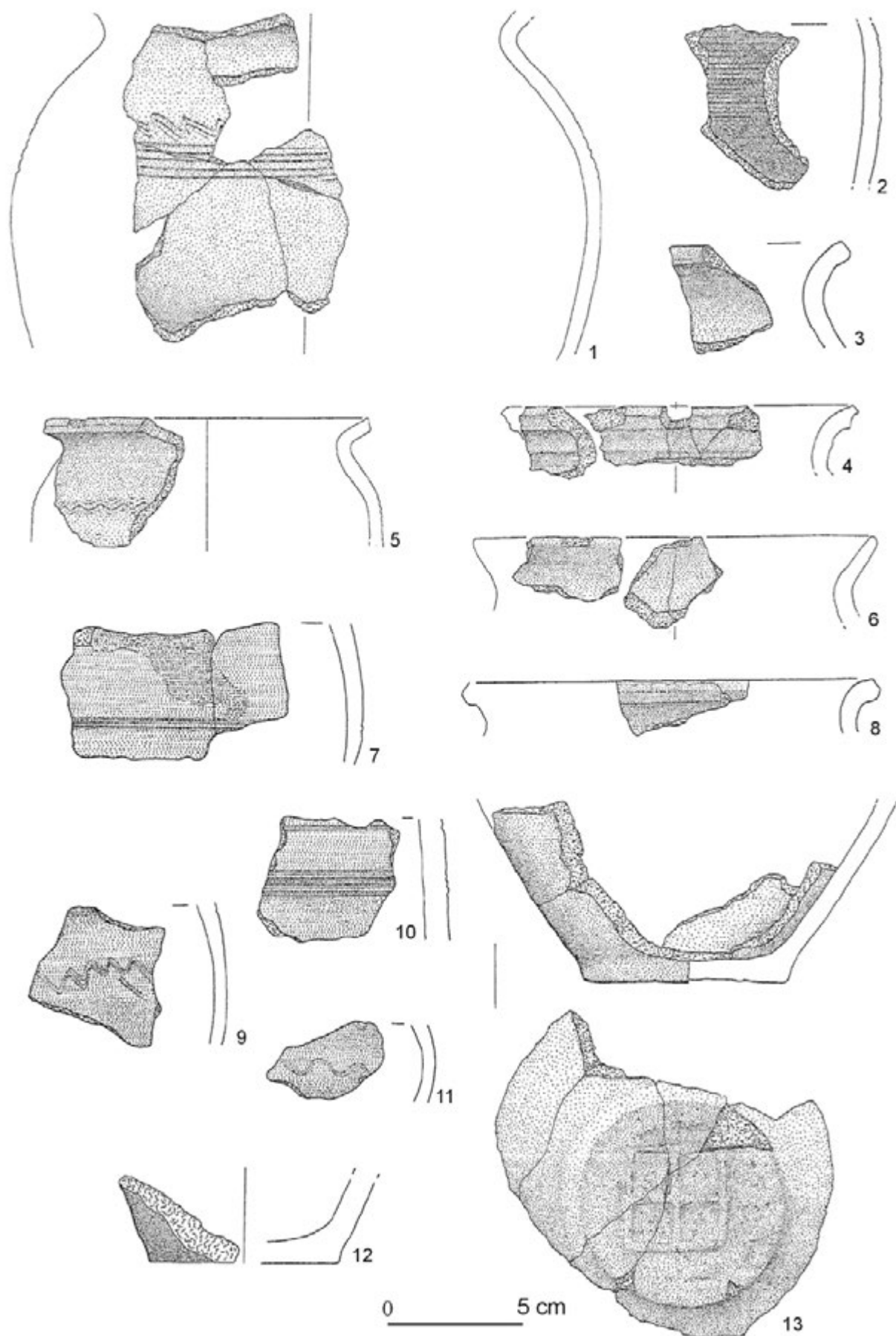
Tabl. II. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z obiektów III (14,15) oraz V (1-13,16)
 Table II. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the features: III (14,15) and V (1-13,16)

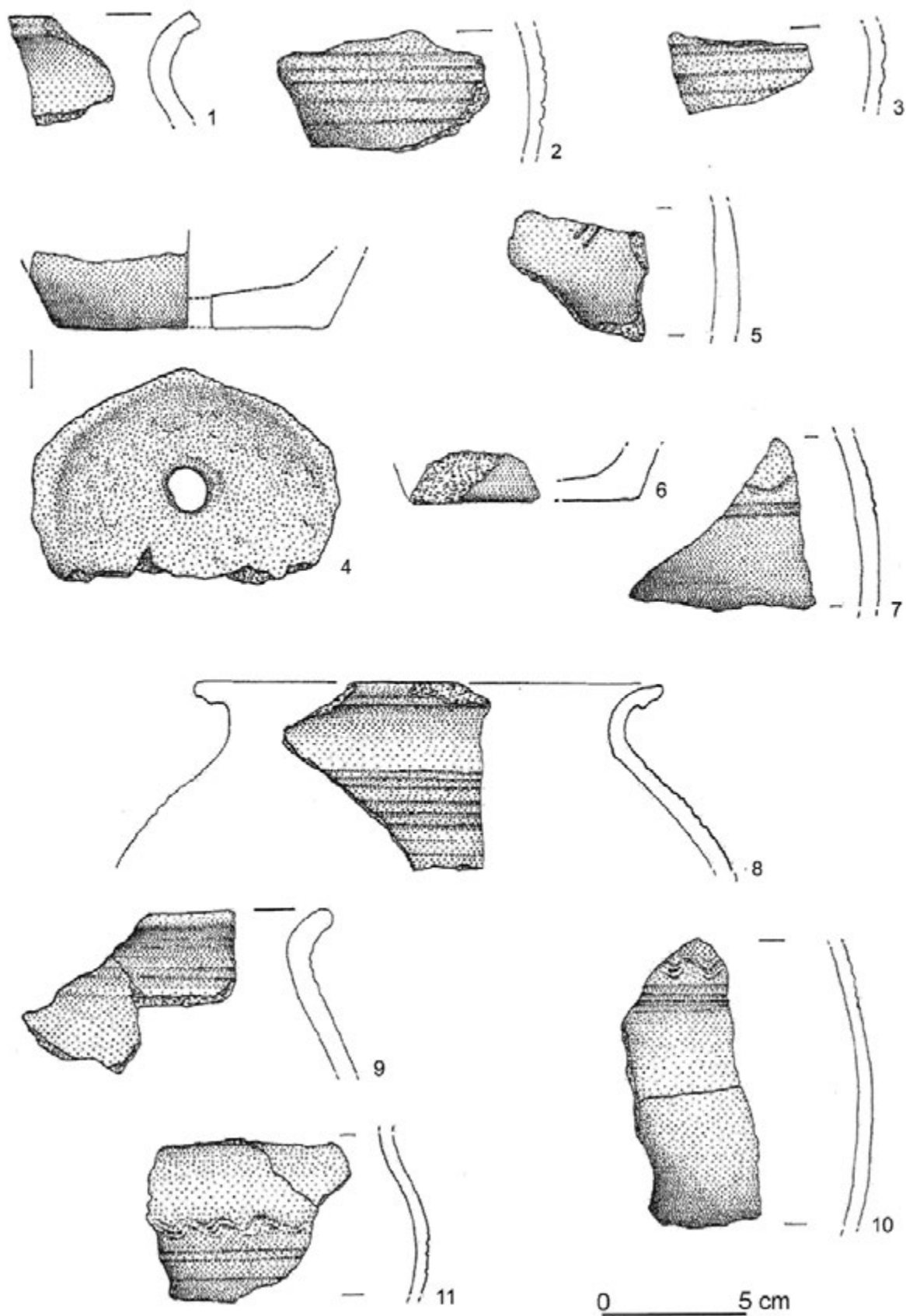
Tabl. III. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z obiektu VI (1-15)
 Table III. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the feature VI (1-15)

Tabl. IV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z obiektów III (9–11,16,19) oraz VI (1–8,12–15,17,18)
 Table IV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the features III (9–11,16,19) and VI (1–8,12–15,17,18)

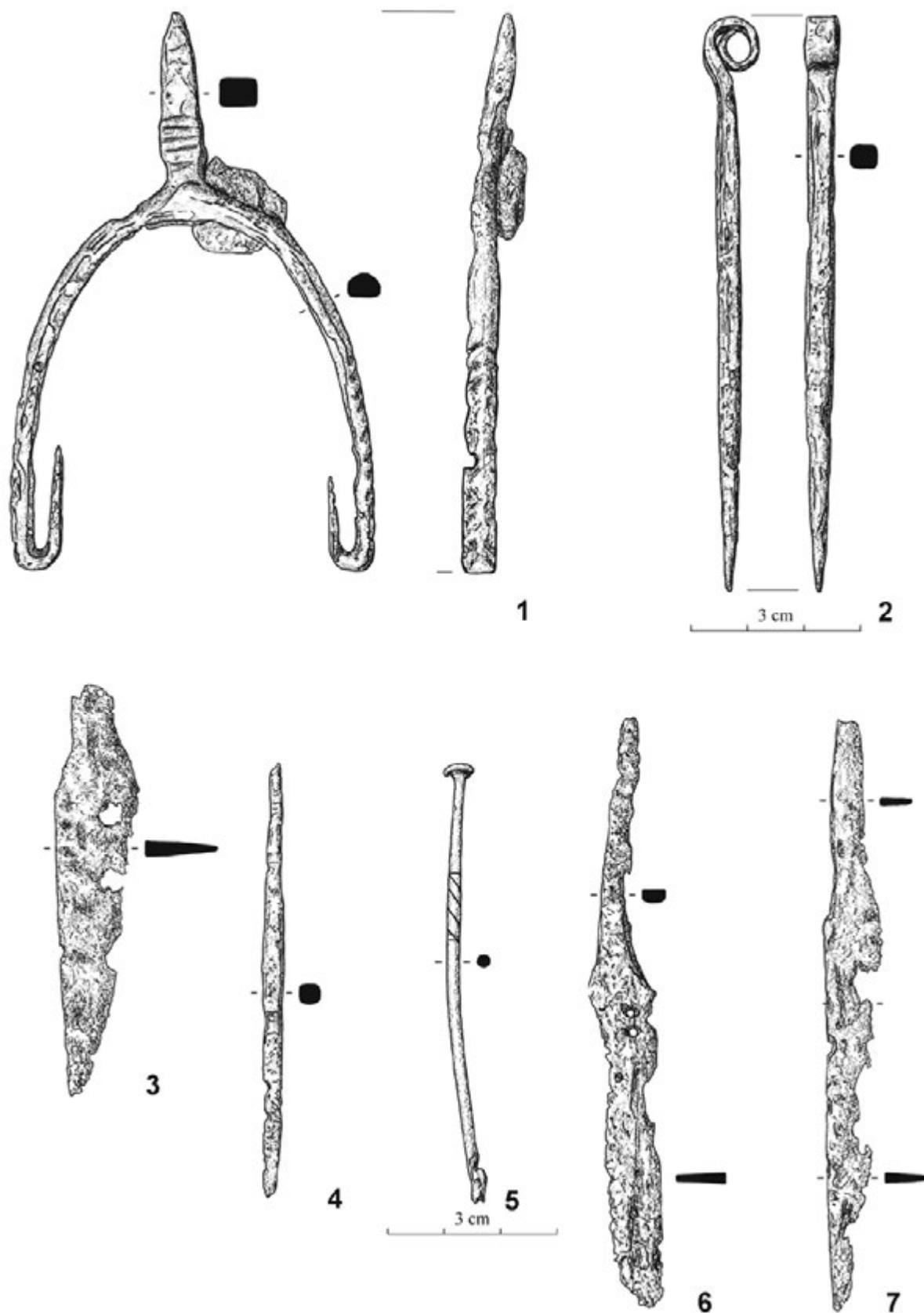

Tabl. V. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z obiektu VIII (1–13)
 Table V. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the feature VIII (1–13)

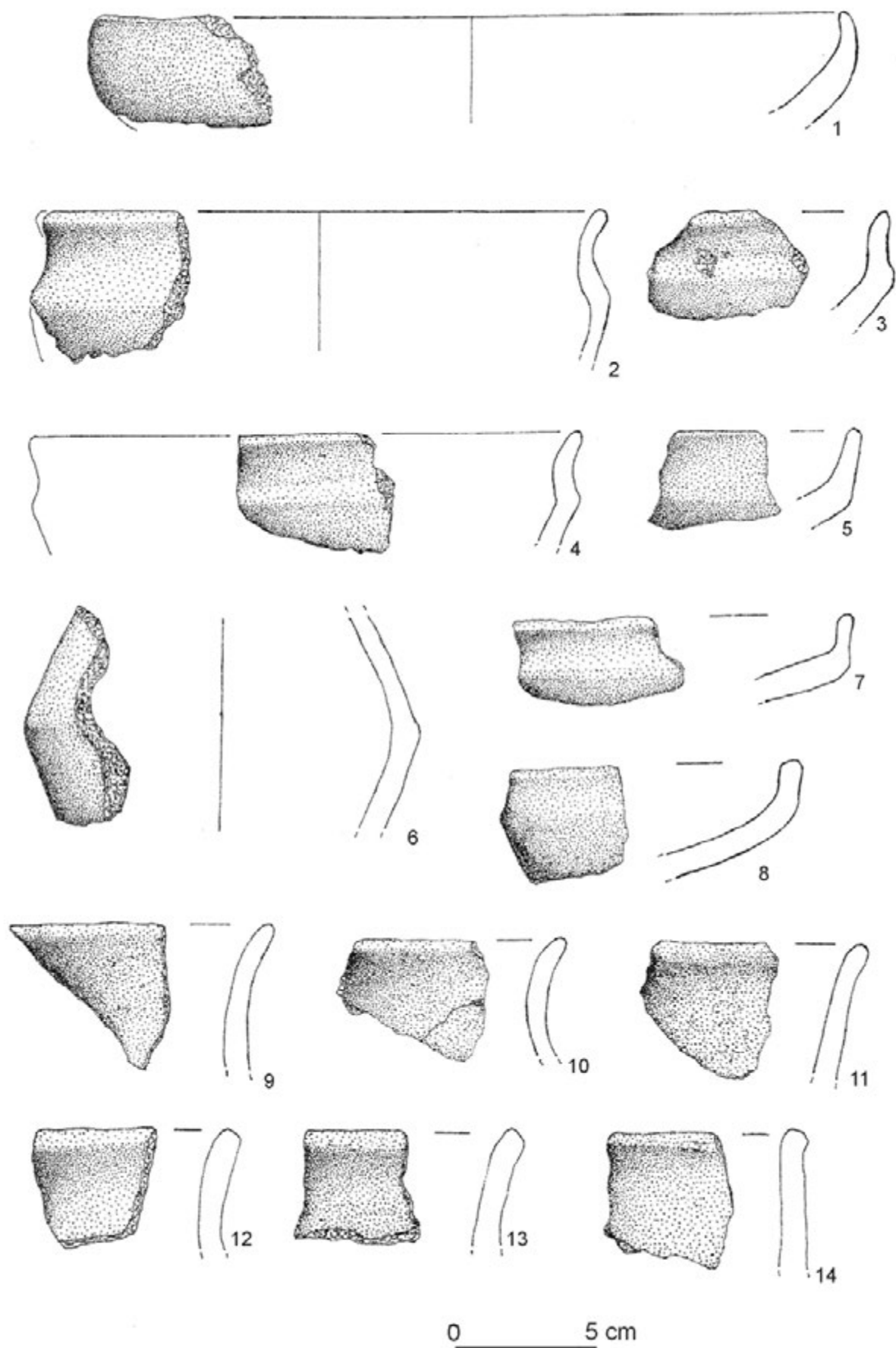

Tabl. VI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z obiektów II (1), IV (2,3), VI (4), VII (5,6), VIII (8), IX (7,9-11)

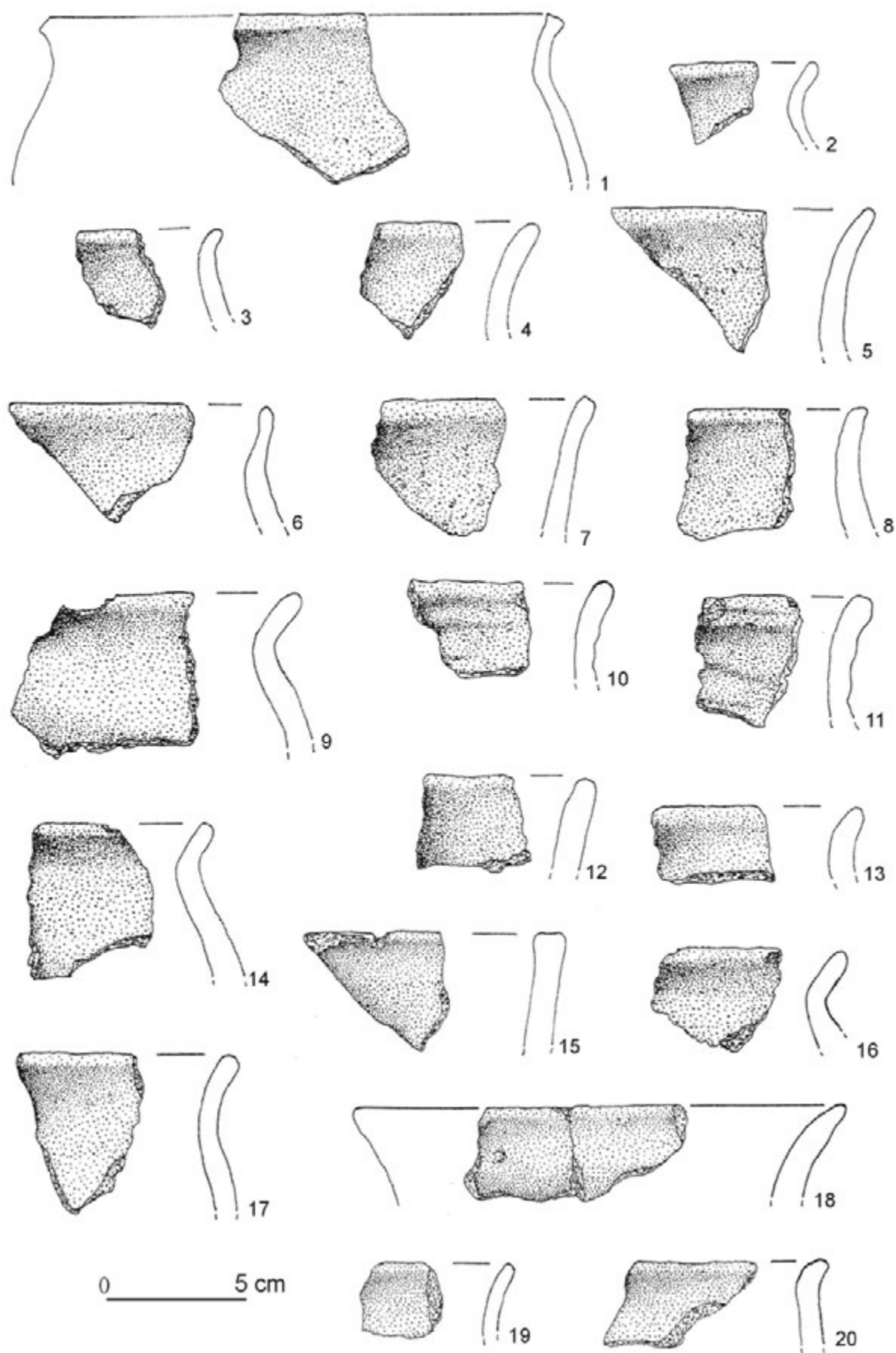
Table VI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the features II (1), IV (2,3), VI (4), VII (5,6), VIII (8), IX (7,9-11)

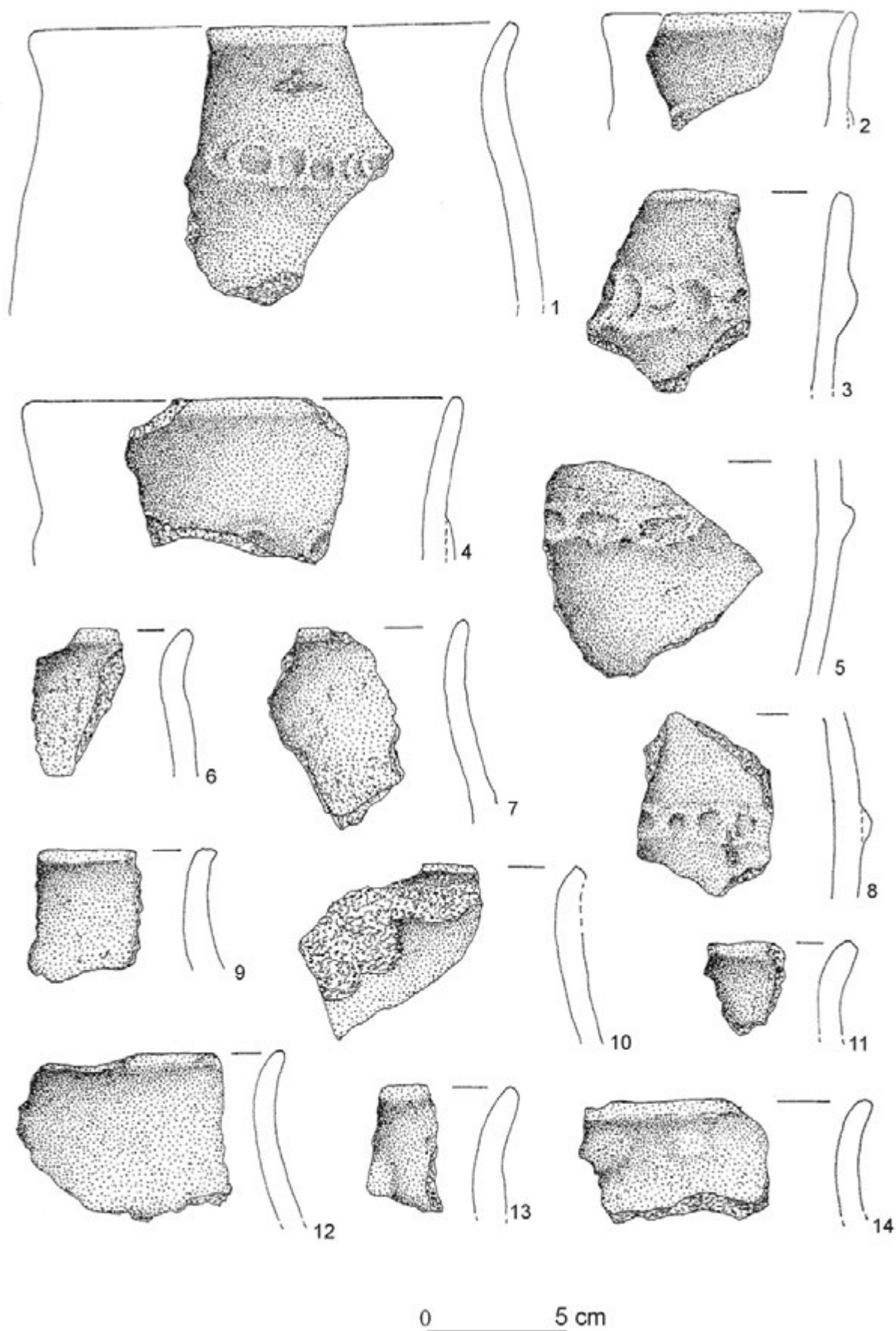
Tabl. VII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Zabytki wydzielone z obiektów VII (1,2), VI (4), VIII (3) oraz warstwy osadniczej (5-7)
 Table VII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Artefacts separated from the following features: VII (1,2), VIII (3), VI (4) and the settlement layer (5-7)

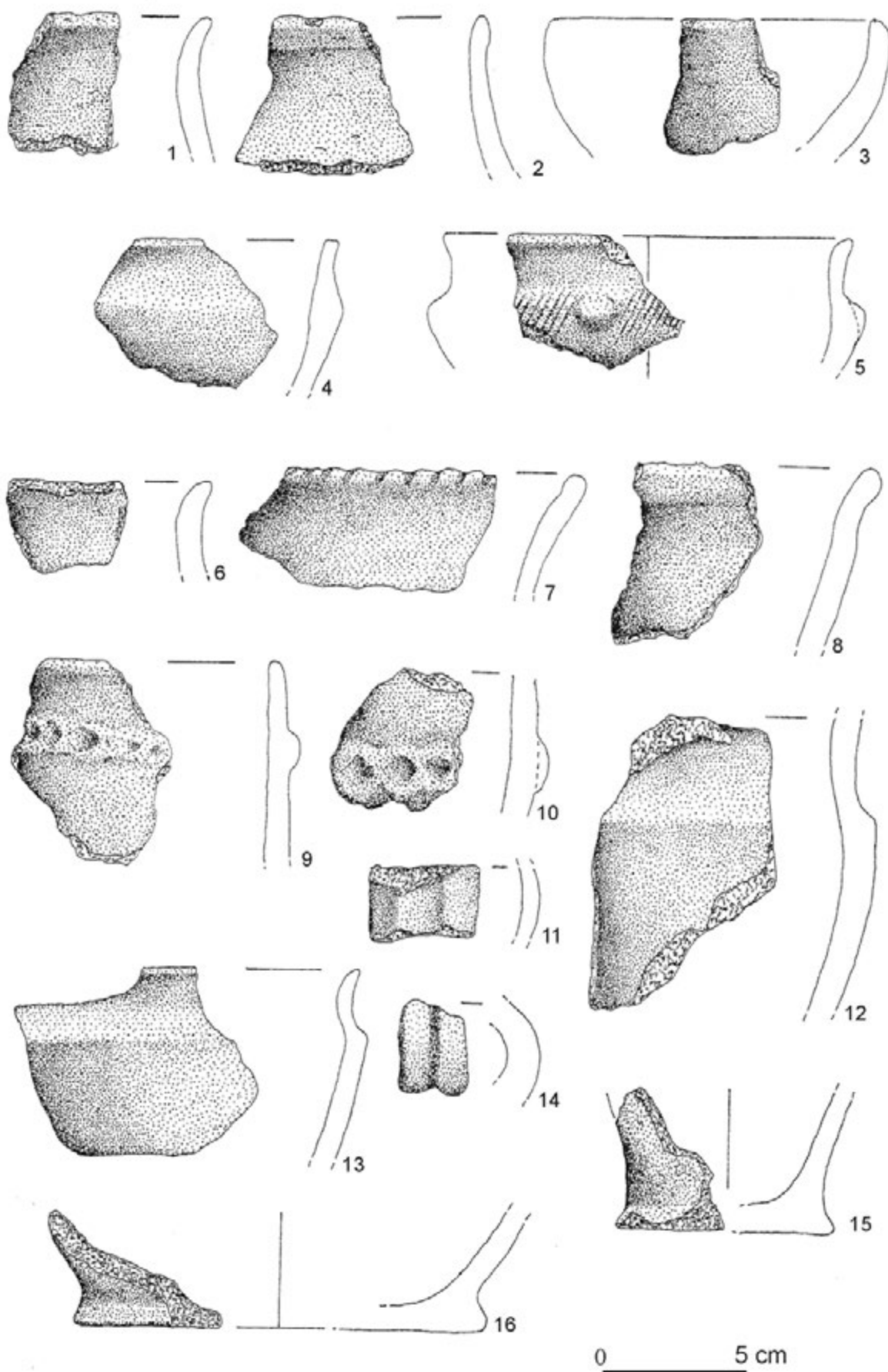
Tabl. VIII. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-14)
 Table VIII. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-14)

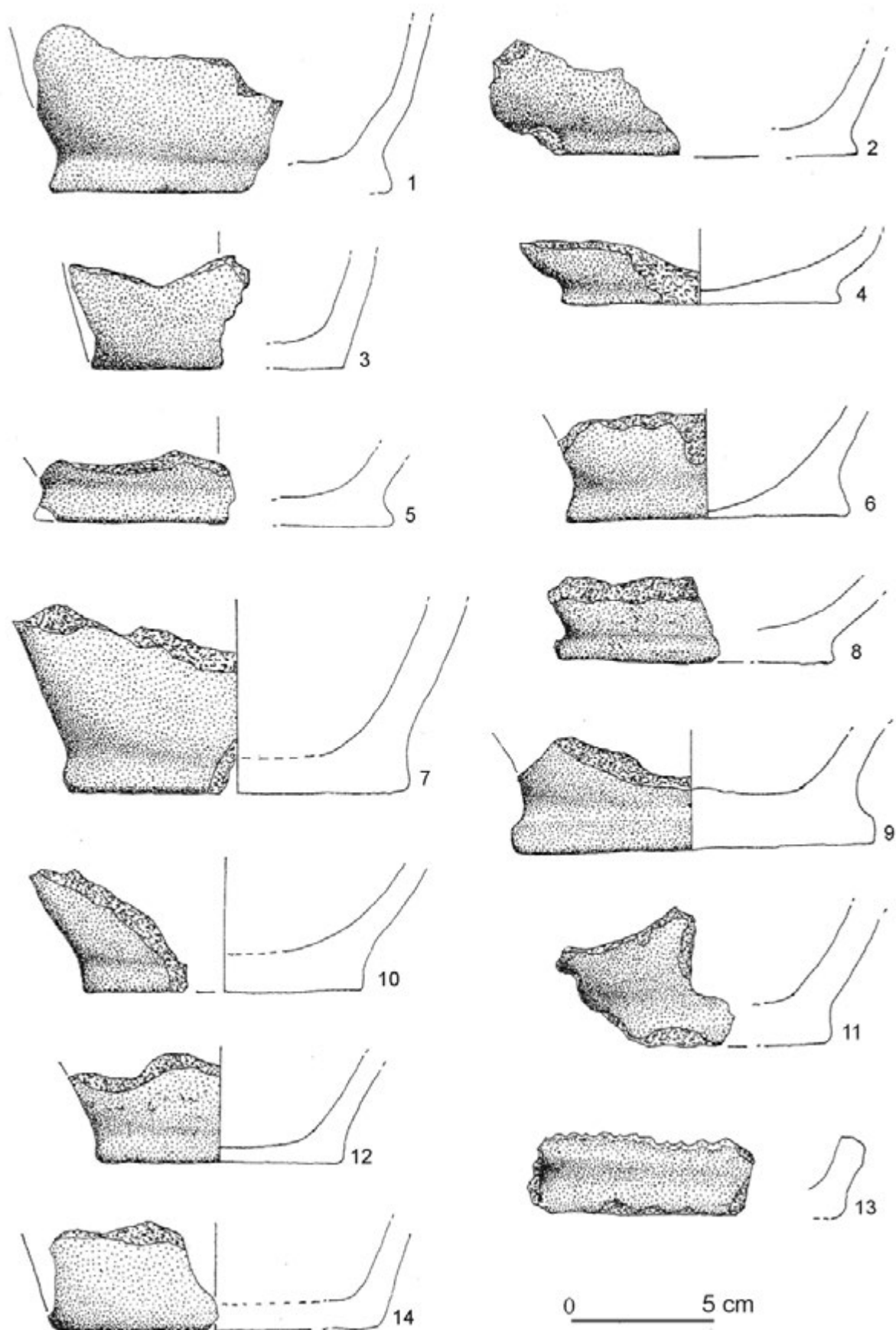
Tabl. IX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-20)
 Table IX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-20)

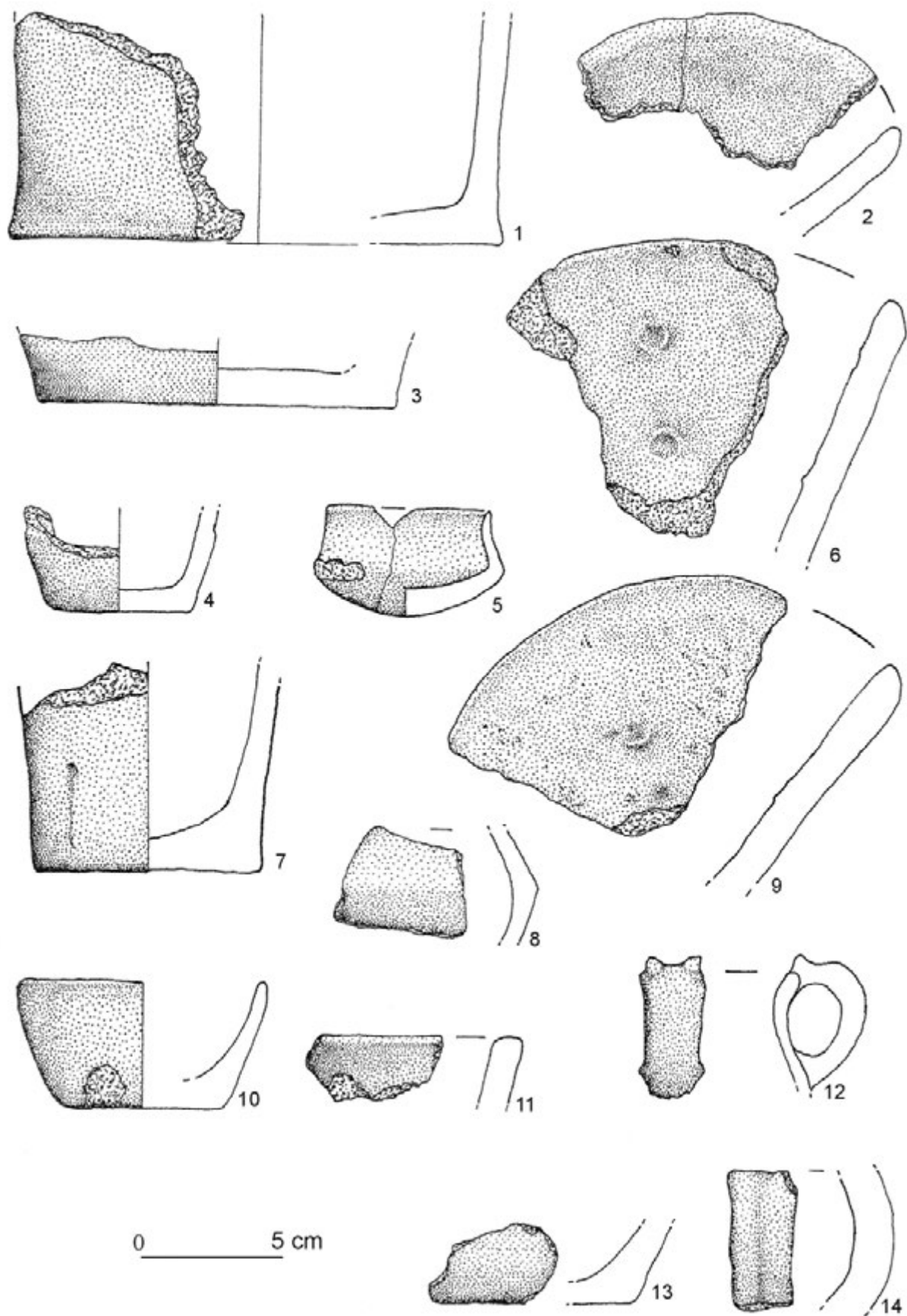
Tabl. X. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-14)
 Table X. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-14)

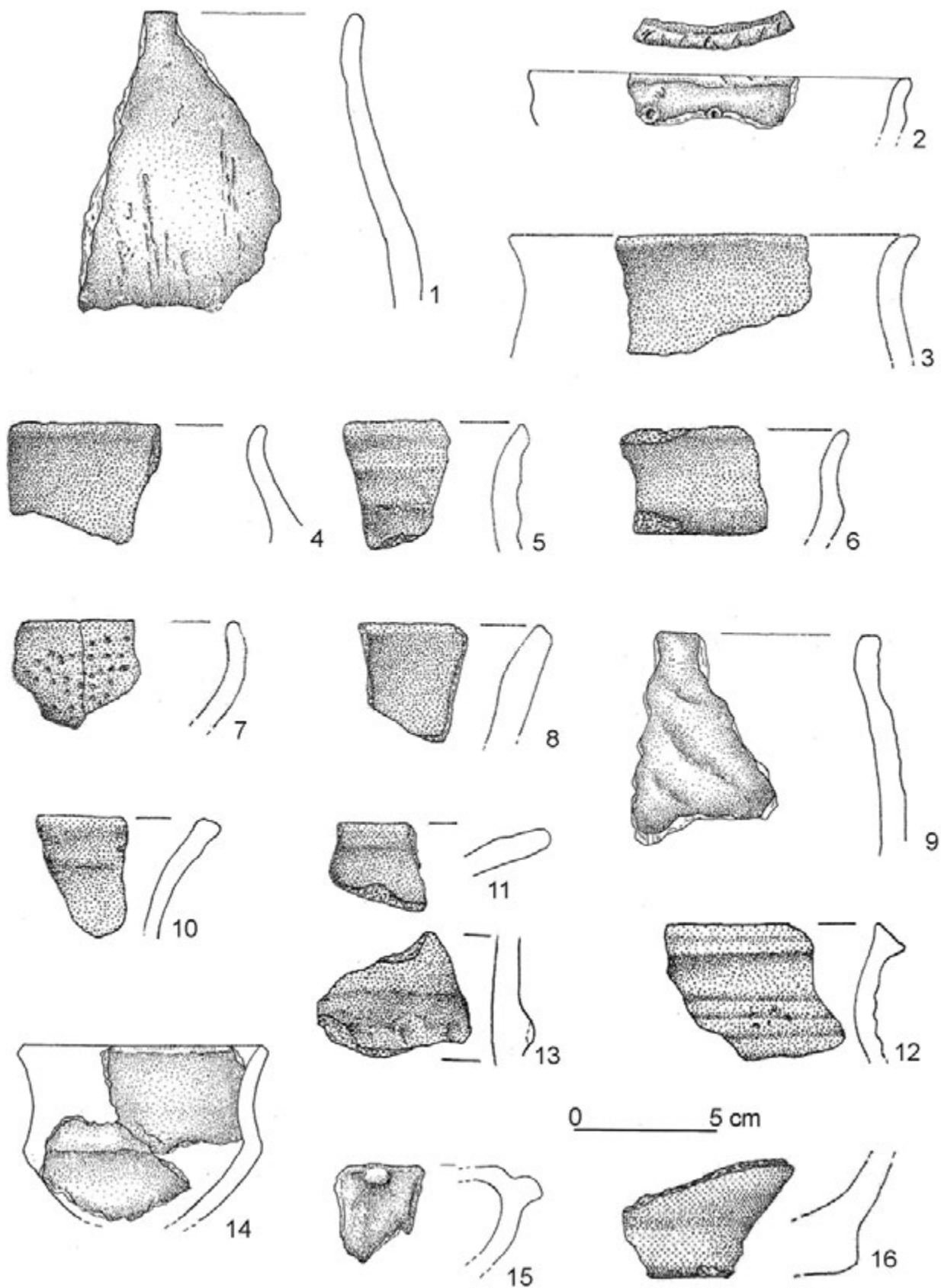
Tabl. XI. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-16)
 Table XI. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-16)

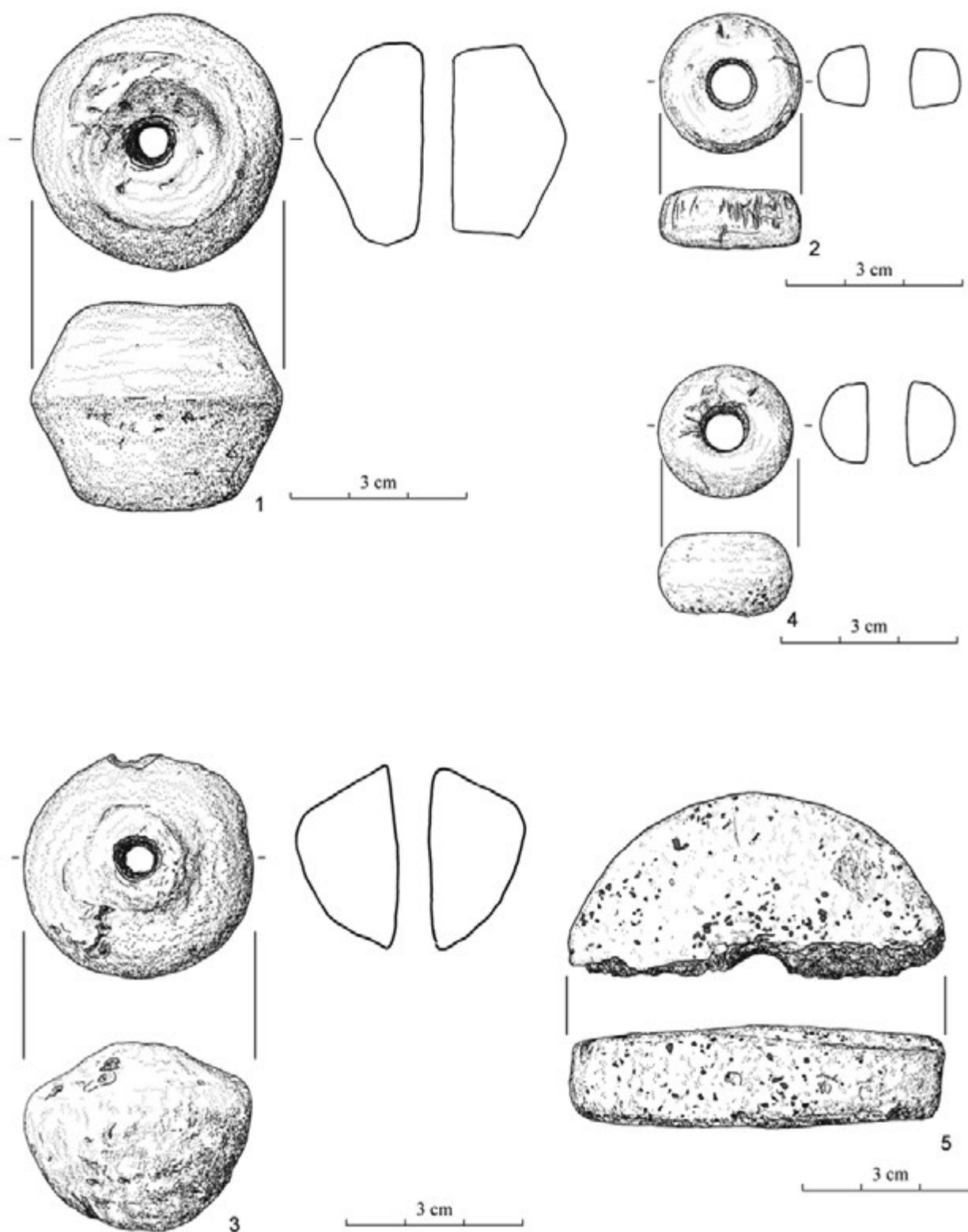
Tabl. XII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-14)
 Table XII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-14)

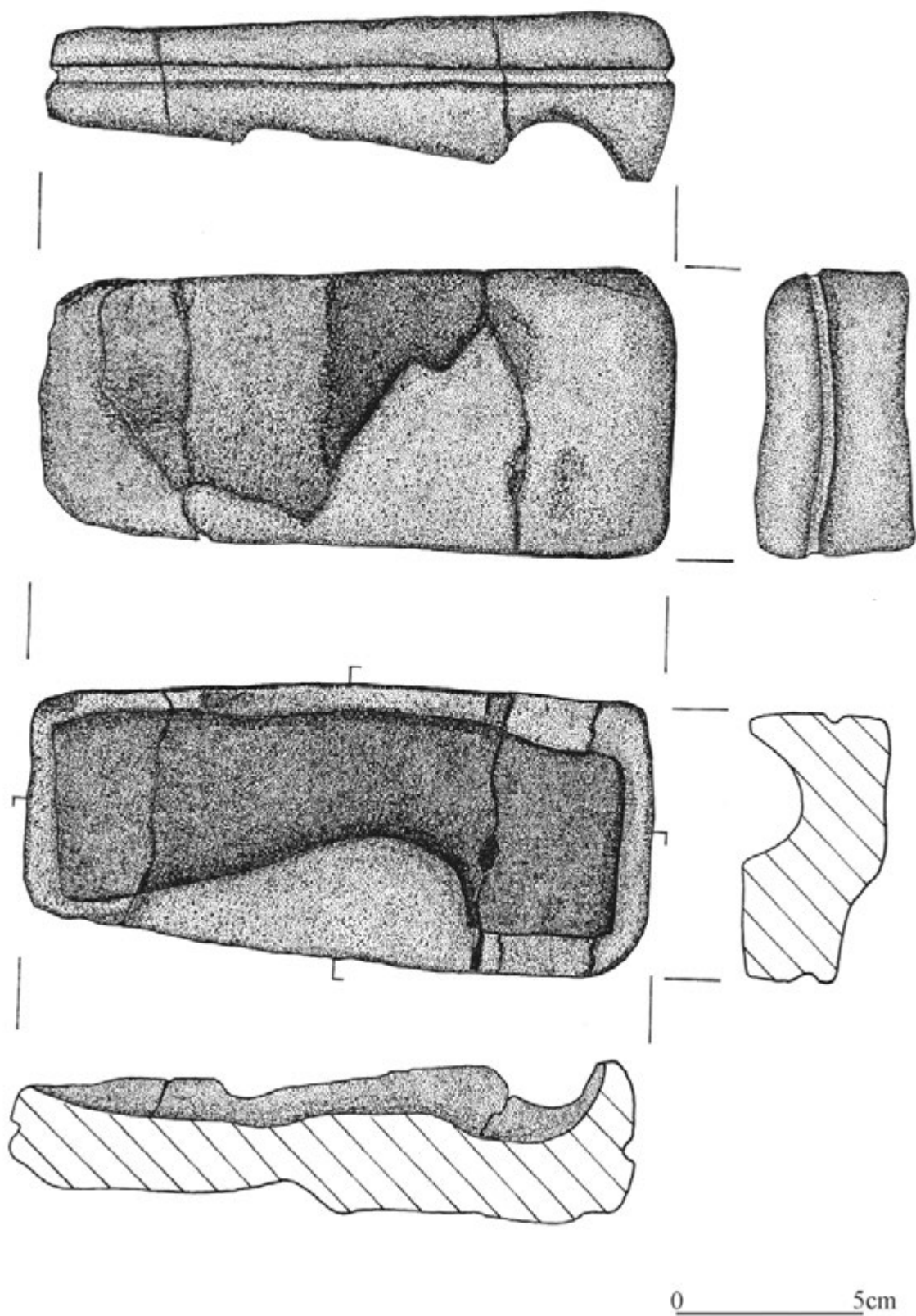
Tabl. XIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-14)
 Table XIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-14)

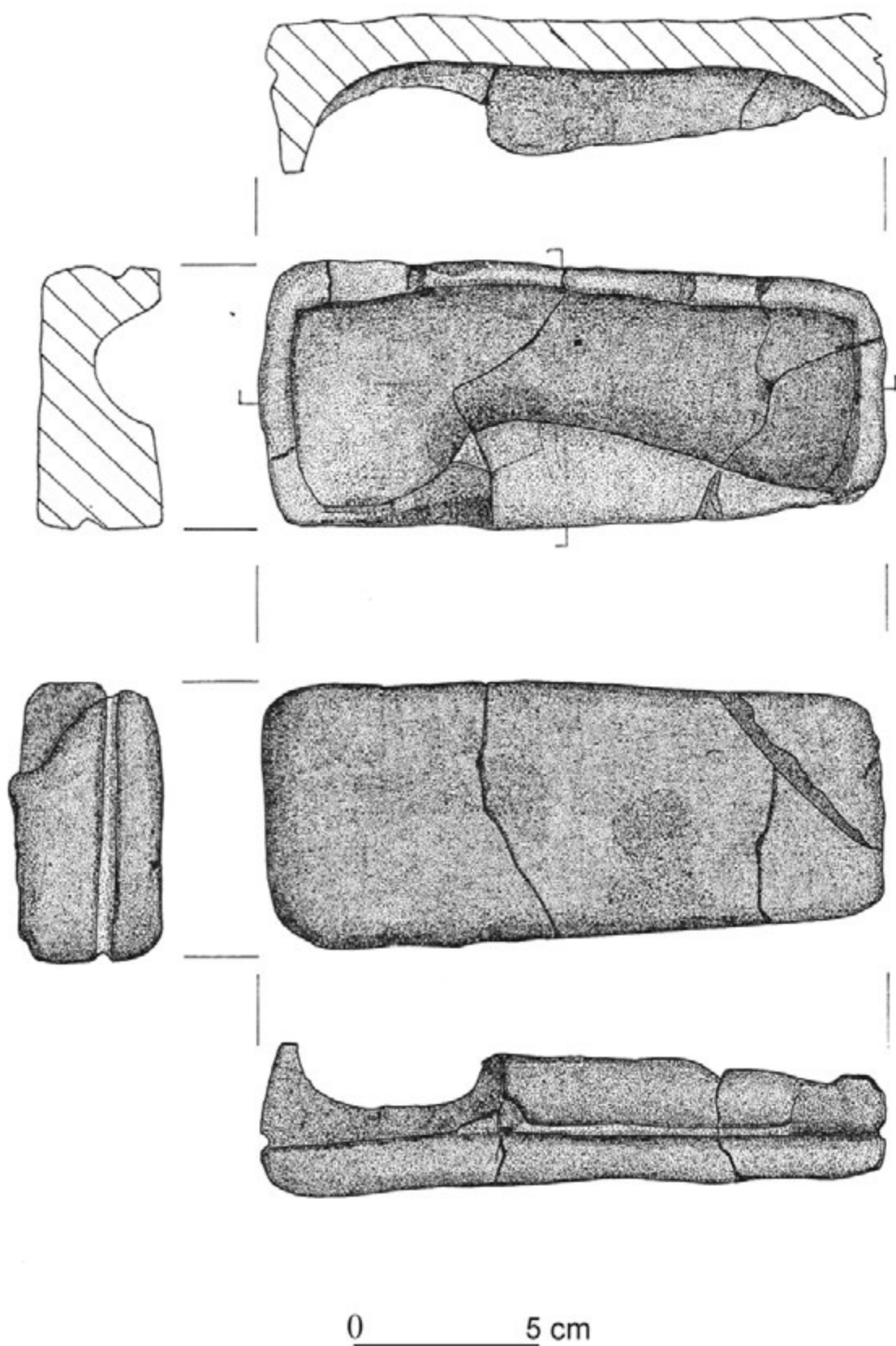
Tabl. XIV. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-16)
 Table XIV. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-16)

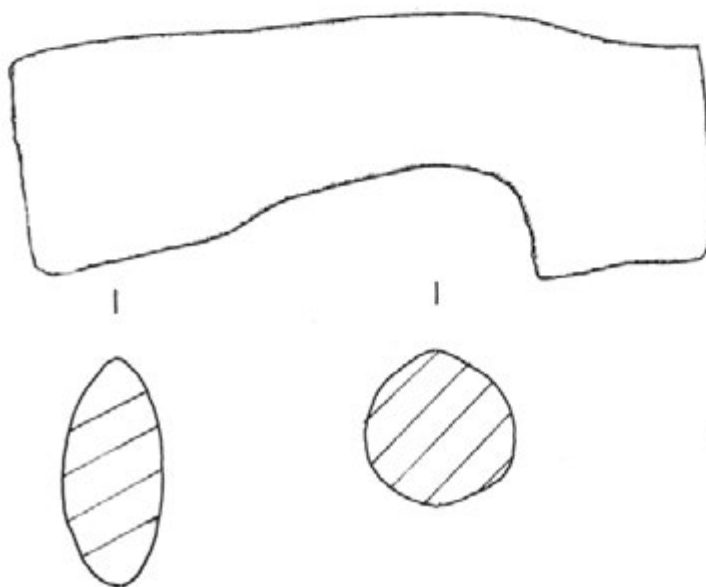
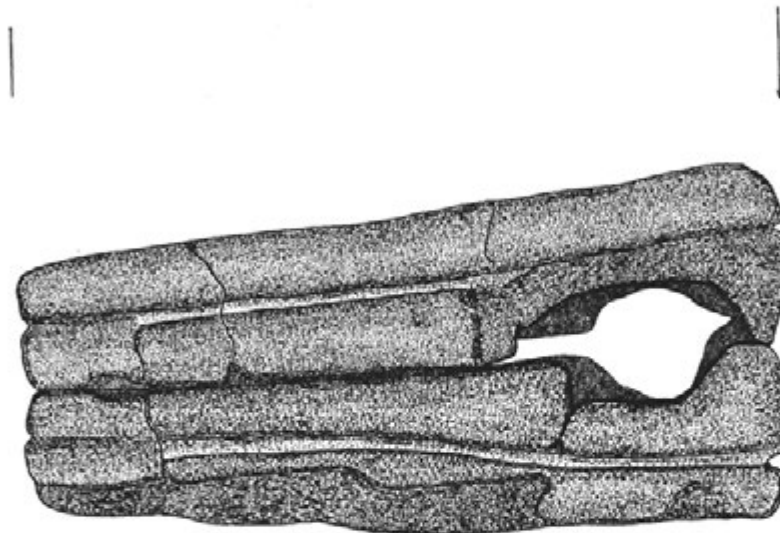
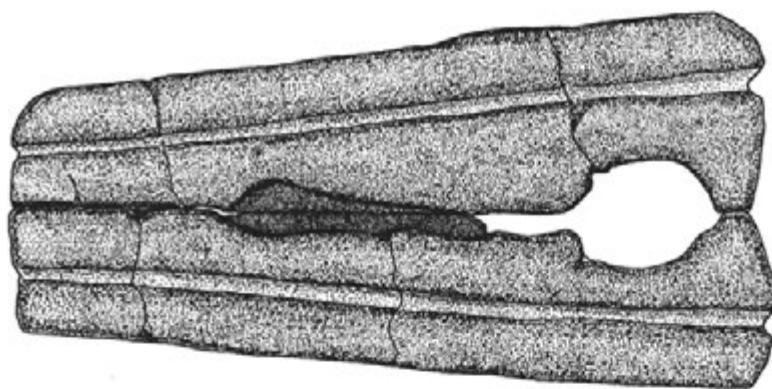
Tabl. XV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Zabytki kamienne (2, 4) z V fazy wału oraz gliniane (1, 5) z warstwy osadniczej i VI fazy wału (3)
 Table XV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Stone artefacts (2,4) from the V phase of the rampart and pottery artefacts (1,5) from the settlement layer and VI phase of the rampart (3).

Tabl. XVI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Kamienna forma odlewnicza z warstwy osadniczej – część dolna
 Table XVI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Stone casting mould from the settlement layer – the lower part

Tabl. XVII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Kamienna forma odlewnicza z warstwy osadniczej – część górna
 Table XVII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Stone casting mould from the settlement layer – the upper part

0 5cm

Tabl. XVIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Kamienna forma odlewnicza po złożeniu dwóch części oraz rekonstrukcja siekiery wraz z przekrojami

Table XVIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Stone casting mould after assembling two parts and reconstruction of the axe together with cross-sections

Do garnków o profilu jajowatym zaliczono jeden fragment o niewyodrębnionym i zagiętym do środka brzegu (tabl. X:9). Garnki o tak ukształtowanych brzegach występowały głównie we wczesnym okresie rzymskim, natomiast rzadziej we wcześniejszej fazie okresu późnorzymskiego (Godłowski 1977, 125).

Misy i czarki

Wśród czarek wyróżniono formę o zaokrąglonym brzuścu i odgiętych na zewnątrz brzegach (tabl. VIII:13; IX:8; X:10,11). Odsłonięto jeden fragment misy profilowanej (tabl. XI:13). Posiadała ona dwustożkowaty brzusiec, najpewniej zaokrąglone dno oraz lekko odgięte na zewnątrz brzegi.

Naczynia wazowate

Wazy to duże naczynia o dwustożkowatym brzuścu, z uchem lub bez, z odchylonym na zewnątrz brzegiem i wyraźnie wyodrębnioną podstawą, czy też nóżką. Tego typu naczynia pełniły rolę ceramiki stołowej (Godłowski 1977, 139). Do waz można zaliczyć dwa niewielkie fragmenty brzegu (tabl. IX:10,11). Kilka fragmentów den – o wyodrębnionej podstawie, płaskim dnie i rozchylonej na zewnątrz partii przydennej również może stanowić pozostałość waz (tabl. XI:15; XII:2,4–6,8,9).

Naczynia sitowate

Odkryto jeden fragment naczynia tego typu (tabl. XII:13). Jest to partia przydennej prawdopodobnie naczynia misowatego. Naczynia sitowate są dość popularne na osadach kultury przeworskiej, wystąpiły m. in. na osadach w Otałęży (Podgórska-Czopek 1999, 155) i Leżajsku (Florkiewicz 2003, 147). Na górnym Śląsku występowały na stanowiskach datowanych na wczesny okres rzymski (Godłowski 1977, 146).

Ceramika toczona na kole

Spośród całego analizowanego materiału ceramicznego wyróżniono 11 fragmentów naczyń toczonych, co stanowiło 4,3% całego zbioru. Podobną sytuację zaobserwowano na osadzie w Leżajsku, stan.3, datowanej na fazy C1b–D, gdzie ceramika toczona stanowiła 4,5% całości materiału (Florkiewicz 2003, 147). Na osadzie w Otałęży, o chronologii B2–C1a, udział ceramiki toczonej wynosił 0,2% (Podgórska-Czopek 1999, 155).

Pod względem technologicznym opisywany materiał został podzielony na dwie grupy – o powierzchni brunatnej i ceramikę „siwą”. Ta ostatnia stanowiła 50% wśród ceramiki wykonanej na kole.

Nie zachował się ani jeden charakterystyczny fragment naczynia – brzegu, czy też dna, na podstawie którego można by rekonstruować formę całego naczynia. Wszystkie odkryte stanowiły niecharakterystyczne fragmenty brzuśców, często niewielkich rozmiarów.

Inne zabytki

W warstwie osadniczej został odkryty dwustożkowaty prześlik o średnicy 4,3 cm i wysokości 3 cm (tabl. XV:1). Prześlik ma barwę kremowo-ceglastą, powierzchnia jego jest gładka i zawiera drobnoziarnistą domieszkę schudzącą. Prześliki, oprócz fragmentów naczyń ceramicznych, są bardzo często spotykanymi zabytkami na stanowiskach kultury przeworskiej. Występują one na stanowiskach osadowych i na cmentarzyskach. Forma dwustożkowata z zagłębieniami przy obu biegu-

nach stanowi najczęściej spotykany typ prześlików w okresie rzymskim (Godłowski 1977, 110).

Podsumowując na podstawie analizowanego materiału ceramicznego osadnictwo fazy wpływów rzymskich na stanowisku 20, należy stwierdzić, że występują tutaj elementy charakterystyczne dla wczesnego okresu rzymskiego, takie jak naczynia sitowate, czy też garnki z brzegami zagiętymi do środka, jak również ceramika toczona na kole, która pojawia się w fazie C1b, zaś sporadycznie we wcześniejszej fazie C1a (Dobrzańska 1980, 91, 133–137). Czas funkcjonowania osadnictwa na ww. obszarze można określić na fazy B2–C2.

1.7. Zabytki z okresu lateńskiego

We wczesnośredniowiecznej warstwie osadniczej, na złożu wtórnym zostało odkrytych kilka fragmentów naczyń, które należy łączyć z zaawansowaną technologią wytwarzania naczyń. Był to jeden fragment dna ceramiki białej o powierzchni gładkiej, barwy kremowej. Naczynie było toczne, wykonane z masy ceramicznej z dodatkiem bardzo drobnego tłuczni kamiennego i piasku. Najpewniej należy go łączyć z kulturą antyczną.

Z okresu lateńskiego pochodzi kolejnych 6 fragmentów naczyń. Była to ceramika cienkościenna o powierzchniach wygładzonych, o zewnętrznej powierzchni czarnej, w którą był wcierany grafit, zaś wewnętrznej – brunatnej. Zostały one wykonane z masy ceramicznej z drobną domieszką szamotu, miki, tłuczni kamiennego i czarnego rogowca. Wszystkie fragmenty były to ułamki niecharakterystyczne, pochodzące ze środkowych partii naczyń, co nie pozwoliło na rekonstrukcję form naczyń.

2. MATERIAŁY ZABYTEKOWE Z OKRESU WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA

2.1. Ceramika

Podstawę do przeprowadzenia analizy stanowi materiał ceramiczny, który liczy ogółem 2692 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych.

Pochodzą one z obiektów nieruchomych o charakterze osadowym, tych mieszkalnych oraz jam – jest to łącznie 378 fragmentów, następnie z warstwy osadniczej – 336 fragmentów oraz 1270 fragmentów z kolejnych sześciu faz wału ziemnego. Zbiór pomocniczy przy ogólnej charakterystyce materiału ceramicznego stanowią znaleziska luźne – 708. Jest to materiał przemieszany, który został zebrany z powierzchni stanowiska przed rozpoczęciem badań, po zakończeniu prac budowlanych, z wyrównania poziomu wyjściowego przed rozpoczęciem badań oraz z corocznego czyszczenia profili ziemnych. Fragmenty pochodzące ze znalezisk luźnych zostały ujęte w ogólnym zestawieniu grup surowcowych.

Analizowany materiał ceramiczny jest bardzo rozdrobniony, nie pozyskano w ogóle całych naczyń. Frekwencję poszczególnych fragmentów zawiera tabela 7.

Opis materiału ceramicznego sporządzono na podstawie tabelarycznego kwestionariusza cech. Został on opracowany na podstawie istniejącego projektu sformalizowanego zapisu

Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Frekwencja wczesnośredniowiecznego materiału ceramicznego
Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Frequency occurrence of the Early Middle Ages ceramic material

Ceramika wczesno- średniowieczna	Obiekty						Warstwa osadnicza	Nasypy wału	Luźne	Razem
	IV	V	VI	VII	VIII	IX				
Brzegi	5	9	31	1	10	1	60	156	82	356
Brzuśce	13	55	164	5	49	8	251	1008	582	2135
Dna		3	14	1	9		25	104	42	197
prażnice								2	2	4
Razem	18	67	209	7	68	9	336	1270	708	2692

cech (Parczewski 1977), a także prac poświęconych analizie opisowej ceramiki wczesnośredniowiecznej w Stradowie (Maj 1990), na Ostrowiu Tumskim (Rzeźnik 1995), w Naszacowicach (Poleski 2004) oraz Wiślicy (Ziębińska 2008, 37–177).

Na potrzeby prowadzonej analizy został opracowany kwestionariusz cech ceramiki, który zawierał takie pozycje jak: opis fragmentu, dane o grubości ścianek, średnice wylewu naczynia, domieszkę, powierzchnię, barwę przełomu, technikę produkcji, typ ornamentu, typ ukształtowania brzegu, znaki garncarskie itp. Stworzono tabelę, w której każdy wers opisuje pojedynczy fragment ceramiki według schematu przedstawionego w tabeli 8.

Analiza każdego fragmentu naczynia miała na celu w miarę jak najdokładniejsze określenie chronologii materiału ceramicznego oraz uchwycenie ewentualnych różnic pomiędzy materiałem zabytkowym w wypełniku obiektów, warstwie osadniczej oraz w późniejszych nasypach wału. Określenie chronologii materiału ceramicznego w dużej mierze opiera się na podstawie analogii datowania grup surowcowych ceramiki, techniki wykonania naczyń oraz sposobu ukształtowania brzegów naczyń i rodzaju ornamentu.

Surowiec

Podczas charakterystyki materiału ceramicznego nie prowadzono szczegółowych pomiarów ilości i granulometrii domieszki, dokonana została makroskopowa obserwacja poszczególnych fragmentów naczyń. Granulację domieszki określono na podstawie podziału: ziarna bardzo grube >3 mm; grube 1–3 mm; średnie 0,5–1 mm; drobne 0,2–0,5 mm; pylaste <0,2 mm. W analizowanym materiale ceramicznym, ze względu na rodzaj domieszki oraz granulację jej ziaren, zostały wydzielone cztery grupy surowcowe (I–IV).

Powszechną domieszką używaną w okresie wczesnego średniowiecza do wyrobu naczyń był piasek. Często występował on wraz z dodatkiem ostrokrawędzistego tłucznia kamiennego oraz miki, która tak naprawdę stanowiła skrawki tłucznia kamiennego. Ze względu na granulację domieszki, naczynia wykonane z gliny z domieszką piasku, tłucznia, miki zostały podzielone na dwie grupy.

W I grupie surowcowej występowała domieszka w postaci drobnych ziaren o średnicy do 0,5 mm, wraz z domieszką pylastą. Udział fragmentów naczyń wykonanych z surowca grupy I wynosił 24,2% całego materiału. Przy czym najwięcej fragmentów naczyń z masy garncarskiej o takim składzie

surowcowym wystąpiło w obrębie wczesnośredniowiecznych obiektów nieruchomych – 42,6%.

Grupa II surowca zawierała piasek średniej grubości z gruboziarnistym tłuczniem o średnicy ziaren dochodzącym do 1 mm, z pojedynczymi ziarnami o większej grubości. W obydwu wymienionych grupach surowcowych jako domieszka poboczna występowały okruchy czarnej skały, najpewniej rogowca. Występowanie tej domieszki należy tłumaczyć najpewniej dostępnością tegoż i lokalną tradycją wyrobu naczyń. Należy nadmienić, że obecność rogowca jako domieszki dodawanej do masy ceramicznej zanotowano w naczyniach tarnobrzeskiej kultury łużyckiej oraz kultury przeworskiej, występujących na opisywanym stanowisku. Z tego też względu nie wydzielano osobnej grupy surowcowej ze względu na obecność rogowca, tylko policzony został udział procentowy fragmentów, w których stwierdzono jego obecność oraz ich stosunek do fragmentów bez dodatku tegoż w obrębie danej grupy surowcowej. Udział fragmentów II grupy surowcowej w analizowanym zbiorze ceramiki wynosił 20,4%.

Kolejną domieszką stwierdzoną w materiale ceramicznym był szamot, występujący w postaci drobnych grudek wypalanej ceramiki. Szamot jako domieszka poboczna pojawiała się obok piasku i tłucznia kamiennego. Ze względu na obecność szamotu w masie garncarskiej wydzielona wśród analizowanego materiału ceramicznego III grupa surowcowa. Naczynia wykonane z masy garncarskiej III grupy surowcowej stanowiły 10,7%.

Ostatnią domieszką zanotowaną w opisywanym zbiorze ceramiki był węglan wapnia, występujący w postaci grudek o średnicy dochodzącej do 1 mm, przy czym zdarzały się też okruchy większych rozmiarów. Fragmenty naczyń z tą domieszką posiadały jaśniejszą barwę – jasnoszarą, kremową itd. Stanowią one IV grupę surowcową. W skład masy ceramicznej oprócz węglanu wapnia wchodził piasek o średnich ziarnach do 1 mm oraz tłuczeń kamienny z miką. W niewielkiej ilości, obok węglanu wapnia występował również rogowiec. Naczynia te prawdopodobnie należy łączyć z ceramiką białą. Na terenie Przemyśla wczesnośredniowieczna ceramika z domieszką węglanu wapnia wystąpiła m.in. na osadzie wczesnośredniowiecznej Przemyśl-Przekopana (stan. 124) (Tworzydło 2000, 91–93). Być może należy ją łączyć z podkrakowską ceramiką białą, występującą w Krakowie, Mogile, Nowej Hucie, Stradowie, a najdalej na wschód – w okolicach Łańcuta. IV grupa surowcowa dominowała wśród domieszek surowcowych. Jej

Przemysław, Pl. Katedralny, stan. 20. Wzór tabeli – kwestionariusza cech stosowanego przy analizie materiału ceramicznego
Przemysław, Cathedral Sq., site No. 20. A model table - questionnaire of characteristics used in the analysis of ceramic material

1	2	3	4	5					6			7			8			9					10	11	12	13			
L.p.	Warstwa	Nr inw.	Tablica	Stan zachowania								Wymiary			Powie- rżchnia			Barwa przełomu			Domieszka					Technika wykonania	Gr. Techn.	Brzeg	Ornament
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13				
1.																													

1. L.p.	6. Wymiary fragmentu	9. Rodzaj i granulacja domieszki	11. Grupa technologiczna (I-IV)
2. Nr warstwy	1 grubość ścianki	1 tłuści	12. Typ brzegu (1-28)
3. Nr inwentarza	2 grubość dna	2 piasek	13. Typ ornamentu (1-5)
4. Nr tablicy	3 średnica wylewu	3 mika	
5. Stan zachowania fragment	4 średnica dna	4 szamot	
1 brzeg	5 średn. najw. wydętości brzośca	5 rogowiec	
2 szyjka	7. Powierzchnia	6 węglan wapnia	
3 górna partia brzośca	1 gładka	a pow. 5 mm	
4 środkowa partia brzośca	2 szorstka	b 3-5 mm	
5 dolna partia brzośca	3 gruzelkowata	c 1-3 mm	
6 dno	8. Barwa przełomu	d 0,5-1 mm	
7 nieokreślony	1 przełom 1-barwny	e 0-0,5 mm	
8 brzusiec	2 przełom 2-barwny	10. Technika wykonania	
9 inne	3 przełom 3-barwny	1 ślady obtaczania	
		2 podsypka	
		3 ślady łączenia taśm	
		4 pierścieni dookolny	

udział procentowy w całości materiału ceramicznego wynosił 44,7%. Dominację IV grupy stwierdzono w materiale pochodzącym z warstwy osadniczej – 64% oraz nasypów wału – ponad 45% (tabela 9 i 10).

Technika formowania ścianek i wykańczania powierzchni naczyń

Należy zaznaczyć, że dużym utrudnieniem przy określaniu rodzaju techniki budowy naczyń było znaczne rozdrobnienie materiału ceramicznego. Opisywany zbiór naczyń został wykonany przede wszystkim w technice taśmowo-ślizgowej. W przypadku kilkunastu fragmentów – przydennych partii naczyń, można przypuszczać, że naczynia zostały wykonane techniką ugniatania. Zdaniem P. Rzeźnika przy wyrobie jednego naczynia obydwie techniki mogły być łączone, dlatego też określenie na jednym fragmencie śladów po którejś z wymienionych technik nie oznacza, iż całe naczynie zostało wykonane w taki sposób (Rzeźnik 1995, 52).

Powierzchnie naczyń zazwyczaj były opracowane poprzez wygładzanie bądź też obtaczanie. Wygładzanie pozostawiało na powierzchni naczyń ślady w postaci regularnych, równoległych względem siebie, różnokierunkowych, często pionowych lub ukośnych smużek (Rzeźnik 1995, 52–54). Obtaczanie zaś widoczne jest na powierzchni jako pasma złożone z poziomych, delikatnych, gęsto położonych, równoległych smużek (Rzeźnik 1995, 54). Wykończenie powierzchni naczyń w postaci obtaczania W. Hołubowicz rozróżnił na wygładzające oraz formujące (Hołubowicz 1965, 24–27). Przy obtaczaniu formującym ciągi garncarskie powinny być tak samo czytelne po obydwu stronach ścianek (Rzeźnik 1995, 58). W analizowanym zespole ceramicznym rozróżnienie pomiędzy obtaczaniem formującym oraz wygładzającym oraz określenie zasięgu obtaczania było trudne ze względu na rozdrobnienie materiału ceramicznego oraz przeważającą część fragmentów, pochodzących ze środkowych partii naczyń. W większości fragmentów zaobserwowano obtaczanie jedynie po jednej ze stron ścianki lub nierówny zasięg obtaczania po obu jej stronach. Na tej podstawie można przypuszczać, iż część naczyń była obtaczana jedynie w górnej partii oraz że obtaczanie miało charakter jedynie wygładzający.

Wypał

Podczas analizy materiału ceramicznego stwierdzono zróżnicowany sposób wypału naczyń wczesnośredniowiecznych (tabela 11).

W zdecydowanej większości występują fragmenty o dużej twardości (ryc. 2). 68,7% fragmentów posiadało przełom 1-barwny często barwy ciemnej – szarej lub brunatno-szarej. Pozostała część materiału ceramicznego posiadała przełom 2- lub 3-barwny, co świadczy najpewniej o nierównomiernej temperaturze wypału. Przełom dwubarwny stwierdzono w 16,2% fragmentów, zaś trójbarwny w przypadku 15,1% ułamków naczyń.

Powierzchnia

Powierzchnia wszystkich analizowanych fragmentów naczyń była szorstka, jednakże ze względu na niewielkie różnice, wyczuwalne w dotyku, wyróżniono trzy rodzaje faktury: gładką, szorstką i gruzelkową (ryc. 3). Powierzchnia gruzelkowa została wyróżniona we fragmentach, gdzie równomierne

rozłożenie domieszki schudzającej tej samej wielkości tworzyło charakterystyczną strukturę, widoczną przede wszystkim po wewnętrznej stronie naczyń. Po zewnętrznej stronie powierzchnia była szorstka (tabela 12).

Formy brzegów naczyń

Kolejnym etapem analizy materiału ceramicznego było określenie formy brzegów naczyń. Brzegi naczyń wczesnośredniowiecznych, często o zróżnicowanej formie, stanowią element czuły chronologicznie, który jest istotnym składnikiem pomocnym przy datowaniu materiału ceramicznego. Wśród całego materiału ceramicznego pozyskano łącznie 233 fragmenty brzegów naczyń. Charakterystyki form dokonano w oparciu o wszystkie zachowane fragmenty. Podstawą przy wyróżnieniu poszczególnych grup brzegów w analizowanym zespole ceramiki był kształt oraz stopień rozwinięcia trzech stron krawędzi naczyń wydzielonych przez M. Parczewskiego (Parczewski 1977, ryc. 5) – strona wewnętrzna (I), zewnętrzna (II) oraz dolna (III) (ryc. 4).

Brzegi naczyń z Przemyśla, ze względu na ich ukształtowanie, podzielone zostały na pięć odmian (I–V), w których wydzielono łącznie dwadzieścia osiem typów (od 1 do 28).

Odmiany ukształtowania brzegu przedstawiają stopień jego rozwinięcia, w zależności od ilości profilowanych krawędzi, od brzegów prostych (I), poprzez słabo rozwinięte (II), i średnio rozwinięte (III), następnie rozwinięte (IV) i na mocno rozwiniętych (V) kończąc. W kolejnych odmianach występowały typy, które zostały wydzielone na podstawie różnic w rodzaju profilowanych krawędzi oraz stopniu tegoż profilowania.

Należy zaznaczyć, że podział ten nie stanowi formalnej typologii czy też klasyfikacji. Ma on za zadanie prezentację form brzegów naczyń ze stanowiska 20 w Przemyśle (ryc. 5).

Odmiana I prezentuje brzegi proste. Są to naczynia z brzegiem wychylonym bardziej lub mniej na zewnątrz, bez wrębu po stronie wewnętrznej. Brzegi naczyń różnią się między sobą sposobem uformowania krawędzi zewnętrznej. Ze względu na tę cechę w obrębie I odmiany wyróżniono 3 typy brzegów (1–3).

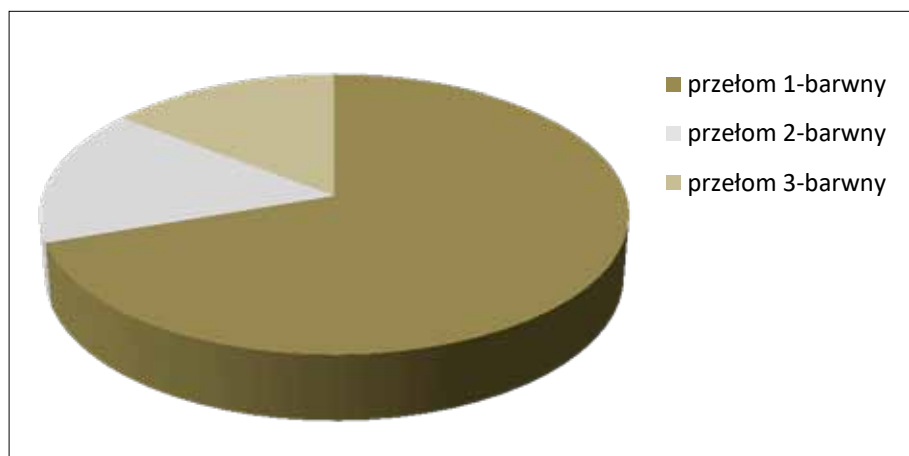
Typ 1 to brzegi o krawędzi zewnętrznej pionowej, zaś typ 2 obejmuje brzegi o krawędzi zewnętrznej skośnie ściętej na zewnątrz. Brzegi typu 1 i 2 odpowiadają typowi I w odmianach A i B w klasyfikacji autorstwa K. Szuwarowskiego, który datował takie egzemplarze odkryte na zamku w Przemyśle na X i XI wiek (Szuwarowski 2010, 259). Naczynia wczesnośredniowieczne o tak uformowanych brzegach są dość często spotykane na stanowiskach w Polsce południowej i środkowej. Najstarsze egzemplarze tego typu są datowane na IX–X wiek, odkryte zostały m. in. na osadzie w Wybrzeżu (Parczewski 1979, 108) i w Krakowie-Okole (Radwański 1975, 357). Naczynia o takich brzegach charakteryzują się nie dość, że szerokim to jeszcze rozciągniętym w czasie występowaniem. Najmłodsze egzemplarze datowane są na wiek XII i XIII. Wystąpiły one m.in. w Czersku (Rauhutowa 1976, 35) i Ciechanowie (Górska 1969, 438).

Jednakże najczęściej naczynia typu 1 występowały w warstwach datowanych na X–XI wiek: Kraków-Okół (Radwański 1975, 357), Kraków-Wawel (Firlet, Pianowski 1979, 235), Sandomierz (Buko 1977), Santok (Dymaczewska 1970, 187–188), Wrocław (Kazimierczyk 1970, 280). Wśród analizowanego materiału pojedynczy brzeg typu 1 został znaleziony w warstwie osadniczej. Brzegi typu 2 w liczbie 9 egzemplarzy wystąpiły

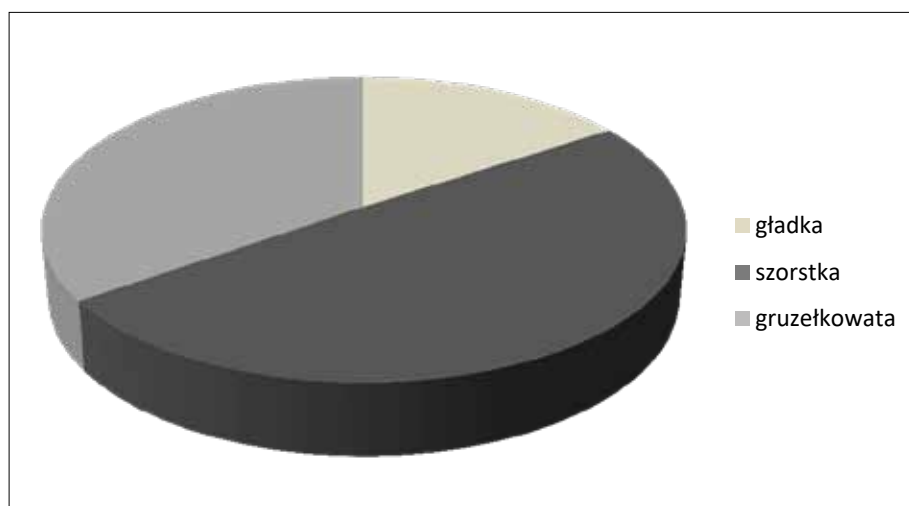
Tabela 9 / Table 9

Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Udział materiału ceramicznego w poszczególnych grupach surowcowych
Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Participation of ceramic material in individual groups of raw materials

Warstwa	Suma	Grupa I		Grupa II		Grupa III		Grupa IV	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Obiekty	378	161	42,6%	108	28,6 %	26	6,9 %	83	21,9 %
Osadnicza	336	34	10,1	73	21,7	13	3,9	216	64,3
Nasypy	1270	287	23,4	272	21,4	121	9,5	580	45,7
Luźne	708	168	23,7	95	13,4	124	17,5	321	45,4
Razem	2692	650	24,2%	548	20,4%	284	10,7%	1200	44,7%

Ryc. 2. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Barwa przełomu naczyń wczesnośredniowiecznych
Fig. 2. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Colour of the fracture of the Early Middle Ages vessels

Ryc. 3. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Faktura naczyń wczesnośredniowiecznych
Fig. 3. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Texture of Early Middle Ages vessels

w warstwie osadniczej oraz kolejne, już mniej liczne w nasypach III i V fazy wału ziemnego.

Brzegi typu 3 o krawędzi zewnętrznej zaokrąglonej są zbliżone do typu IIB wyróżnionego przez K. Szuwarowskiego (Szuwarowski 2010, 259) oraz typów 1, 2, 5 wydzielonych dla ceramiki krakowskiej przez K. Radwańskiego (Radwań-

ski 1968, 61,63; tenże 1975, 357). Naczynia o tak uformowanym brzegu, oprócz Krakowa wystąpiły we Wrocławiu (Kazimierczyk 1970, 280), Przemyślu (Proksa 1979; Szuwarowski 2010, 259). Ich chronologia została określona na X–XI wiek. Tak uformowane brzegi wystąpiły w obrębie wczesnośredniowiecznych obiektów, warstwie osadniczej oraz w nasypie I fazy

Tabela 10 / Table 10

Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Udział materiału ceramicznego w poszczególnych grupach surowcowych
Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Participation of ceramic material in individual groups of raw materials

Obiekt	suma	Grupa I		Grupa II		Grupa III		Grupa IV	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
II	1	0	0	0	0	0	0	1	100
IV	84	26	31	39	46,4	3	3,6	16	19
VI	209	101	48,3	38	18,2	13	6,2	57	27,3
VII	7	0	0	3	42,8	2	28,6	2	28,6
VIII	68	34	50	23	33,8	7	10,3	4	5,9
IX	9	0		5	55,6	1	11	3	33,4
Razem	378	161	42,6%	108	28,6 %	26	6,9 %	83	21,9 %
Typy brzegów		3,4,5, 10,13,14		4,5,8,10,13,14,25,30		2,10,23		2,3,5,6,7,16,25,28,30	

Tabela 11 / Table 11

Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Barwa przełomu naczyń wczesnośredniowiecznych
Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Colour of the fracture of the Early Middle Ages vessels

	Barwa przełomu						Razem
	1-barwny		2-barwny		3-barwny		
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	
Obiekty	265	70,1	67	17,7	46	12,2	378
Osadnicza	239	71,1	74	22	23	6,9	336
Nasypy wału	885	69,7	202	15,9	183	14,4	1270
Luźne	460	65	92	13	156	22	708
Razem	1849	68,7%	435	16,2%	408	15,1%	2692

Tabela 12 / Table 12

Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Powierzchnia naczyń wczesnośredniowiecznych
Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Surface of the Early Middle Ages vessels

	Faktura						Razem
	gładka		szorstka		gruzelkowata		
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	
Obiekty	57	15	142	37,6	179	47,4	378
Osadnicza	70	20,8	218	64,9	48	14,3	336
Nasypy wału	199	15,7	629	49,5	442	34,8	1270
Luźne	122	17,3	319	45	267	37,7	708
Razem	448	16,6%	1308	48,6%	936	34,8%	2692

wału. Pojedynczy brzeg wystąpił na wtórnym złożu w nasypie VI fazy wału ziemnego.

Odmiana II to zbiór brzegów słabo rozwiniętych. Obejmuje ona naczynia z wychylonym brzegiem i często przewężoną szyjką, gdzie profilowana jest tylko jedna krawędź. Ze względu na „rodzaj” profilowanej krawędzi wyróżniono pięć kolejnych typów (4–8).

Typ 4 to brzegi, gdzie krawędź wewnętrzna jest wklęsła lub prosto ścięta. Typ ten nie ma odpowiedników w istniejących klasyfikacjach. Brzegi te wystąpiły w obiektach wczesnośredniowiecznych oraz w warstwie osadniczej. Pojedynczy brzeg wystąpił na złożu wtórnym, w obrębie VI fazy wału.

Typ 5 posiada profilowaną krawędź wewnętrzną. Brzegi typu 5 są zbliżone do naczyń typu 8 i 19 ceramiki krakowskiej

Ryc. 4. Podział krawędzi na stronę wewnętrzną (I), zewnętrzną (II) i dolną (III) wg M. Parczewskiego (Parczewski 1977, ryc. 5)
Fig. 4. Division of the edges into the inner (I), outer (II) and bottom (III) sides according to M. Parczewski (Parczewski 1977, Fig. 5)

(Radwański 1968, 61,63) oraz typu IXA w klasyfikacji ceramiki K. Szuwarowskiego. Typ IX brzegów bardzo licznie występował na stanowisku Przemyśl – zamek, w warstwach osadniczych o chronologii XII-wiecznej, przy czym nie odnotowano go w najstarszych poziomach. Materiałem porównawczym były zabytki ze stanowisk: Kraków-Okół, gdzie datuje się je na XII wiek (Radwański 1975, 357), Przemyśl – miasto, w przypadku których chronologię określono na X–XII wiek (Proksa 1979). Odmianę A można datować na XI–XII wiek (Szuwarowski 2010, 262). Brzegi typu 8 w ceramice krakowskiej występowały w okresie od połowy IX do początków XI wieku. Natomiast typ 19 naczyń występował od 2. połowy X i początków wieku XI. Brzegi o tak uformowanym brzegu nielicznie pojawiły się w okresie od 2. połowy XI do początków wieku XII, zaś sporadycznie – w okresie od 1. połowy XI do 2. połowy XIII wieku. W ten sposób uformowane brzegi wystąpiły na omawianym stanowisku w obiektach wczesnośredniowiecznych oraz pojedyncze egzemplarze w nasypach III, V i VI fazy wału.

Typ 6 posiadał wklęsłą krawędź zewnętrzną. Przemyskie brzegi typu 6 są zbliżone do naczyń typu 6 i 10 wydzielonych przez K. Radwańskiego (Radwański 1968, 61,63). W ceramice krakowskiej brzegi typu 6 występowały w okresie od połowy IX do połowy X wieku i od połowy X do początków 2. połowy XI wieku. Później nielicznie pojawiały się w 2. połowie XI do początków XII wieku, zaś sporadycznie w XIII wieku. Brzegi typu 10 występowały w okresie od połowy IX do początków XII wieku, sporadycznie zaś w okresie od 1. połowy XI do 2. połowy XIII wieku. Jeden brzeg tego typu wystąpił w wypełniku obiektu wczesnośredniowiecznego.

Typ 7 o profilowanej krawędzi dolnej posiada odpowiednik w postaci brzegów typu 50 i 51 w ceramice krakowskiej (Radwański 1968, 61,63,64). Są to brzegi charakterystyczne dla okresu średniowiecza. Sporadycznie pojawiały się one w okresie od 1. połowy XI w. do 2. połowy XIII wieku. Jednakże uznaje się je za charakterystyczne dla XIII wieku (Radwański 1975, 356–358, 360). Brzegi te wystąpiły w warstwie osadniczej, w obrębie wczesnośredniowiecznych obiektów oraz w najstarszym nasypie wału.

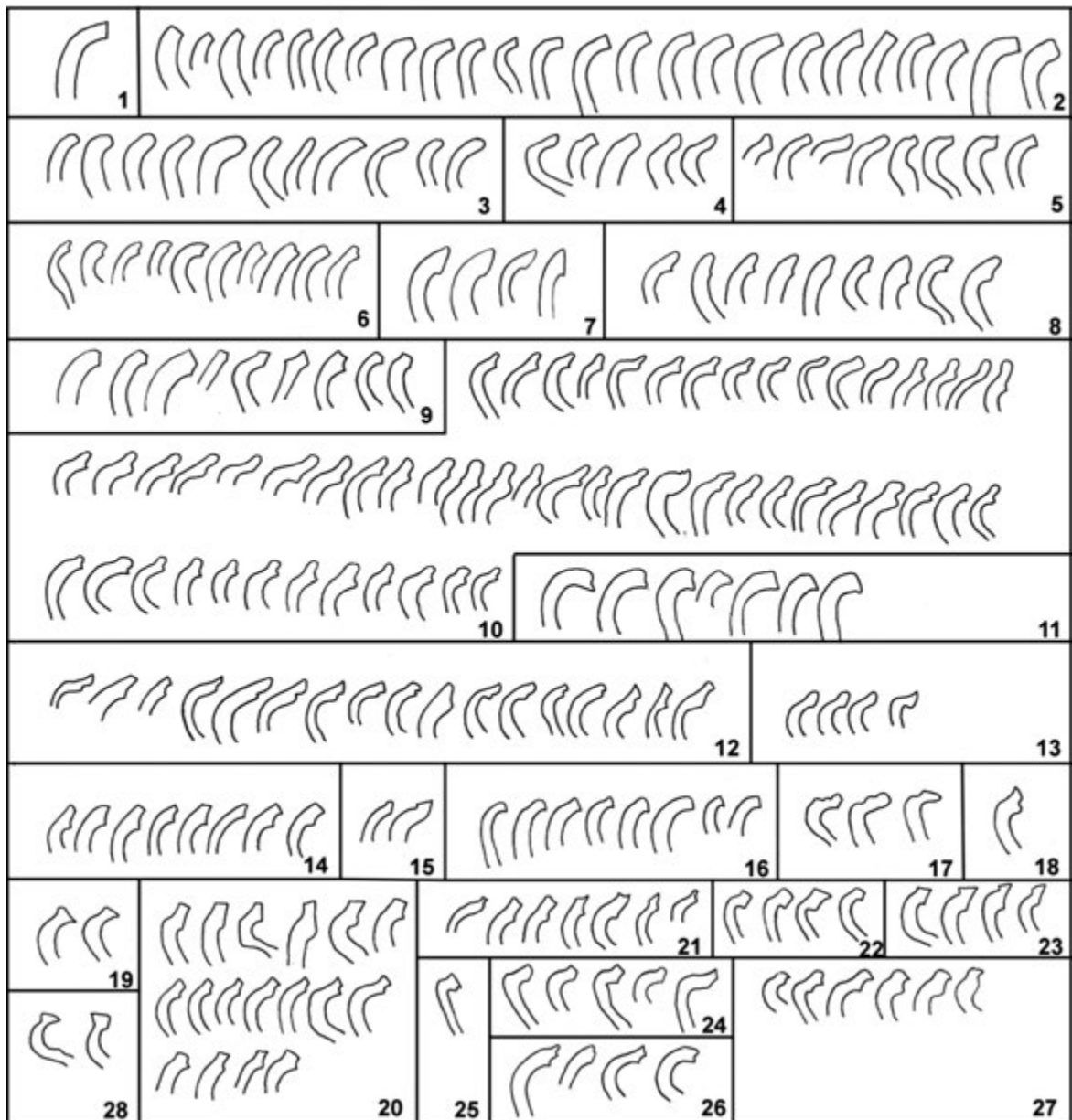
Typ 8 to brzeg o profilowanej krawędzi zewnętrznej. Brzeg ten nie ma odpowiedników w istniejących klasyfikacjach. Fragmenty naczyń o tak uformowanych brzegach odkryto w obrębie wczesnośredniowiecznych obiektów, nasypu I fazy wału, zaś jeden fragment znajdował się na złożu wtórnym w nasypie VI fazy wału.

Odmiana III to brzegi średnio rozwinięte. Obejmuje ona naczynia o mocno wychylonym brzegu na zewnątrz z przewężoną szyjką, w których profilowane są dwie krawędzie. Ze względu na umiejscowienie profilowania wyróżniono osiem kolejnych typów (9–16).

Typ 9 posiada wklęsłą krawędź wewnętrzną i zewnętrzną. Są one zbliżone do typu IV w klasyfikacji ceramiki przemyskiej oraz typów 26, 27, 47 ceramiki krakowskiej (Radwański 1968, 61, 63). Naczynia o tak uformowanym brzegu występowały m. in. w warstwach niwelacyjnych i osadniczych na zamku w Przemyślu (Szuwarowski 2010, 259). Ten typ posiada nieliczne analogie. Ramy chronologiczne naczyń o tak uformowanych brzegach można zamknąć w okresie od XI do 1. połowy XII wieku (Szuwarowski 2010, 259). W ceramice krakowskiej brzegi typu 26 pojawiały się w okresie od połowy IX do połowy X wieku i występowały w 1. połowie XI wieku. Od 2. połowy XI do początków XII wieku nastąpiło nasilenie ich występowania. Brzegi typu 27 dość licznie pojawiały się w 1. połowie XI wieku. Również od 2. połowy XI do początków XII wieku miało miejsce nasilenie ich występowania. Pierwszy raz brzegi typu 47 pojawiły się i sporadycznie występowały w okresie od 2. połowy X do początku XI wieku. Brzegi te w znacznych ilościach występowały w okresie od 2. połowy XI do początków XII wieku (Radwański 1975, 358–359). Brzegi te występowały tylko w nasypach IV i VI fazy wału.

Typ 10 brzegów posiada krawędź wewnętrzną i dolną wklęsłą. Brzeg ten jest zbliżony do typu VI ceramiki przemyskiej. Brzegi typu VI występowały na stanowisku Przemyśl – zamek we wszystkich poziomach – zarówno tych najmłodszych jak i najstarszych (Szuwarowski 2012, 260). Podobną sytuację zanotowano na stanowisku Kraków-Okół (Radwański 1975, 357), gdzie opisywane naczynia występowały w nawarstwieńiach od końca X do XIII wieku. Na stanowisku Kraków-Wawel brzegi te zostały określone na połowę XI wieku (Firlet, Pianowski 1979, 235). Podczas wcześniejszych badań na terenie Przemyśla chronologia naczyń o takich brzegach została określona na XII wiek (Proksa 1979). Typ VI brzegów ma szerokie ramy chronologiczne – od końca X do połowy XIII wieku, przy czym odmiana A występowała częściej w XI i XII wieku, zaś odmiany B i C rozłożone były równomiernie w najmłodszych fazach wczesnego średniowiecza (Szuwarowski 2010, 260). Brzegi te bardzo licznie występowały zarówno w wypełniku obiektu wczesnośredniowiecznego, w warstwie osadniczej oraz w nasypach wszystkich (oprócz II) faz wału.

Brzeg typu 11 posiadał wklęsłą krawędź zewnętrzną i dolną. Jest on zbliżony do typu 7 ceramiki krakowskiej (Radwański 1968, 61,63), który występował w okresie od połowy IX do połowy X wieku i następnie od 2. połowy X do początku XI wieku. Brzegi tego typu nielicznie pojawiały się w okresie od 2. połowy XI do początków XII wieku (Radwański 1975). Wyróżniony typ odpowiada również typowi IV w klasyfikacji K. Szuwarowskiego. Naczynia o tak uformowanym brzegu występowały m. in. w warstwach niwelacyjnych i osadniczych na zamku w Przemyślu (Szuwarowski 2010, 259). Ramy chronologiczne tak uformowanego brzegu można zamknąć w XI i 1. połowie wieku XII (Szuwarowski 2010, 259). Brzegi te wystąpiły tylko w warstwie osadniczej w liczbie 8 egzemplarzy, pojedyncze egzemplarze zaś w nasypie I i VI fazy wału.

Ryc. 5. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Klasyfikacja brzegów naczyń wczesnośredniowiecznych
Fig. 5. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Classification of rims of the Early Middle Ages vessels

Typ 12 brzegu posiada podwójnie profilowaną krawędź dolną. Typ ten nie posiada odpowiedników w istniejących klasyfikacjach. Jeden brzeg tego typu wystąpił w warstwie osadniczej, pozostałe w kolejnych nasypach I, III i VI fazy wału.

Typ 13 brzegu to krawędź wewnętrzna klęśła, zaś dolna – podcięta. Typ ten nie posiada odpowiedników w istniejących klasyfikacjach. Brzegi te wystąpiły w wypełniku obiektów wczesnośredniowiecznych oraz na złożu wtórnym w nasypie III fazy wału.

W typie 14 brzegu krawędzie wewnętrzna i zewnętrzna są profilowane. Typ ten nie posiada odpowiedników w istniejących klasyfikacjach. Tak uformowane brzegi wystąpiły w wypełniku obiektu wczesnośredniowiecznego, warstwie osadniczej oraz w nasypach III i VI fazy wału.

Typ 15 to brzeg o podwójnie profilowanej krawędzi wewnętrznej. Tej odmianie odpowiada typ VIIIB ceramiki prze-

myskiej. Brzegi te występowały w młodszych warstwach na zamku w Przemyślu (Szuwarowski 2010, 261). Podobne naczynia odkryto na stanowiskach Kraków-Okół (Radwański 1975, 357, ryc. 128) i Kraków-Wawel (Firlet, Pianowski 1979, 235, ryc.7). Chronologię brzegów typu VIIIB określa się na okres XI–XIII wieku (Szuwarowski 2010, 261). Brzegi typu 15 są zbliżone do typu 31 ceramiki krakowskiej (Radwański 1968, 61,63). Tak uformowane brzegi występowały w przeciągu XII wieku, również w 1. połowie XIII wieku (Radwański 1975, 359). Pojedyncze egzemplarze tak uformowanych brzegów wystąpiły w nasypach III i VI fazy wału.

Typ 16 brzegu posiada profilowaną krawędź dolną oraz wklęsłą wewnętrzną. Brzeg ten jest zbliżony do typu 9 ceramiki krakowskiej (Radwański 1968, 61,63). Brzegi typu 9 występowały w okresie od połowy IX do początku XI wieku. Sporadycznie pojawiały się w okresie od 1. połowy XI do 2. połowy XIII wieku (Radwański 1975, 358). Tak uformowane

brzezi wystąpiły w warstwie osadniczej, obiektach wczesnośredniowiecznych oraz w nasypach III i V fazy wału.

Odmiana IV zawiera brzegi rozwinięte; obejmuje ona naczynia o mocno wychylonych brzegach z przewężoną szyjką, w których profilowane są wszystkie trzy krawędzie. Ta odmiana obejmuje kolejnych dziesięć typów brzegów (17–26).

Typ 17 to brzeg mocno wychylony na zewnątrz. Krawędź wewnętrzna jest dwukrotnie wklęsła, zaś krawędzie zewnętrzna i dolna są skośnie ścięte lub zaokrąglone. Typ ten nie posiada odpowiedników w istniejących klasyfikacjach. Fragment ten został odkryty jako znalezisko luźne.

Typ 18 to brzeg o wklęsłej krawędzi wewnętrznej oraz podwójnie profilowanej krawędzi zewnętrznej. Typ ten jest podobny do typu XI ceramiki przemyskiej. Tak ukształtowane brzegi stanowiły na zamku w Przemyślu najliczniejszą grupę. Naczynia te były rozrzucone nierównomiernie w warstwach od najmłodszych do najstarszych. Podobnie ukształtowane brzegi znaleziono na innych stanowiskach, m. in. w Przemyślu (Proksa 1979), Krakowie-Okole (Radwański 1975, 357), Krakowie-Wawelu (Firlet, Pianowski 1979, 235), gdzie datowane są na okres X–XII wieku. Odmianę A można datować szeroko od X do XII/XIII wieku, ze względną równomiernością występowania, natomiast odmiana B była typowa dla XI i XII z tym, że bardziej charakterystyczna dla XII stulecia (Szuwarowski 2010, 263). Brzegi te pojedynczo występowały w nasypach III i V fazy wału.

Typ 19 to brzeg wychylony na zewnątrz, z krawędzią wewnętrzną profilowaną i skośnie ściętą na zewnątrz krawędzią zewnętrzną. Brzeg ten odpowiadał typowi 23 ceramiki krakowskiej (Radwański 1968, 61, 63), który pojawił się w okresie od 2. połowy X do połowy XI wieku. Znaczne ilości takich brzegów występowały od 2. połowy XI do początków XII wieku, a nawet jeszcze w 2. połowie XII wieku (Radwański 1975, 358–359). Jeden brzeg tego typu wystąpił w nasypie V fazy wału.

Typ 20 to brzeg z wyraźnym wrębem na krawędzi wewnętrznej, przy czym krawędź zewnętrzna jest poziomo lub skośnie ścięta, zaś krawędź dolna – profilowana. Typ ten nie posiada odpowiedników w istniejących klasyfikacjach. Brzegi te licznie zalegały w nasypach III i V fazy wału.

Typ 21 to brzeg o krawędzi wewnętrznej wklęsłej i profilowanej krawędzi zewnętrznej i dolnej. Typ ten odpowiada odmianie VIIB w ceramice przemyskiej i typowi 35 ceramiki krakowskiej. Brzegi typu 35 w ceramice krakowskiej występowały w przeciągu XII wieku (Radwański 1968, 61, 63; 1975, 359). Brzegi typu VII pojawiły się w X wieku, zaś górna granica ich występowania nie przekraczała XII stulecia (Szuwarowski 2010, 261). Analogiczne zabytki znaleziono na stanowiskach: Kraków-Okół (Radwański 1975, 357), Kraków-Wawel (Firlet, Pianowski 1979, 235). Brzegi te występowały w obrębie wcze-

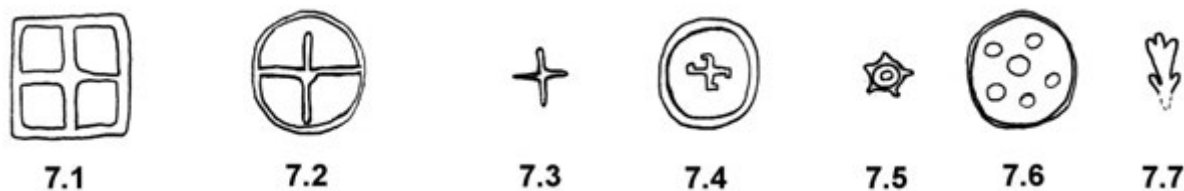
snośredniowiecznych obiektów, a pojedyncze egzemplarze w nasypach III i VI fazy wału.

Typ 22 to brzeg wychylony na zewnątrz, z przewężoną szyjką i wyraźnym wrębem na krawędzi wewnętrznej. Pozostałe krawędzie – zewnętrzna i dolna są płasko ścięte, a ich długość jest równa. Typ ten odpowiada odmianie XA w klasyfikacji K. Szuwarowskiego. Tak ukształtowane brzegi stanowiły najliczniejszą grupę naczyń na stanowisku Przemyśl-zamek. Zabytki te były rozrzucone nierównomiernie w warstwach od najmłodszych do najstarszych. Podobnie ukształtowane brzegi znaleziono na innych stanowiskach, m. in. w Przemyślu (Proksa 1979), Krakowie-Okole (Radwański 1975, 357), Krakowie-Wawelu (Firlet, Pianowski 1979, 235), gdzie ich chronologia została określona na okres X–XII wieku. Odmianę A można datować szeroko od X do XII/XIII wieku, ze względną równomiernością występowania (Szuwarowski 2010, 263). Tak uformowane brzegi wystąpiły w nasypach III i V fazy wału.

Typ 23 to brzeg wychylony na zewnątrz, z przewężoną szyjką i wyraźnym wrębem na krawędzi wewnętrznej. Pozostałe krawędzie są płasko ścięte, gdzie zewnętrzna jest krótsza od dolnej. Odpowiada on typowi XB w klasyfikacji K. Szuwarowskiego. Odmiana B była typowa dla XI i XII z tym, że bardziej charakterystyczna dla XII stulecia (Szuwarowski 2010, 263). Podobnie ukształtowane brzegi znaleziono na innych, wspomnianych już stanowiskach – Przemyśl (Proksa 1979), Kraków-Okół (Radwański 1975, 357), Kraków-Wawel (Firlet, Pianowski 1979, 235), gdzie datowane są na okres X–XII wieku. Fragment o tak uformowanym brzegu stanowi znalezisko luźne.

Typ 24 to brzeg lekko wychylony na zewnątrz z przewężoną szyjką. Krawędź od wnętrza jest podcięta, zaś krawędzie dolna i zewnętrzna są ścięte. Brzeg ten odpowiada typowi IX w klasyfikacji K. Szuwarowskiego. Ten typ brzegów bardzo licznie występował na stanowisku Przemyśl – zamek w warstwach osadniczych o chronologii XII- i XIII-wiecznej, przy czym nie odnotowano go w najstarszych poziomach. Materiałem porównawczym były zabytki z Krakowa-Okółu o chronologii XII-wiecznej (Radwański 1975, 357) i Przemyśla-miasta, gdzie czas ich występowania określono na X–XII wiek (Proksa 1979). Naczynia o tak uformowanych brzegach występowały w czasie od 2. połowy XI do końca XIII wieku (Szuwarowski 2010, 262). Tak uformowane brzegi stwierdzono w obrębie obiektów wczesnośredniowiecznych oraz pojedyncze egzemplarze w nasypie VI fazy wału.

Typ 25 posiadał brzeg wychylony, gdzie krawędź wewnętrzna jest wklęsła, dolna profilowana, natomiast zewnętrzna – skośnie ścięta. Brzeg ten wystąpił w obrębie wczesnośredniowiecznego obiektu.

Ryc. 6. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Klasyfikacja znaków garncarskich występujących na dnach naczyń wczesnośredniowiecznych
Fig. 6. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Classification of pottery marks found on the bottoms of the Early Middle Ages vessels

Brzeg typu 26 jest krótki o profilowanej krawędzi wewnętrznej, przy czym krawędź zewnętrzna jest skośnie ścięta, zaś dolna – profilowana. Typ ten odpowiada typowi XII ceramiki przemyskiej. Tak uformowane brzegi na stanowisku Przemysł-zamek występowały w warstwach o chronologii XII–XIII-wiecznej (Szuwarowski 2010, 264). Datowanie to potwierdzają niezbyt liczne analogie o zwartej chronologii, ograniczającej występowanie podobnych okazów do XII i XIII wieku. Analogiczne zabytki pochodzą z Krakowa-Okółu (Radwański 1975, 357), z Przemysła (Proksa 1979), są one zgodnie datowane na XII i XIII wiek (Szuwarowski 2010, 264). Tak uformowany brzeg wystąpił w warstwie osadniczej, drugi zaś fragment stanowił znalezisko luźne.

Odmiana V to brzegi mocno rozwinięte o wszystkich krawędziach profilowanych. W tej odmianie wyróżniono dwa ostatnie typy (27–28).

Typ 27 posiadał brzeg krótki, z wyraźnym wrębem na krawędzi wewnętrznej, lekko wklęsłej krawędzi zewnętrznej oraz podwójnie profilowanej krawędzi dolnej. Brzegi tego typu wystąpiły w nasypach V fazy wału.

Typ 28 to brzeg z wyraźnym podcięciem w obrębie krawędzi wewnętrznej i dolnej oraz poziomo lub skośnie ściętej krawędzi zewnętrznej. Fragment z krawędzią uformowaną w taki sposób stanowi znalezisko luźne.

Ślady produkcyjne widoczne na dnie naczyń

Oddzielnej analizy wymagają również zachowane fragmenty den naczyń. Z całego analizowanego zbioru pochodzi 127 fragmentów den. Na tych partiach zachowują się ślady po konstrukcji koła garncarskiego, sposobie produkcji np. po stosowaniu podsypki oraz czynnościach pomocniczych, jak np. po zdejmowaniu gotowego naczynia z koła. Inne ślady poprodukcyjne, związane z partiami przydennymi oraz z dnem naczyń to: obecność lub brak pierścieni dookólnych czy też bruzdy dookólnej.

Pierwszorzędnym kryterium w przypadku analizy den jest ich ukształtowanie (Poleski 2004, 23). W przypadku 22 egzemplarzy dna naczyń były wklęsłe. Takie uformowanie den jednoznacznie świadczy o stosowaniu wypukłej nakładki na koło garncarskie. Pozostałe dna naczyń z Przemysła reprezentują odmianę płaską (105 fragmentów).

Tzw. pierścień dookólny jest to przykrawędny płaski odcinek dna biegnącego wzdłuż jego krawędzi, wyodrębniający się od zagłębionej w stosunku do niego części środkowej (Rzeźnik 1995, 31–38). Na 127 fragmentów poddanych analizie den naczyń pierścienie dookólne stwierdzono w przypadku 71 egzemplarzy. Większość z nich posiadała regularny przebieg. Szerokość pierścieni była niejednolita, wahała się od kilku do kilkunastu milimetrów. Wysokość pierścieni ponad dno naczynia zazwyczaj wynosiła około 1–2 mm. Pierścień dookólny najprawdopodobniej powstawał w wyniku stosowania nakładki na koło garncarskie lub też w rezultacie odcinania dna od koła (Rzeźnik 1995, 31, tam dalsza literatura). Kolejnym zaobserwowanym śladem poprodukcyjnym była bruzda dookólna. W przeciwieństwie do pierścienia jest to ślad po zlepianiu masy garncarskiej w postaci rowka (szwu) na zewnętrznej powierzchni dna (Rzeźnik 1995, 31–38). Bruzdę dookólną stwierdzono tylko na 4 fragmentach dna.

Analiza den naczyń wykazała również obecność podsypki, którą stwierdzono w 102 przypadkach. W przypadku na-

czyn z stanowiska 20 stosowano przede wszystkim podsypkę tłucznia kamiennego oraz piasku.

Na 103 fragmentach naczyń z zachowanym dnem i partią przydenną stwierdzono obecność śladów podważania den naczyń, które powstały w trakcie zdejmowania naczynia z tarczy koła garncarskiego. Widoczne one były na zewnętrznej powierzchni partii przydennej naczynia w postaci nierówności partii przykrawędnej z charakterystycznym nierównomiernym podcięciem. W kilku fragmentach den ślady odcinania naczyń od koła można było również dostrzec na powierzchni dolnej części naczyń.

Istotnym elementem przy analizie den naczyń jest ich zdobnictwo, a więc obecność znaków garncarskich. Znaki na dnach naczyń pojawiają się w 2. połowie X wieku (Parczewski 1982, 66) i mieszczą się w przedziale chronologicznym do połowy XIII stulecia (Buko 2005, 335). Znaki garncarskie według A. Żakiego pojawiły się w fazie Ib wczesnego średniowiecza, bardzo licznie występowały w fazie II i III, zaś w IV – już zanikały (Żaki 1974, 227). E. Dąbrowska wyróżniła znaki na dnach naczyń IV grupy surowcowej, o chronologii X–XII/XIII w. (Dąbrowska 1963, 58; 1973, 43). Wśród analizowanego materiału z całego zbioru den zaledwie część zachowana była w środkowej części, tak że można było bez żadnych wątpliwości stwierdzić obecność lub brak znaku garncarskiego. Znaki garncarskie wystąpiły na 12 dnach. Ze względu na motyw znaki podzielono na kilka typów (ryc. 6).

Wśród analizowanych fragmentów den wyróżniono następujące rodzaje znaków garncarskich:

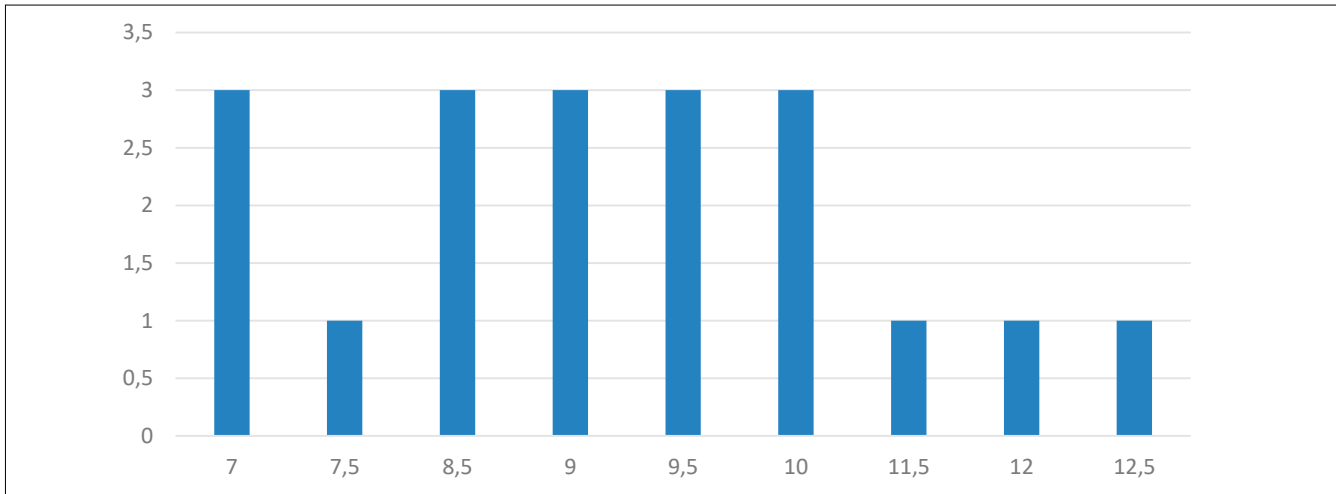
- motyw krzyża występujący w trzech odmianach:
 - a. krzyż w kwadracie (7.1)
 - b. krzyż w kole (7.2)
 - c. krzyż mały (7.3)
- motyw swastyki w kółku (7.4)
- motyw słońca (7.5)
- motyw słońca w postaci uwypukleń obwiedzionych kołem (7.6)
- motyw zbliżony do strzały ? (7.7)

Są to popularne motywy ornamentu mieszczące się wśród 9 zasadniczych typów, wyróżnionych przez A. Żakiego dla naczyń wczesnośredniowiecznych z terenu Małopolski (Żaki 1974, 221–224). W tym miejscu należy zaznaczyć, że wiele fragmentów, wśród całej liczby odkrytych den są to niewielkie ułamki, które mogły pochodzić z den mających znaki garncarskie. Tak więc liczba 12 egzemplarzy, stanowiąca niewielki procent z całego zespołu fragmentów den naczyń nie może stanowić wiarygodnej informacji o sposobie zdobnictwa naczyń wczesnośredniowiecznych, nie jest ona miarodajna. Dla porównania na innych stanowiskach ilość den ze znakami, odkrytych w warstwach X-połowa XIII wieku, wynosiła 9% – Przemysł-zamek (Żaki 1974, 221), 13% – Wawel, 10,5% – Okół w stosunku do wszystkich den. W analizowanym zbiorze jest to 9,4%.

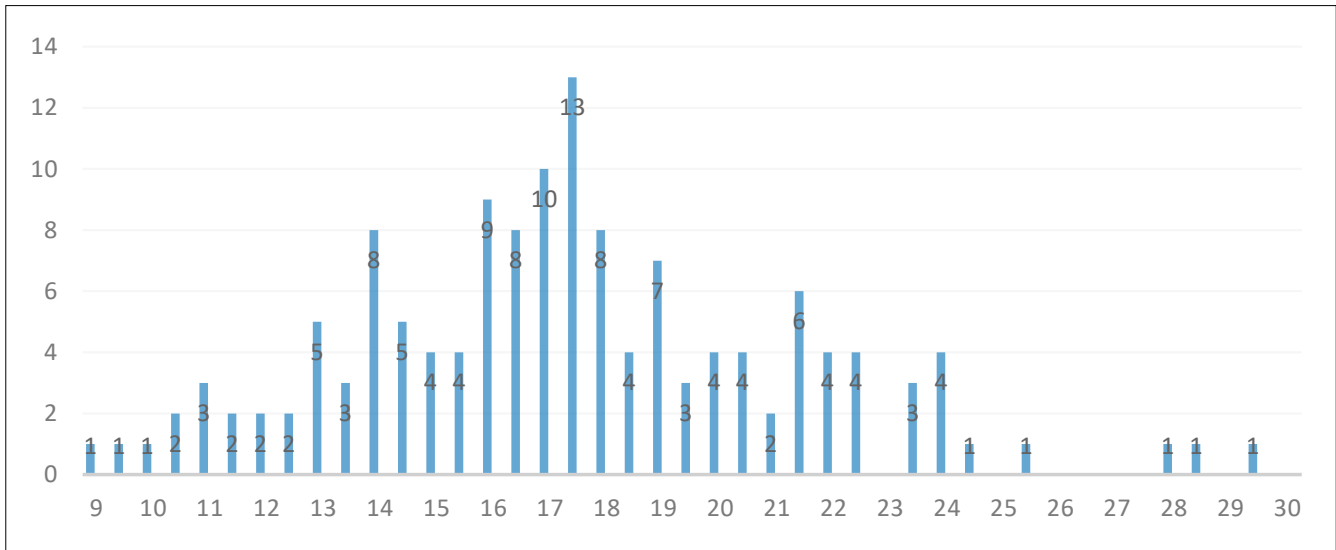
Wielkość i forma naczyń

Z uwagi na duże rozdrobnienie fragmentów naczyń w analizowanym materiale zrezygnowano z tworzenia typologii naczyń, która ze względów wyżej podanych byłaby mało zasadna.

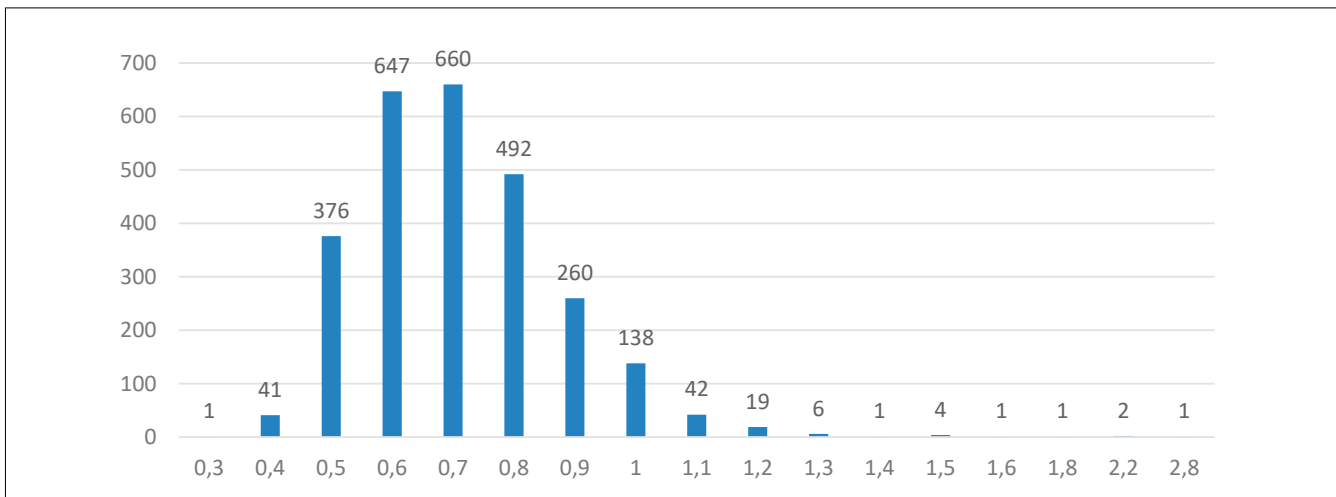
W analizowanym zespole ceramiki dominują ułamki naczyń garncowatych z największą wydutością brzuśca umieszczoną powyżej połowy wysokości czy też na 2/3 wysokości.

Ryc. 7. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Średnice den naczyń średniowiecznych
 Fig. 7. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Diameters of bottoms of the Middle Ages vessels

Ryc. 8. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Średnice wylewów naczyń wczesnośredniowiecznych
 Fig. 8. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Diameters of rims of the Early Middle Ages vessel

Ryc. 9. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Grubość ścianek naczyń wczesnośredniowiecznych
 Fig. 9. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Wall thickness of the Early Middle Ages vessels

Ryc. 10. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Rekonstrukcja naczyń wtórnie przepalonych
Fig. 10. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Reconstruction of secondary burned vessels

O wielkości naczyń możemy wnioskować na podstawie przeprowadzonej rekonstrukcji średnic den (ryc. 7) oraz wylewów (ryc. 8) naczyń. Średnice den naczyń udało się określić w 19 przypadkach. Wnosiły one średnio 8–10 cm, zdarzały się również mniejsze – wynoszące np. 7 cm. Inne fragmenty den pochodziły z naczyń o większych rozmiarach, wówczas ich średnice wynosiły 11,5–12,5 cm. Średnice wylewów naczyń zmierzone zostały na 141 fragmentach. Dominowały przedziały 13–14,5 i 16–18 cm, natomiast pojedyncze naczynia posiadały średnice większe, dochodzące nawet do 28 i 29,5 cm. Pojedynczo wystąpiły fragmenty małych naczyń o średnicy wylewu wynoszącej 9 i 9,5 cm.

O wielkości naczyń również może świadczyć średnica największej wydętości brzuśca. Została ona stwierdzona zaledwie w 14 przypadkach. Najmniejszą wydętość brzuśca, wynoszącą 10 cm, stwierdzono w naczyniu o średnicy wylewu 9,5 cm. Kolejną wartość stanowi 13–13,5 cm, przy wylewach naczyń rzędu 10–12 cm. Najliczniejszą grupę stanowiły naczynia o średnicy największej wydętości brzuśca w przedziale 16,5–17,5 cm. W tych naczyniach średnice wylewów wynosiły 12,5 i 13,5 oraz 17,5 i 18 – w przypadku garnków szerokootworowych. Większe średnice wydętości brzuśca wynosiły 18,5 cm w przypadku 2 naczyń o średnicach wylewu wynoszących 15 i 17,5 cm. Największe średnice największej wydętości brzuśców wynosiły 20,2 i 21,5 cm.

Dodatkowe informacje o wielkości naczyń można uzyskać na podstawie grubości ich ścianek. Podczas prowadzonej analizy zmierzono grubości wszystkich fragmentów naczyń (ryc. 9). Zdecydowanie dominował przedział 0,6–0,7 cm. Znaczny odsetek stanowiły także grubości 0,5; 0,8 i 0,9 cm. Pojedyncze fragmenty posiadały grubość większą – powyżej 1 cm. Podsumowując, należy stwierdzić, że w analizo-

wanym materiale wystąpiły fragmenty naczyń o ściankach średniej grubości.

Wśród całego analizowanego materiału udało się częściowo zrekonstruować dwie formy naczyń (ryc. 10). Rekonstrukcja ta pozwoliła na odczytanie wszystkich wymiarów naczynia, określenie proporcji i formy okazów. Pochodziły one z warstwy, polepy przy drewnianej konstrukcji stanowiącej wzmocnienie nasypu wału V fazy. Obydwa naczynia są wtórnie przepalone – zniszczona jest powierzchnia zewnętrzna, a w przypadku jednego naczynia zdeformowany brzeg pod wpływem wysokiej temperatury.

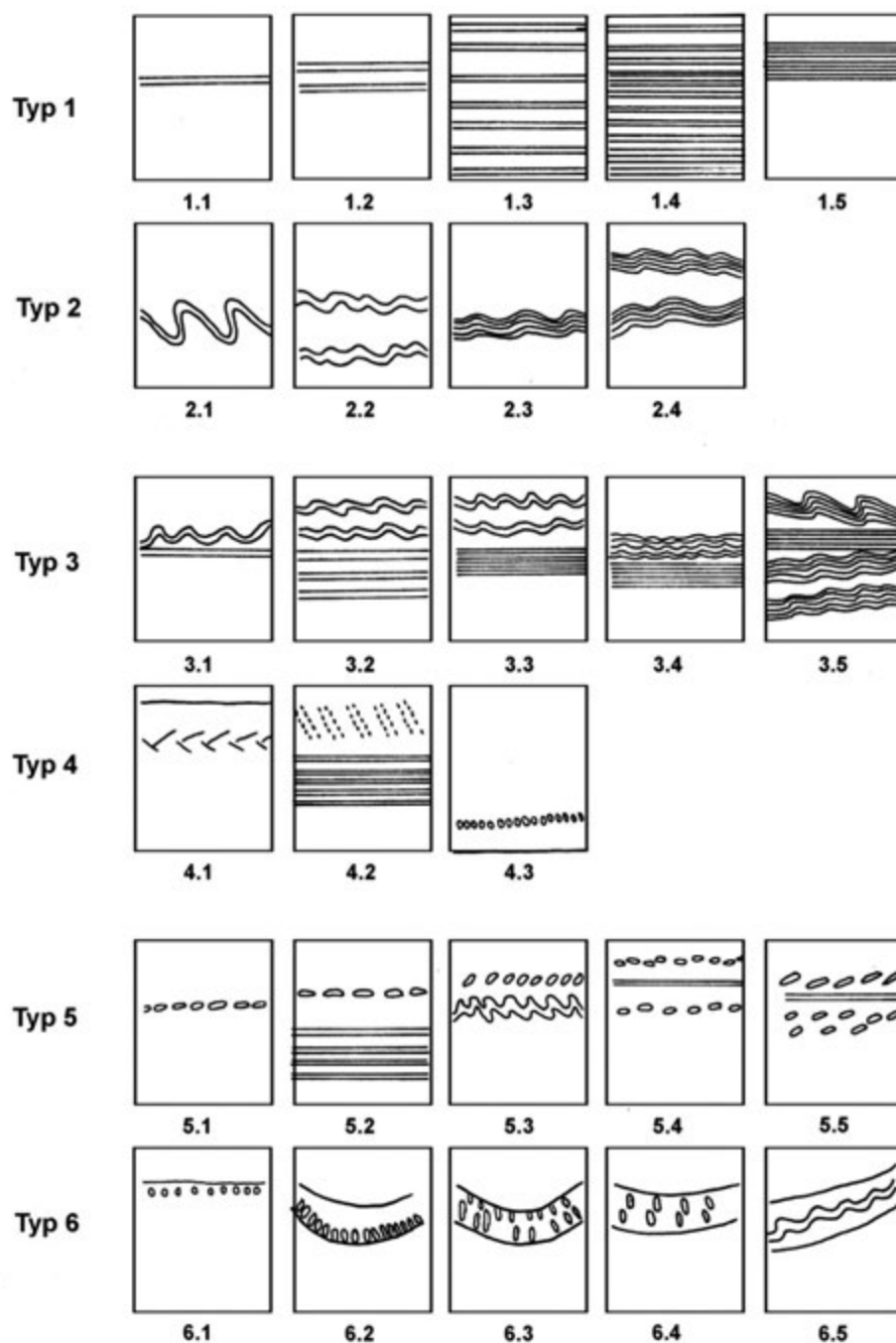
Jeden z rekonstruowanych garnków (ryc. 10:B) ma formę beczułkowatą o wysokości 17 cm, gdzie największa wydętość brzuśca, wynosząca 16 cm, przypadała na 2/3 wysokości. Jest to garnek z krawędzią mocno wychyloną na zewnątrz, z wrębem od strony wewnętrznej (typ 10). Średnica wylewu wynosiła 11,5 cm, przy 9,5 cm średnicy dna.

Drugie naczynie (ryc. 10:A) jest wyższe, posiada 21 cm wysokości i bardziej smukłą formę. Jest to szerokootworowy garnek o średnicy wylewu wynoszącej 17 cm o krawędzi górnej pionowo ściętej (typ 20). Największa wydętość brzuśca, wynosząca 18,5 cm, znajdowała się powyżej 2/3 wysokości. Średnica dna była o połowę mniejsza od średnicy wylewu i wynosiła 10 cm.

Rodzaj ornamentu

Znaczna ilość fragmentów naczyń (łącznie 794 fragmenty) posiadała na powierzchni ornament. Ornamentowane fragmenty naczyń stanowią 29,5% całego analizowanego zespołu.

Analiza ornamentyki naczyń przeprowadzona została pod względem takich cech jak: układ motywów zdobniczych, narzędzi użytych do jego wykonania oraz rozmieszczenia ornamentu na naczyniu.

Ryc. 11. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Klasyfikacja rodzaju ornamentu występującego na naczyniach wczesnośredniowiecznych
 Fig. 11. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Classification of types of ornament found on the Early Middle Ages vessels

Na tej podstawie wyróżniono pięć grup ornamentu, w których występują kolejne odmiany o różnych układach zdobniczych (ryc. 11).

Grupa pierwsza obejmuje ornament poziomej linii rytej. Motyw poziomych żłobków był najbardziej powszechny w analizowanym materiale – stwierdzono go w 78% wszystkich ornamentowanych fragmentach. Żłobki były wykonywane za pomocą rylca, kiedy ornament jest głęboki lub grzebienia – wówczas jest on płytki. Oprócz pojedynczych żłobków często ornament tworzyła zwielokrotniona linia pozioma, wykonywana wielokrotnym narzędziem. Ze względu na rodzaj narzędzia wykorzystanego do wykonania ornamentu i ilość poziomych linii wyróżniono kilka odmian tegoż ornamentu.

Typ 1.1 obejmuje ornament w postaci pojedynczej linii poziomej wykonanej rylcem. Typ 1.2 to żłobki wykonane rylcem w równych odstępach na powierzchni naczynia. Kolejna odmiana ornamentu – typ 1.3, przedstawia szerokie żłobki wykonane rylcem w znacznych odległościach od siebie. Kolejny typ ornamentu to żłobki wykonane rylcem rozłożone w równych odstępach w bardzo bliskiej odległości od siebie (1.4). Następny typ ornamentu w tej grupie to żłobki wykonane grzebieniem, równoległe względem siebie, często pokrywające znaczną powierzchnię naczynia (1.5). Ostatni rodzaj ornamentu w tej grupie to ornament poziomych i skośnych żłobków wykonany rylcem.

Grupa druga obejmuje motyw falistej linii rytej. Ornament linii falistej był wykonywany za pomocą rylca, kiedy te linie są

głębokie lub grzebienia – wówczas są płytkie. Ze względu na narzędzie wykorzystane do wykonania ornamentu i zwielokrotnienie linii rytej wyróżniono kilka odmian. Typ 2.1 obejmuje pojedynczą linię falistą wykonaną rylcem. Typ 2.2 to ornament kilku linii falistych wykonanych rylcem w odległości od siebie. Kolejny rodzaj ornamentu obejmuje pojedyncze pasmo linii falistej wykonane za pomocą grzebienia (2.3). Następny typ to zwielokrotnione pasma linii falistej wykonane za pomocą grzebienia (2.4). Łącznie ornament linii falistej stanowił 14% całego zespołu ornamentowanych fragmentów.

Grupa trzecia ornamentu to złożenie motywów występujących w dwóch poprzednich grupach – połączenie linii poziomej i falistej. Opisywana grupa ornamentu stanowi tylko 5% całości ornamentowanych naczyń. W tej grupie również wyróżniono kilka odmian. W typie 3.1 ornament był wykonywany za pomocą rylca; przedstawia on pojedynczą linię falistą i wielokrotne żłobki poziome wykonane tym samym narzędziem. Typ 3.2 to również ornament wykonany za pomocą rylca w postaci wielokrotnej linii falistej w połączeniu z poziomymi żłobkami. Kolejny typ – 3.3, przedstawia ornament w postaci podwójnej linii falistej, wykonanej za pomocą rylca w połączeniu z poziomymi żłobkami wykonane za pomocą grzebienia. Typ 3.4 prezentuje ornament również wykonany grzebieniem w postaci linii falistej w połączeniu z poziomymi żłobkami. Ostatni typ ornamentu w tej grupie – 3.5 przedstawia ornament wykonany za pomocą grzebienia przedstawiający zwielokrotnioną linię falistą w połączeniu z poziomymi żłobkami.

Czwarta grupa to ornament ryty. Pierwszą odmianę tegoż ornamentu stanowią cienkie, krótkie nacięcia, wykonywane zapewne za pomocą nożyka garncarskiego w formie jodełki (4.1). Ornament ten wystąpił na szyjce jednego fragmentu naczynia (tabl. XXXVIII:5). Drugą odmianę ornamentu w tej grupie stanowi ornament nakłuwany (4.2) – w postaci niewielkich nakłuć, usytuowanych w skośnych liniach równoległych względem siebie. Motyw ten był połączony z wielokrotną rytą linią poziomą. Kolejny motyw to również ornament nakłuwany w postaci jednego rzędu niewielkich nakłuć, usytuowanych w partii przydennej, równoległe do dna naczynia (4.3). Ornament nacięć stanowił tylko 0,6 % wśród zdobionych fragmentów naczyń.

Do piątej grupy zaliczono ornament w postaci odcisków dołków paznokciowych. Odciski były usytuowane w jednej poziomej linii (5.1). W drugiej odmianie tego ornamentu poziome odciski występowały w złożeniu z wielokrotną poziomą linią rytą (5.2). Następny typ w tej grupie ornamentu to odciski usytuowane skośnie, występujące z pojedynczą linią falistą (5.3). Ostatnie dwa typy ornamentu to podwójny rząd odcisków przedzielonych poziomą linią rytą, przy czym odciski są usytuowane skośnie (5.4), bądź też poziomo (5.5).

Dodatkowego omówienia wymaga ornament usytuowany na wewnętrznej i zewnętrznej krawędzi brzegu naczyń. W analizowanym materiale odkryto 8 fragmentów zdobionych brzegów naczyń. Stanowią one 0,9% wszystkich ornamentowanych fragmentów. We wszystkich przypadkach był to ornament ryty. Odkryto tylko jeden fragment wylewu naczynia z ornamentem usytuowanym na zewnętrznej krawędzi wylewu (tabl. XXII:10). W tym przypadku ornament stanowiły pionowe krótkie nacięcia (6.1). Ornament w postaci krótkich nacięć na zewnętrznej krawędzi wylewu naczynia znany jest m. in. z Płaskowyżu Głubczyckiego

(typ 105), gdzie jego chronologia określona została na I fazę wczesnego średniowiecza, a więc okres od połowy VII do 1. połowy IX wieku (Parczewski 1982, 43,62). Pozostałe zdobienia były zlokalizowane po wewnętrznej stronie brzegu. Przeważa ornament w postaci pionowych, krótkich nacięć usytuowanych w jednej linii (6.2), nacięć w podwójnej linii równoległych względem siebie (6.3), następnie nacięć w podwójnej linii, zachodzących na siebie (6.4). Na jednym fragmencie zaobserwowano odmienny wątek – w postaci rytej linii falistej (6.5) wykonanej wielozębnym narzędziem (tabl. LXII:1). Był on jednak wykonany niestarannie. Ornament w postaci linii falistej usytuowanej na wewnętrznej krawędzi wylewu wystąpił m. in. na naczyniach odkrytych w Igołomi oraz w Krakowie na Wawelu (Żaki 1974, 234–235, ryc. 176, 178). Naczynia z krawędzią w ten sposób dekorowaną znane są również z Płaskowyżu Głubczyckiego, gdzie ten typ ornamentu (typ 100) określony został na II fazę wczesnego średniowiecza, datowaną od 2. połowy IX do X wieku (Parczewski 1982, 43,62).

Brzegi, na których stwierdzono ornament po wewnętrznej stronie wylewu reprezentują głównie typy 2, 3 i 11 wydzielone dla analizowanego materiału. Są to brzegi proste o krawędzi skośnie ściętej na zewnątrz lub zaokrąglonej (2 i 3) o chronologii X–XI-wiecznej oraz brzegi średnio rozwinięte o dwóch profilowanych krawędziach, gdzie krawędź zewnętrzna i dolna jest wklęsła (11). Chronologia tych ostatnich została określona na okres od połowy IX do połowy X wieku.

Jak już wspomniano, w analizowanym zbiorze ceramiki 29,5% fragmentów posiadało ornament. Najczęstszym motywem zdobniczym były poziome żłobki. W ten sposób dekorowanych było 78% fragmentów. Ornament ten był wykonywany grzebykiem lub rylcem. W związku z tym rysunek linii poziomych posiadał różny stopień zagłębienia. W nielicznych przypadkach ornament grzebykowy występował obok rylcowego. Dzięki obecności większych fragmentów naczyń – górnej czy też środkowej partii brzuśca można było określić zasięg występowania ornamentu. Siegał on powyżej największej wydętości brzuśca i dochodził do partii szyjki, jednakże nie obejmował tejże partii naczynia. Tylko w jednym przypadku stwierdzono ornament na szyjce naczynia – w postaci skośnych nacięć. Na partiach przydennych naczyń również występował ornament. W tej części naczyń motyw żłobków stanowiły pojedyncze linie, występujące w większym odstępie od siebie. Motyw linii falistej stanowił 14% wszystkich ornamentowanych fragmentów naczyń. W liczbie 5% ornamentowanych ułamków wystąpiła grupa trzecia ornamentu, stanowiąca połączenie linii poziomej i falistej. Wszystkie pozostałe wątki stanowiły 3% całego zbioru ornamentowanej ceramiki.

Według ustaleń A. Żakiego w I fazie wczesnego średniowiecza na górnych partiach, do największej wydętości brzuśca naczyń pojawiają się różne wątki zdobnicze: pojedyncze lub wielokrotne linie poziome lub wielokrotnie faliste, wykonane rylcem lub grzebieniem. Pojawiały się także ukośne nacięcia, wykonane grzebieniem oraz listwy plastyczne (Żaki 1974, 211–212). Największy rozwój ornamentyki naczyń według A. Żakiego miał miejsce w II okresie wczesnego średniowiecza. Od III fazy wczesnego średniowiecza nastąpił przełom w ornamentyce – wątki zdobnicze ograniczono często do poziomych żłobków, pokrywających za to znaczną część naczynia (Żaki 1974, 213).

W ceramice krakowskiej wydzielone zostały trzy fazy rozwoju ornamentyki naczyń (Radwański 1968, 64–67; 1975, 360–364). Naczynia w pierwszej połowie IX wieku zdobiono pojedynczą lub wielokrotną linią poziomą lub falistą, zdarzała się również kombinacja tych dwóch motywów. W okresie od 2. połowy IX do X/XI wieku przypada drugi etap rozwoju ornamentyki; wówczas ornament na naczyniach występował do załomu brzuśca lub lekko przekraczał maksymalną wydętość brzuśca. Stosowano ornament w postaci pojedynczej lub wielokrotnej linii poziomej, prostej lub falistej (również o splocie warkoczowym), odcisków grzebienia, dołków, kresek czy też w postaci listwy plastycznej oraz kombinacji wymienionych wątków. Od 2. połowy X wieku nastąpiła standaryzacja ornamentu. Wątki zdobnicze ograniczono do poziomych żłobków, biegnących spiralnie na całym naczyniu. Czasem ponad żłobkami występował inny ornament – pojedyncza linia falista czy też odciski stempelka (Radwański 1968, 64–67; 1975, 360–364).

2.2. Inne zabytki

Prześliki

Wśród wczesnośredniowiecznego materiału zabytkowego odkryto 3 zabytki związane z tkactwem. Pierwszy gliniany prześlik pochodził z nasypu VI fazy wału (tabl. XV:3). Wykonany był z gliny schudzonej piaskiem i czarnym rogowcem. Posiadał on 4 cm średnicy i 3 cm wysokości. Prezentował on formę dwustożkową. Analogiczny egzemplarz został odkryty na stanowisku Wietrzno-Bóbrka (Żaki 1974, 245, ryc. 193:a).

Następne dwa prześliki odkryte zostały w nasypie V fazy wału (tabl. XV:2,4). Prezentują one formy kamienne o niewielkich rozmiarach: średnicy 2,3 cm i wysokości 1 i 1,4 cm. Obydwa posiadały formę owalną, lekko spłaszczoną, co odpowiada II typowi prześlików wydzielonych przez A. Żakiego (Żaki 1974, 237). Takie okazy zostały odkryte m.in. na Wawelu (Żaki 1974, 245, ryc. 193:g,h).

Prześliki tkackie są bardzo popularnymi zabytkami, często występującymi na różnego rodzaju stanowiskach wczesnośredniowiecznych – grodach, osadach, cmentarzyskach. Ze względu na ich formę – długotrwałą i niezmienną, nie są one dobrymi datownikami. Prześliki występowały we wszystkich fazach wczesnego średniowiecza. Później egzemplarzom z gliny towarzyszyły prześliki wykonane z różnych odmian kamienia (m.in. łupku miejscowego, owruckiego, wapienia i in.). Od III fazy wczesnego średniowiecza częściej występowały prześliki kamienne niż te wykonane z gliny (Żaki 1974, 236). A. Żaki wyróżnił pięć typów prześlików, występujących przez cały okres wczesnego średniowiecza. Ewolucja ich formy przebiegała od egzemplarzy owalnych ku formom wielościennym (Żaki 1974, 236–237, ryc.192).

Z Przemyśla znanych jest szereg prześlików odkrytych na następujących stanowiskach: Wzgórze Zamkowe (stan. 1), ul. Matejki 7 (stan. 16), Rynek 1 (stan. 39), ul. Krasińskiego 7 (stan. 88), ul. Tatarska (stan. 12), ul. Krasińskiego-Kosynierów. Przeważały formy beczułkowate i dwustożkowe, a jeden egzemplarz wśród znalezisk posiadał formę kulistą. Wykonane one były przede wszystkim z łupku wołyńskiego; jeden prześlik był gliniany (Koperski 2012, 137).

Z tego typu zabytkami najpewniej należy łączyć połówkę ciężarka tkackiego, pochodzącą również z warstwy osadniczej (tabl. XV:5). Egzemplarz wykonany został z gliny schudzonej rogowcem, węglanem wapnia, piaskiem i miką. Posiadał powierzchnię barwy brunatnej, o fakturze szorstkiej.

Noże

Podczas badań odkryto 5 egzemplarzy noży żelaznych zachowanych w różnym stanie.

Wszystkie odkryte noże prezentują formę o wyodrębnionym trzpieniu, na który nasuwana była rękojeść. Noże różnił m. in. kształt głowni – posiadały one prosty grzbiet lub sztych odgięty ku górze. Trzpień był zazwyczaj dwustronnie wyodrębniony. W jednym przypadku trzpień wyodrębniony był tylko od strony dolnej. Jeden egzemplarz należy do noży dużych, zachował się on niemalże w całości (tabl. XXXVII:6). Posiadał on wymiary 17,5–12,5–5 cm (długość całości egzemplarza do głowni i do trzpienia), co można przedstawić w następujących proporcjach jako 3,5:2,5:1. Przekrój trzpienia był prostokątny; przekrój ostrza natomiast obustronnie ścięniał się do powierzchni tnącej – ostrza. Szerokość głowni wynosiła: 1,6 cm, zaś grubość grzbietu – 0,4 cm.

Dwa kolejne egzemplarze zostały zaliczone do noży średnich. Jeden z nich, o głowni prostej i dwustronnie wyodrębnionym prostokątnym trzpieniu, miał głownię jednostronnie zwężającą się w kierunku sztychu (tabl. VII:7). Wymiary noża wynosiły 10,5–7–3,5 cm, co dało proporcje 3:2:1. Szerokość głowni to 1 cm; grubość grzbietu: 0,2 cm.

Drugi nóż zachowany był w gorszym stanie. Głownię miał najpewniej o kształcie lekko łukowatym, jednak ta partia nie zachowała się (tabl. VII:6). Wymiary noża to 10,5–6–4 cm, co dało proporcje 2,3:2:1. Szerokość głowni: ok. 1 cm; grubość grzbietu: 0,2 cm.

Kolejny egzemplarz zachował się tylko w partii głowni (tabl. VII:3). Jej długość wynosiła 6 cm przy szerokości 1,3 cm. Nóż ten należałoby zaliczyć do egzemplarzy małych. Głownia posiadała prosty grzbiet, w dolnej partii ścięniała się w kierunku sztychu. Trzpień był obustronnie wyodrębniony.

Następny zabytek zachował się częściowo w partii głowni i trzpienia (tabl. XXXVII:5). Nie określono pełnej długości jego głowni. Nóż ten posiadał prosty grzbiet głowni i obustronnie wyodrębniony trzpień.

Opisywane noże należą do form prostych. W okresie wczesnego średniowiecza były powszechnie użytkowane w gospodarstwie domowym, jako uniwersalne – używane do przygotowywania pokarmu, krojeniu miękkich materiałów i pracy w drewnie czy też wytwórczości rzemieślniczej.

Z terenu Przemyśla znanych jest w sumie kilkanaście znalezisk noży (Koperski 2010, 135–136). Jako narzędzie powszechnie używane, były odkrywane w inwentarzach grobowych: stan. 82 (ul. Glazera), stan. 84 (Przemyśl-Kazanów), stan. 88 (ul. Krasińskiego 7), stan. 90 (ul. Krasińskiego 49), stan. 1 (Wzgórze Zamkowe). Chronologię noży w tych zespołach określono na XI–XII i XIII wiek (Koperski 2010, 135). Kolejne znaleziska noży pochodzą z warstw kulturowych i obiektów mieszkalnych na stanowiskach: 1 (Wzgórze Zamkowe), 89 (ul. Krasińskiego-Kosynierów), 16 (ul. Matejki 7a), 65 (pl. Berka Joselewicza). Noże te zostały zaliczone do typów „a” i „b” wyróżnionych przez H. Zoll-Adamikową (Zoll-Adamikówna 1971, 64). Między sobą noże różniły się

długością. Ich chronologię określono na okres XI–XIV wiek (Koperski 2010, 136).

Ostroga

W wypełniku obiektu VII znaleziona została żelazna ostroga. Egzemplarz zachowany był w średnim stanie, w dwóch częściach. Prezentuje on odmianę ostróg z zaczepami haczykowato zagiętymi do wnętrza (tabl. VII:1). Posiadała ona półkolisty, zbliżony do formy U kabłąk o wysokości wewnętrznej 6 cm. Wymiary ostrogi wynosiły: wysokość – 6 cm (wewnątrz), rozpiętość kabłąka – 5 cm (wewnątrz) z bodźcem o długości 3 cm. Wymiary zewnętrzne całości wynosiły: 9,8 cm wysokości i 6,2 cm szerokości. Obydwa ramiona po zewnętrznej stronie na 1/3 długości były zdobione skośnymi nacięciami w formie jodełki. Bodziec ostrogi był masywny o przekroju czworokątnym (zbliżonym do kwadratu), zakończony stożkowato. Również on posiadał zdobienie w postaci pięciu poziomych karbów.

Ostrogę z Przemyśla należy zaliczyć do odmiany B typu III ostróg wydzielonych przez P. Strzyżę (Strzyż 2006, 106–107).

Ostrogi odmiany B typu III stanowią szeroko rozpowszechniony wariant ostróg, zarówno na terenie ziem polskich jak i państw sąsiednich (Strzyż 2006, 107, tam dalsza lit.). Cztery zabytki tego typu pochodzą z grodu w Lubomii na Śląsku, gdzie ich chronologię ustalono na 2. połowę VIII wieku (Żak, Maćkowiak-Kotkowska 1988, 326–327; Szydłowski, 1984, ryc. 6:a); ostroga z Biskupina datowana była na 2. połowę VIII–początek IX w. (Żak, Maćkowiak-Kotkowska 1988, 314–315), datowanie analogicznego egzemplarza z Ujścia określono na początek IX wieku (Świątkiewicz 2002, 81), chronologia ostrogi z Czekanowa ustalona została na VIII wiek (Zawadzka-Antosik 1981, 145–146), zaś egzemplarza z Bruszczewa na IX – początek X w. (Brzostowicz 2002, 56–57, ryc. 25:7). Na terenie Małopolski ostrogi tego typu zostały odkryte m.in.: w Husynym, stan. 1 (datowanym na IX i X w.), gdzie na podstawie ornamentu ostroga datowana była na VII/VIII–VIII w. (Żurowski, Mikołajczyk 1955, 255–256); Nowej Hucie-Mogile, stan. 1 – gdzie taka ostroga została określona na VII/VIII w. (Żak, Maćkowiak-Kotkowska 1988, 329) oraz stan. 62A – gdzie na podstawie zdobień ramion kabłąka ostroga została wydatowana na poł. VIII w. (Strzyż 2006, 107); Kurdwadowie, k. Krakowa – na VII/VIII – VIII w., następnie na stan. 35 w Lipsku – VIII w., aż wreszcie w Skoczowie – Międzyzwięciu, k. Cieszyńska, który to egzemplarz stanowi najbliższą analogię do opisywanego zabytku przemyskiego – pod względem formy i zdobień. Ostroga ze Skoczowa, na podstawie formy bodźca i ornamentyki ramion została określona na VIII–IX wiek (Poleski 2004, 432, tam dalsza lit.). Tak zapewne należy datować ostrogę z Przemyśla.

Zapinka podkowiasta

Tuż przy elementach drewnianych konstrukcji wału III fazy został odkryty fragment żelaznej zapinki (tabl. XXXVII:4). Zapinka podkowiasta o końcach zwiniętych spiralnie zachowała się fragmentarycznie – w postaci kabłąka i jednego spiralnego zakończenia.

Odkryty egzemplarz najpewniej należy do typu I według K. Musianowicz, który obejmuje okazy niezdobione, o końcach spiralnie zwiniętych (Musianowicz 1969, 187–188). Dotąd z terenu Przemyśla znana była jedna zapinka, która została odkryta w grobie szkieletowym na cmentarzysku (Przemyśl,

stan. 82), datowanym na XI – 1. poł. XII wieku (Koperski 1988, 395,398; 2001).

Zapinki podkowiaste pojawiły się w epoce żelaza i występowały do czasów nowożytnych (Łukasiak 1999, 259; Piotrowski 2004, 135). Największe ich upowszechnienie przypadło na okres wczesnośredniowieczny. Na terenie ziem polskich pojawiły się w IX wieku. Tego typu zapinki były uważane za wyroby miejscowe, wytwarzane od około X wieku (Gąssowski 1952, 103,105; Koperski 1988, 398). Obecnie uważa się je za element powstały i użytkowany w środowisku bałtyjskim, później upowszechniony w środowisku bałtyjsko-skandynawsko-ruskim, zaś wyroby tego typu na ziemiach polskich to importy lub naśladownictwo wzorów obcych (Jończyk 2013, 51). Zabytki tego typu były bardzo popularnymi znaleziskami na terenie Małopolski i Lubelszczyzny. Najbliższe analogiczne egzemplarze do przemyskiego zostały odkryte w Sanoku (Kotowicz 2006, 467 ryc. 4:A–B), Wietrznie-Bóbrce (Żaki 1974, ryc. 245:a), Łukawicy (Piotrowski 2004, 134–136). Zabytki tego typu z obszarów Polski południowej i wschodniej znajdowane były na stanowiskach datowanych na okres od IX do XI, ewentualnie początków XII wieku (Kotowicz 2006, 470, tam dalsza lit.). Zapewne podobnie należy datować opisywany zabytek.

Szpila pierścieniowata (?)

W wypełniku wczesnośredniowiecznego obiektu VII wraz z żelazną ostrogą została odkryta żelazna szpila pierścieniowata (?). Szpila o długości 10,2 cm posiadała przekrój kwadratowy, z jednej strony była ostro zakończona, zaś z drugiej posiadała główkę taśmowato sklepaną i zwiniętą w uszko (tabl. VII:2).

Zabytek należy przyporządkować do pierwszej grupy technicznej wydzielonej przez J. Żaka, charakteryzującej się główką z uszkiem taśmowato-trąbkowatym (Żak 1960, 417). Często szpile były zdobione na trzpieniu, posiadały odlany owalny pierścień przewleczonego przez uszko. Okaz z Przemyśla nie posiadał tego elementu. Klasyfikację szpil pierścieniowatych przeprowadził K. Wachowski (Wachowski 1977, 446–454). Chronologię zabytków określa się, na podstawie znalezisk ze zwartych zespołów – wyposażenia grobów, od 2 połowy XI do XIII wieku.

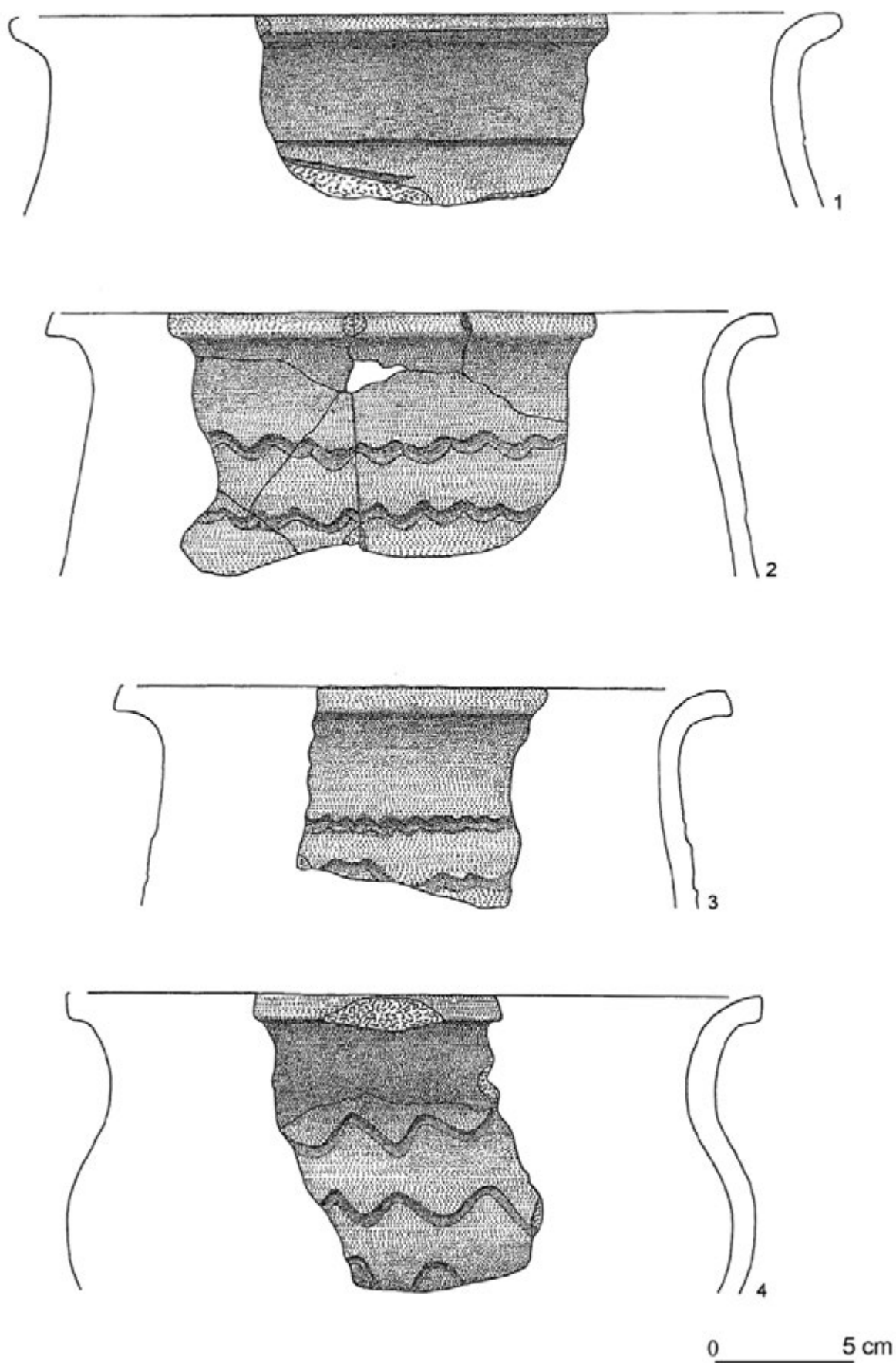
Funkcja szpil była różnie przedstawiana przez archeologów – jako odmiana zapinek pierścieniowatych służących do spinania szat, element „nakrycia” stołowego, tj. jeden z przyborów do jedzenia (Żak 1960, 431), szydła (Rajewski 1956, 52).

Analogiczny okaz do przemyskiego został odkryty w Ruszycz-Płaszczynie na terenie Małopolski (Żaki 1974, 299). Szpila ta została odkryta w grobie szkieletowym z końca XI wieku i została określona jako wyrób miejscowego rzemiosła wiejskiego (Żak 1960, 414,439). Chronologię opisywanej szpili należy najpewniej odnieść do XI wieku.

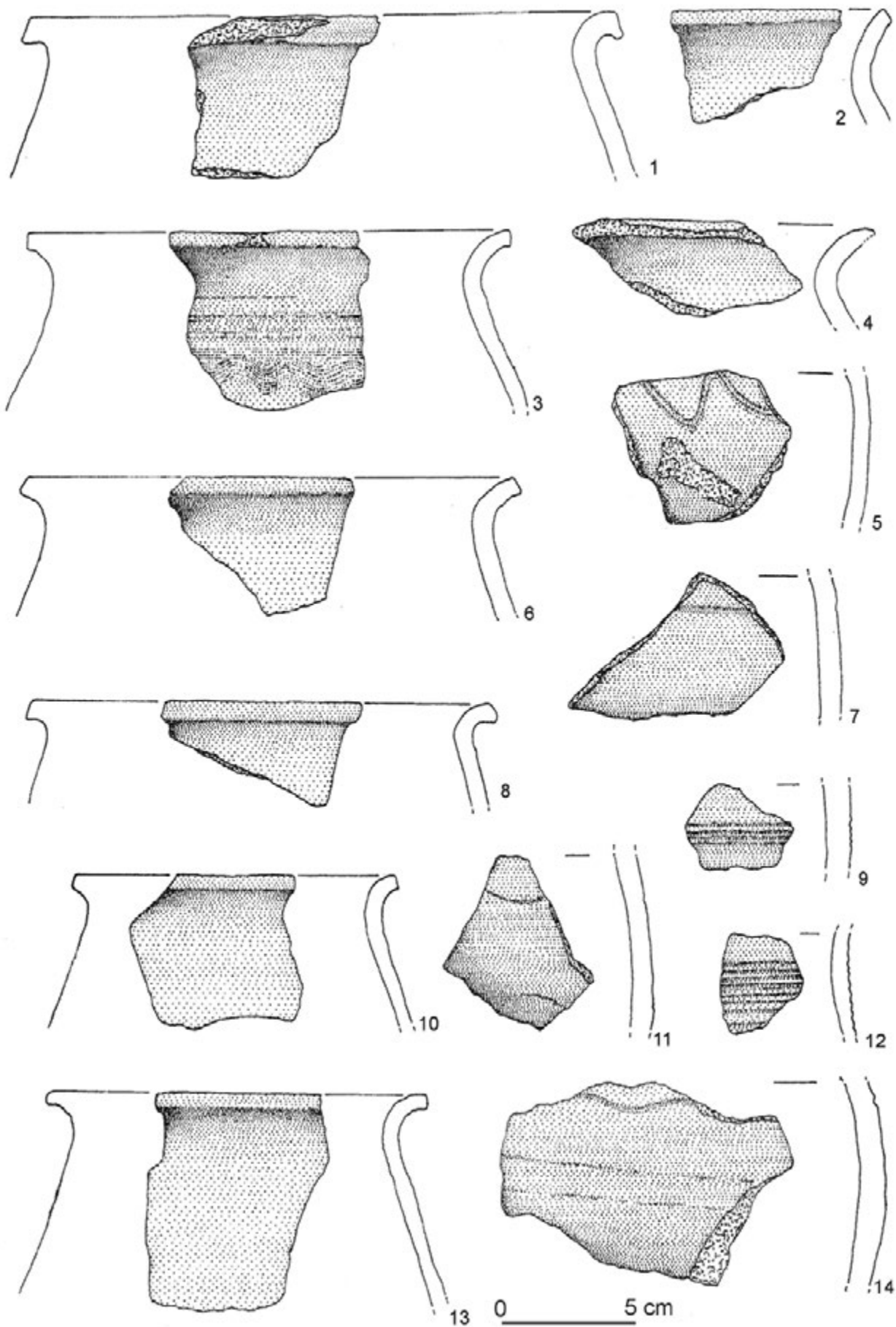
Groty do strzał

Kolejnymi zabytkami wydzielonymi są żelazne groty. Znalaziono dwa groty strzał z trzpieniem – jeden znajdował się w nawarstwieniach III fazy wału, drugi stanowił znalezisko luźne. Odkryte groty należy przyporządkować do typu III gro-tów, który obejmuje egzemplarze o różnorodnie uformowanym liściu przechodzącym w trzpień, klasyfikacji P. Strzyżę, powstałej z połączenia typologii A. Nadolskiego i A.F. Medvedeva (Strzyż 2006, 85).

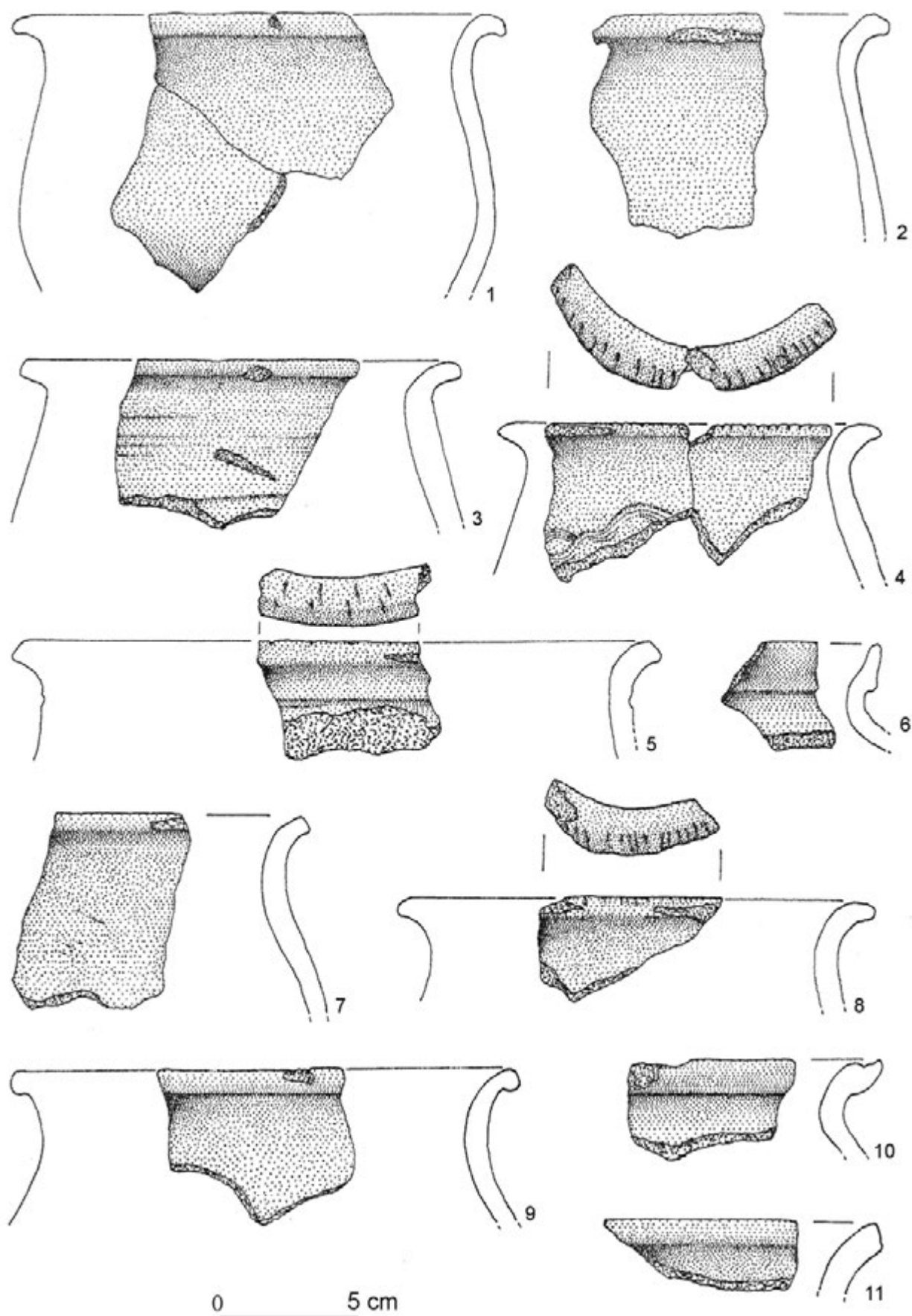
Jeden z przemyskich okazów (tabl. XXXVI:2) reprezentuje typ III/41 według klasyfikacji P. Strzyżę (Strzyż 2006, 87). Posia-

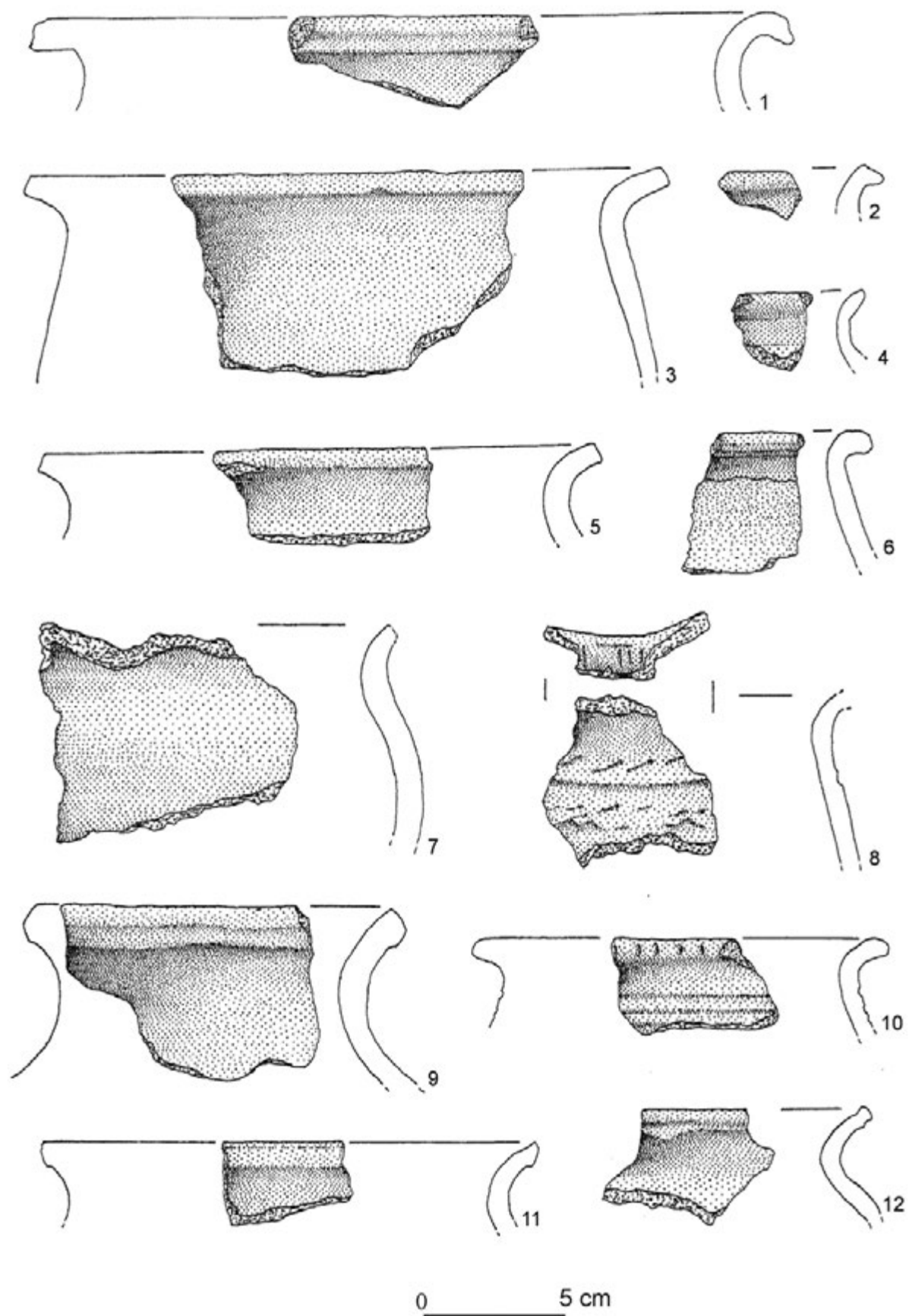
Tabl. XIX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-4)
 Table XIX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-4)

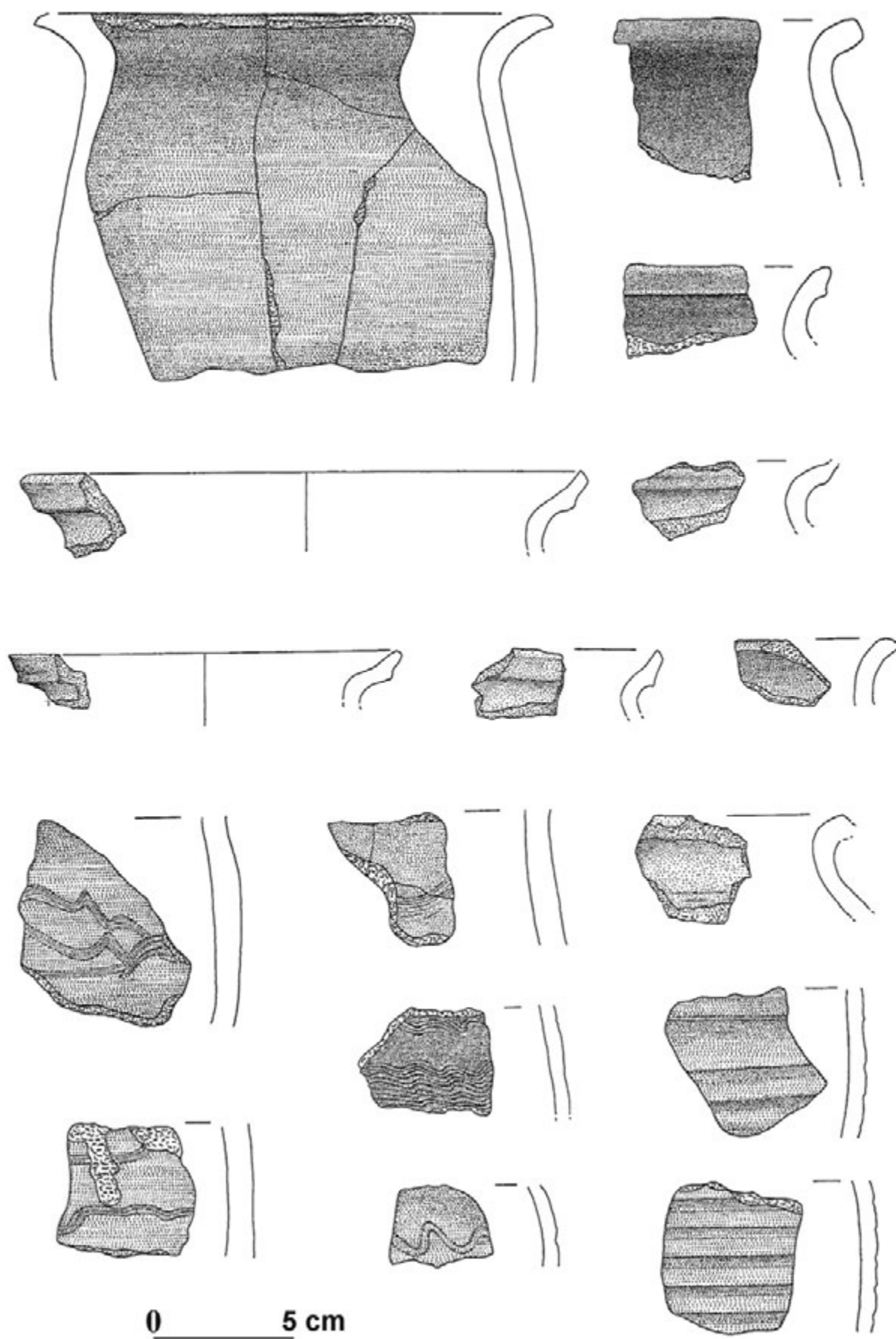
Tabl. XX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-14)
 Table XX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-14)

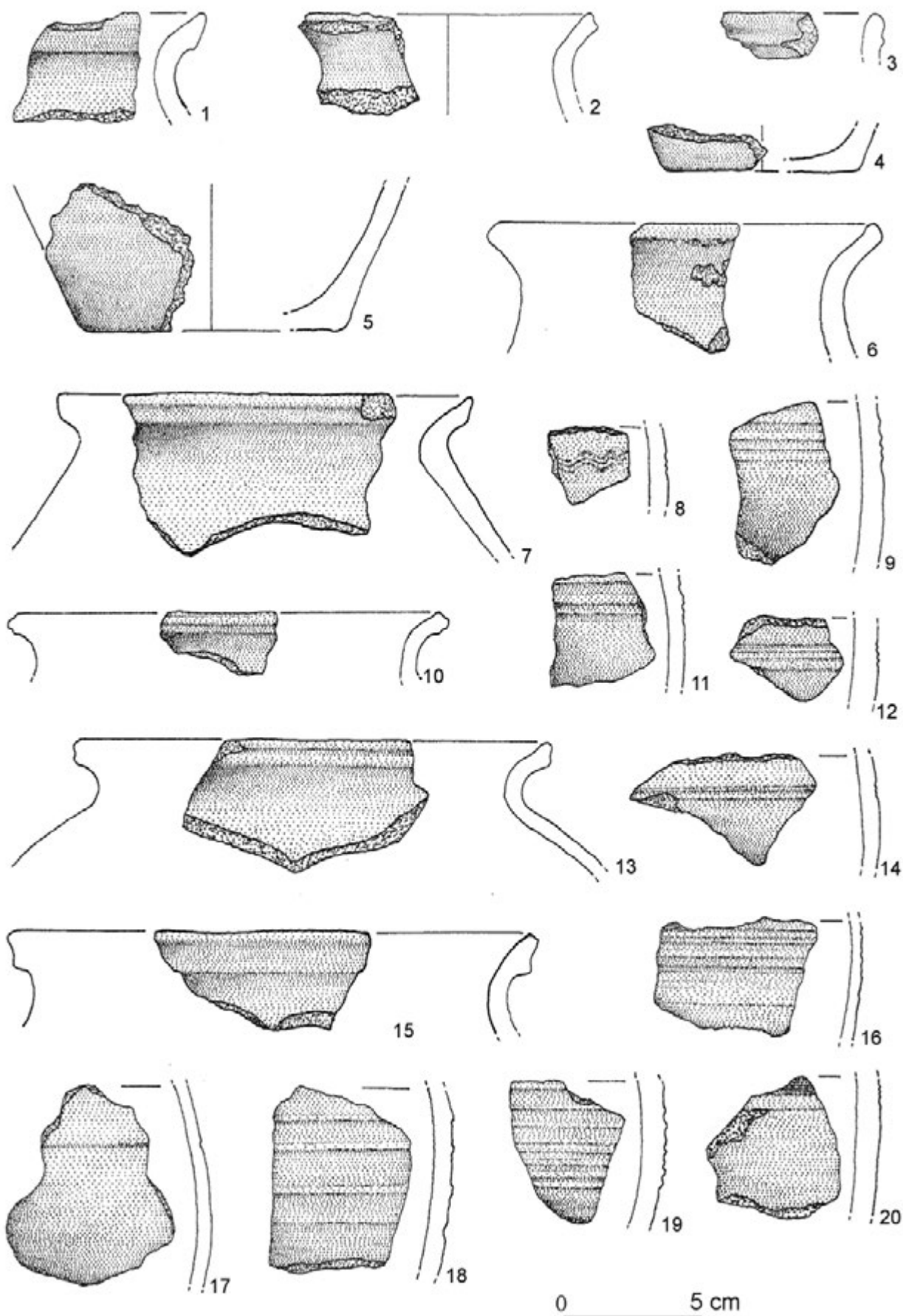
Tabl. XXI. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-11)
 Table XXI. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-11)

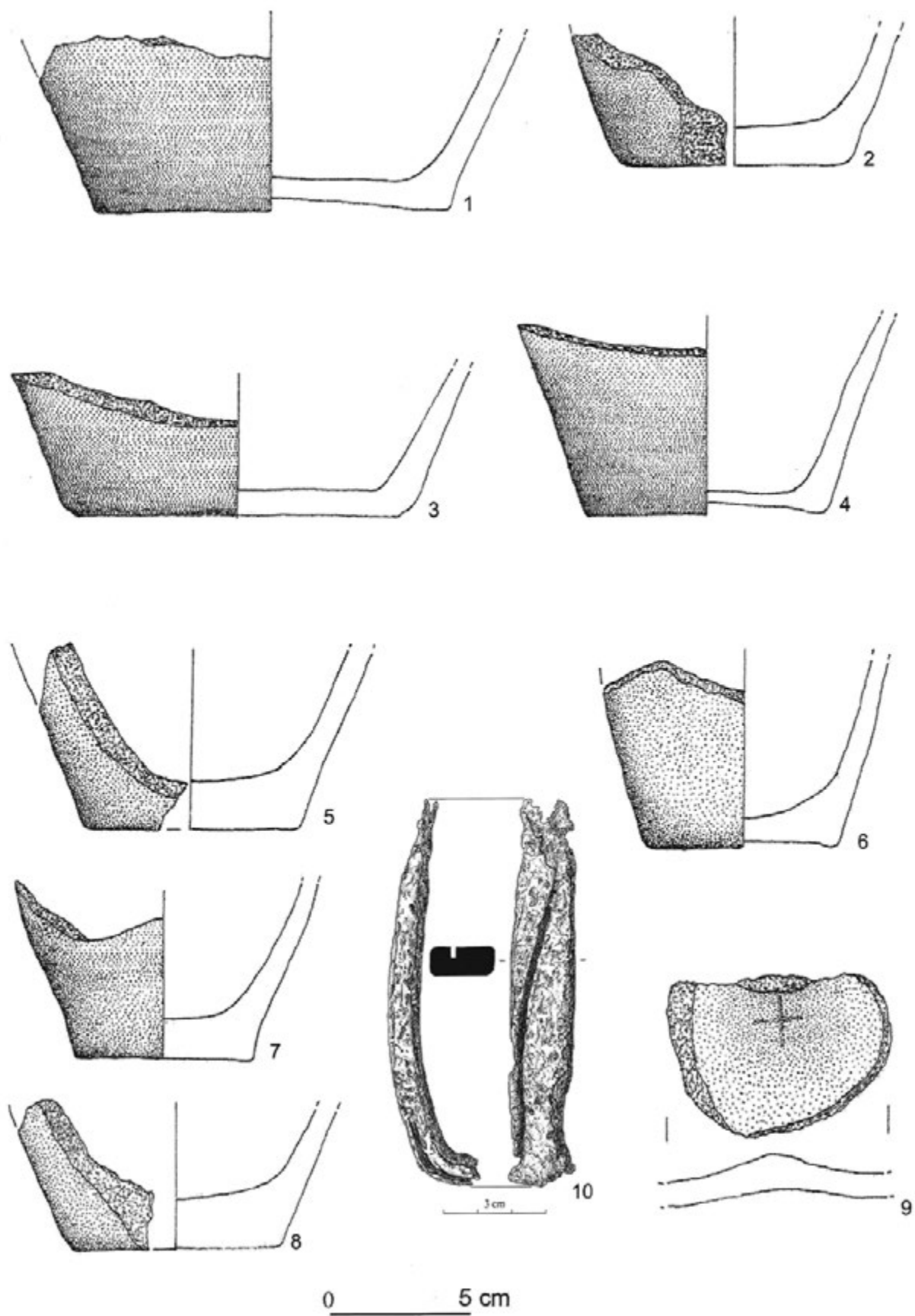
Tabl. XXII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-12)
 Table XXII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-12)

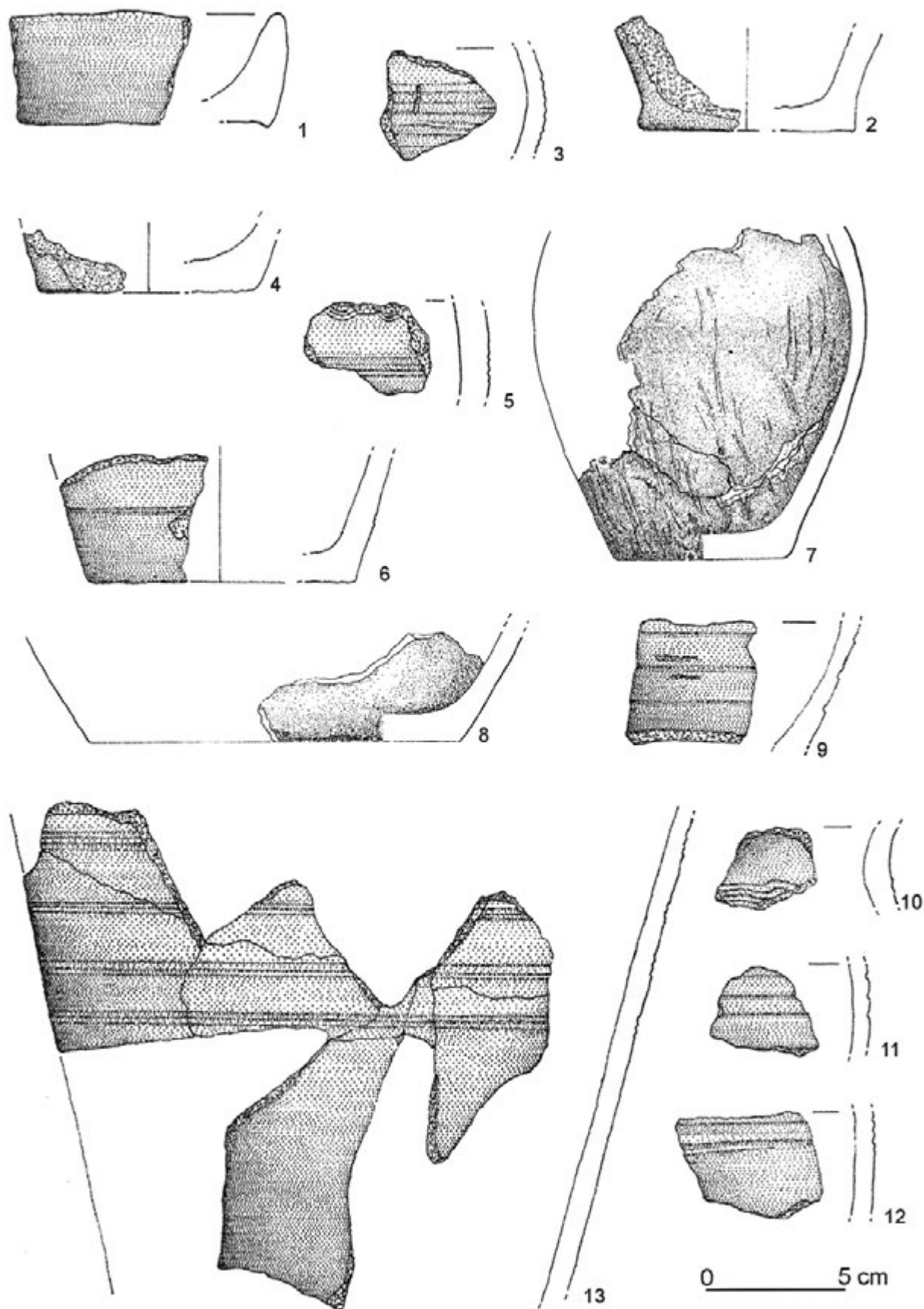
Tabl. XXIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-16)
 Table XXIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-16)

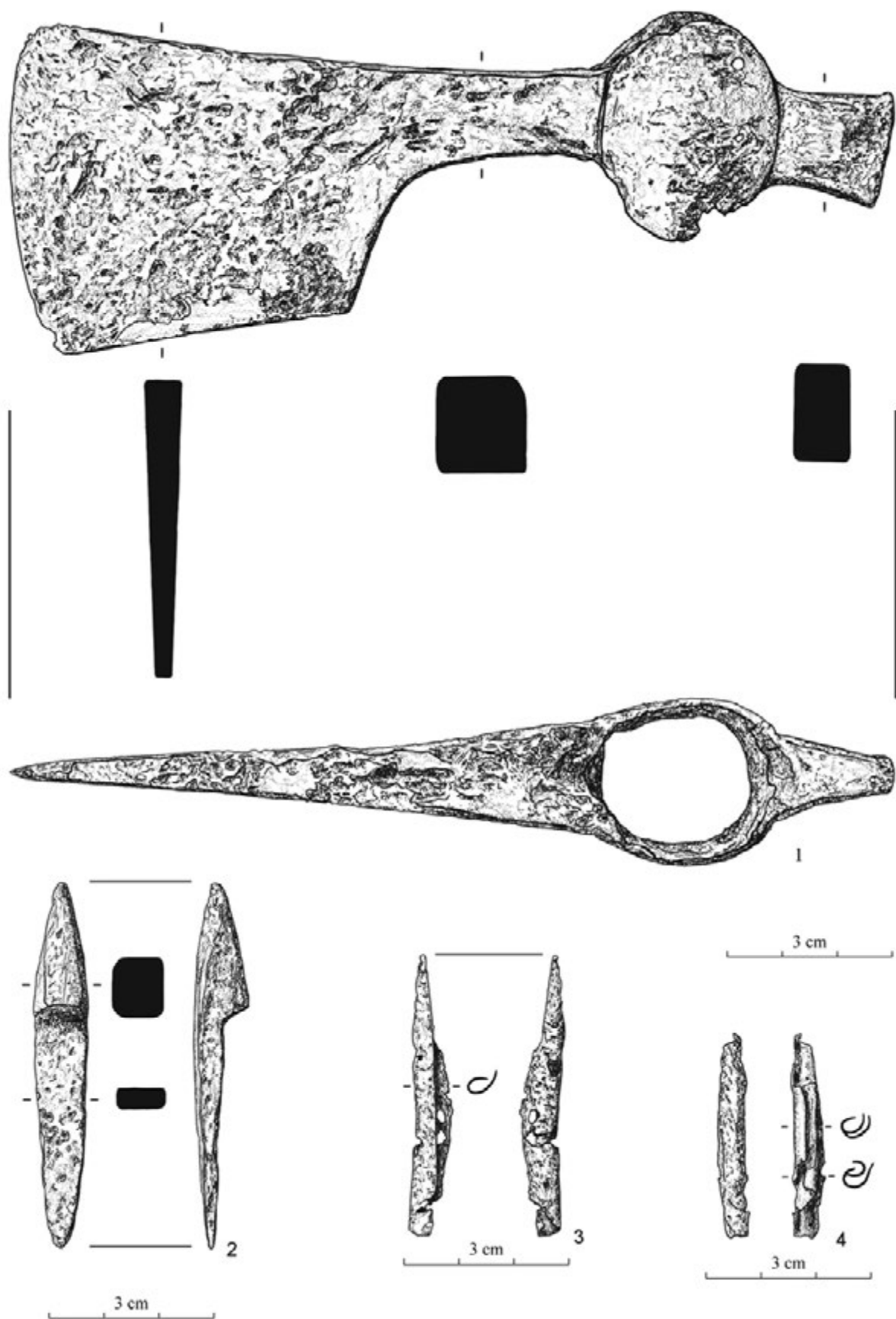
Tabl. XXIV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (6-20) oraz I (1,2,4) i III (3,5) fazy wału
 Tablk XXIV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (6-20) and I (1,2,4) and III (3,5) phases of the rampart

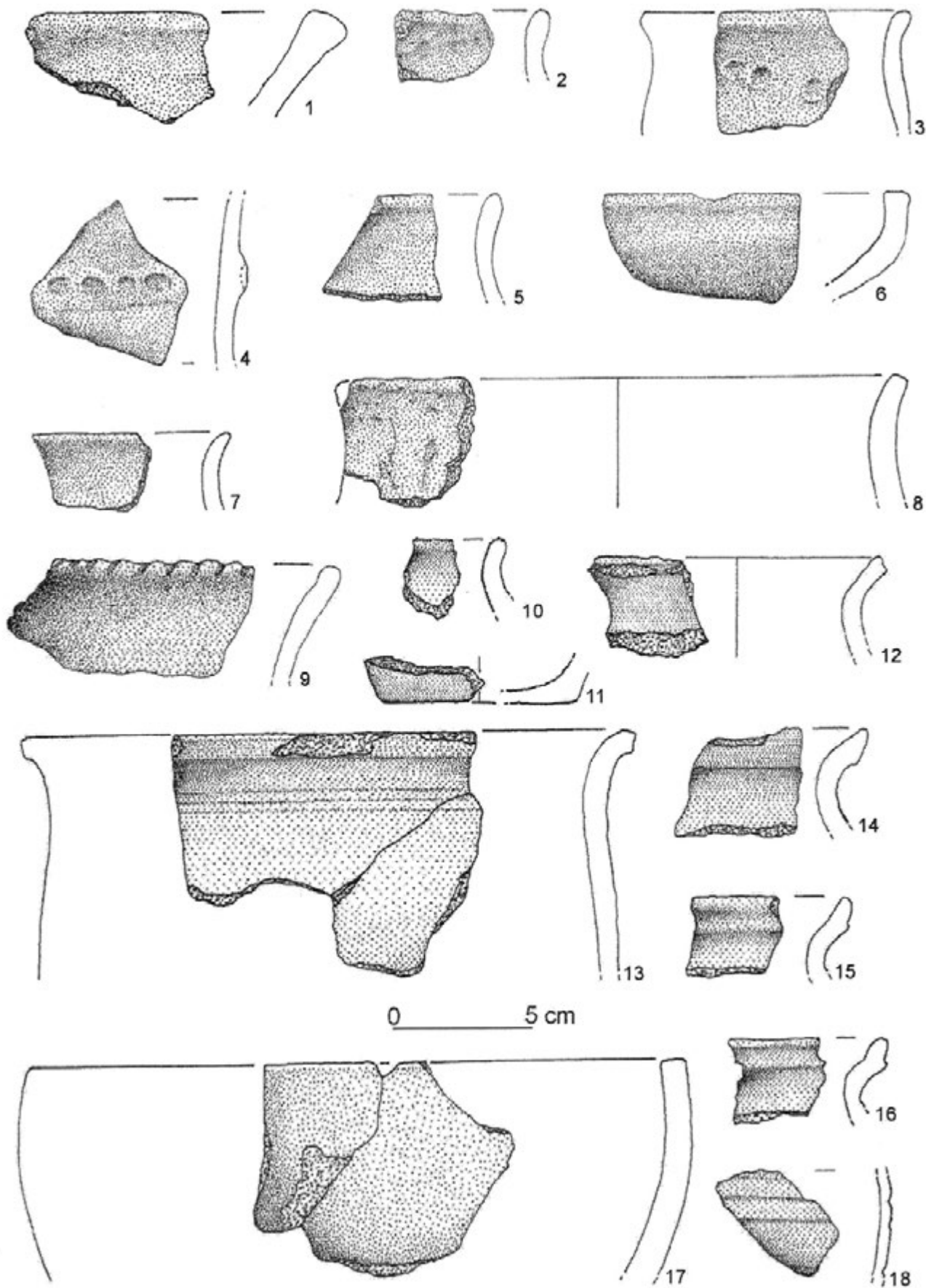
Tabl. XXV. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny (1-9) oraz nieokreślony przedmiot metalowy (10) z warstwy osadniczej
 Table XXV. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material (1-9) and undefined metal object (10) from the settlement layer

Tabl. XXVI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z warstwy osadniczej (1-13)
 Table XXVI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from the settlement layer (1-13)

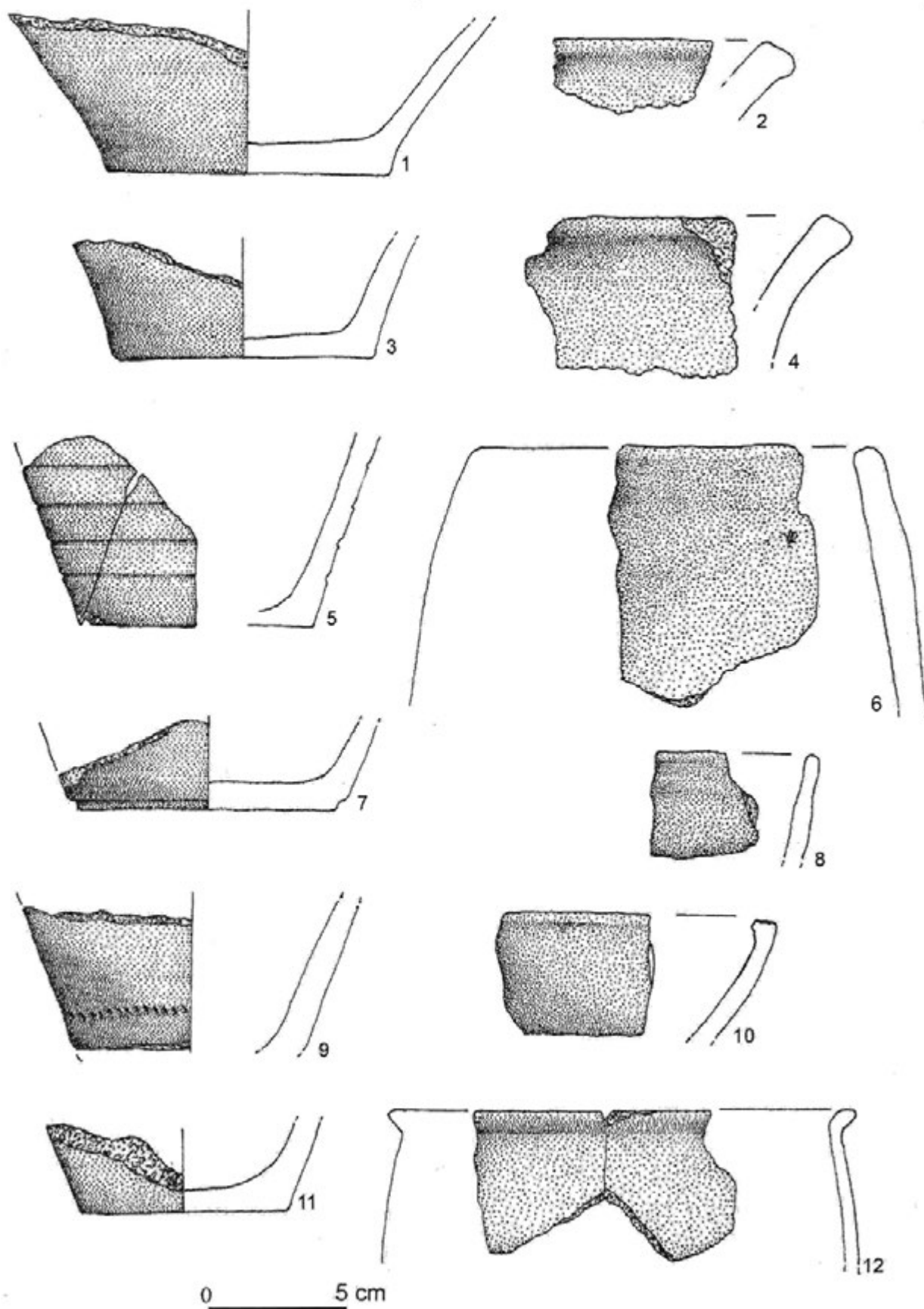

Tabl. XXVII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Zabytki metalowe z warstwy osadniczej (1-4)
 Table XXVII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from the settlement layer (1-4)

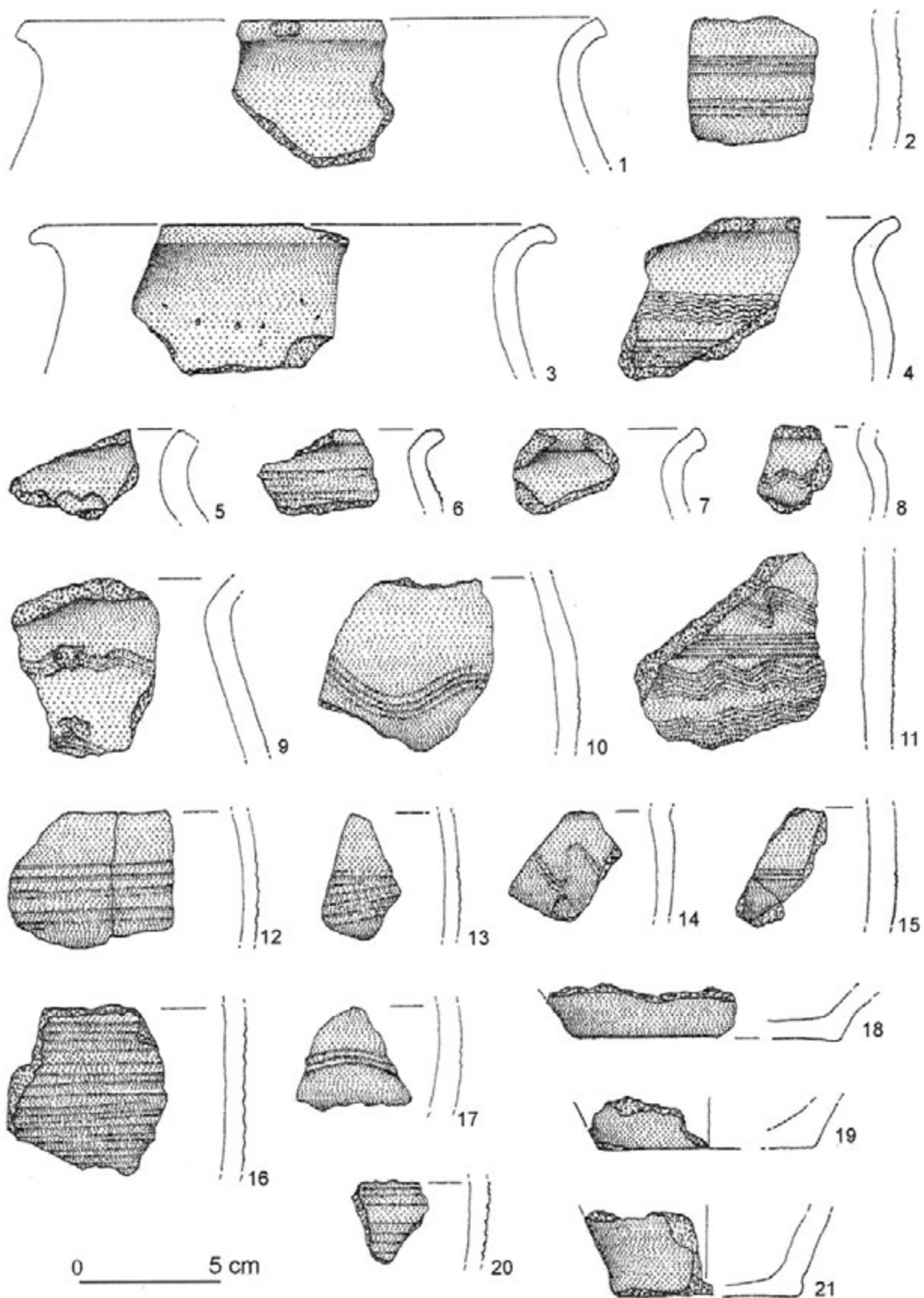
Tabl. XXVIII. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z I fazy wału (1-18)

Table XXVIII. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from I phase of the rampart (1-18)

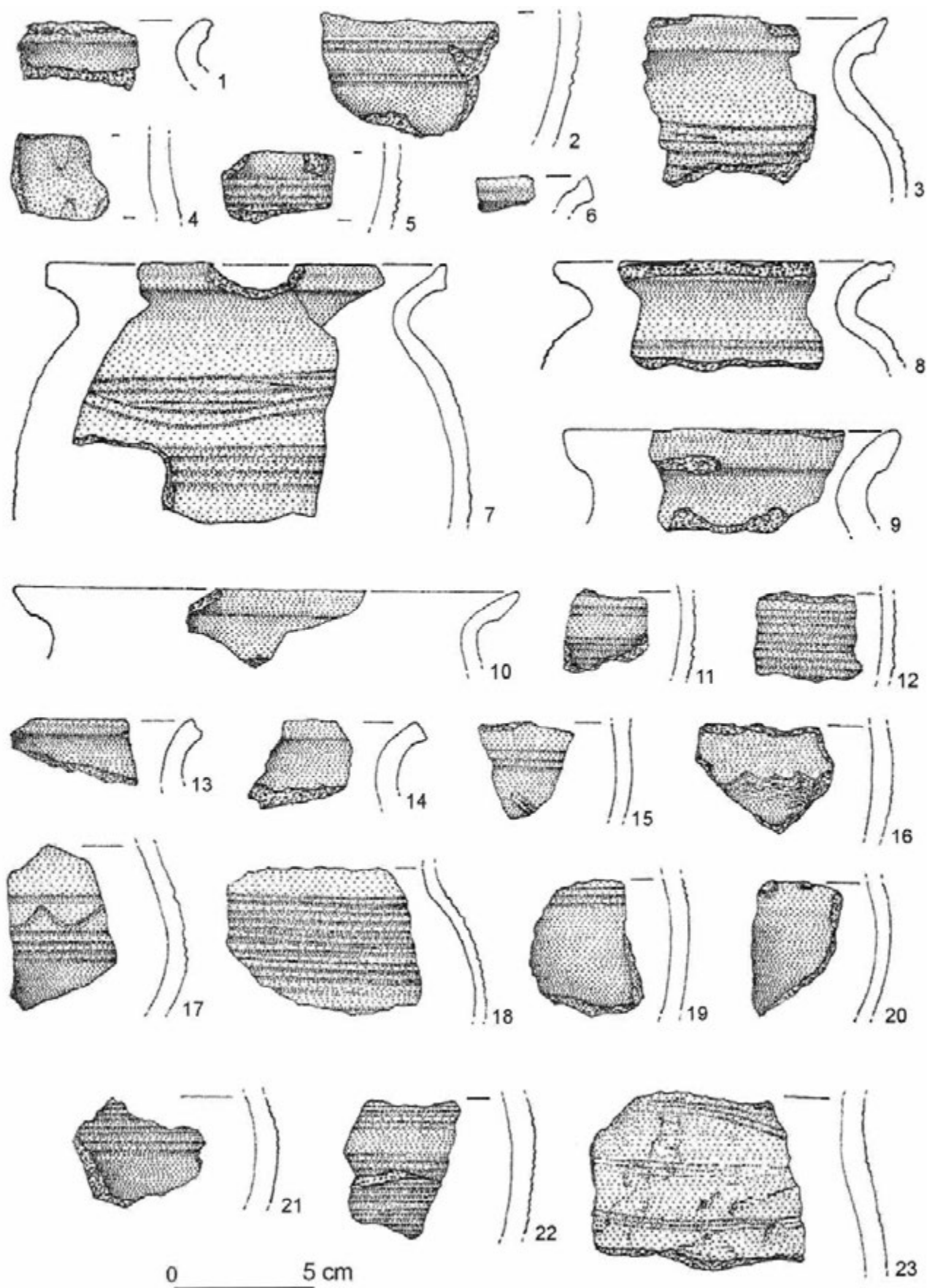

Tabl. XXIX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z I fazy wału (1–12)

Table XXIX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from I phase of the rampart (1–12)

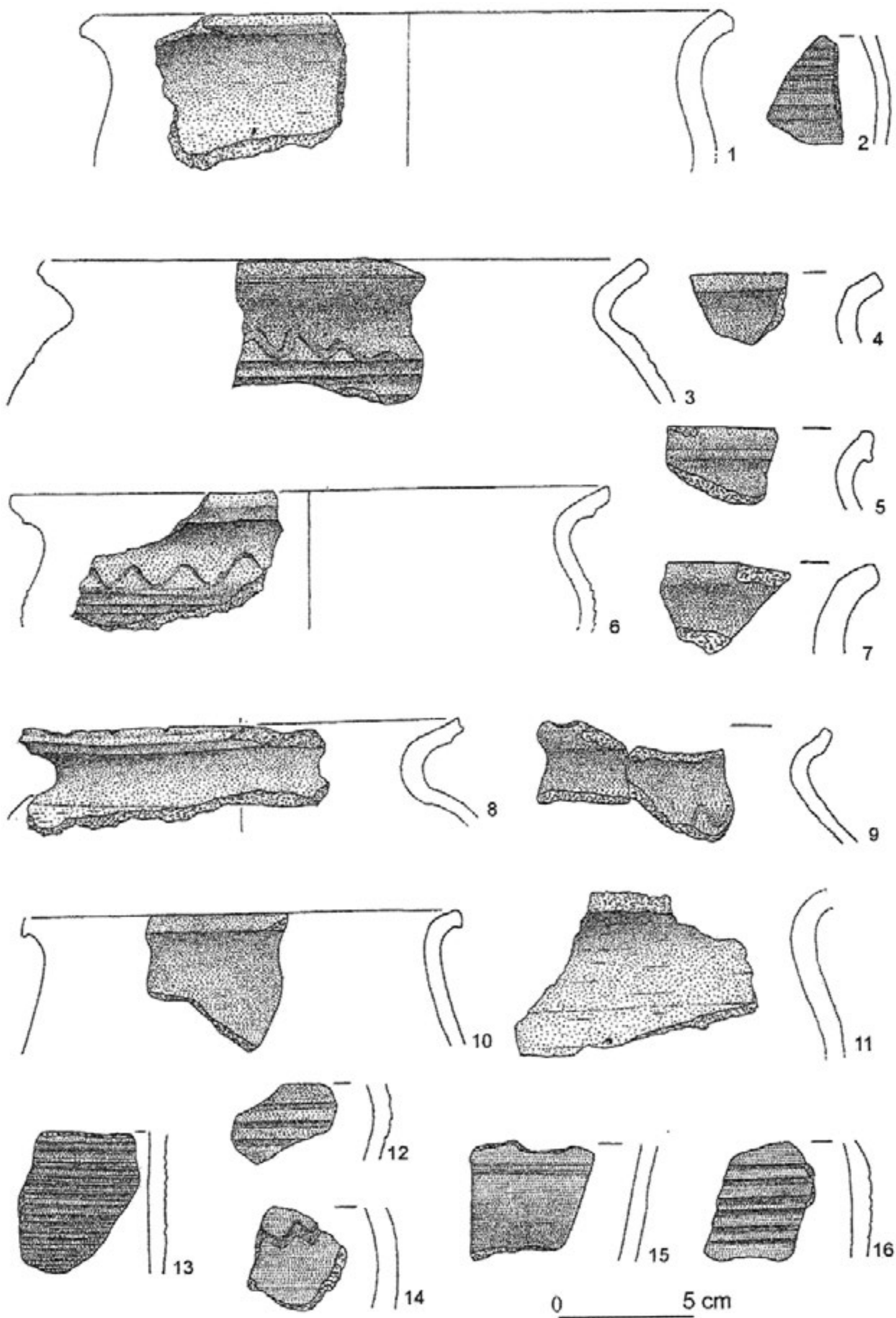

Tabl. XXX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z I (1-19, 21) i III (20) fazy wału
 Table XXX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from I (1-19, 21) and III (20) phases of the rampart

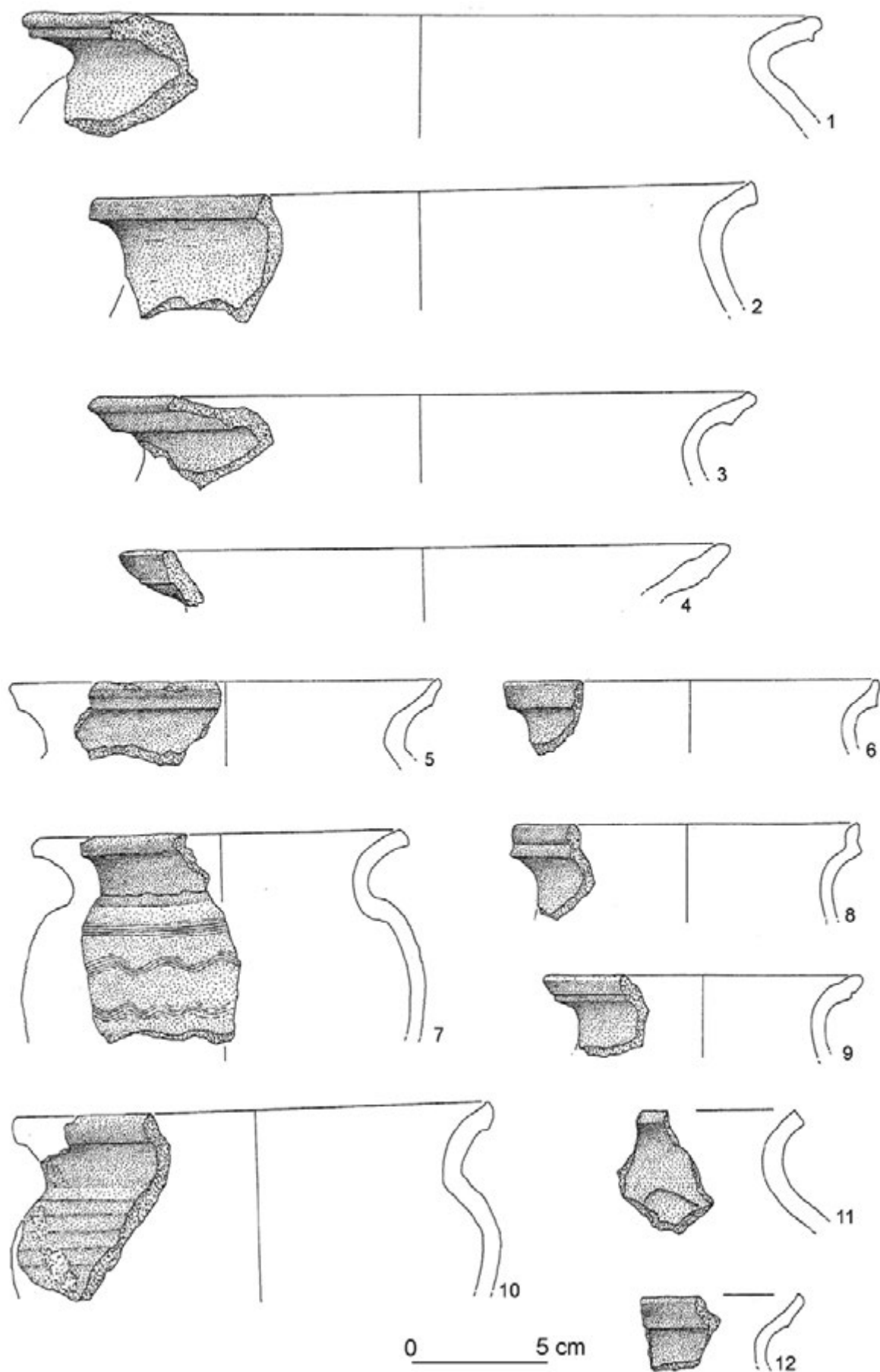
Tabl. XXXI. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z I fazy wału (1-23)

Table XXXI. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from I phase of the rampart (1-23)

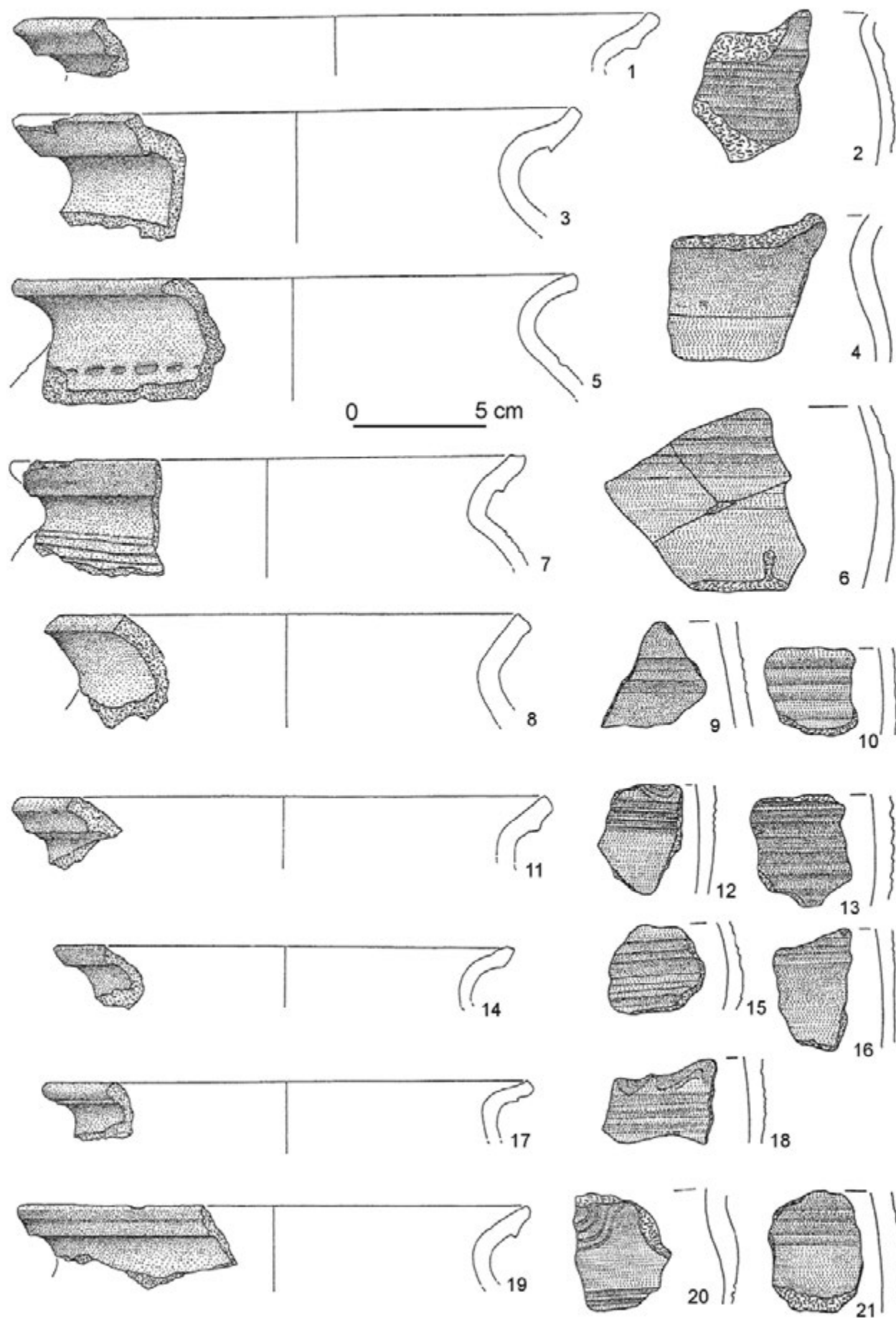
Tabl. XXXII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III fazy wału (1-16)

Table XXXII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III phase of the rampart (1-16)

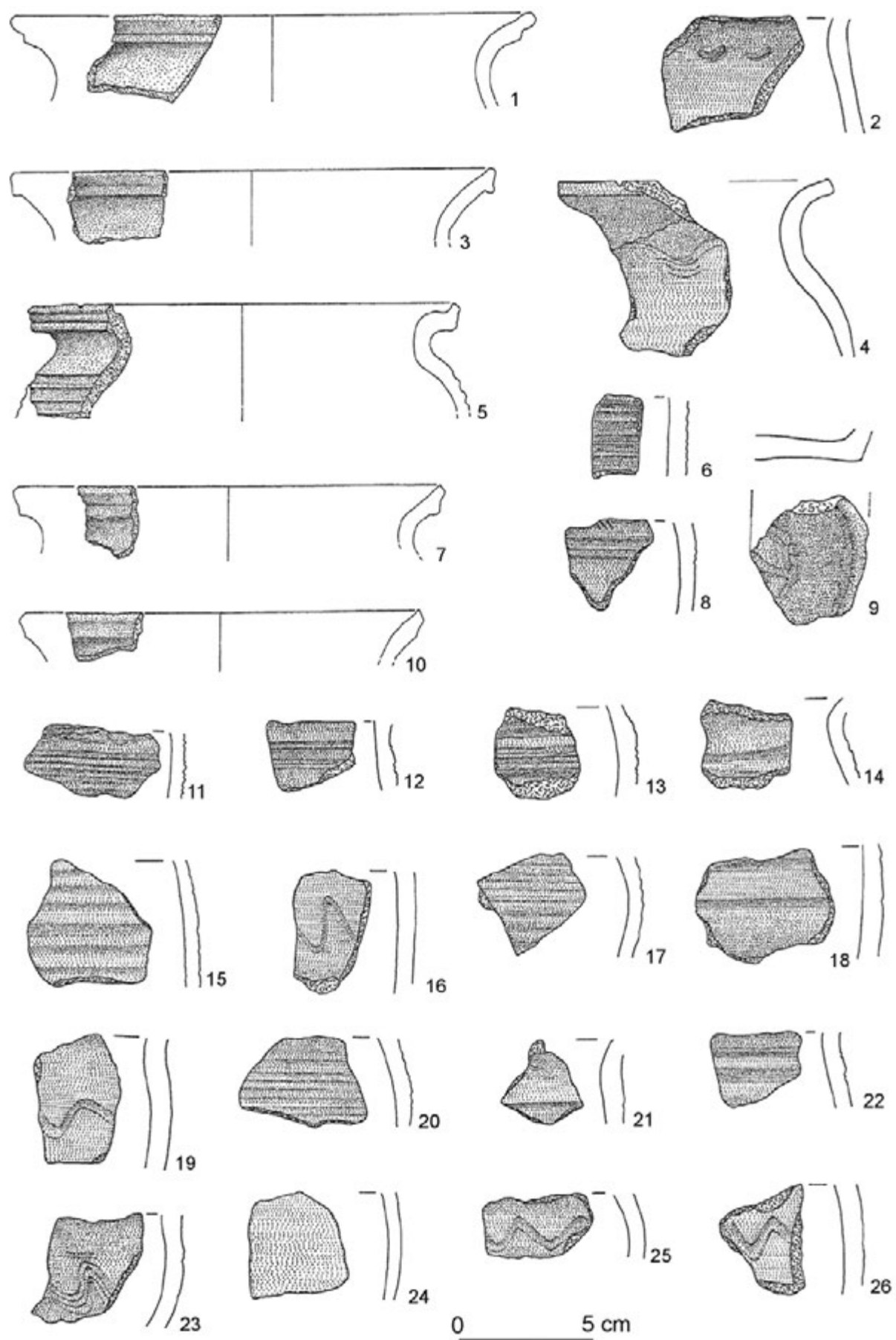
Tabl. XXXIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III fazy wału (1–12)

Table XXXIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III phase of the rampart (1–12)

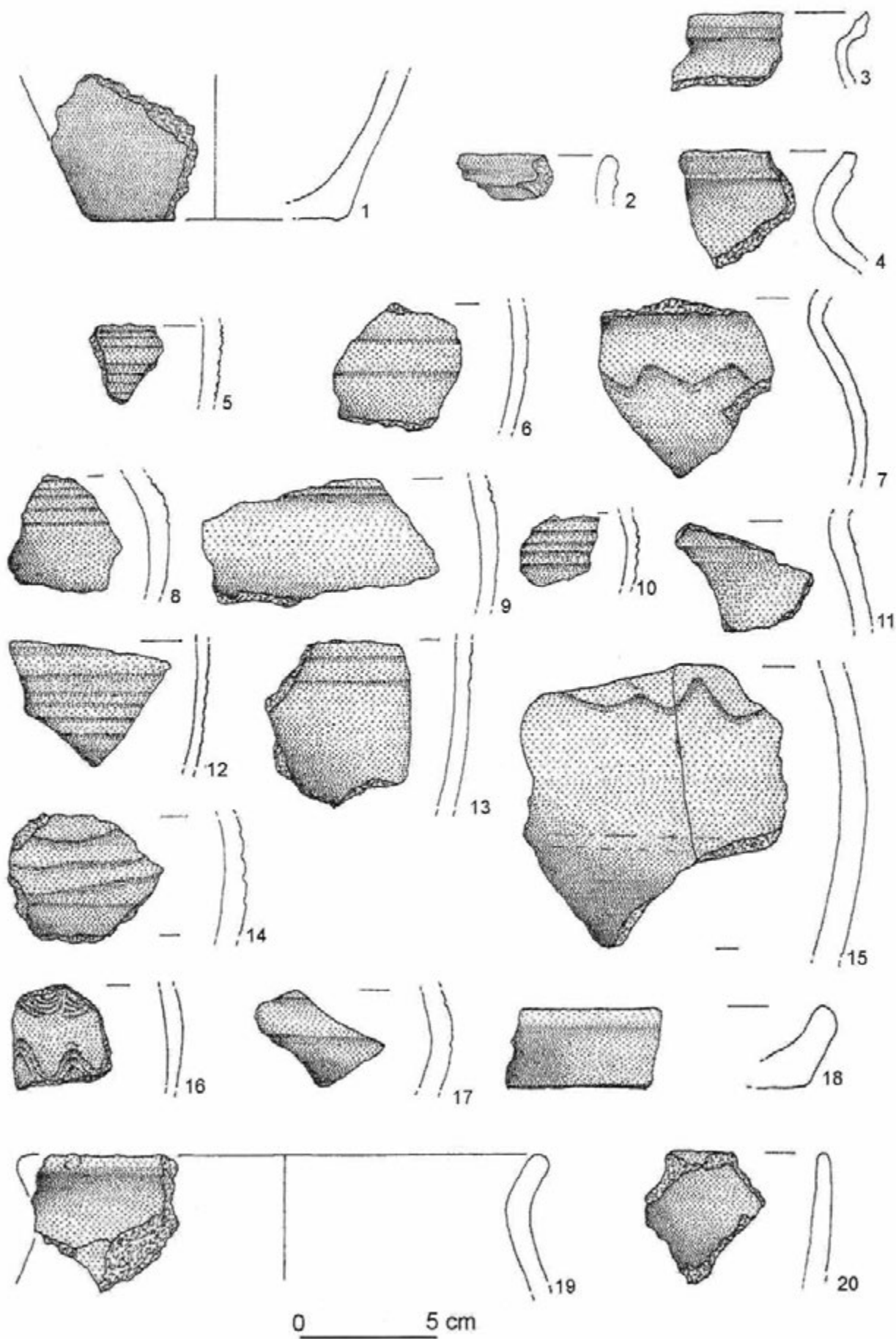
Tabl. XXXIV. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III fazy wału (1-21)

Table XXXIV. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III phase of the rampart (1-21)

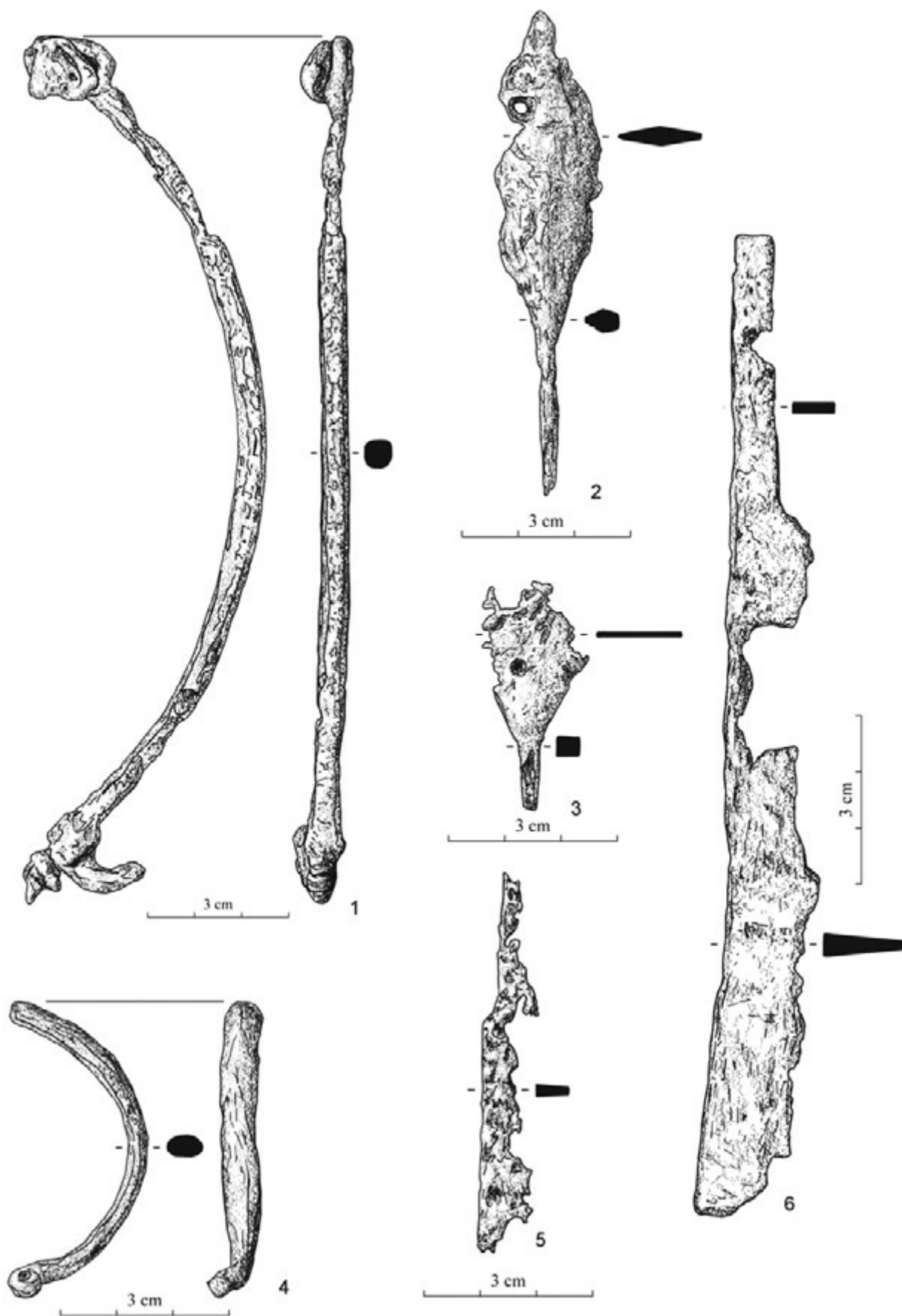
Tabl. XXXV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III fazy wału (1-26)

Table XXXV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III phase of the rampart (1-26)

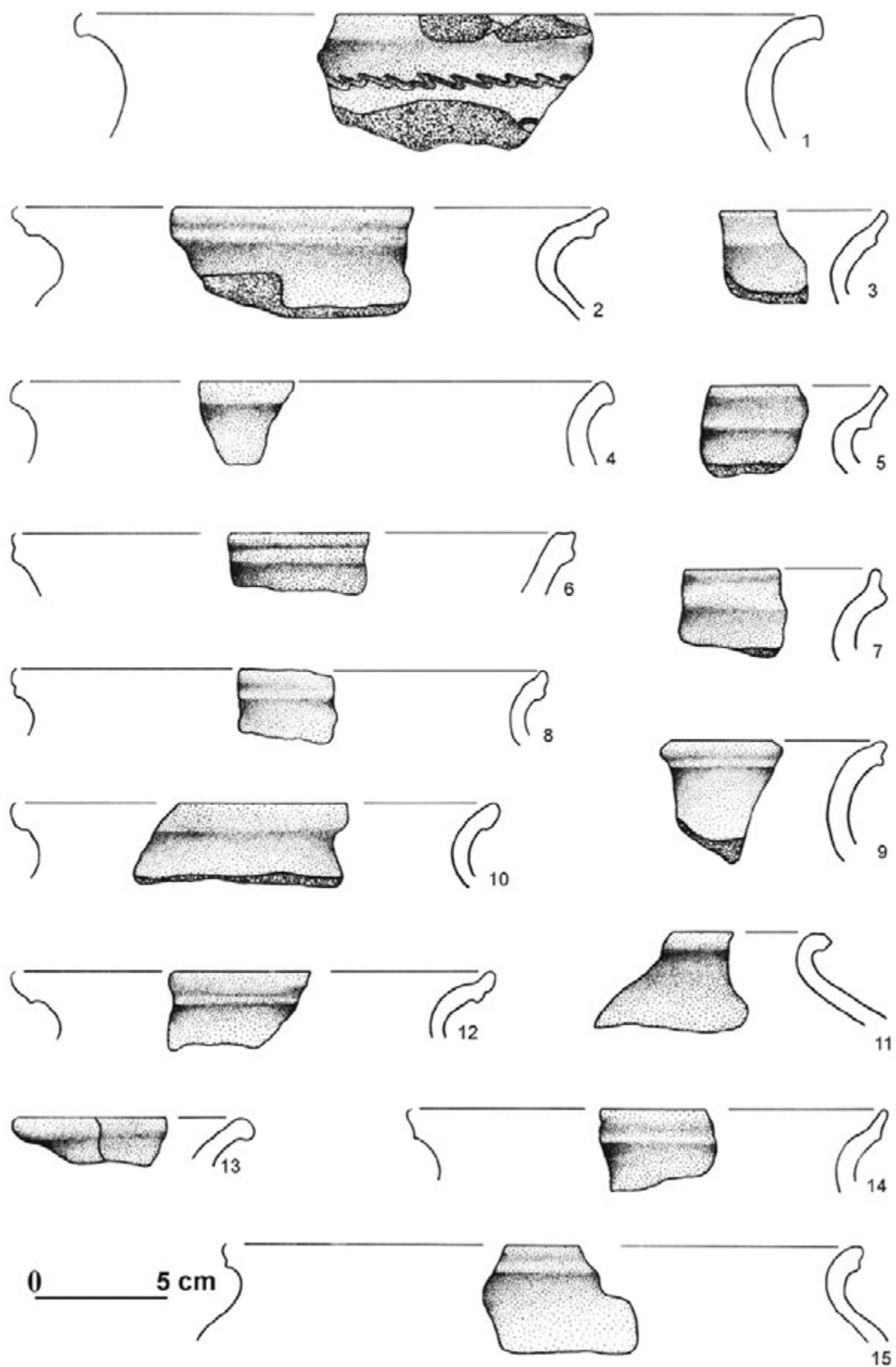

Tabl. XXXVI. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III fazy wału (1-20)

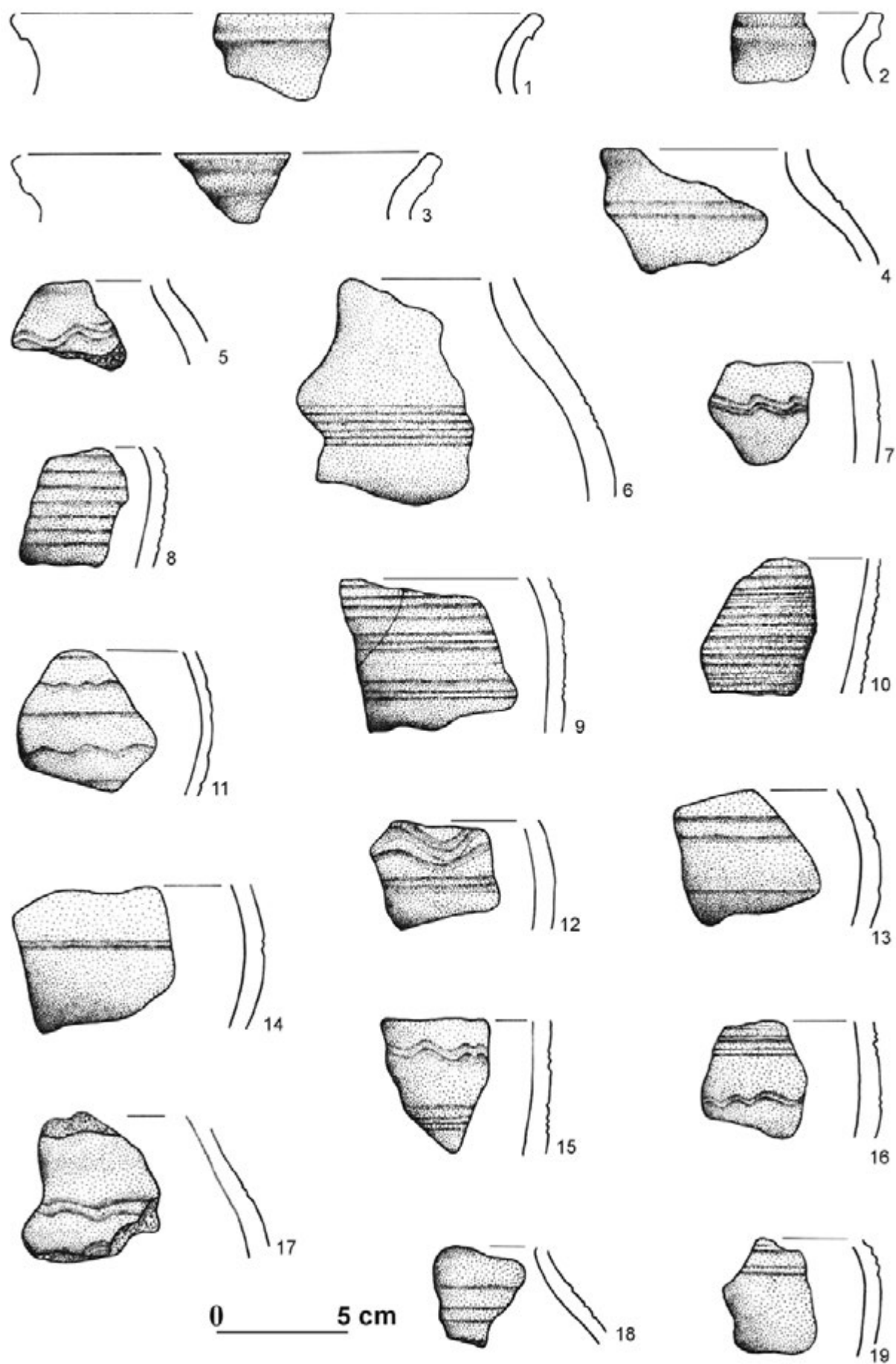
Table XXXVI. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III phase of the rampart (1-20)

Tabl. XXXVII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Zabytki metalowe z III fazy wału (1,2,4–6) oraz ze znalezisk luźnych (3)
 Table XXXVII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from III phase of the rampart (1,2,4–6) and from loose finds (3)

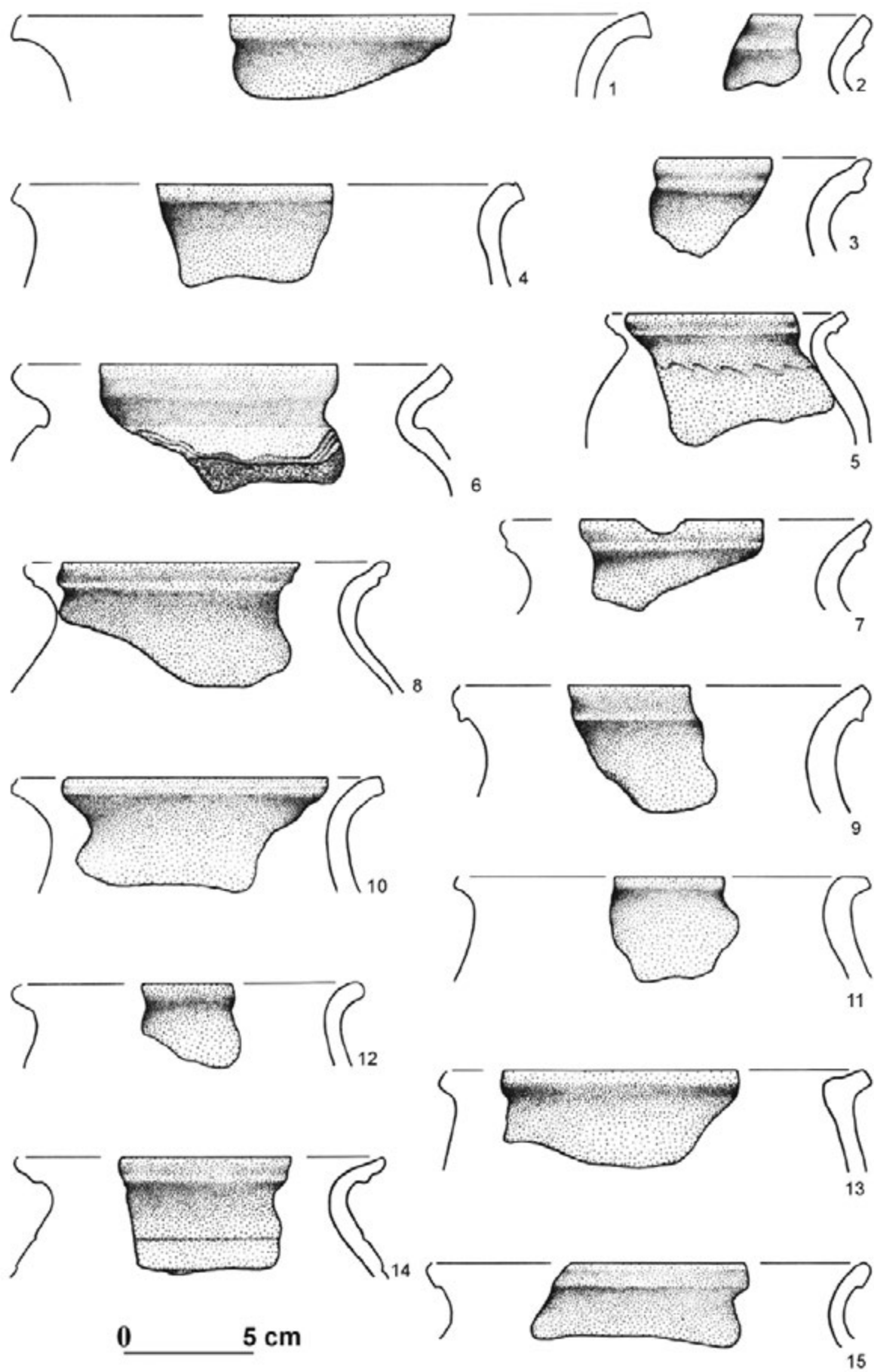

Tabl. XXXVIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III fazy wału (1-15)
 Table XXXVIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III phase of the rampart (1-15)

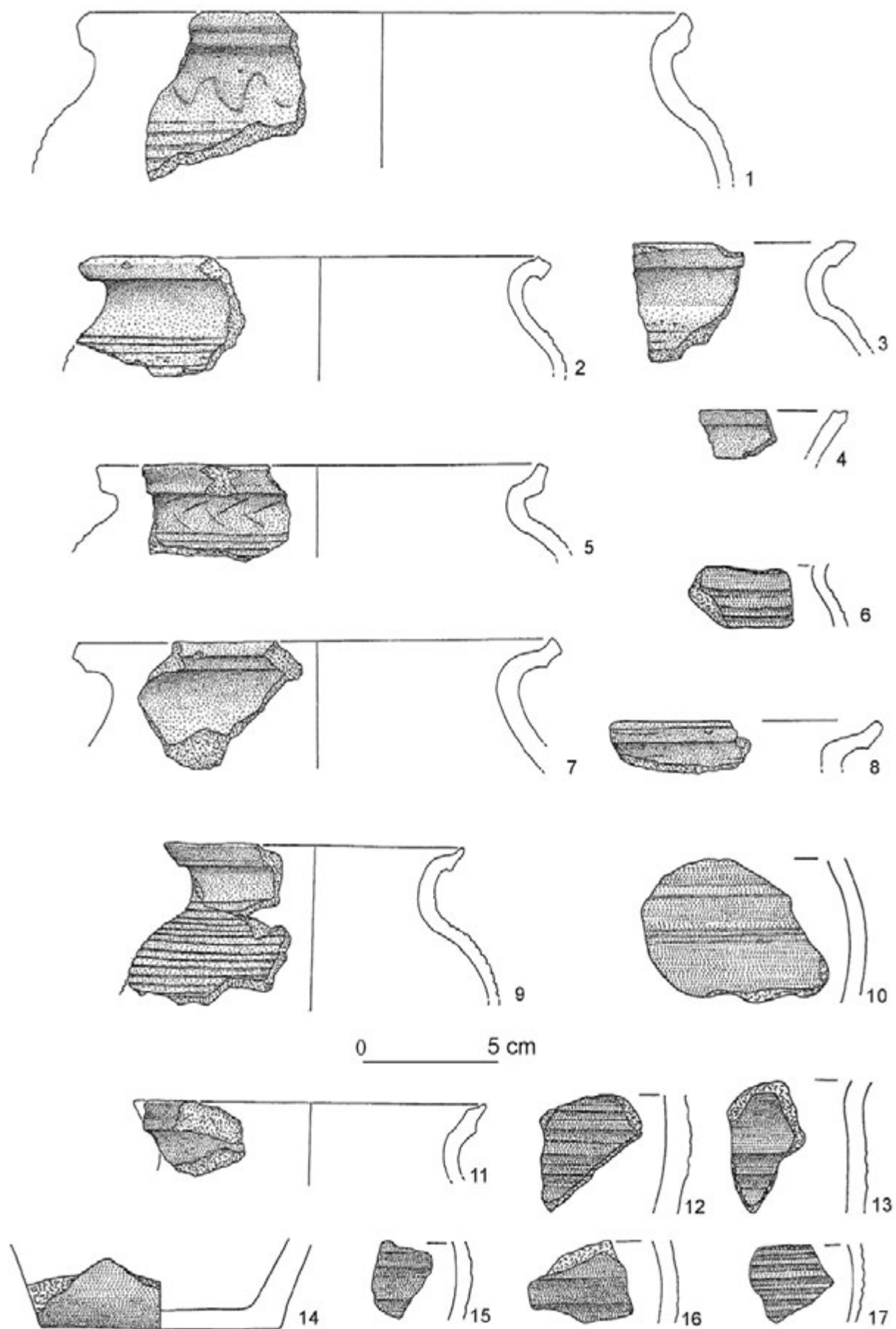
Tabl. XXXIX. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III fazy wału (1–19)

Table XXXIX. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III phase of the rampart (1–19)

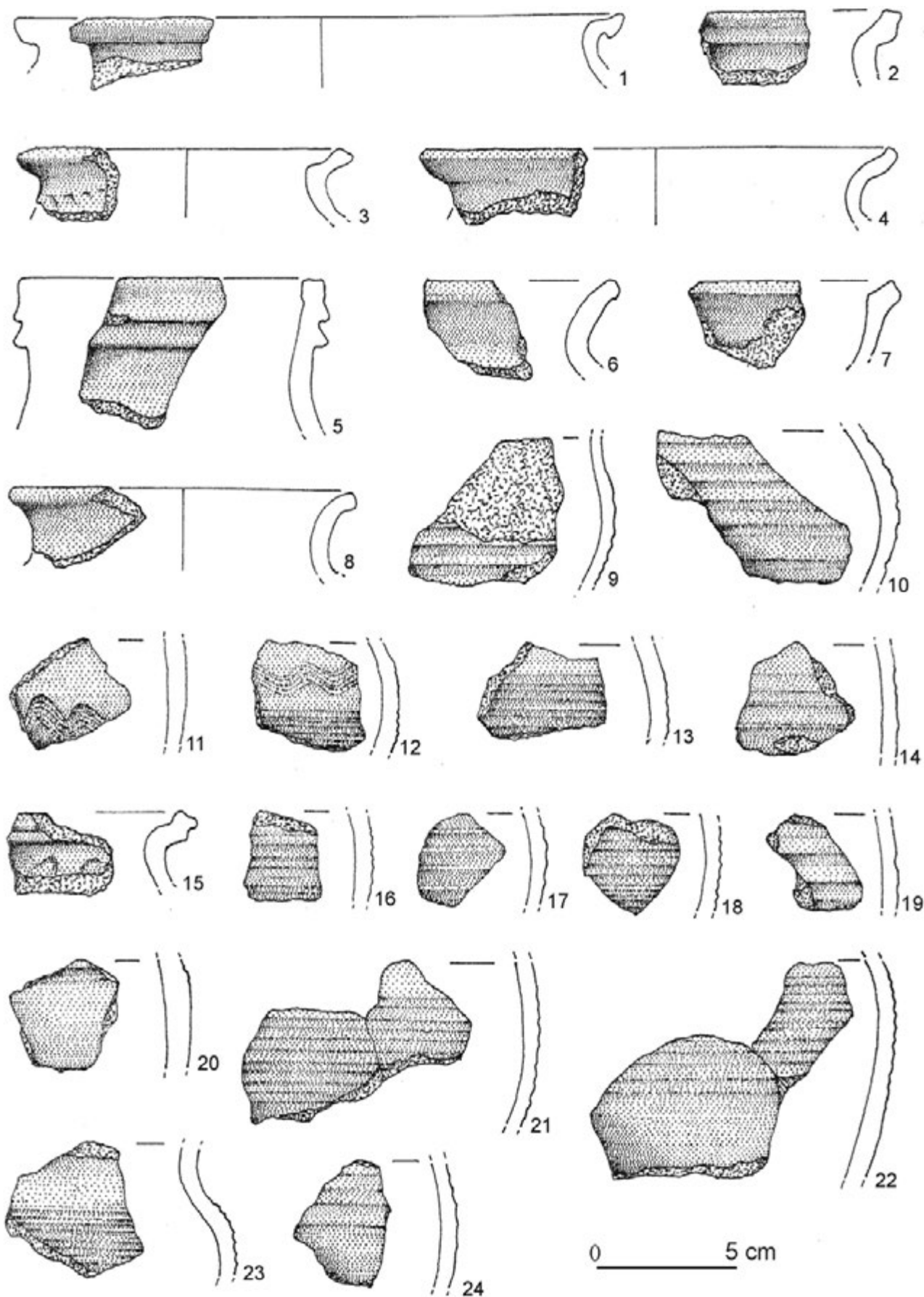
Tabl. XL. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III fazy wału (1-15)

Table XL. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III phase of the rampart (1-15)

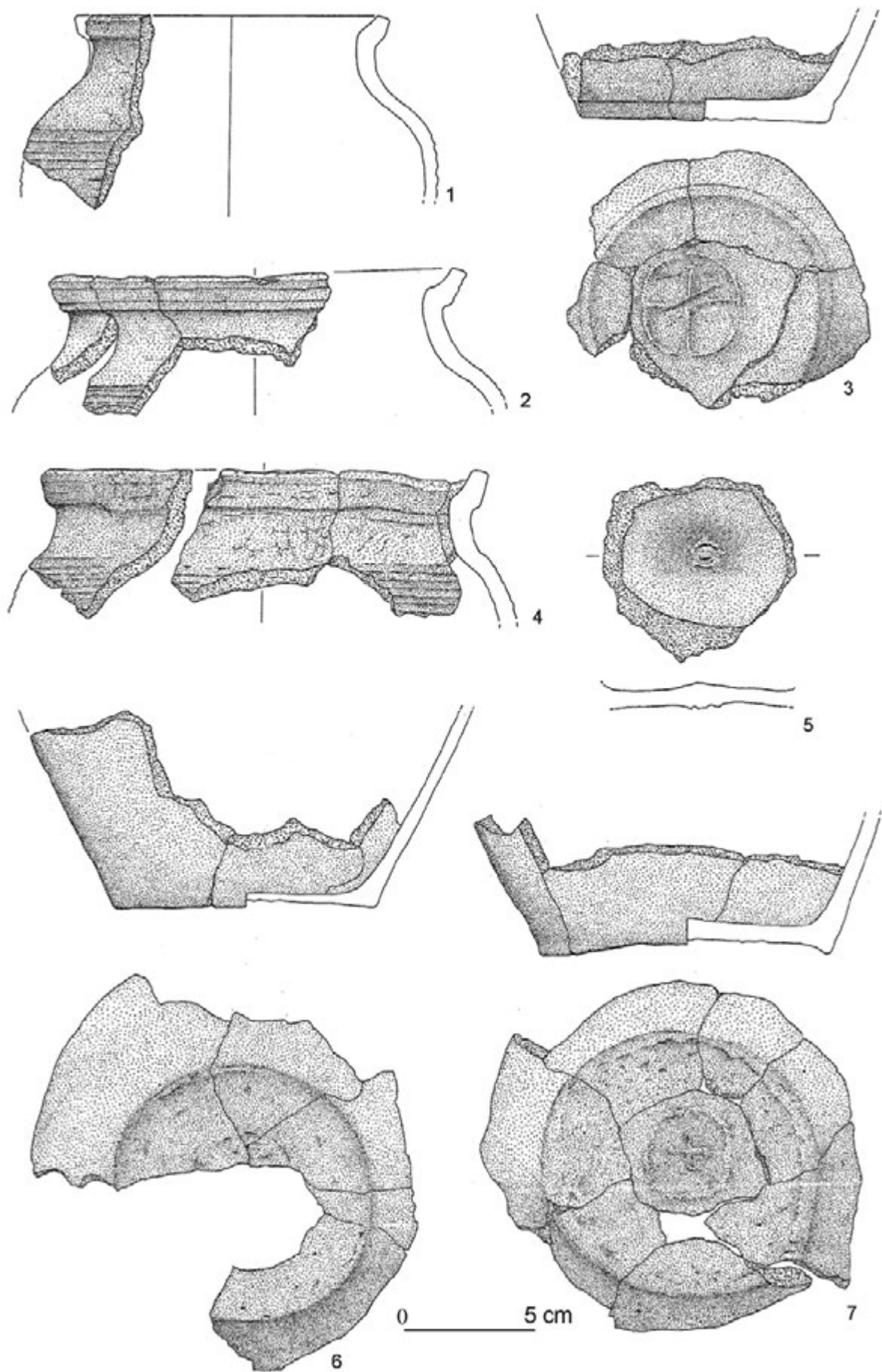
Tabl. XLI. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z IV fazy wału (1-17)

Table XLI. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from IV phase of the rampart (1-17)

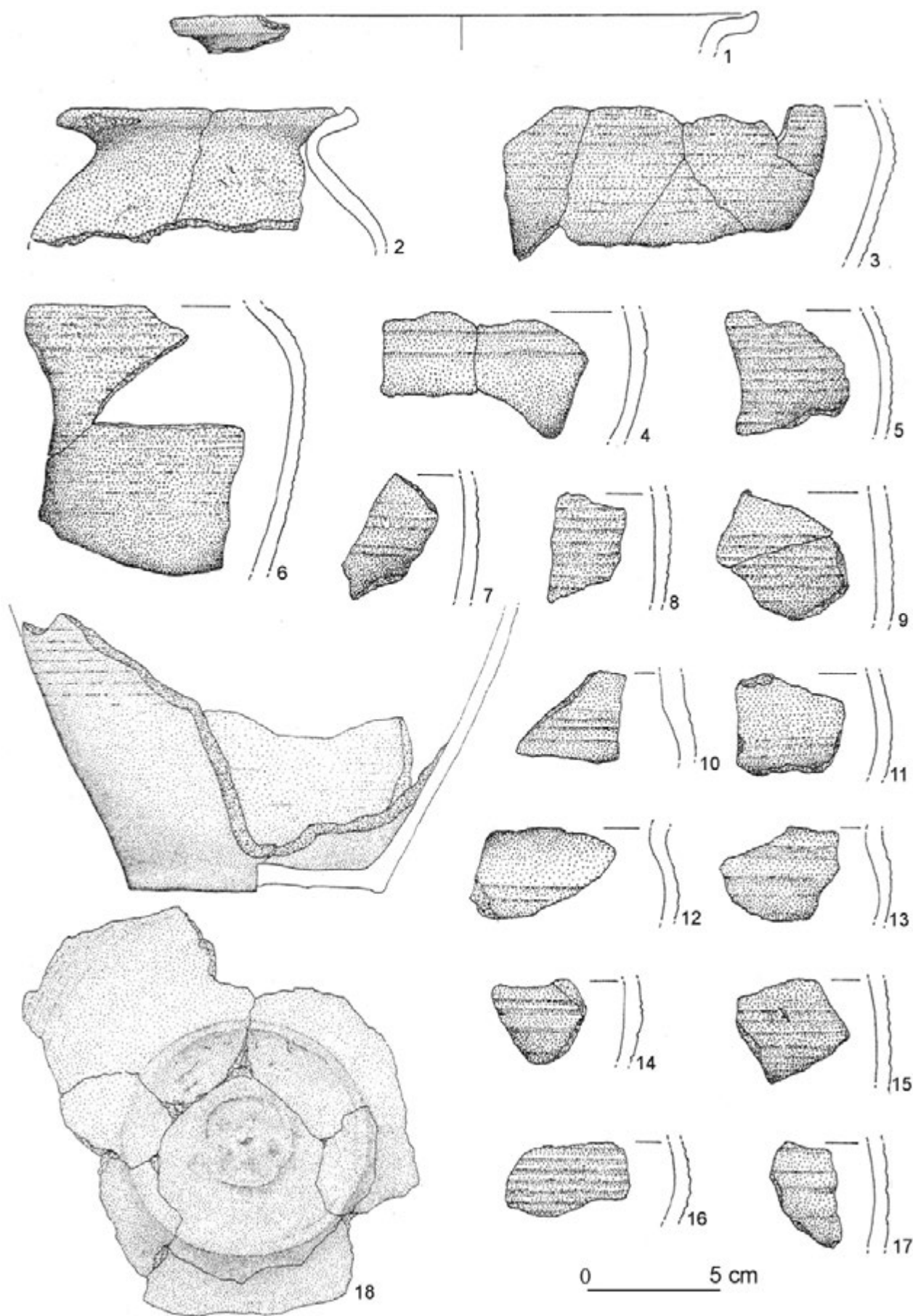
Tabl. XLII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z V fazy wału (1-24)

Table XLII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from V phase of the rampart (1-24)

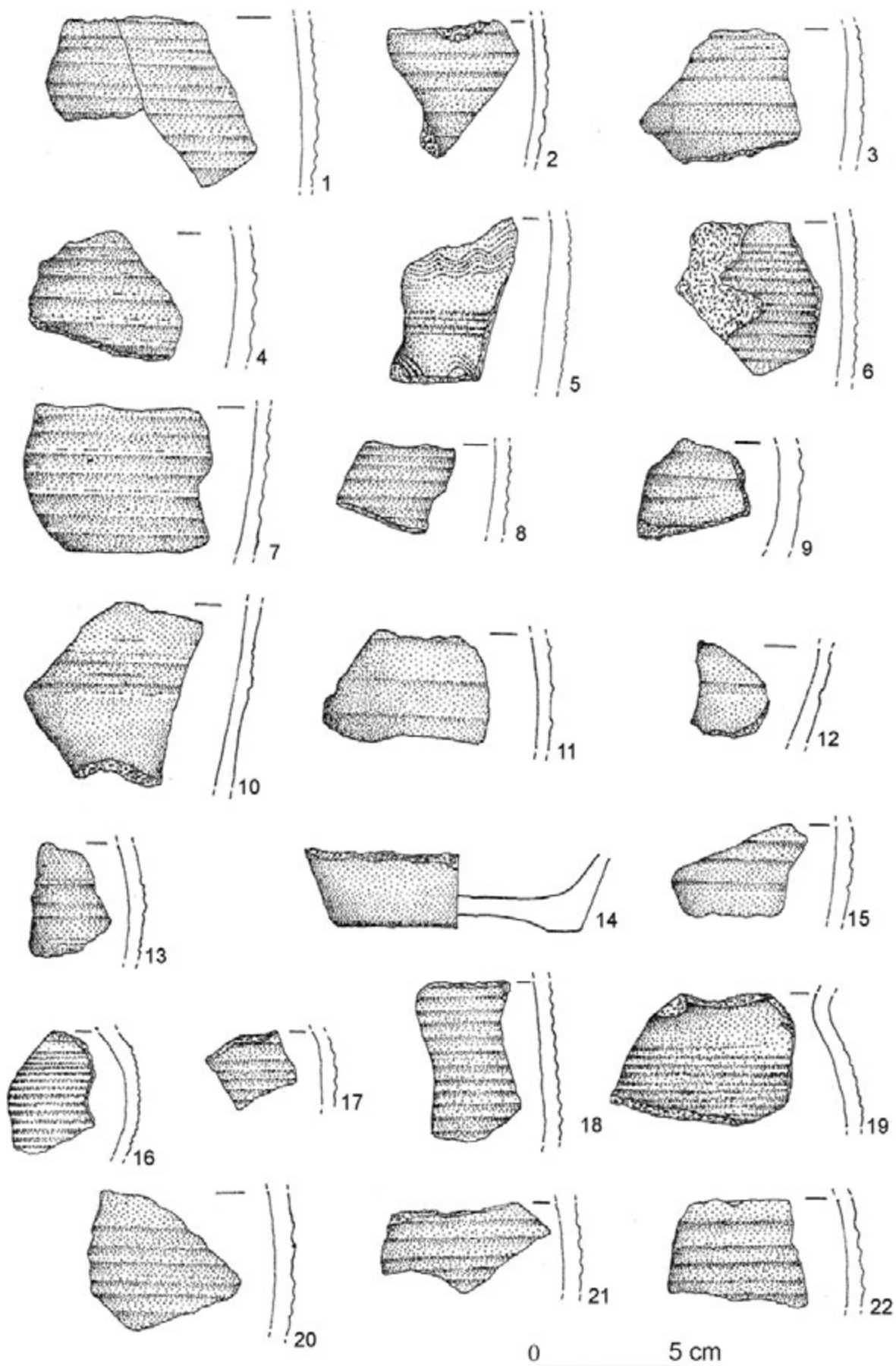
Tabl. XLIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z V fazy wału (1-7)

Table XLIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from V phase of the rampart (1-7)

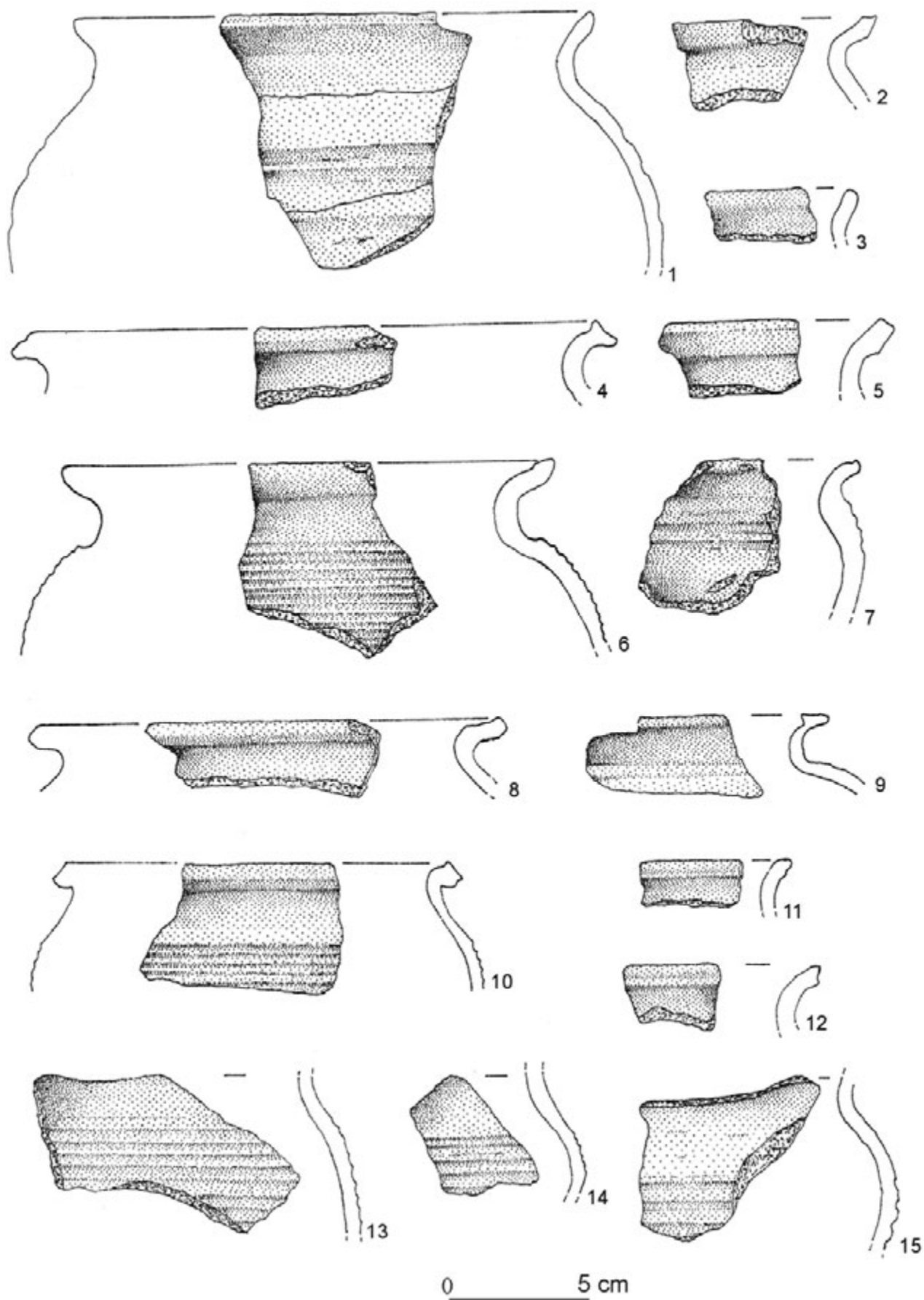
Tabl. XLIV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z V fazy wału (1-18)

Table XLIV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from V phase of the rampart (1-18)

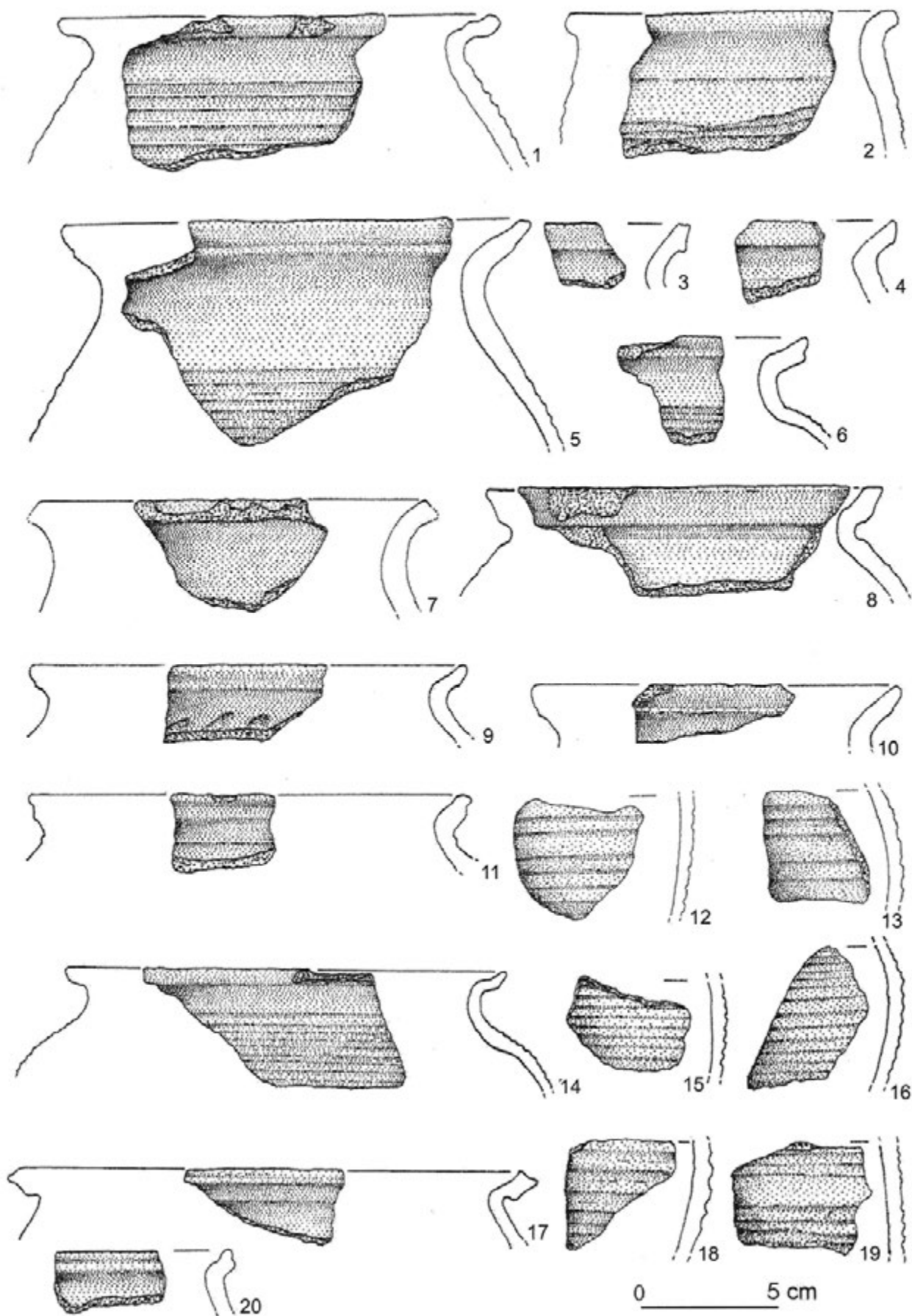
Tabl. XLV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1–22)

Table XLV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from VI phase of the rampart (1–22)

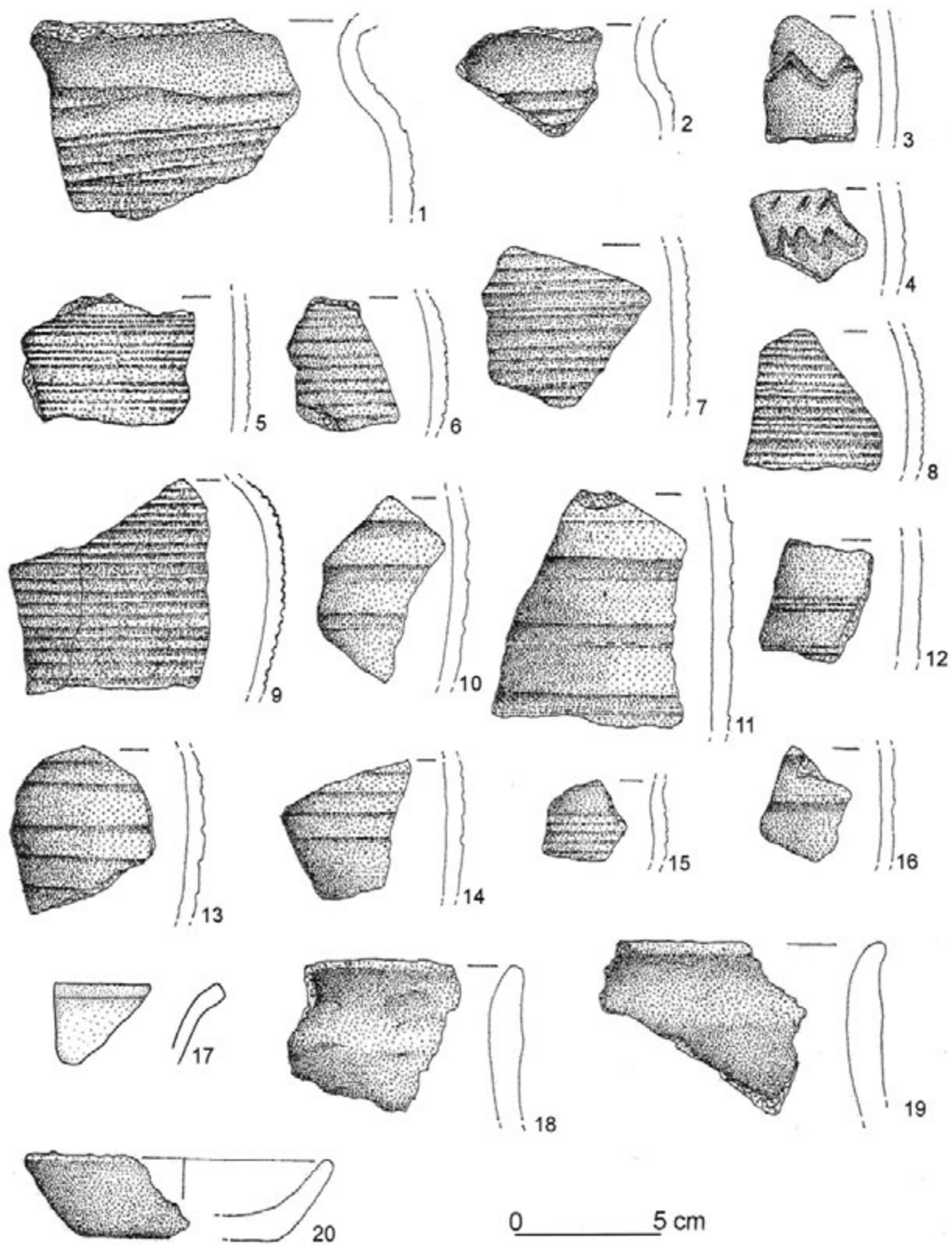
Tabl. XLVI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-15)

Table XLVI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from VI phase of the rampart (1-15)

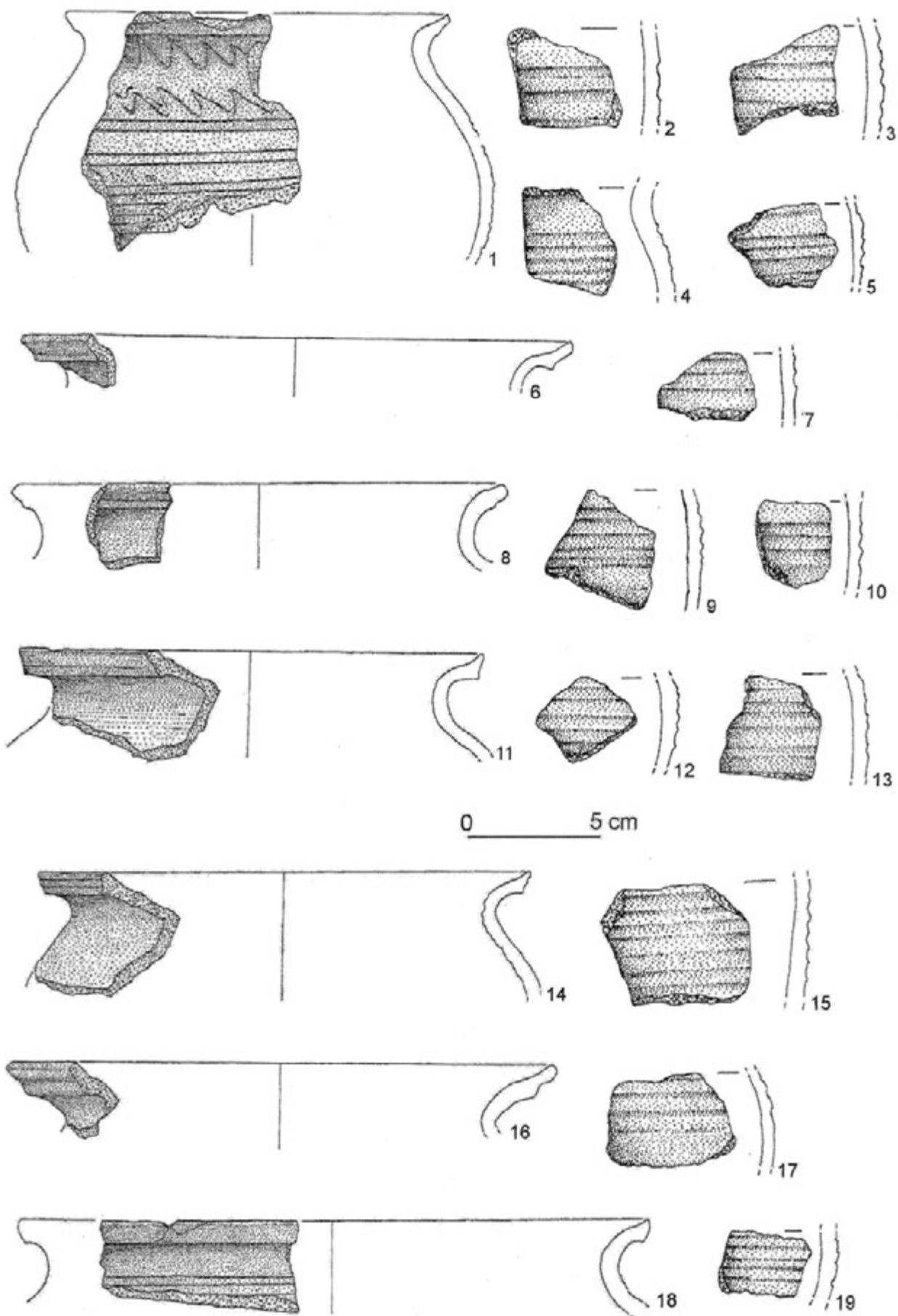
Tabl. XLVII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z III (6,12) oraz VI fazy wału (1-20)

Table XLVII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from III (6,12) and VI phase of the rampart (1-20)

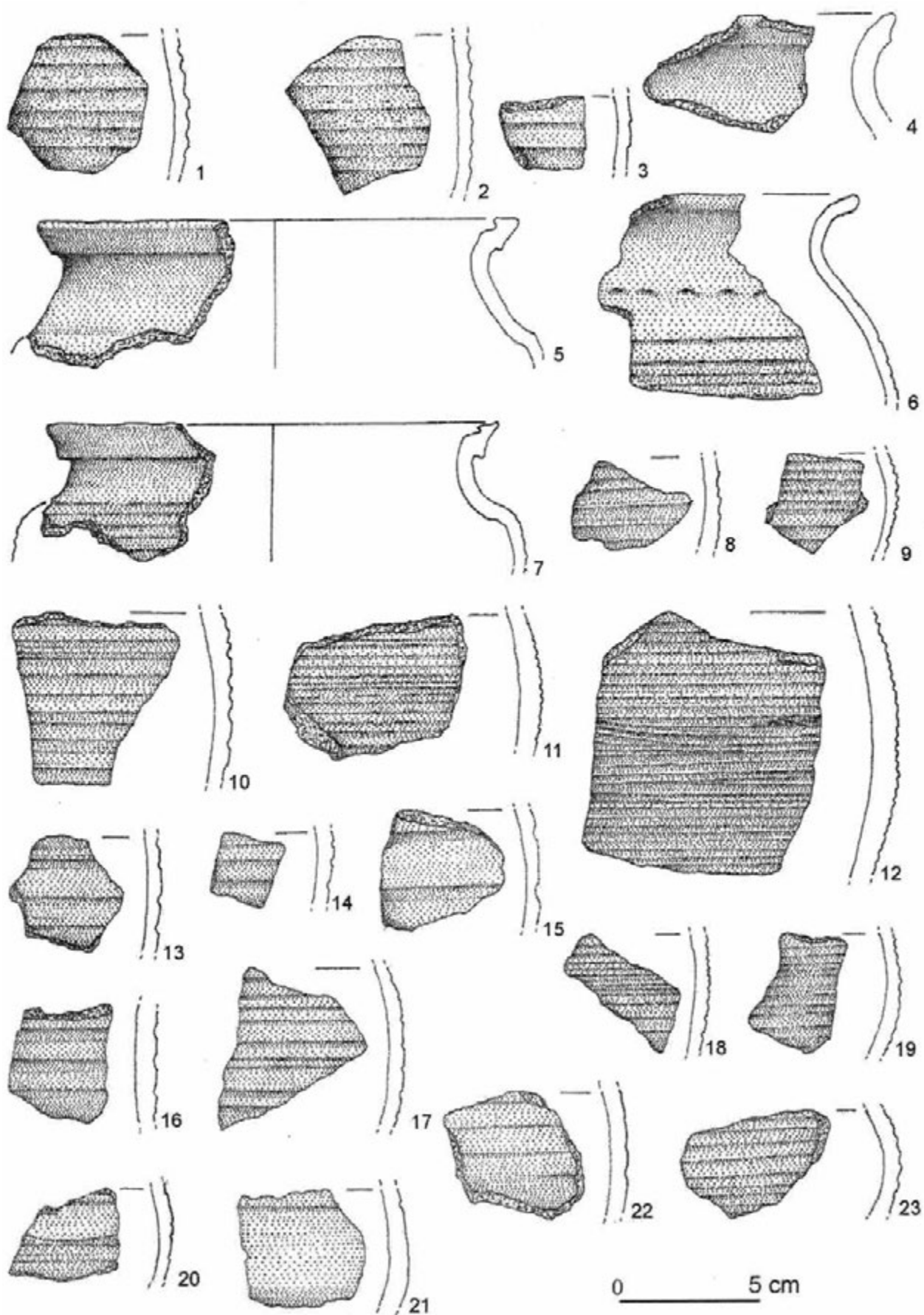
Tabl. XLVIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-20)

Table XLVIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from VI phase of the rampart (1-20)

Tabl. XLIX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-19)

Table XLIX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from VI phase of the rampart (1-19)

Tabl. L. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-23)

Table L. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from VI phase of the rampart (1-23)

dał on przekrój romboidalny. Proporcje szerokości do długości liścia wynosiły 1:3. Trzy groty tego typu znane są z cmentarzyska przy ulicy Rycerskiej 9a (stan. 84) w Przemyślu (groby 1 i 6), datowanego na 1. połowę X wieku (Koperski, Parczewski 1978, 151–199). Podobne zabytki zostały odkryte m.in. w Trepczy, stan. 2, gdzie datowano je na VIII–poł. IX w., Krakowie-Oko-le, gdzie określono ich chronologię na XI–XIII w., następnie na grodzisku w Naszacowicach, datowanym na koniec IX – 1. połowę X w., z terenu Lubelszczyzny – w Czerminie nad Hucz-wą z XI–XIII w., Gródku nad Bugiem, stan. 3 (Strzyż 2006, 87).

Drugi grot zachowany był fragmentarycznie i pochodził ze znalezisk luźnych (tabl. XXXVI:3). Został on zaliczony do typu III/68, w którym groty posiadają szerokie, wachlarzowate ostrza (Strzyż 2006, 90). Podobny grot pochodzi z grodziska „Horodyszcze” w Trepczy, stan. 2 (Strzyż 2006, 90).

Z Przemyśla znanych jest kilkanaście znalezisk grotów, m.in. z grodu (stan. 1, Wzgórze Zamkowe), cmentarzysk, oprócz wspomnianego stan. 84, również stan. 88. Prezentowały one przede wszystkim typ z zadziorami (Koperski 2010, 138–139).

Groty o takiej konstrukcji liścia nie mają niestety walorów zabytków datujących (Kotowicz 2006, 460).

Grzywna grotopodobna

W warstwie osadniczej odkryto niewielkich rozmiarów żelazny przedmiot przypominający grot (tabl. XXVII:2). Posiadał on wagę 15 g, długość 6,5 cm, a największa szerokość, wynosząca 0,9 cm, przypadała na 1/3 wysokości okazu. Z jednej strony przedmiot posiadał wyraźne podcięcie przebiegające w 2/3 wysokości. Jego ciężar, wymiary oraz kształt – z jednej strony klinowaty z drugiej zaostrzony – pozwoliły zaliczyć go do grupy zabytków, odkrytych na terenie Polski południowej oraz Śląska, określanych jako grzywny grotopodobne (Bober 2006b, 171–177). Jedynym elementem odróżniającym okaz przemyski od znanych tego typu zabytków jest wspomniane podcięcie, którego nie zaobserwowano na innych grzywnach.

Termin grzywny grotopodobnej coraz częściej pojawiający się w nowszej literaturze (Kotowicz 2002, 221–225; Hoczyk-Siwkowska 2004, 33; Ginalska, Kotowicz 2005, 229–230) po raz pierwszy został użyty przez K. Wachowskiego, który po odkryciach tego typu przedmiotów na grodzisku w Gilowie, uznał je za formę pieniądza pozakruszcowego i łączył je z innymi płacidlami – miskami typu śląskiego i opowiadał się za ich regionalnym występowaniem i produkcją na terenie Śląska (Wachowski 1997, 69). Coraz liczniejsze odkrycia grzywien z terenu Małopolski zaprzeczają tej teorii. Przedmioty takie odkryte zostały zarówno jako pojedyncze znaleziska – Chodlik-Żmijowiska, Szczaworyż, Ulucz nad Sanem, Sanok-Biała Góra, Trepcza grodzisko „Horodyszcze”, a także w skupiskach, określanych jako skarby – Naszacowice, Trepcza grodzisko „Horodna”. Były one różnie określane i interpretowane przez odkrywców – groty drewnianej maczugi, szydła, przebijaki, dłućka, groty żelazne, ostrza (Kotowicz 2002, 221; Jaworski 2005, 294). Według P. Kotowicza ich nagromadzenie na obszarze południowej Polski może świadczyć o ich miejscowej genezie i produkcji. Miałyby one funkcjonować, obok innych płacideł, jako forma pieniądza pozakruszcowego (Kotowicz 2002, 225). Występowanie grzywien grotopodobnych badacze łączą z kręgiem kultury wielkomorawskiej, czego dowodem miałyby być zabytki

wielkomorawskie występujące obok grzywien: czekany typu *bradatica* (Trepcza Horodyszcze, Chodlik-Żmijowiska), przewleczone żelazne (Obiszów) oraz inne (Naszacowice). Chronologia omawianych zabytków jest określana na IX i 1. poł. X wieku (Kotowicz 2002, 223).

Czekan

W profilu południowym wykopu budowlanego, na styku warstw najstarszego nasypu wału i osadniczej, odkryty został żelazny czekan (tabl. XXVII:1). Posiada on dość smukłą formę. Owalna osada, w rzucie bocznym jest silnie zaokrąglona, a jej obuch zakończony jest wydłużonym, lekko rozszerzającym się, zaokrąglonym młotkiem, lekko zwężającym się w rzucie od góry. Dość wąska szyjka przechodzi w asymetryczne, opuszczone ostrze z silnie podciętą brodą. Prawa strona czekana była znacznie skorodowana, nieco uszkodzona była również osada. Wymiary zabytku wynosiły: długość – 161 mm, największa szerokość ostrza – 60 mm; najmniejsza szerokość szyjki – 15 mm, szerokość osady – 30 mm, wysokość osady – 25 mm, wysokość osady z wąsami – 40 mm; średnica światła osady 29x24 mm, długość młotka – 24 mm. Waga – 274 g.

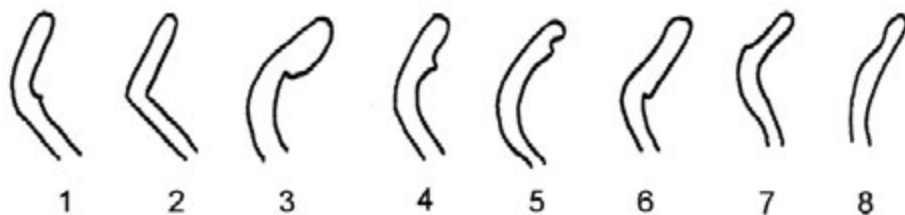
Według klasyfikacji P. Kotowicza forma została określona jako IB.6.30 (Kotowicz 2014, 107). W literaturze pojawiła się opinia, iż omawiany czekan posiada najbliższe analogie w obrębie kultury wielkomorawskiej (Sosnowska 2010, 389–390).

Zdaniem P. Kotowicza opisywany czekan wykazywałby dość znaczne podobieństwo do tzw. morawskich *bradatic*, gdyby nie jeden bardzo istotny szczegół – sposób ukształtowania osady. Osada czekana z Przemyśla jest silnie zaokrąglona. Cecha ta nie występuje przy żadnym ze znanych okazów *bradatic*, również wśród tych z terenu Polski. Dlatego też, wydaje się, że bliższe związki wiąże okaz przemyski z zabytkami wschodnioeuropejskimi. Analogie z terenu Kaganatu Chazarskiego, jak i Bułgarii Nadwożańskiej są na tyle bliskie, ale i liczne, iż można domniemywać, że idea „brodatego” czekana, zaopatrzonego w zaokrągloną osadę narodziła się właśnie w tamtym rejonie. Być może jest to forma poboczna powstała w miejscowym środowisku, w wyniku skrzyżowania się idei wschodnioeuropejskich i naddunajskich³.

Podstawowe znaczenie w datowaniu zabytków ma ceramika naczyńowa występująca masowo. Analiza ceramiki, uwzględniająca cechy z zakresu technologii oraz opracowania powierzchni i zdobnictwa naczyń – najważniejszych cech zmiennych w czasie przez to czułych chronologicznie – wykazała, że początków osadnictwa wczesnośredniowiecznego na omawianym obszarze należy upatrywać w 2. połowie X wieku, czy też w początkach XI stulecia, po tzw. przełomie technologicznym. Wówczas m.in. ulepszono technikę produkcji naczyń ceramicznych, rozpoczęto wytwarzać naczynia mocniej obtaczane (Żaki 1974, 213).

Fragmenty brzegów, występujące w materiale ceramicznym, są to w większości formy długotrwałe, występujące na sąsiednich terenach w okresie od XI do XIII wieku. Są to typy: 1, 2–8, 10–14, 16, 21, 24, 25 w stworzonej klasyfikacji brze-

³ Informacja ustna P. Kotowicza przekazana w 2009 r.

Ryc. 12. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Typy garnków w nowożytnym materiale zabytkowym
Fig. 12. Przemyśl, Cathedral Sq., site 20. Types of pots in the Modern period material

gów. W materiale ceramicznym zanotowano wysoki odsetek naczyń ornamentowanych. Są to w przede wszystkim poziome pasma żłobków, wykonane za pomocą grzebienia i przede wszystkim rylca. Na terenie całej Małopolski w okresie od 2. połowy X do połowy XIII wieku, kiedy to nastąpiło zubożenie ornamentyki naczyń, zdobienie ograniczało się do poziomego żłobkowania dużych partii naczyń, nawet do trzech czwartych ich powierzchni. Żłobki wykonywane rylcem przypominały motyw linii pojedynczych (Żaki 1974, 213).

Kolejnym wskaźnikiem przy określaniu chronologii średniowiecznego materiału ceramicznego była obecność znaków garncarskich na dnach naczyń. Na ziemiach polskich znaki pojawiały się w 2. połowie X wieku, najwięcej ich stosowano w okresie XII–XII/XIII wieku, zaś w 1. połowie XIII wieku zaprzestano ich stosowania (Żaki 1974, 220–228).

Jako pomoc przy określeniu chronologii osadnictwa otwartego mogą posłużyć zabytki spoza materiału ceramicznego – są to szpila żelazna oraz ostroga z bolcem i zaczepami haczykowato zagiętymi do środka. Przedmioty te zostały odkryte w spągu obiektu VII – jamy. Ich chronologia została określona na VIII–IX (ostroga) i XI wiek (szpila).

Forma dwustożkowata przeszlika glinianego odkrytego w warstwie osadniczej była najbardziej popularna w wieku XII. Pozostałe zabytki: noże, groty żelazne i ich długotrwałe formy nie mają walorów datujących.

Na podstawie wszystkich przedstawionych przesłanek dotyczących określenia chronologii zabytków ruchomych pozyskanych ze stanowiska 20 rozwój osadnictwa otwartego na tym terenie należy określić ramowo na okres od 2. poł. X do końca XII wieku.

Wczesnośredniowieczny materiał ceramiczny odkryto w kolejnych VI fazach wału ziemnego. Ceramika stanowiła jedyne rodzaje zabytków. Na podstawie wyżej wymienionych cech charakterystycznych – technologii, ornamentu, sposobu uformowania brzegu podjęto próbę określenia chronologii sypania kolejnych warstw wału. Materiał we wszystkich warstwach jest zbliżony i można go datować na XI–XIII wiek. Materiał ceramiczny odkryty w warstwach wału znajduje się na złożu wtórnym. Brak wyraźnych różnic typologiczno-chronologicznych pozwala stwierdzić, że był on sypany w jednym czasie. Sypanie wału nastąpiło najpewniej w okresie od końca XII czy też w wieku XIII, tj. po zaprzestaniu osadnictwa otwartego na tym terenie. Datuje materiał najmłodszy – więc XIII-wieczny, gdzie występują typowe dla tego stulecia brzegi typu 15, 25 i 26, czy też nadal pojawiają się formy długotrwałe, występujące od wieku XI: 7, 9, 10, 18, 22, 24. Ze względu na obecność materiału nowożytnego w warstwach ostatniego nasypu – VI fazy wału, gdzie występuje on poza materiałem wczesnośre-

dniowiecznym na złożu wtórnym, chronologię ostatniej fazy wału określono na XVII wiek.

3. MATERIAŁY ZABYTEKOWE Z OKRESU NOWOŻYTNEGO

3.1. Ceramika naczyniowa

Ceramika naczyniowa stanowi podstawową kategorię zabytków pozyskanych z nawarstwień nowożytnych. Pozyskano w sumie 754 fragmenty nowożytnej ceramiki naczyniowej. Pochodziła ona głównie z VI fazy wału, skąd pozyskano 516 fragmentów, co stanowiło 75% całego materiału zabytkowego z tejże fazy. Z wkopu nowożytnego pozyskano kolejne 15 fragmentów, zaś z humusu współczesnego – 8. Całość zbioru dopełniły znaleziska luźne, wśród których znalazło się 216 fragmentów naczyń nowożytnych (tabela 13).

Wśród nowożytnego materiału zabytkowego wyróżniono cztery grupy surowcowo-technologiczne. Podział oparto na kryteriach dotyczących gatunku gliny, wykorzystanej do wykonania naczynia oraz rodzaju wypału, któremu poddane zostało naczynie. W okresie nowożytnym mamy do czynienia z trzema głównymi rodzajami surowca.

Podstawowym surowcem były gliny i iły żelaziste, najprawdopodobniej miejscowego pochodzenia. Drugim rodzajem surowca była biała glina kaolinitowa, o bardzo dobrych parametrach, najpewniej sprowadzana. Jej złoża występują w różnych miejscach Polski południowej, na Śląsku i Kielecczyźnie. Trzecią grupę surowcową stanowi starannie przygotowana glina – wyszlamowana oraz pozbawiona domieszek i zanieczyszczeń. Wykonywano z niej naczynia tzw. półma-

Ryc. 13. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Typy dzbanów wyróżnione w nowożytnym materiale ceramicznym

Fig. 13. Przemyśl, Cathedral Sq., site 20. Types of pitchers distinguished in the Modern period material

Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Asortyment nowożytnego materiału ceramicznego

Przemysł, Cathedral Sq., site 20. Selection of the Modern period ceramic material

Warstwy	Ceramika naczyniowa								fajans	półmajolika	Razem	Kafle	Suma – nowożytny materiał
	garnki	misy	dzbanki	p. środkowe	dna	pokrywki	ucha	talerze					
07.1	3			4		1					8		
07.2	1			9	3		2				15	3	18
07.3	68	14	5	304	46	35	5			37	514	44	558
07.4	1			1							2		2
Luźne	19	4		130	21	13	6	2	1	20	216	61	277
Razem	92	18	5	448	70	49	13	2	1	57	755	108	863

jolikowe, które dodatkowo wyróżniał bardzo staranny sposób wykonania oraz charakterystyczny, kolorowy ornament.

Po odpowiednim przygotowaniu surowca był on poddawany procesowi wytwarzania konkretnej formy naczynia. W okresie nowożytnym upowszechnia się umiejętność pełnego toczenia naczyń na kole garncarskim.

Kolejnym etapem produkcji naczyń był wypał. Od jego prawidłowości zależała, w efekcie końcowym, jakość wyrobów. Dobry wypał nadawał naczyniom odpowiednią twardość, wytrzymałość mechaniczną oraz odporność termiczną (Wałowcy 1979, 62).

Podobnie jak w późnym średniowieczu, także w okresie nowożytnym stosuje się dwojaki rodzaj wypału – wypał utleniający (przy pełnym dopływie powietrza) oraz wypał redukcyjny (przy ograniczonym dopływie powietrza).

W okresie późnego średniowiecza dość powszechnie stosowano wypał redukcyjny, podczas którego powstawała tzw. ceramika „siwa”. Było to zapewne spowodowane właściwością wykonywanych w ten sposób naczyń, polegającą na mniejszej przepuszczalności ścianek. W okresie nowożytnym notuje się jednakże spadek produkcji tych naczyń. Zjawisko to należy łączyć z wprowadzeniem powlekania naczyń nieprzepuszczalną, a jednocześnie dającą efekt dekoracyjny glazurą (Wałowcy 1979, 64n.). Obydwa rodzaje wypału stosowane były zarówno w przypadku glin żelazistych, jak i białej glinki kaolinitowej. W przypadku gliny żelazistej wypał utleniający nadawał naczyniom barwę ceglastą o różnych odcieniach, pomarańczową lub brązową. Naczynia te stanowią pierwszą grupę surowcowo-technologiczną, do której zakwalifikowano 216 fragmentów naczyń. Stanowi to jednocześnie 28,7% całego materiału nowożytnego z opisywanego zbioru. Biała glinka kaolinitowa wypalona w atmosferze utleniającej uzyskiwała barwę białą lub kremową. Fragmenty te stanowią drugą grupę surowcowo-technologiczną. Z niej pozyskano 401 zabytków, co stanowi 58,8% całości asortymentu. Natomiast naczynia wypalone w atmosferze redukcyjnej przyjmowały barwę szarą, gdy wykonane były z gliny żelazistej oraz jasnoszarą i szaro-popielatą w przypadku glinki kaolinitowej. Fragmenty tzw. „siwaków” stanowią trzecią grupę

surowcowo-technologiczną. Pozyskano ich 38, co stanowi zaledwie 5% całości materiału zabytkowego. Ostatnią grupę surowcowo-technologiczną stanowi półmajolika. Znalezione w sumie 57 fragmentów tychże naczyń, czyli 7,5% całości asortymentu.

Charakterystyczną cechą naczyń nowożytnych jest stosowanie glazury. Obecność szkliwa na naczyniach miała znaczenie dekoracyjne, a także praktyczne, gdyż zmniejszała prześlakliwość ścianek (Wałowcy 1979, 55). Szkliwienie stosowane było wyłącznie w przypadku wypału utleniającego naczyń. W przypadku wypału redukcyjnego, kiedy powstawały tzw. „siwaki”, osiągnano podobny efekt. Jednocześnie atmosfera redukcyjna niekorzystnie wpływała na jakość i wygląd szkliwa (Wałowcy 1979, 65).

Obecność glazury i to, w jakim stopniu było nią pokryte naczynie, było przede wszystkim związane z funkcją naczynia. Garnki, dzbanki polewane były zazwyczaj w górnej partii naczynia obejmującej brzeg po stronie wewnętrznej i zewnętrznej. Prawie wszystkie dzbanki pokryte były przynajmniej od wewnątrz polewą, a zdarzało się, że ścianki tych naczyń glazurowane były również obustronnie. Misy polewano zazwyczaj tylko po wewnętrznej stronie kołnierza. Patelnie, jako naczynia służące do smażenia i podgrzewania, zawsze pokryte były wewnątrz polewą (Wałowcy 1979, 65).

Zwyczaj pokrywania naczyń glazurą przeszedł prawdopodobnie z tradycji szkliwienia płytek posadzkowych i innych elementów architektonicznych (Wałowcy 1979, 60–62). W Polsce szkliwienie naczyń pojawiło się już w X–XI wieku, jednakże z tego czasu znane są tylko pojedyncze okazy. Wcześniej naczynia tego typu pojawiły się w większych ośrodkach miejskich, np. w Krakowie, gdzie w 2. połowie XIII i 1. połowie XIV wieku stanowią one już pokaźny procent. W prowincjonalnych ośrodkach miejskich znajomość szkliwienia przyszła znacznie później – zapewne w wieku XVI (Wałowcy 1979, 61).

Wśród opisywanego materiału obecność glazury stwierdzono na 506 fragmentach, co stanowi 67% całości zbioru ceramiki nowożytnej. Przeważnie glazurowane były naczynia wykonane z białej glinki. Wśród fragmentów naczyń wykonanych z tego surowca aż 90,5% zostało zaliczonych do naczyń

glazurowanych. Drugi zbiór ceramiki glazurowanej stanowią fragmenty naczyń ceglanych – na 28,7% fragmentów stwierdzono obecność glazury.

Najczęściej występowała barwa szarozielona i jasnobrązowa, czasem jasnozielona albo żółta. Polewa występująca na naczyniach była bardzo dobrej jakości i nasyczonej barwie, która cechuje garncarstwo z XVI i I. połowy XVII wieku (barwy: ciemnozielona, karmelowa, żółta i żółto-miodowa). W mniejszym stopniu wystąpiły fragmenty z polewą złej jakości – rzadką, nierównomiernie rozprowadzoną, słabą, łupliwą. Do pojedynczych należały fragmenty z niewielkimi śladami polewy (pojedyncze plamki czy też kropki), co świadczyło o niestaranności glazurowania naczyń.

Kolejną, oprócz glazury, cechą naczyń nowożytnych jest ornament. Rodzaj ornamentu uzależniony był także od rodzaju surowca, a także wypału. Tylko na ceramice „siwej” występował tzw. ornament wyświecany w postaci poziomych pasm. Natomiast ornament malowany – w postaci zwykłych pasków i linii falistych, częściej występował na tzw. ceramice „białej” niż na naczyniach „ceglanych”. Nie odnotowano go natomiast na ceramice „siwej”. Inny rodzaj ornamentyki występuje zarówno na ceramice „białej” jak i „ceglastej”. Jest to już bardziej rozwinięta forma zdobnictwa, której zmiany stylistyczne można określić w czasie. Zarówno w późnym średniowieczu, jak i w wieku XVI dominował ornament w postaci gęsto rozmieszczonych dookólnych żłobków, umieszczony w górnej partii brzuśca naczynia. Można się domyślać, że motyw ten stosowany był dłużej, np. do połowy XVII wieku. Później ornament ten ulega pewnemu uproszczeniu. Występują już pojedyncze żłobki w węższych pasmach albo też w połączeniu z linią falistą umieszczoną na kołnierzu czy też w górnej partii brzuśca (Wałowy 1979).

Od XVII wieku częściej stosowany jest ornament radełkowy. Były to pasma wyciskanych prostokątków usytuowanych prosto lub skośnie czy też pasma tzw. skośnej kratki, niekiedy z dodatkiem innego elementu. Oprócz tego rzadziej występuje ornament malowany w postaci poziomych pasków lub falistych wstęg (Wałowy 1979).

Kształt i bryła naczyń uzależniona była ściśle od ich funkcji. Część naczyń przeznaczona była do gotowania i przygotowywania posiłków i tę grupę często nazywa się „ceramiką kuchenną”, inne zaś służyły do podawania i spożywania posiłków i tę kategorię określa się jako „ceramikę stołową”. W okresie wczesnowożytnym tj. w XVI wieku wzbogaca się zasób form naczyń. Zmniejszeniu ulega dominacja garnków i dzbanów, a coraz powszechniej stosuje się patelnie oraz misy. Asortyment naczyń ceramicznych użytkowanych w okresie nowożytnym jest już bardzo bogaty: garnki, dzbany, kubki, misy, patelnie oraz związane z nimi pokrywki oraz talerze. Wraz ze zmianą mody zmieniały się nie tylko ogólne proporcje naczyń ale przede wszystkim ukształtowanie krawędzi wylewów oraz ornament. Na podstawie tych cech można przeprowadzić formalną klasyfikację typologiczną naczyń i prześledzić ich zmiany na przestrzeni czasu (Wałowy 1979).

W przypadku analizowanego materiału, który jest mocno rozdrobniony, nie ma możliwości przeprowadzenia pełnej klasyfikacji form naczyń. Nie udało się wykleić ani jednego naczynia w całości. Dlatego też, z konieczności, przy prowadzeniu analizy, oparto się na najbardziej charakterystycznych elementach, jakimi są górne partie naczyń z krawędziami wy-

Ryc. 14. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Typy mis wyróżnione w nowożytnym materiale ceramicznym

Fig. 14. Przemyśl, Cathedral Sq., site 20. Types of bowls distinguished in the Modern period material

lewu oraz ornament, które to cechy są najbardziej czułe na wszelkie tendencje stylistyczne.

W ogólnych zestawieniach ilościowych i procentowych, na podstawie górnych partii naczyń, wyróżniono następujące formy: garnki, dzbanki, misy, patelnie oraz pozostałe czyli partie środkowe oraz dna, które to elementy mogą pochodzić z wyżej wymienionych naczyń. Niestety fragmentaryczność ich zachowania nie pozwoliła na bardziej precyzyjne określenie pozyskanych zabytków. Podobnie sprawa wygląda z dnami naczyń – zostały one wyróżnione jako osobna grupa wśród całości asortymentu. Pochodzą one z części garnków lub dzbanków. Tylko na podstawie średnicy można próbować określić, czy dno pochodzi z garnka, czy też dzbanka. Jednakże w przypadku pozyskanego materiału zabytkowego często było to niemożliwe.

Definicje poszczególnych form naczyń oparto na tradycyjnie znanych określeniach i charakterystyce ceramiki z dobrze opracowanego zespołu – ceramice krakowskiej (Wałowy 1979; Kwapieniowa, Lenkiewicz, Nowogrodzka, Radwański, Wałowy 1968; Kwapieniowa, Lenkiewicz, Radwański, Wałowy 1969).

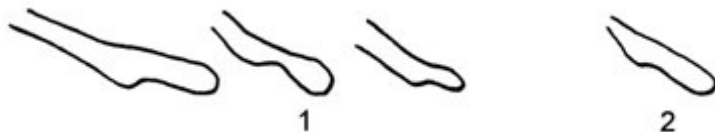
Garnki

Mianem garnków określane są naczynia o baniastym lub jajowatym brzuścu i wyodrębnionym, lekko rozchylonym kołnierzu. Ich proporcje są następujące: wysokość jest większa od średnicy dna, zaś wylew ma większą średnicę dna. Naczynia te służyły głównie do gotowania (Wałowy 1979, 67). Tę kategorię naczyń wykonywano zarówno z gliny żelazistej, jak i białej gliny kaolinitowej, ale wypalano je niemal wyłącznie w atmosferze utleniającej. W przypadku materiału z Przemyśla wyróżniono 92 fragmenty garnków, co stanowiło 12% całości asortymentu.

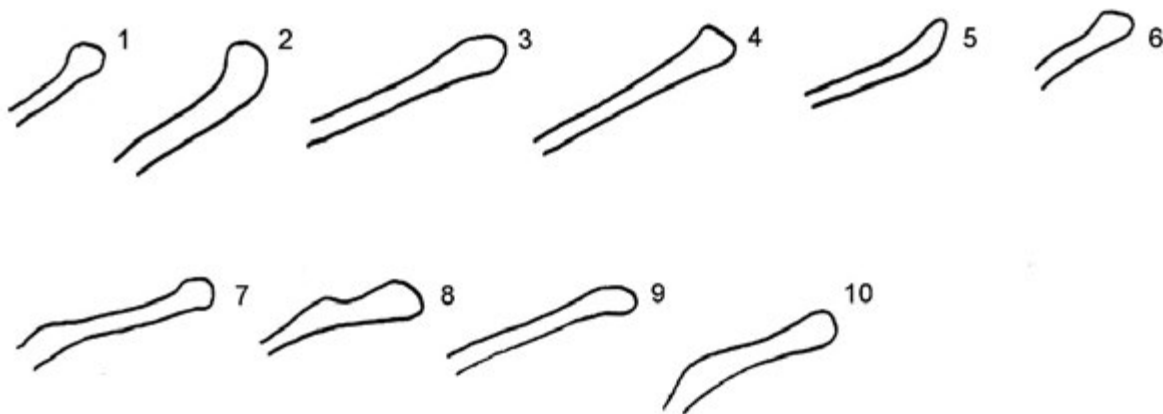
Tak jak zaznaczono wyżej, duże rozdrobnienie materiału i brak całych naczyń, sprawia, że analizę typologiczną i chronologiczną oparto głównie o ukształtowanie górnej partii naczyń i krawędzi wylewów.

Wyróżnione zostały następujące typy garnków (ryc. 12):

1. garnki o baniastym brzuścu, z wyodrębnioną lejkowatą szyjką, która w miejscu przejścia w brzusiec posiada wałeczko-wate zgrubienie, zaś od strony wewnętrznej – wyraźny wrąb na pokrywkę (tabl. LII:6,8,10,12; LIII:3,4,9). Zabytki takie znane są m.in. z Rzeszowa (Czopek, Lubelczyk 1993, 33);
2. garnek o baniastym brzuścu z wyodrębnioną lejkowatą szyjką, która w przejściu w brzusiec posiada wgłębienie. Od strony wewnętrznej posiada wrąb na pokrywkę (tabl. LIII:7);
3. garnek z nieprofilowaną, łukowato wygiętą szyjką i pogrubioną krawędzią (tabl. LIII:1). Naczynia takie były znane m.in. z Rzeszowa (Czopek, Lubelczyk 1993, 34);

Ryc. 15. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Typy pokrywek wyróżnione w nowożytnym materiale ceramicznym
Fig. 15. Przemyśl, Cathedral Sq., site. 20. Types of lids distinguished in the Modern period material

Ryc. 16. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Typy talerzy półmajolikowych wyróżnione w nowożytnym materiale ceramicznym
Fig. 16. Przemyśl, Cathedral Sq., site. 20. Types of semi-majolica plates distinguished in the Modern period material

4. garnki z wyodrębnioną lejkową szyjką o krawędzi zaokrąglonej (tabl. LII:2,4,9; LIII:5,6; LIV:1) lub prostej (tabl. LII:13,15,16; LIV:3), z ostrym żeberkiem w połowie szyjki;
- 4a. garnek z wyodrębnioną lejkową szyjką z zaokrągloną ściętą krawędzią i wałeczkowatym zgrubieniem w połowie krawędzi (tabl. LII:5);
5. garnki z wyodrębnioną lejkową (tabl. LII:3) lub cylindryczną (tabl. LII:7) szyjką o krawędzi zaokrąglonej, z łagodnym żeberkiem tuż pod krawędzią. Od wewnątrz widoczny był wręb na pokrywkę;
6. garnki z wyodrębnioną lejkową szyjką o krawędzi zaokrąglonej z szeroką listwą (tabl. LII:11) oraz wyraźnym wrębem na pokrywkę (tabl. LIV:5);
7. garnki o baniastym brzuścu z krótką szyjką w formie cylindrycznej (tabl. LIII:13) lub lejkowej (tabl. LII:1; LIV:6), z wrębem na pokrywkę (tabl. LIII:10,12);
8. garnki z wydłużoną, łagodnie profilowaną szyjką i wyraźnym wrębem na pokrywkę (tabl. LIII:15; LIV:8,10).

Dzbanki

Dzbankami określa się naczynia o wysmukłych proporcjach, baniastym brzuścu i przewężonej szyjce, zaopatrzonej z jednej strony w „dzióbek”, a z drugiej strony – w ucho (ryc. 13). Dzbanki były przeznaczone do przenoszenia i przechowywania płynów (Wałowy 1979, 87).

Brak całych egzemplarzy wymusił potraktowanie krawędzi wylewów (5 fragmentów) za podstawę typologicznego podziału:

1. dzban z karbowaną, wyraźnie odciętą szyjką (tabl. LII:14; LIII:8; LIV:13);
2. dzban z wywiniętą, lejkową szyjką, z żeberkiem (tabl. LIV:14);
3. dzban z prostą, lejkowato wygiętą szyjką, z żeberkiem pod krawędzią (tabl. LIV:15).

Misy

Misy to naczynia o lekko rozchylających się ku górze ściankach, średnicy wylewu większej od średnicy dna oraz wysokości mniejszej od średnicy dna (Wałowy 1979, 82).

Wśród pozyskanego materiału wyróżniono 18 fragmentów, które można przyporządkować do następujących form (ryc. 14):

1. misy o skośnych ściankach, z szerokim, wywiniętym na zewnątrz kołnierzem, z widocznym wrębem na pokrywkę (tabl. LIV:16);
2. misy z krótkim kołnierzem i wrębem na pokrywkę (tabl. LIV:12).

Patelnie

Patelnie różnią się od misek tym, że posiadają 3 nóżki oraz tulejkową, wydłużoną rączkę. Ponadto ich dno nie jest płaskie, ale lekko wysklepione. Cechuje je pogrubiona i lekko wychylona na zewnątrz krawędź wylewu, w której wyrobione jest lekkie zagłębienie dla oparcia pokrywki. Górna, zewnętrzna partia brzuśca pokryta była często pasmem dookołnych żłobków. Nie sprawiającymi żadnych wątpliwości atrybutami patelni były natomiast nóżki (Wałowy 1979, 86). W pozyskanym materiale nie zachowały się wymienione elementy. Tylko na podstawie wylewu został wyróżniony jeden typ patelni – ze skośną szyjką z wrębem na pokrywkę (tabl. LIV:9)

Pokrywki

Są to elementy nierozłącznie związane z ceramiką naczyniową – garnkami, dzbanami, misami i patelniami. Za kryterium podziału pokrywek służy kształt uchwytu oraz forma krawędzi. Wśród pozyskanego materiału zabytkowego znajduje się 49 fragmentów pokrywek, co stanowi 6,5% udział w asortymencie

naczyń nowożytnych. Fragmentaryczność zachowania tychże zabytków nie pozwoliła na wykonanie rekonstrukcji wyglądu całej pokrywki. Jeden fragment zachował się w części uchwyty (tabl. LV:2). Ma on formę guzikową, symetryczną, zaokrągloną na brzegach o krawędzi pionowej z zagłębieniem pośrodku. Zachowane krawędzie pokrywek pozwoliły na przedstawienie ich rekonstrukcji rysunkowej (tabl. LV). Posiadają one zróżnicowane średnice, wynoszące 16,17,18,19, a nawet 20 cm, co świadczy o tym, że wykonano je do naczyń dużych rozmiarów. Zachowało się również kilka fragmentów o niewielkich wymiarach, ich średnica wynosiła 12,14,15 cm.

Wśród pozyskanych fragmentów wyróżniono dwa typy pokrywek (ryc.15):

1. pokrywki z krawędzią pogrubioną od strony zewnętrznej. Od wewnątrz posiadały one mniej lub bardziej widoczny wręb oraz wyraźne zagłębienie (tabl. LV:1,3,5,9–11). Zabytki tego rodzaju są znane m.in. z Rzeszowa (Czopek, Lubelczyk 1993, 43, tabl. XLVI:6);
2. pokrywki z krawędzią słabo wyróżniającą się od ścianek, z lekko zaznaczonym wrębem po stronie wewnętrznej (tabl. LV:8,12). Podobne egzemplarze są znane z Rzeszowa i Będziemysła (Czopek, Lubelczyk 1993, 43, tabl. XLVI:2,4; Czopek 1990, tabl. XXVI:3).

Chronologię wszystkich pokrywek na podstawie podobieństw z odkrytymi na wyżej wymienionych stanowiskach należy datować na okres XVI–XVII wieku.

Naczynia dzbanowate

Wśród analizowanego materiału znajduje się jeden przykład naczynia dzbanowatego – jest to zachowany w całości miniaturowy dzban (tabl. LIV:4). Posiada on znacznie zwężoną szyjkę i wyodrębniony poziomo ścięty brzeg. Wylew od wewnątrz oraz górna partia brzośca została pokryta polewą barwy ciemnozielonej.

3.2. Ceramika półmajolikowa

Ceramika półmajolikowa charakteryzuje się bardzo starannym wykonaniem. Jako surowiec wykorzystywana była dobrze przygotowana – wyszlamowana oraz pozbawiona domieszek i zanieczyszczeń, glina. Naczynia tej kategorii pokrywane były warstwą białej angoby – w przypadku talerzy i mis wewnątrz oraz na samej krawędzi, natomiast dzbany pokrywano z zewnątrz lub też obustronnie. Na tak przygotowany grunt nanoszony był kolorowy rysunek barwiony związkami metali lub innymi kolorowymi glinkami (Supryn 1975, 243). Naczynia zdobione były ornamentem roślinnym, geometrycznym, geometryczno-roślinnym lub figuralnym, czy też zoomorficznym. Po wypaleniu naczynia powlekane były szkliwem ołowiowym i ponownie wypalane, co powodowało lepszy połysk glazury i wzmacniało wyrazistość rysunku, a także zwiększało jej trwałość (Supryn 1975, 244). W tej technologii wykonywane były głównie talerze i misy oraz rzadziej dzbany.

Ceramika półmajolikowa pojawiła się w latach 80-tych XVI wieku w Polsce, jako odpowiedź na włoskie naczynia majolikowe. Początkowo wytwarzana była w części południowo-wschodniej kraju. Najważniejszymi ośrodkami produkującymi naczynia półmajolikowe były Jarosław, Łańcut, Rzeszów i Miechocin (Kotula 1953, 305; Szarek-Waszkowska 1968, 256–262; Szetela 1969, 3–42; Supryn 1975, 241, Czopek, Lu-

belczyk 1993, 26). Szczytowy rozwój i upowszechnienie naczyń półmajolikowych przypada na koniec XVI i I połowę XVII wieku (Supryn 1975, 262). Naczynia te cechuje najwyższa jakość technologiczna i staranność wykonania ornamentu. W drugiej połowie XVII i XVIII stulecia, ornament staje się bardziej schematyczny, mniej starannie wykonany. Zmianie ulega również gama barw ornamentu, zaś jakość polewy pogarsza się (Supryn 1975, 262).

Główną kategorią naczyń półmajolikowych w pozyskanym materiale zabytkowym stanowią talerze.

Talerze

Jest to nowa kategoria naczyń, która pojawiła się w okresie wczesnonowożytnym, tj. od XVI wieku. Za talerze uznaje się naczynia o średnicy wylewu przekraczającej, często znacznie, średnicę dna i wysokości mniejszej niż średnica dna, z charakterystycznie wyodrębnioną górną partią w postaci kołnierza. Nachylenie kołnierza albo w przybliżeniu pokrywa się z kątem nachylenia ścianek reszty naczynia – niszy i dna, albo kołnierz odchyła się gwałtowniej. Talerze różnią się poza tym szerokością kołnierza, od 2 do 7 cm, jego wysokością w stosunku do całości naczynia oraz ukształtowaniem brzegu. Wielkość talerzy jest zróżnicowana. Średnice wylewów wahają się w granicach od 15 do 40 cm. Wysokość talerzy wynosi od 5,2 do 8,2 cm. Dna są proste lub lekko wypukłe, o średnicy od 9 do 21 cm (Supryn 1975, 244, 246).

Wśród pozyskanego materiału zabytkowego odkryto 57 fragmentów talerzy, ani jedno naczynie nie zachowało się w całości.

Ze względu na występujące różnice w ukształtowaniu kołnierza i brzegu wyróżnionych zostało kilka typów i podtypów talerzy. Ze względu na kształt kołnierza wyróżniono dwa główne typy talerzy: o słabiej lub mocniej wychylonym kołnierzu oraz talerze o szerokim kołnierzu. W tych dwóch grupach dokonano bardziej szczegółowego podziału (ryc. 16):

I. talerze o słabiej lub mocniej wychylonym kołnierzu, występują w kilku odmianach, w zależności od ukształtowania brzegu:

1. brzeg jest mocno zaokrąglony od góry i od dołu, wyodrębniony za pomocą dookólnych żłobków od strony wewnętrznej i zewnętrznej (tabl. LVII:7);
2. wydatny brzeg jest uniesiony ku górze i poszerzony od strony wewnętrznej. Krawędź jest zaokrąglona od góry lekko spłaszczona (tabl. LVII:4);
3. wydatny brzeg jest uniesiony ku górze, zaokrąglony, od strony wewnętrznej obwiedziony dookólnym żłobkiem (tabl. LVII:6);
4. brzeg jest wyciągnięty, zgrubiały, skośnie ścięty w kierunku zewnętrznym, zaopatrzone od wewnątrz w dookólny żłobek (tabl. LVI:4);
5. brzeg uniesiony ku górze, z zaokrągloną górną krawędzią (tabl. LVI:2), niekiedy od góry płasko ściętą;
6. brzeg uniesiony ku górze, z zaokrągloną górną krawędzią płasko ściętą, z ozdobną listwą plastyczną na zewnątrz;
7. brzeg uniesiony ku górze, z krawędzią od zewnątrz zaokrągloną, a dołem nieco obwisłą. Całość uzupełniają dookólne żłobki od strony wewnętrznej i zewnętrznej (tabl. LVI:7).

II. talerze o szerokim kołnierzu:

8. z płytkim zagłębieniem, biegnącym dookoła bezpośrednio poniżej brzegu naczynia. Brzeg naczynia natomiast jest zgrubiały, o zaokrąglonej krawędzi (tabl. LVII:3);

9. z brzegiem wyraźnie wyodrębnionym, zaokrąglonym od góry płasko ściętym, dodatkowo zaznaczony dookołnym żłobkiem po stronie zewnętrznej (tabl. LVI:1);
10. bez wyraźnie wyodrębnionego brzegu (tabl. LVI:3).

Misy

Drugą kategorią naczyń półmajolikowych są misy. Pozyskano jeden duży fragment misy (tabl. LVII:1). Stanowi on przykład miski o prostych ściankach, rozchylających się ku górze, o zaokrąglonej krawędzi i płasko ściętym brzegu. Poniżej krawędzi, od zewnątrz biegnie dookołny żłobek (Supryn 1975, 246).

Dzbany

Pozyskano jeden niewielki fragment dzbana półmajolikowego, stanowiący fragment przewężenia szyjki, przechodzącej w brzusek. Fragmentaryczność zachowania zabytku nie pozwoliła na jego rekonstrukcję rysunkową.

Ornament ceramiki półmajolikowej

Cechą wyróżniającą półmajolikę, oprócz doskonale przygotowanego surowca oraz właściwości nieprześlakliwości ścianek, był ornament czy też dekoracja malarska. Stosowanych było wiele różnorodnych układów ornamentacyjnych wykonywanych wielobarwnymi polewami, co stanowiło dodatkowe urozmaicenie. Rozmieszczenie dekoracji było ściśle dostosowane do formy naczynia (Supryn 1975, 252). Na pozyskanym materiale z Przemyśla, przy nie zachowanych całych egzemplarzach, prześledzenie całości układu dekoracji było niemożliwe. Z fragmentarycznie zachowanych ułamków wyróżniono następujące wątki zdobnicze:

Ornament roślinny:

- wykonywany był zieloną farbą na białym tle, dodatkowo kontur dekoracji obwiedziony był brązową farbą;
- kontur ornamentu był zaznaczony białą farbą;
- ornament był malowany brązową i zieloną farbą.

Ornament geometryczny:

- paski pionowe wykonane zieloną i czerwoną farbą, kontur ornamentu obwiedziony był barwą brązową;
- kratka na zielonym tle;
- rybia łuska malowana niebieską farbą na białym tle.

Ornament geometryczno-roślinny:

- barwa zielona, pomarańczowa, brązowa;
- ornament uproszczony, malowany barwą granatową i brązową;
- barwy zielonej.

3.3. Kafle

Kolejną grupę zabytków wchodzących w skład materiału nowożytnego stanowią kafle piecowe. Cały zbiór kafli pozyskanych podczas badań liczy 108 fragmentów. Zostały one znalezione w warstwie nasypowej z VI fazy wału – w liczbie 44. Ilość zabytków tego typu uzupełnia kilka fragmentów z wypełniska wkopu nowożytnego – 3 fragmenty oraz ze znalezisk luźnych – 61 ułamków. Zbiór kafli piecowych stanowi 12,3% całości nowożytnego asortymentu.

Wszystkie pozyskane fragmenty to kafle płytowe. Składają się one z płaskiej płytki formowanej w matrycy oraz kołnierza toczonego na kole. Zostały wykonane z gliny ceglastej, wypalone w technologii utleniającej. Posiadały barwę cegla-

stą lub podobną. Niektóre fragmenty były wtórnie przepalane. Materiał zabytkowy był znacznie rozdrobniony. W sporej części stanowiły go mało charakterystyczne ułamki w partii kołnierzy (63 fragmenty). Z ogólnej liczby zabytków pozyskano 43 fragmenty kafli zachowanych w części płytki. Analizę kafli oparto właśnie na tych fragmentach płytek i ich cechach charakterystycznych, takich jak: ukształtowanie płytki, ornament oraz jakość i barwa glazury. Ze względu na funkcję, czy też miejsce usytuowania w części pieca, zastosowano podział kafli, ogólnie przyjęty w literaturze przedmiotu, na: wieńczące, gzymsove oraz wypełniające.

Kafle wieńczące

Zachował się jeden kafel stanowiący zwieńczenie pieca (tabl. LXIV:1). Posiada on płytkę w kształcie półkola z dwoma wycięciami. Na płytce widnieje stylizowany ornament roślinny wykonany płaskim reliefem w postaci łodygi ze zwiniętymi końcami oraz dwóch okrągłych, niewielkich kwiatów, usytuowanych po bokach. Ornament wypełniał całą powierzchnię płytki kafa. Kafel był w całości pokryty zieloną glazurą.

Drugi fragment kafa wieńczącego zachował się w niewielkim fragmencie, w partii brzegowej. Jego krawędź jest ukształtowana półokrągło. Częściowo zachował się ornament, wykonany głębokim reliefem, przedstawiający fragment skrzydeł. Być może było to przedstawienie putta (?) Kafel ten nie posiadał glazury. Jego chronologię można określić na XVI wiek. Trzeci fragment kafa, który być może stanowił element zwieńczenia pieca, zachował się w postaci ¼ części płytki (tabl. LXIII:3). Ornament na nim przedstawia część skrzydatego putta. Jest ono usytuowane centralnie. Nie zachowała się górna krawędź kafa, jednakże na podstawie motywu ornamentu można domyślać się, że jest to fragment kafa wieńczącego czy też gzymsovego. Motyw z główką putta często stosowany był na gzymsove pieców (Okoński 1988, 65). Jednocześnie, od końca wieku XVI lub przełomu XVI i XVII ornament ten był wykonywany także na kafilach fryzowych (Okoński 1988, 63). Z terenu samego Przemyśla znanych jest kilka kafli fryzowych i gzymsowych z przedstawieniem putta, m.in. kafle odkryte na Pl. Berka Joselewicza (Trojanowska, Jeliński 2007, 102). Egzemplarze te datuje się na XVI i XVII wiek. Wystąpiły również i późniejsze zabytki z podobnym motywem ornamentu, ich chronologia została określona na XVIII wiek. Kafel odkryty w Przemyślu posiadał ornament pokryty białą glazurą na szafirowym tle. Taki dobór barw świadczy o chronologii zabytku – koniec XVI – 1. połowa XVII wieku. Podobny egzemplarz znany jest m.in. z Jarosławia – przedstawienie białego putta na szafirowym tle. W tym przypadku esowato zakończona od góry płytka wskazywała, że jest to koronka ze szczytu pieca. Egzemplarz z Jarosławia jest datowany na koniec XVI wieku (Olszewska 1969, 38). Podobny egzemplarz z przedstawieniem putta i tym samym doborze barw znaleziony został w Dubiecu (Frazik 1975, 301).

Kafle fryzowe

Do tej grupy zaliczono zaledwie trzy egzemplarze kafli. Pierwszy, zachowany w niewielkim fragmencie posiadał płaski relief z motywem floralnym (tabl. LXIV:3). Powierzchnia płytki była zniszczona, niewykluczone, że występowała na niej glazura. Drugi kafel fryzowy zachował się w dużo lepszym stanie, niemalże na całej wysokości (tabl. LXIV:2). Na

powierzchni posiadał on ornament okuciowy w postaci ukośnych pasów – złożonych z dwóch linii i elementów imitujących gwoździe pomiędzy nimi. W górnej partii wyodrębniał się poziomy gzyms. Natomiast w części dolnej – poziomy pas z elementami imitującymi gwoździe. Cała powierzchnia kafla pokryta była szklistą glazurą cynowo-olowiową o barwie zielonej. Ornament okuciowy pojawił się pod koniec XVI wieku. Stanowił on naśladownictwo wzorów kowalskich – wygięcia prętów metalowych oraz łączenie w postaci nitów czy skuwek (Świechowska, Dukwicz 1955, 170). Był to powszechnie stosowany motyw w wieku XVII. Zielona barwa glazury na opisywanym egzemplarzu z Przemyśla wskazuje właśnie na taką chronologię zabytku. Trzeci kafel, który być może stanowił pozostałość kafla fryzowego, zachował się fragmentarycznie – tylko w wąskim pasie płytki (tabl. LIX:7). Posiadał on ornament roślinno – okuciowy. Płytkę kafla pokryta była glazurą barwy ciemnozielonej. Powierzchnia płytki była zniszczona.

Kafle wypełniające

Wśród wszystkich pozyskanych płytek kafla stanowią one sporą grupę zabytków (37 fragmentów). Dlatego też do analizy zostały one podzielone na grupy. Za kryterium podziału przyjęto ukształtowanie płytki oraz występujący na nich ornament.

Kafle z szeroką ramką

Z całej grupy kafla wypełniających zwracają uwagę trzy egzemplarze z szeroką ramką.

Pierwszy z nich zachował się w partii bocznej (tabl. LVIII:2). Posiadał on szeroką zewnętrzną, głęboką ramkę, wychodzącą mocno na zewnątrz. Na niej przedstawiony był ornament geometryczny wykonany głębokim reliefem w postaci naprzemianległych, podwójnych trójkątów. Niestety, nie zachowała się płytka kafla, na której można się domyślać przedstawienia figuralnego lub roślinnego. Egzemplarz ten nie posiadał glazury. Kolejny fragment posiadał również szeroką ramkę, jednakże schodzącą łagodniej w stronę wnętrza kafla (tabl. LVIII:1). Ramka posiadała zdobienie również z motywami geometrycznymi – w postaci podwójnych półkoli, ułożonych naprzemianległe. Jednakże w tym przypadku relief był już bardziej płaski. Ramka kafla obwiedziona była podwójnym wałkiem. Kafel nie był glazurowany. Następny egzemplarz, zamykający grupę zabytków z szeroką ramką, zachował się w niewielkim fragmencie (tabl. LVIII:4). Ramka w tym przypadku posiadała przekrój półokrągły, o zmiennej grubości. Posiadała ona relief wypukły z ornamentem geometryczno-roślinnym w postaci zaokrąglonej wici oraz niewielkich, elipsowatych płatków, ułożonych obok siebie. Ramkę od płytki oddzielał pas niewielkich, nieznacznie wypukłych prostokątów, otoczonych dwoma pionowymi żłobkami. Kafel był pokryty glazurą barwy zielonej. Powierzchnia kafla była bardzo zniszczona.

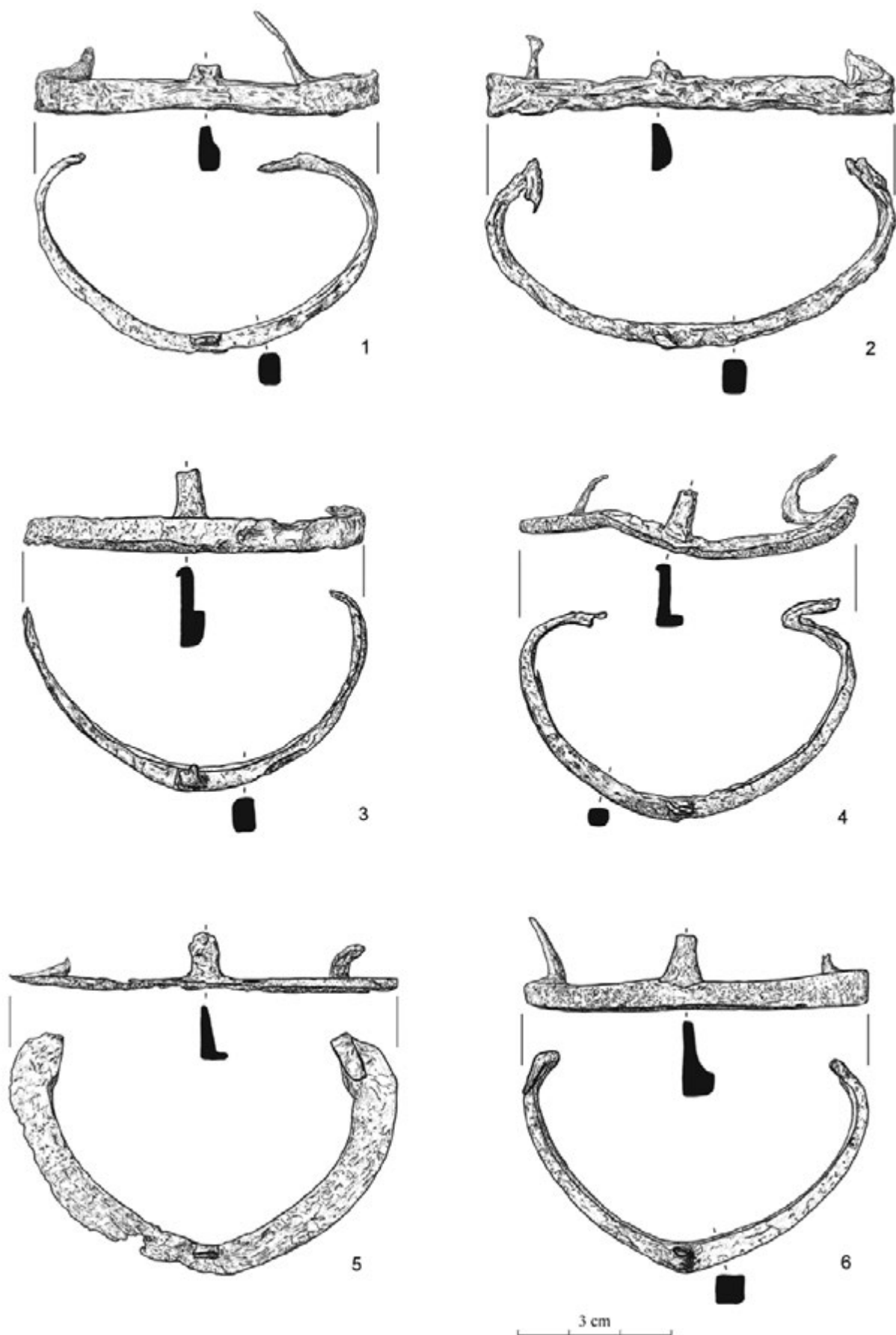
Kafle z wąską ramką

Pierwszy z tej grupy egzemplarz zachował się w niewielkim fragmencie, obejmującym narożnik płytki. Posiadał on podwójną, cienką ramkę oraz ornament w postaci głębokiej drobnej kratki. W partii środkowej płytka wyraźnie się pogłębiała. Kształt zagłębienia – okrągły, sugerował istnienie rozety na środku płytki. Taką też wykonano rekonstrukcję całości kafla (tabl. LX:1). Na środku płytki można najpewniej rekonstruować wklęsłą rozetę otoczoną w czterech narożnikach

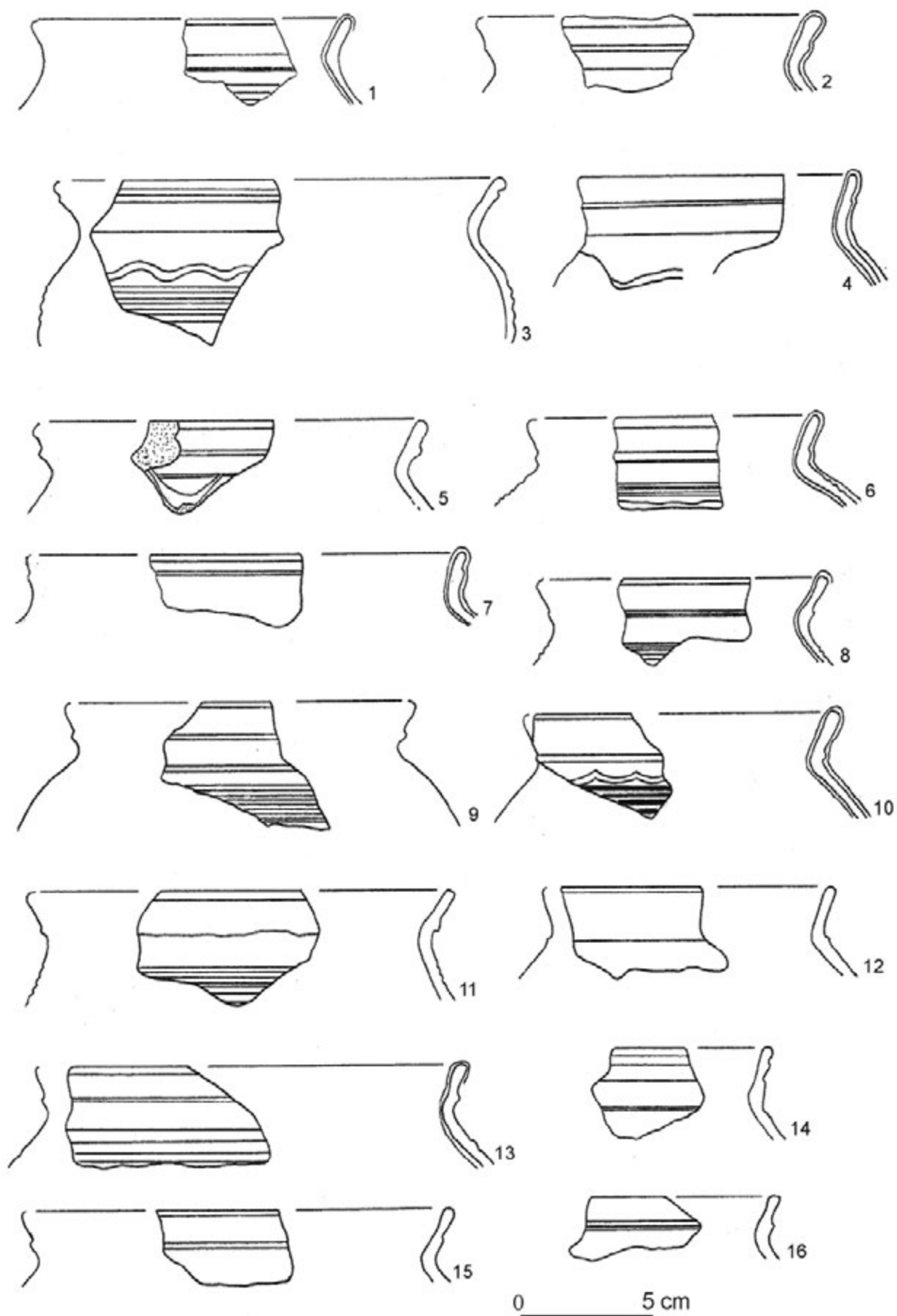
kratkowanymi polami. Kafel nie posiadał glazury. Identyczne kafle zostały odkryte m.in. w Będziemyślu (Czopek 1994, 107, ryc. 19) oraz w Rzeszowie (Lubelczyk 2005, 201, ryc. 11). Zostały one określone jako renesansowe. Następny kafel zachował się w niewielkim fragmencie, obejmującym tylko część płytki (tabl. LIX:2). Jest on zbliżony pod względem technologicznym do poprzedniego. Również nie posiadał glazury. Ornament, wykonany głębokim reliefem, można zaliczyć do typu geometryczno-roślinnego. Z zachowanego fragmentu można odczytać istnienie dużego stylizowanego kwiatu czy też rozety na środku płytki, otoczonego podwójnym kołem oraz pasem wstążek lub kwiatów po zewnętrznej stronie. Kafel z podobnym motywem pochodzi z Przedmieścia Czudeckiego (Lubelczyk 2005, 198, ryc. 8). Został on określony jako renesansowy. Kolejny fragment (tabl. LIX:5) zwraca uwagę wielobarwnym zdobieniem – tło jest barwy białej, zaś ornament powleczony żółtą glazurą. Zachował się tylko fragment płytki. Z ornamentu można odczytać stylizowane motywy floralne. Drugi podobny kafel zachował się w niewielkim fragmencie płytki. Ornament był pokryty glazurą żółtą oraz białą. Takie zestawienie barw glazury w obrębie płytki jest znane z innych zabytków z Przemyśla. Podobnie barwiony był m.in. egzemplarz z przedstawieniem rogu obfitości (Winiarska et al. 2006, nr inw. 15), datowany na 2. połowę XVI wieku. Kafle z kolorową glazurą zostały odkryte również na Pl. Berka Joselewicza (Trojanowska, Jeliński 2007, 102, ryc. 4). Następny kafel (tabl. LIX:4) zachowany był w niewielkiej partii płytki. Głęboki relief przedstawiał ornament w postaci okrągłej, wypukłej, mięsistej, nakrapianej, rozetki, z powycinanymi trójkątami. Kafel pokryty był zieloną szklistą glazurą. Kafle z ornamentem rozety są znane z terenu Przemyśla (Trojanowska, Jeliński 2007, rys. 13; Zahel 2007, 133). Ich chronologia została określona na XVI wiek. Kolejnych sześć fragmentów kafla zachowało się w partii brzegowej. Wszystkie posiadają wyraźnie wyodrębnioną dookołą wąską, płaską ramkę. Na płytce posiadają one ornament roślinny (tabl. LVIII:6–8) lub geometryczny (tabl. LIX:1,3) – zachowany w różnym stopniu. Niemalże wszystkie wspomniane kafle (bez egzemplarza przedstawionego na tabl. LVIII:7) pokryte były glazurą barwy zielonej. Jej zły stan zachowania może sugerować XVII-wieczną chronologię. Jeden kafel może pochodzić z wieku XVI. Posiada on podwójną, wąską ramkę (tabl. LVIII:3). Jest on pokryty zieloną szklistą glazurą, znacznie różniącą się od tej na poprzednich fragmentach.

Kolejny kafel zachował się w ¼ części powierzchni płytki wraz z krawędzią. Glazura pokrywająca płytkę była zniszczona, najprawdopodobniej posiadała zieloną barwę. Płytkę otoczona była dookołą cienką, płaską ramką. Ornament roślinny na płytce należy najprawdopodobniej łączyć z typem maureski. Zachowana część pozwoliła na wykonanie rekonstrukcji całości płytki kafla (tabl. LX:2). Motyw maureski występuje od 2. połowy XVI wieku, jednakże jego powszechne stosowanie cechuje wiek XVII (Okoński 1988, 64). Z terenu Przemyśla znanych jest kilka egzemplarzy z tego typu motywem (Jeliński, Trojanowska 2007, poz. 28, 29; Zahel 2007, 135). Występowały one także w XVII wieku na terenie Jarosławia.

Z ornamentem maureskowym można najprawdopodobniej łączyć kolejny fragment (tabl. LIX:7), zachowany w niewielkiej części. Posiadał on cienką ramkę oraz relief floralny dochodzący do narożnika. Kafel pokryty był zieloną glazurą.

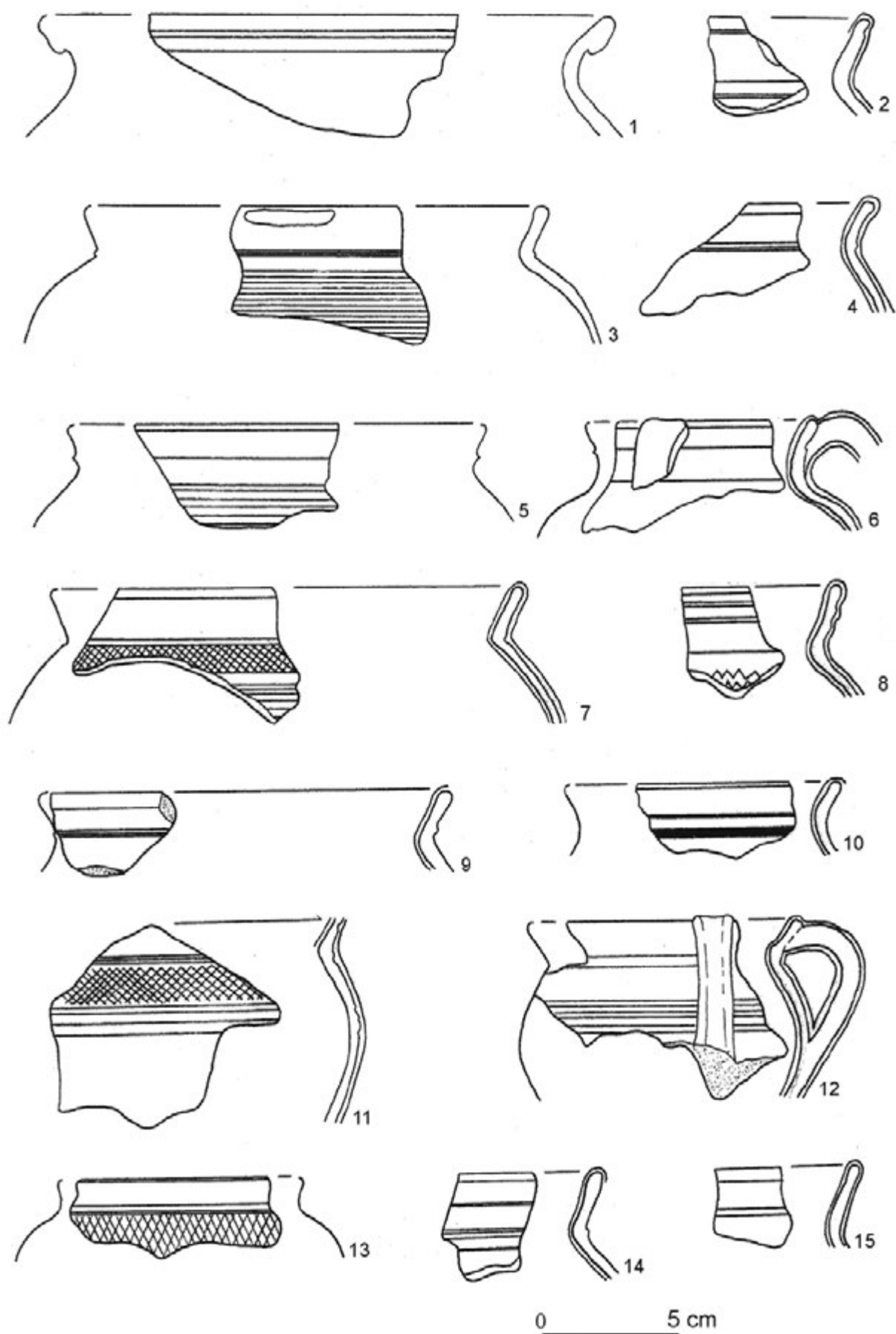

Tabl. LI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Zabytki metalowe z VI fazy wału (1–4) oraz ze znalezisk luźnych (5,6)
 Table LI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from the VI phase of the rampart (1–4) and loose finds (5,6)

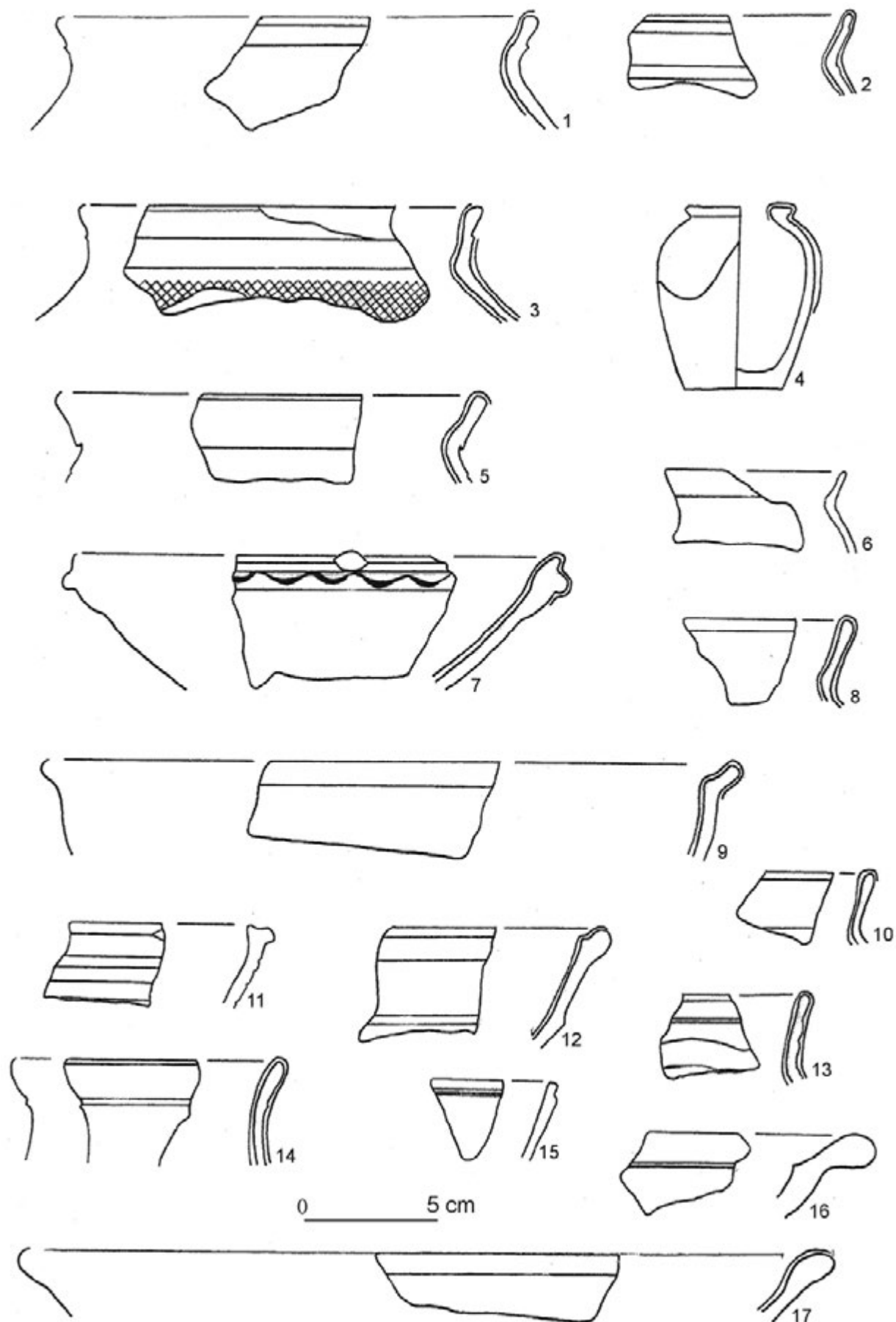
Tabl. LII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-16)

Table LII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from the VI phase of the rampart (1-16)

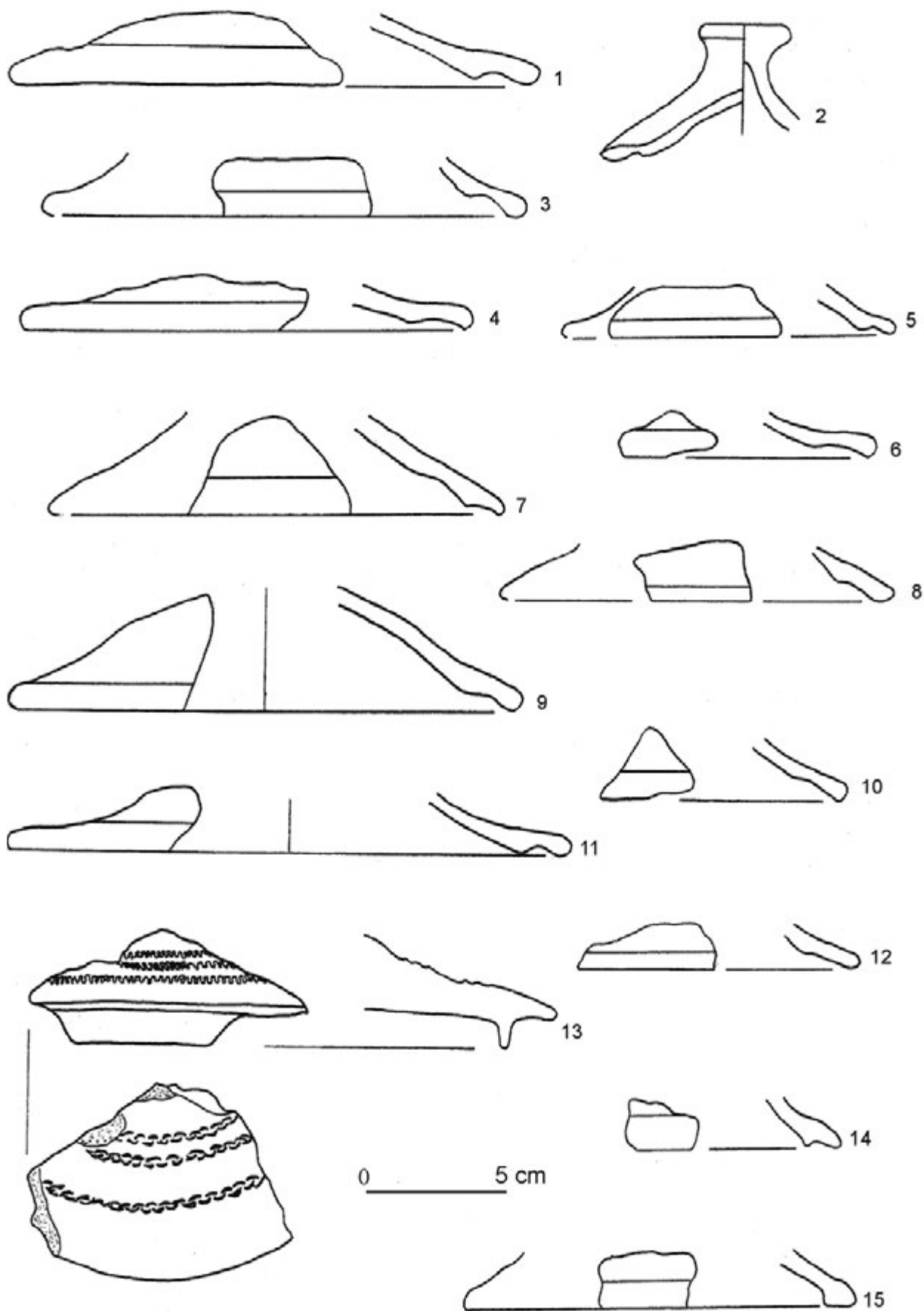
Tabl. LIII. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-15)

Table LIII. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from the VI phase of the rampart (1-15)

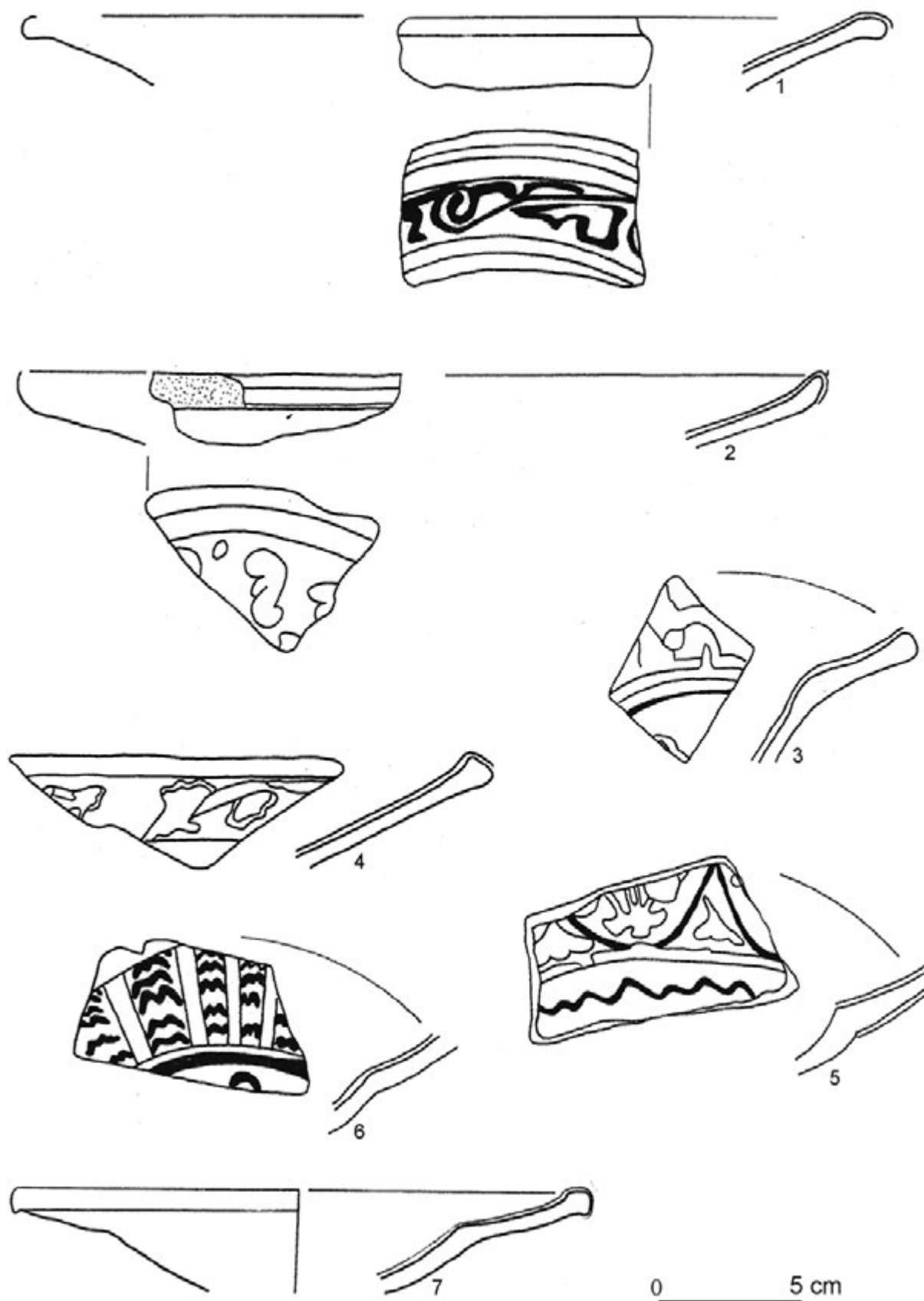
Tabl. LIV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-17)

Table LIV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from the VI phase of the rampart (1-17)

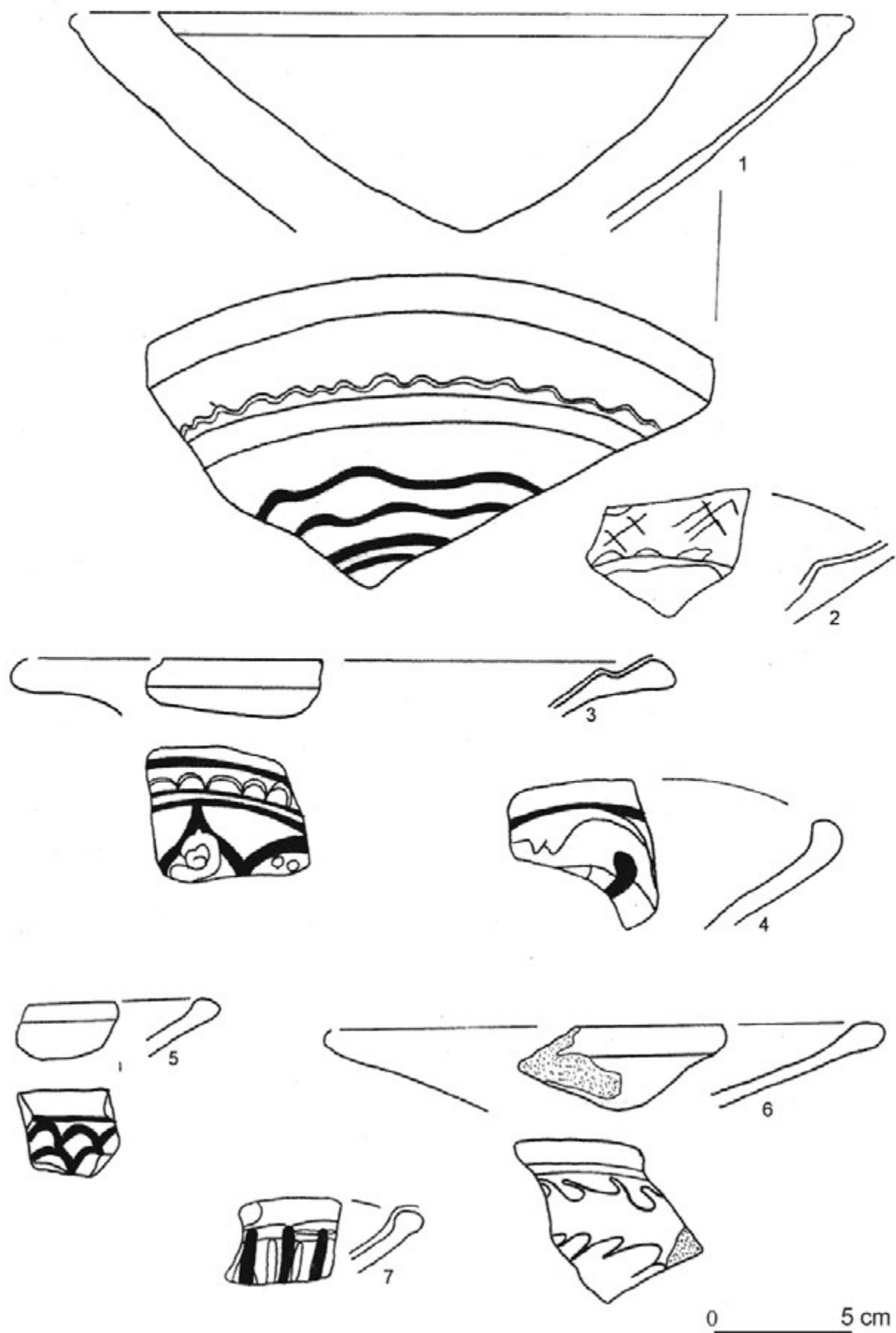
Tabl. LV. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1–15)

Table LV. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from the VI phase of the rampart (1–15)

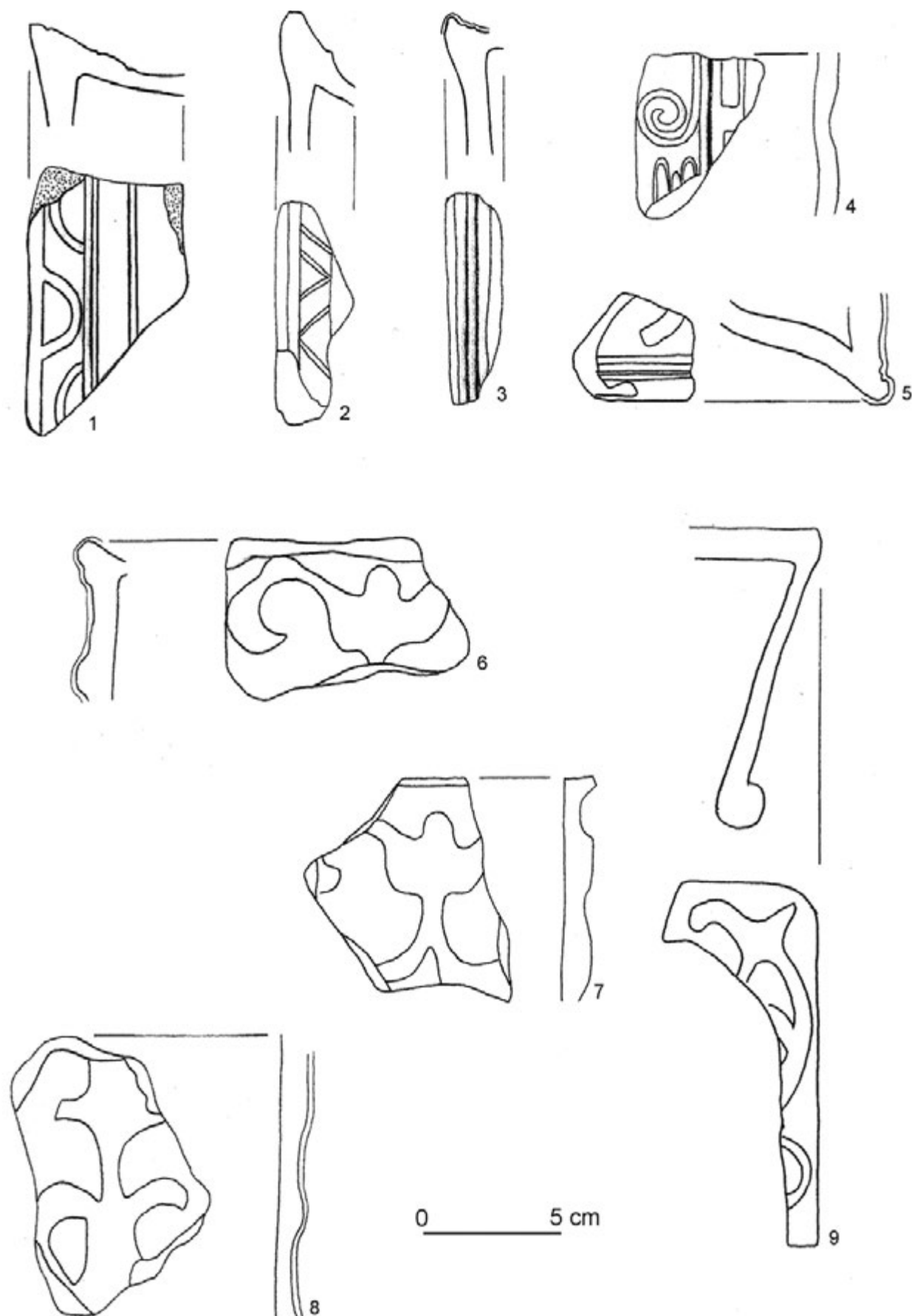
Tabl. LVI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-7)

Table LVI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from the VI phase of the rampart (1-7)

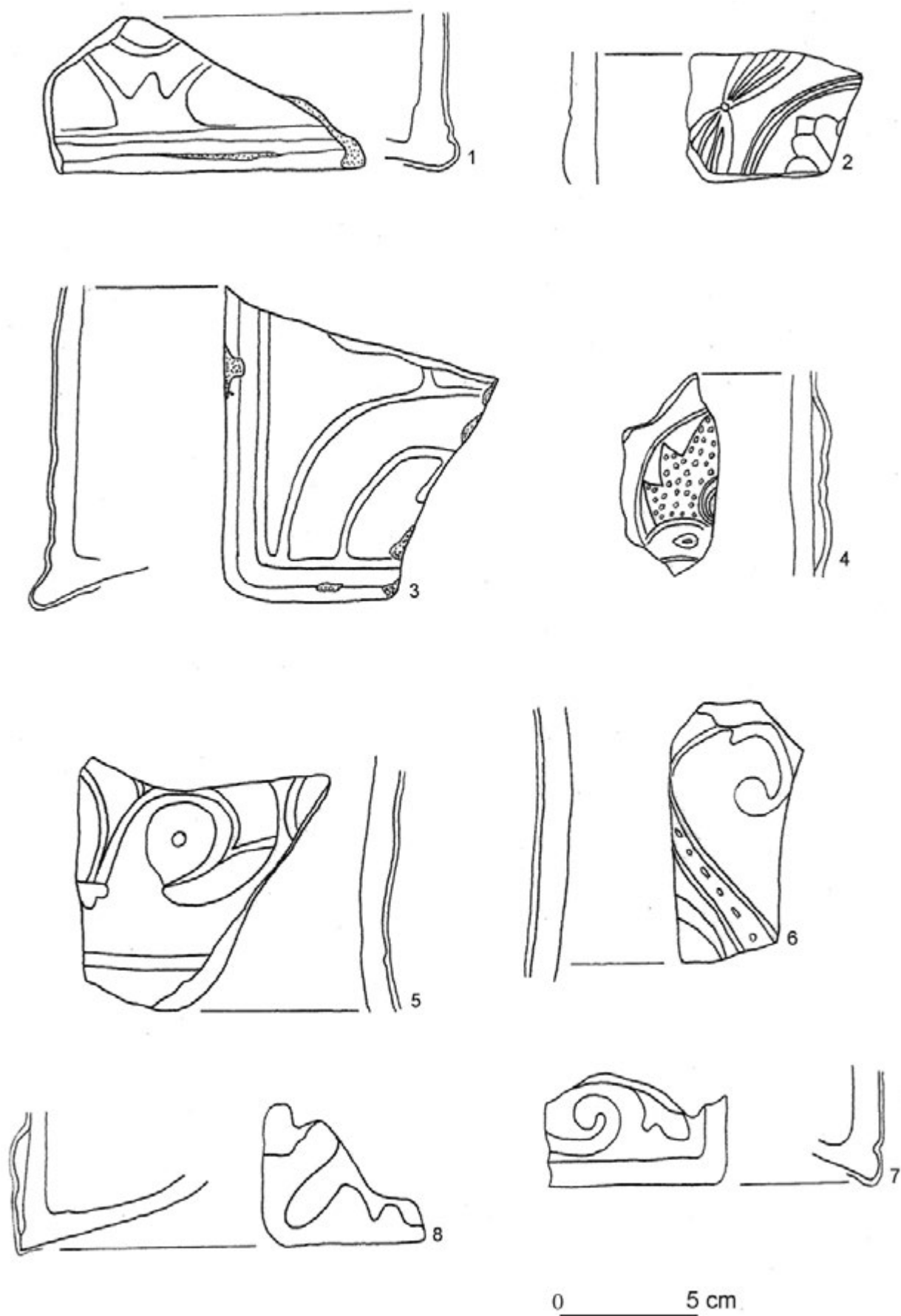

Tabl. LVII. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny z VI fazy wału (1-7)

Table LVII. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Metal artefacts from the VI phase of the rampart (1-7)

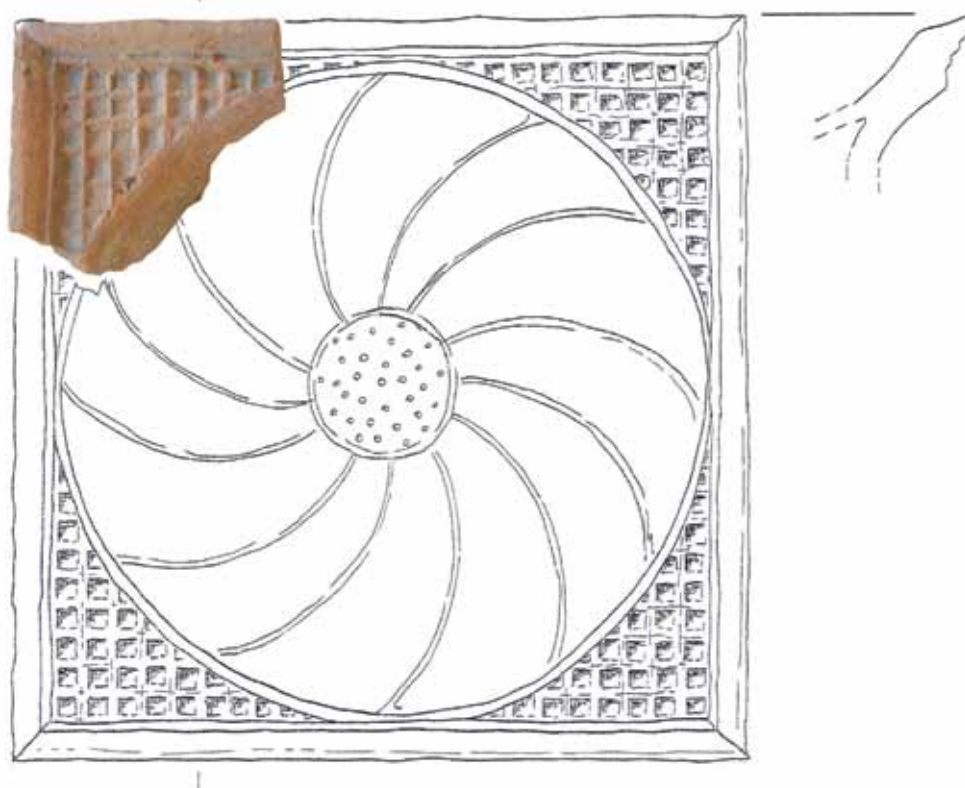

Tabl. LVIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Fragmenty kafli z VI fazy wału (3–5) oraz ze znalezisk luźnych (1,2,6–9)
 Table LVIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Fragments of tiles from the VI phase of the rampart (3–5) and loose finds (1,2,6–9)

Tabl. LIX. Przemysł, Pl. Katedralny, stan. 20. Fragmenty kafli z VI fazy wału (1-8)

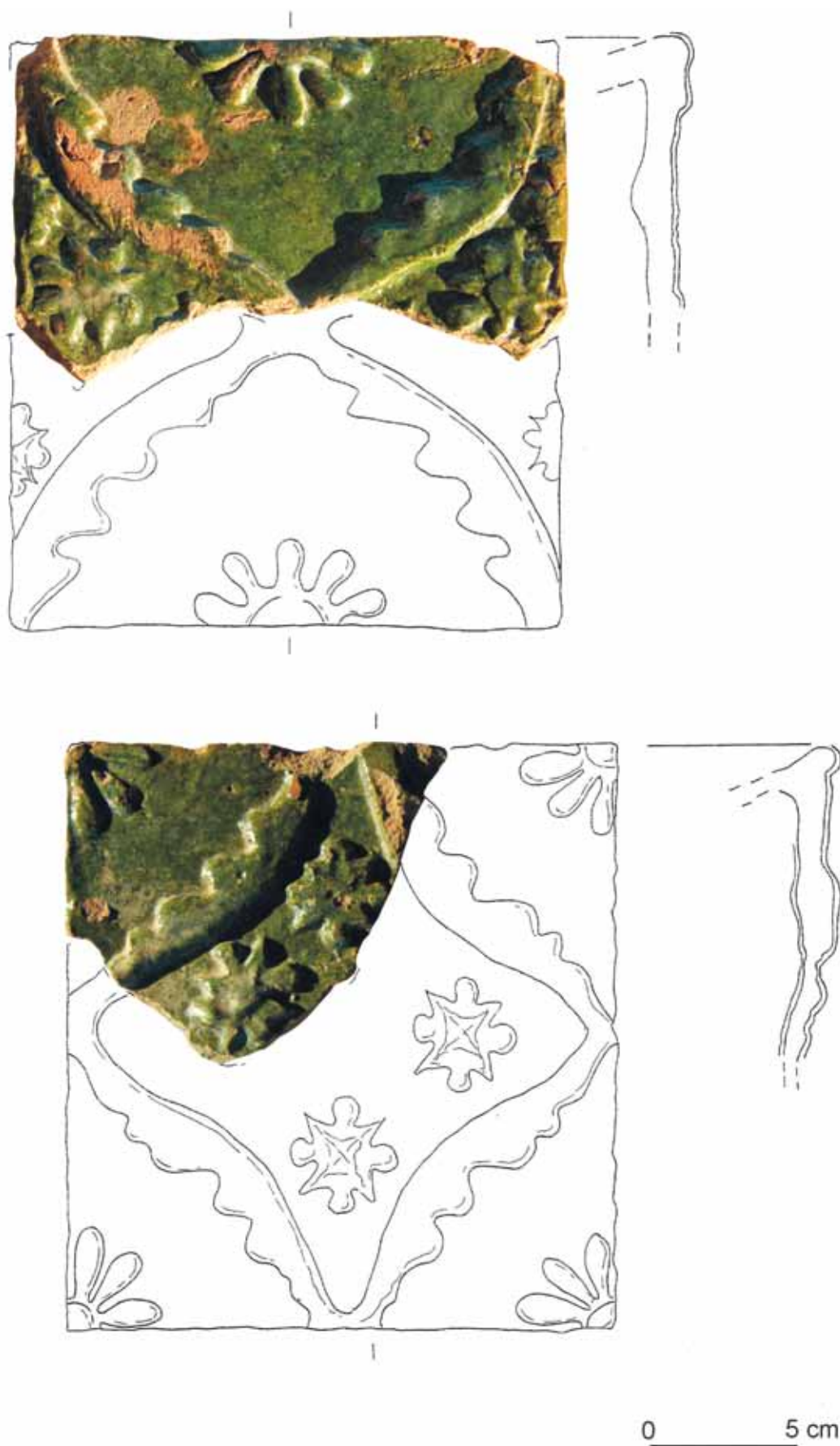
Table LIX. Przemysł, Cathedral Sq., site No. 20. Fragments of tiles from VI phase of the rampart (1-8)

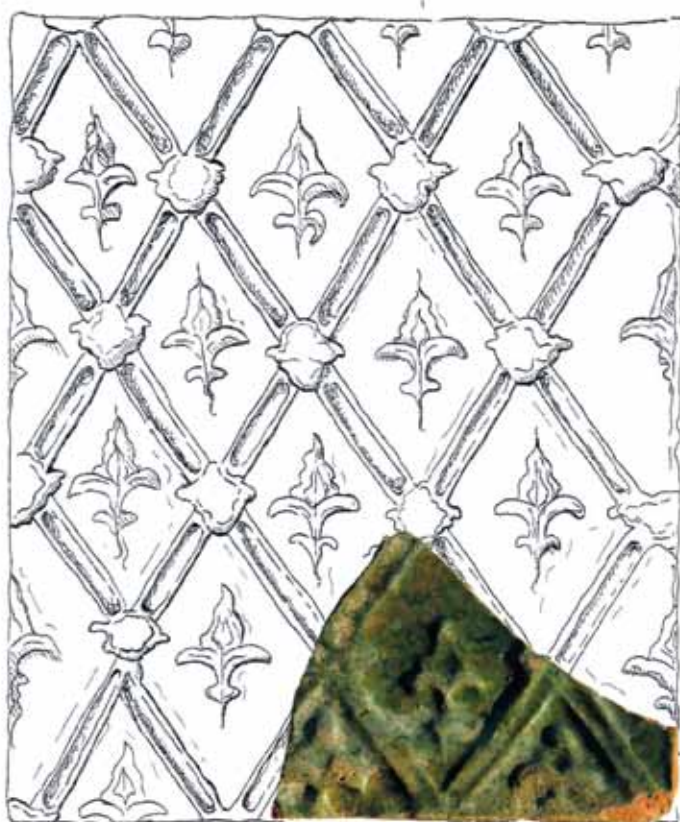
0 5 cm

Tabl. LX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Fragmenty kafli wraz z rekonstrukcją z VI fazy wału

Table LX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Fragments of tiles together with the reconstruction from VI phase of the rampart

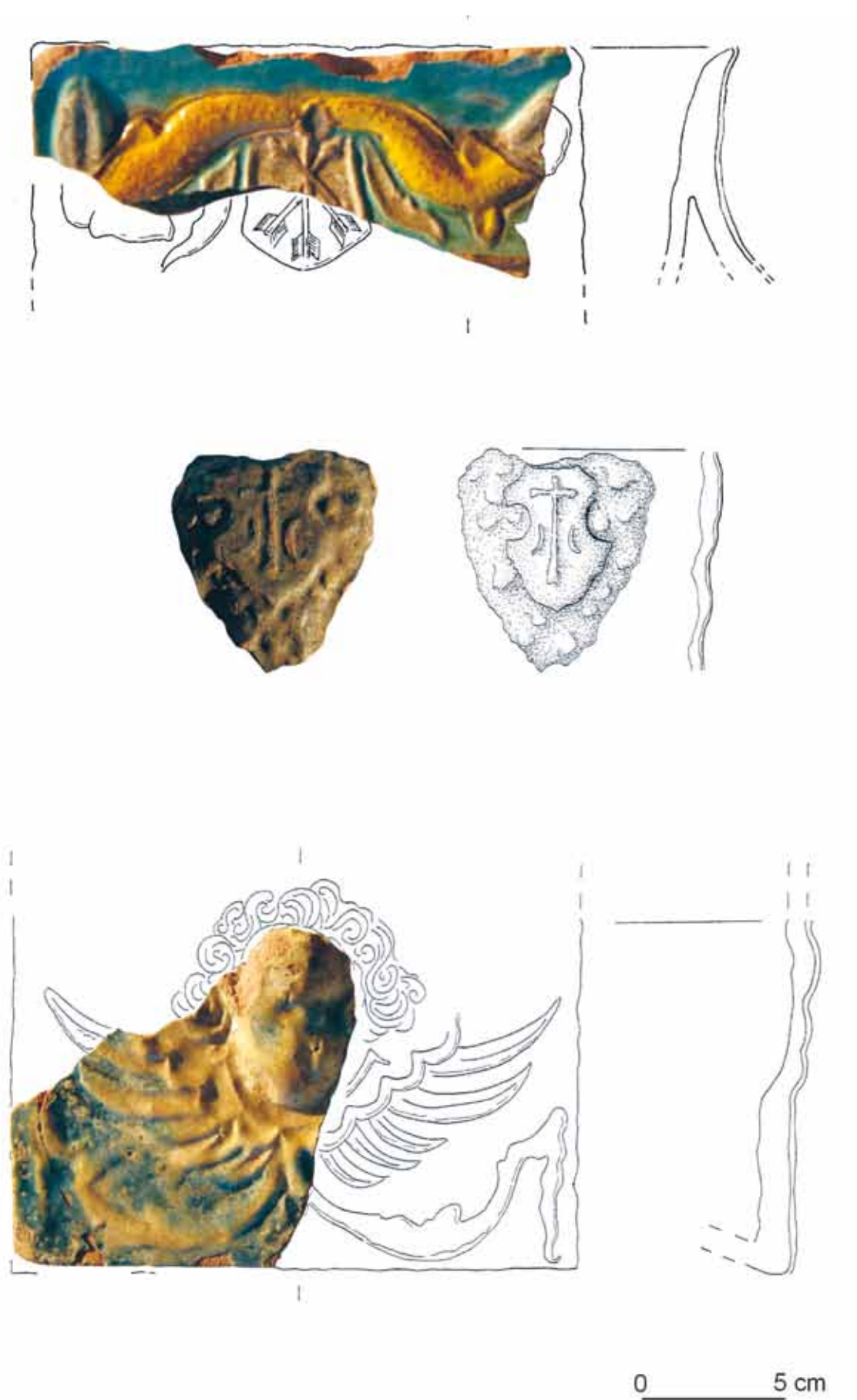

Tabl. LXI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Fragmenty kafli wraz z rekonstrukcją z VI fazy wału
 Table LXI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Fragments of tiles together with the reconstruction from VI phase of the rampart

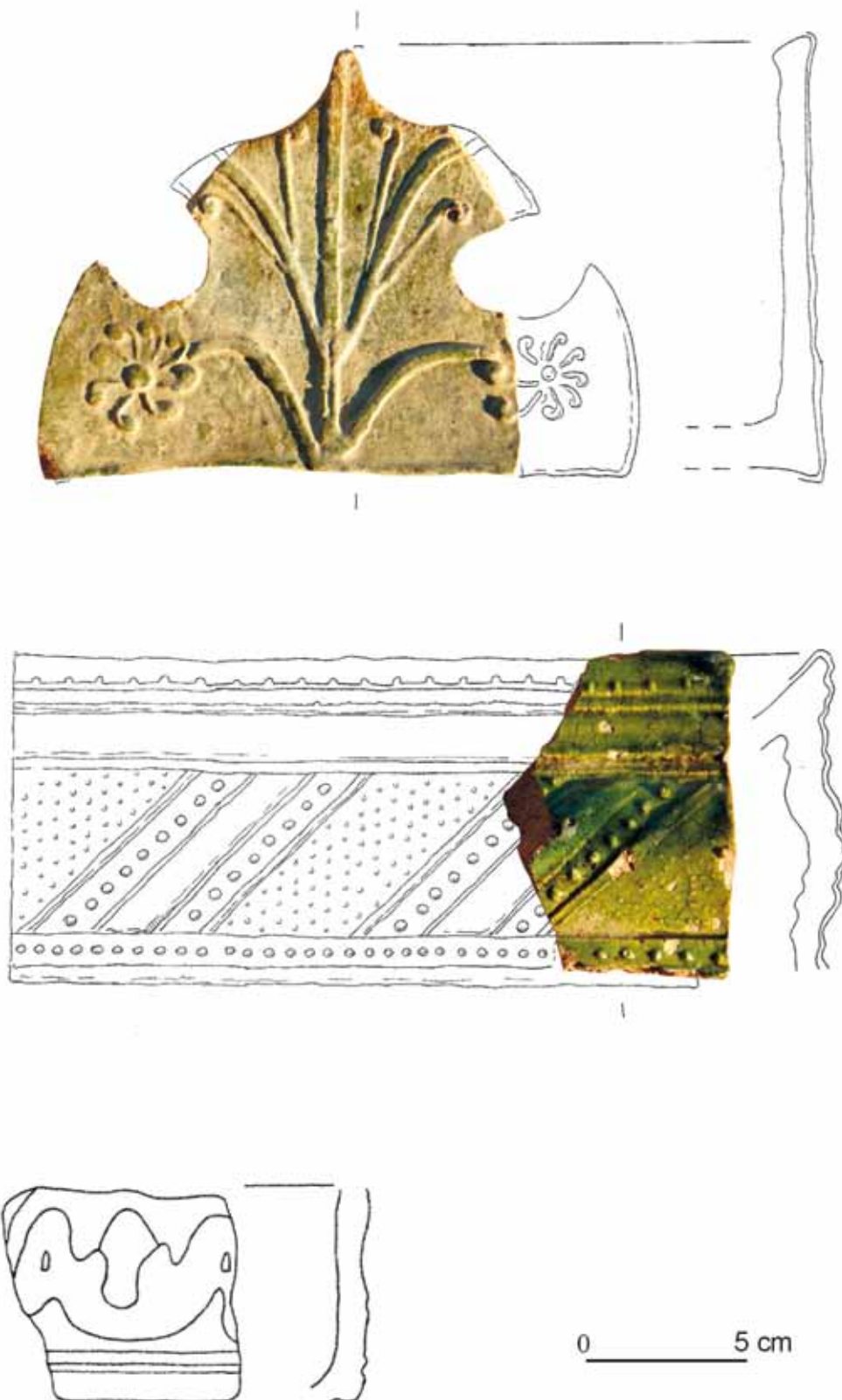

0 5 cm

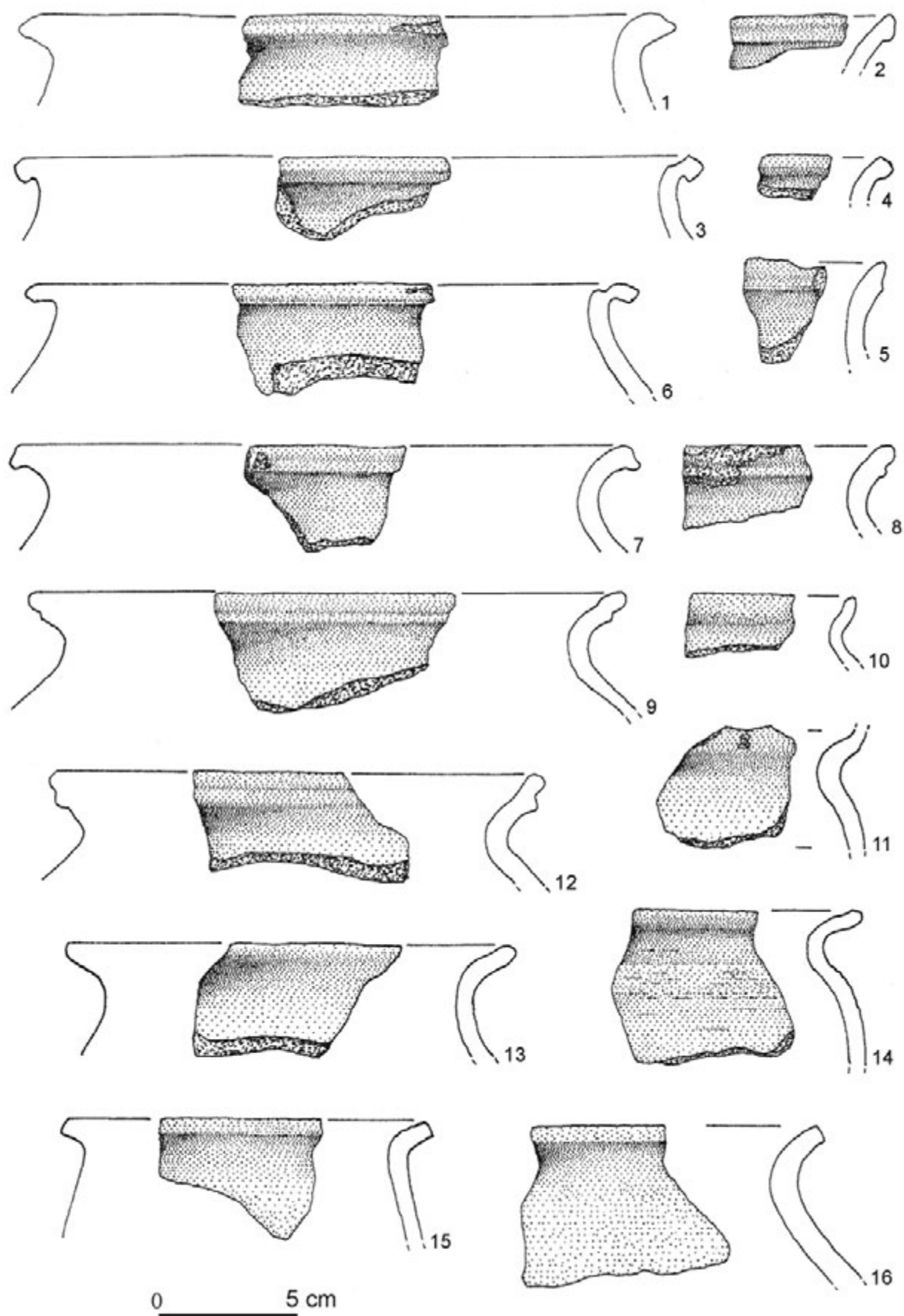
Tabl. LXII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Fragmenty kafli wraz z rekonstrukcją z VI fazy wału
 Table LXII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Fragments of tiles together with the reconstruction from VI phase of the rampart

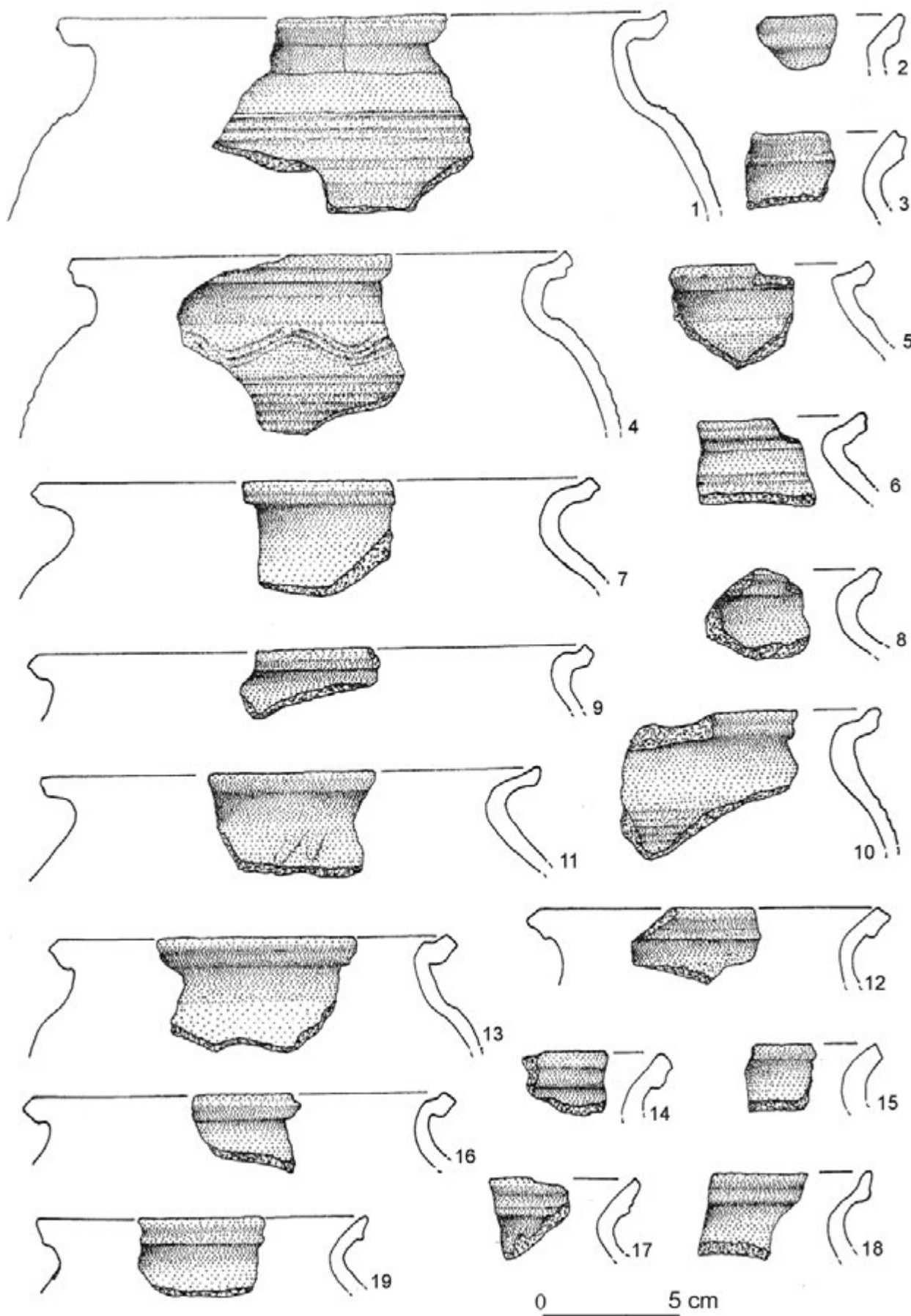
Tabl. LXIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Fragmenty kafli wraz z rekonstrukcją ze znalezisk luźnych
 Table LXIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Fragments of tiles together with reconstruction from loose finds

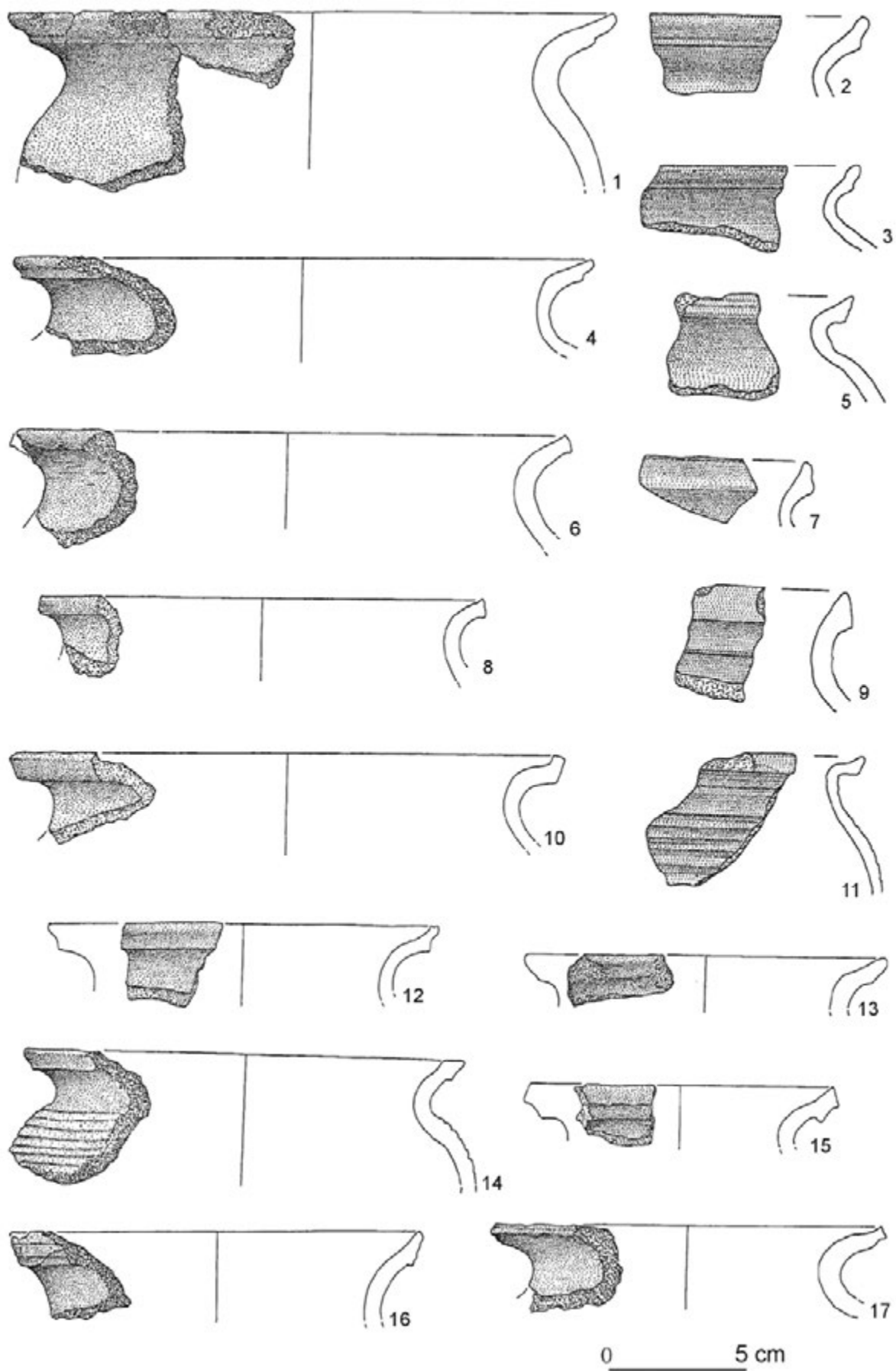
Tabl. LXIV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Fragmenty kaflí wraz z rekonstrukcją ze znalezisk luźnych
 Table LXIV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Fragments of tiles together with reconstruction from loose finds

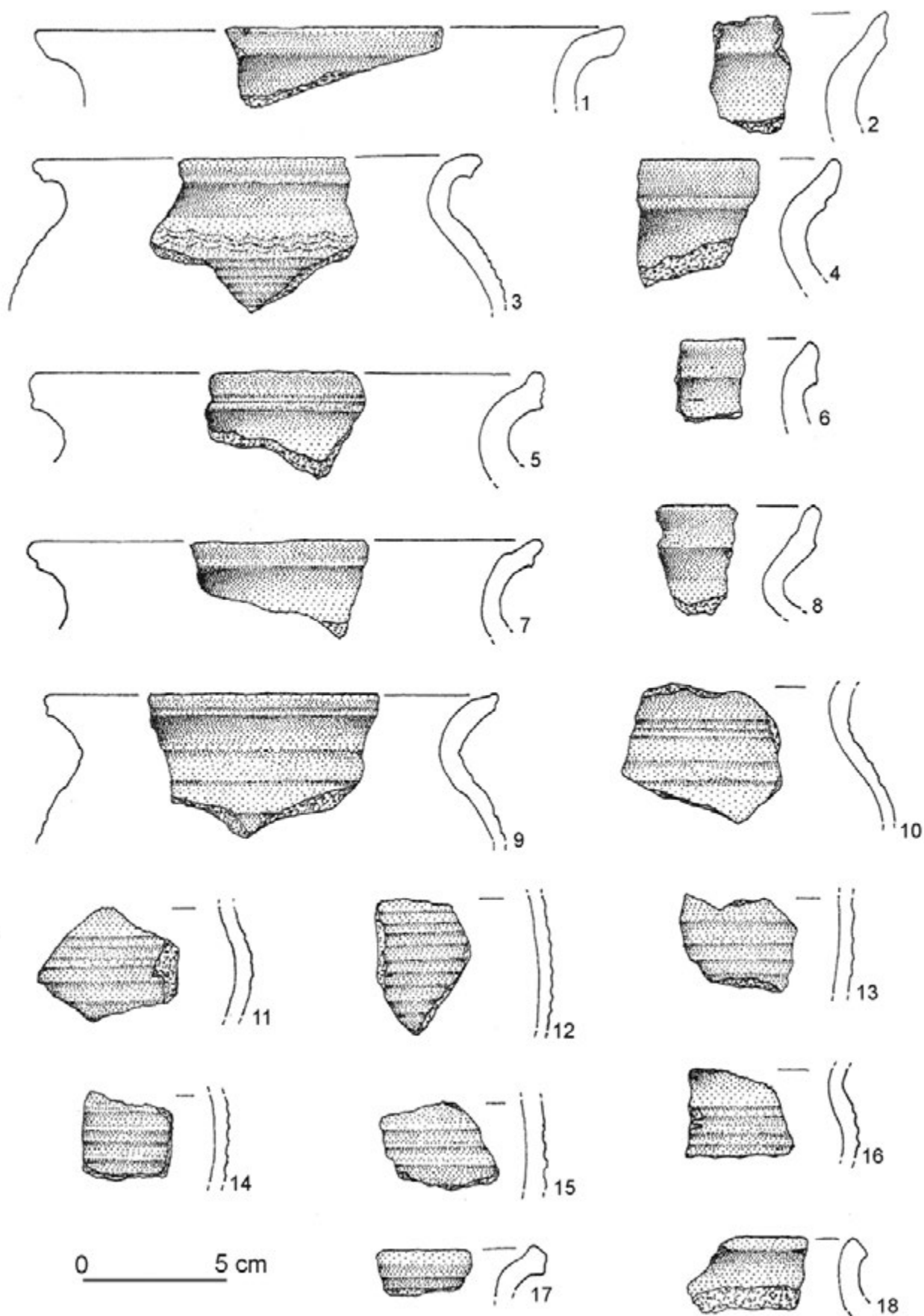
Tabl. LXV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-16)
 Table LXV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-16)

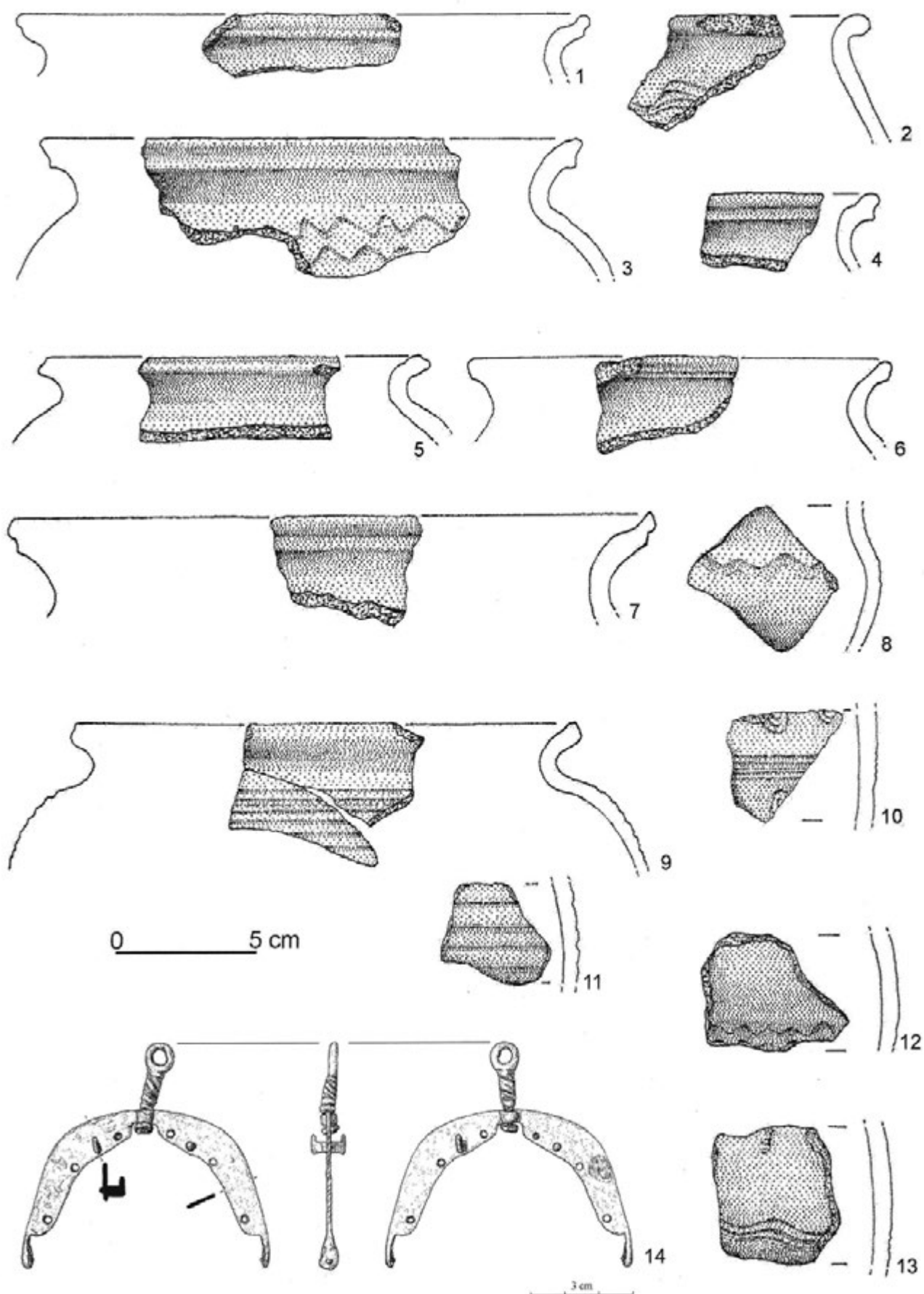
Tabl. LXVI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-19)
 Table LXVI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-19)

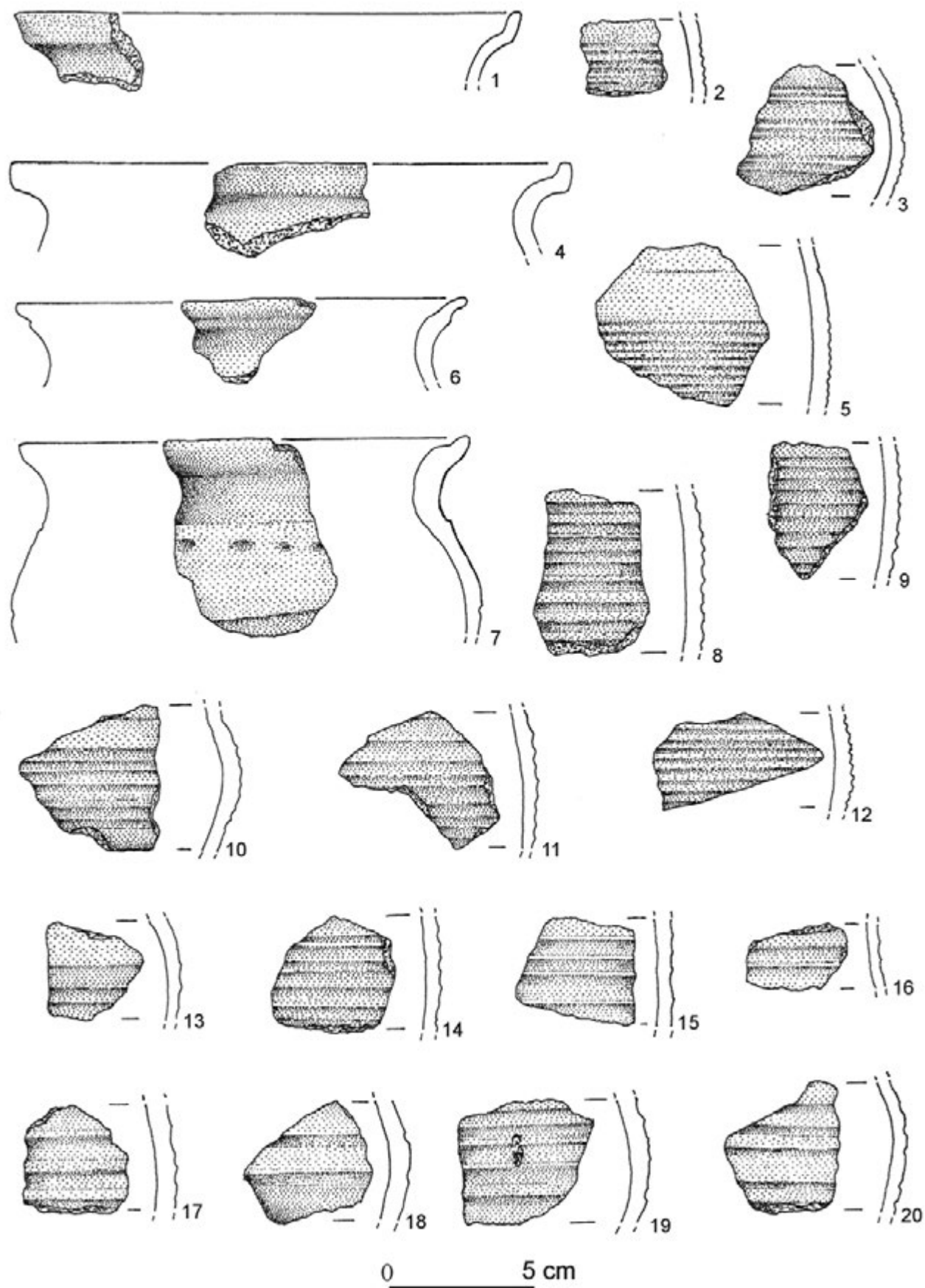
Tabl. LXVII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-17)
 Table LXVII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-17)

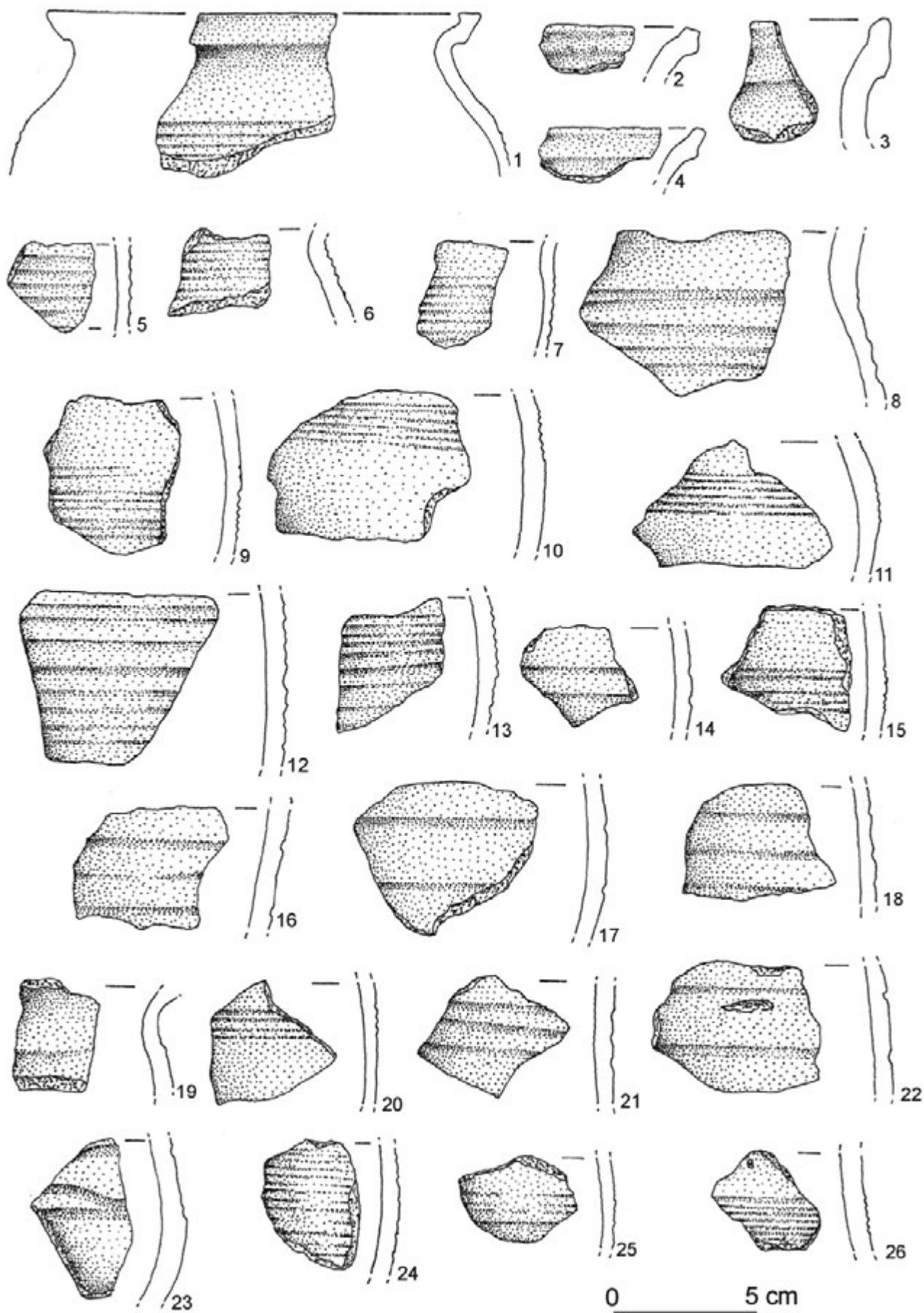
Tabl. LXVIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-18)
 Table LXVIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-18)

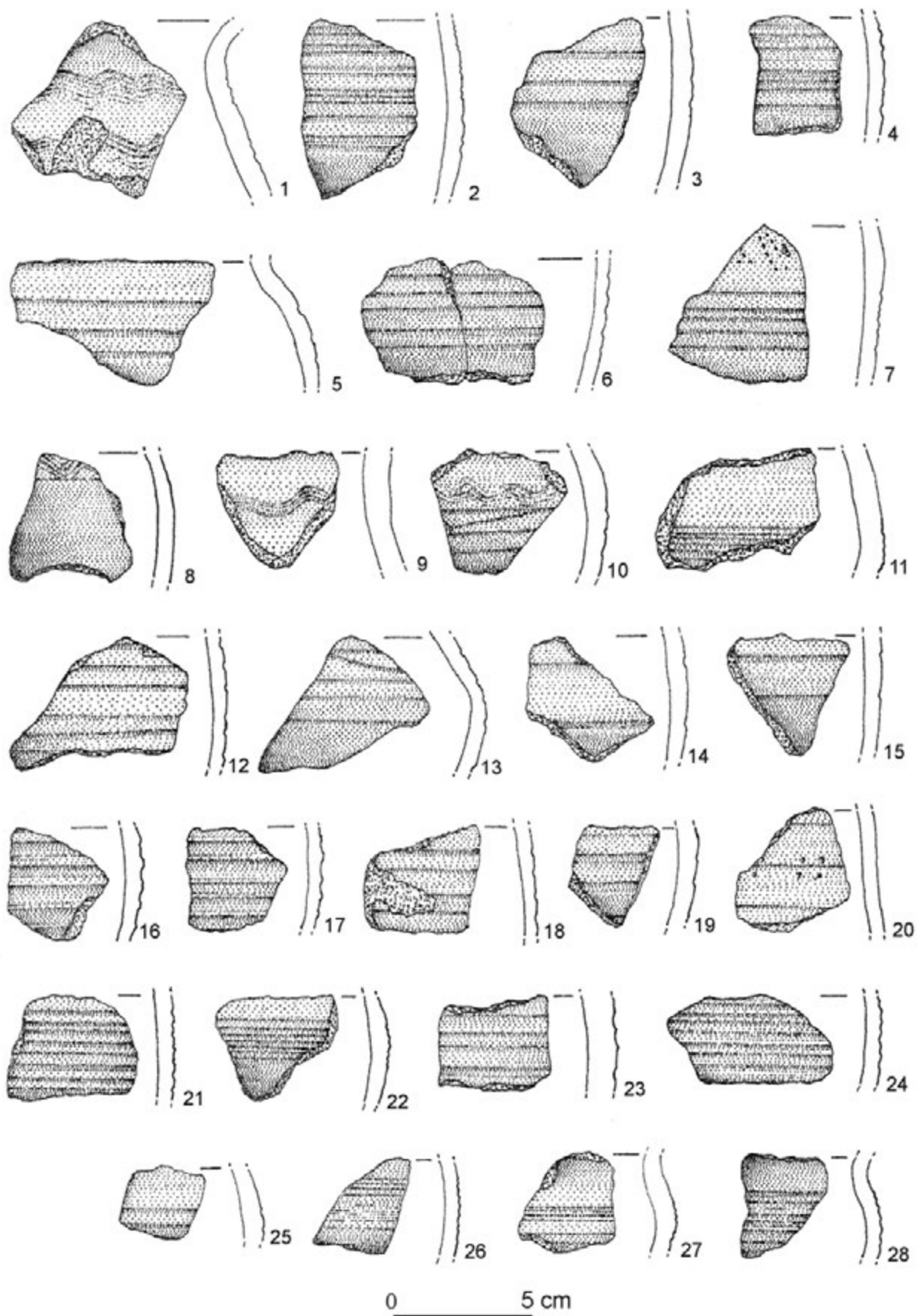
Tabl. LXIX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny (1–13) oraz zabytek wydzielony (14) ze znalezisk luźnych
 Table LXIX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material (1–13) and the selected artefact (14) from loose finds

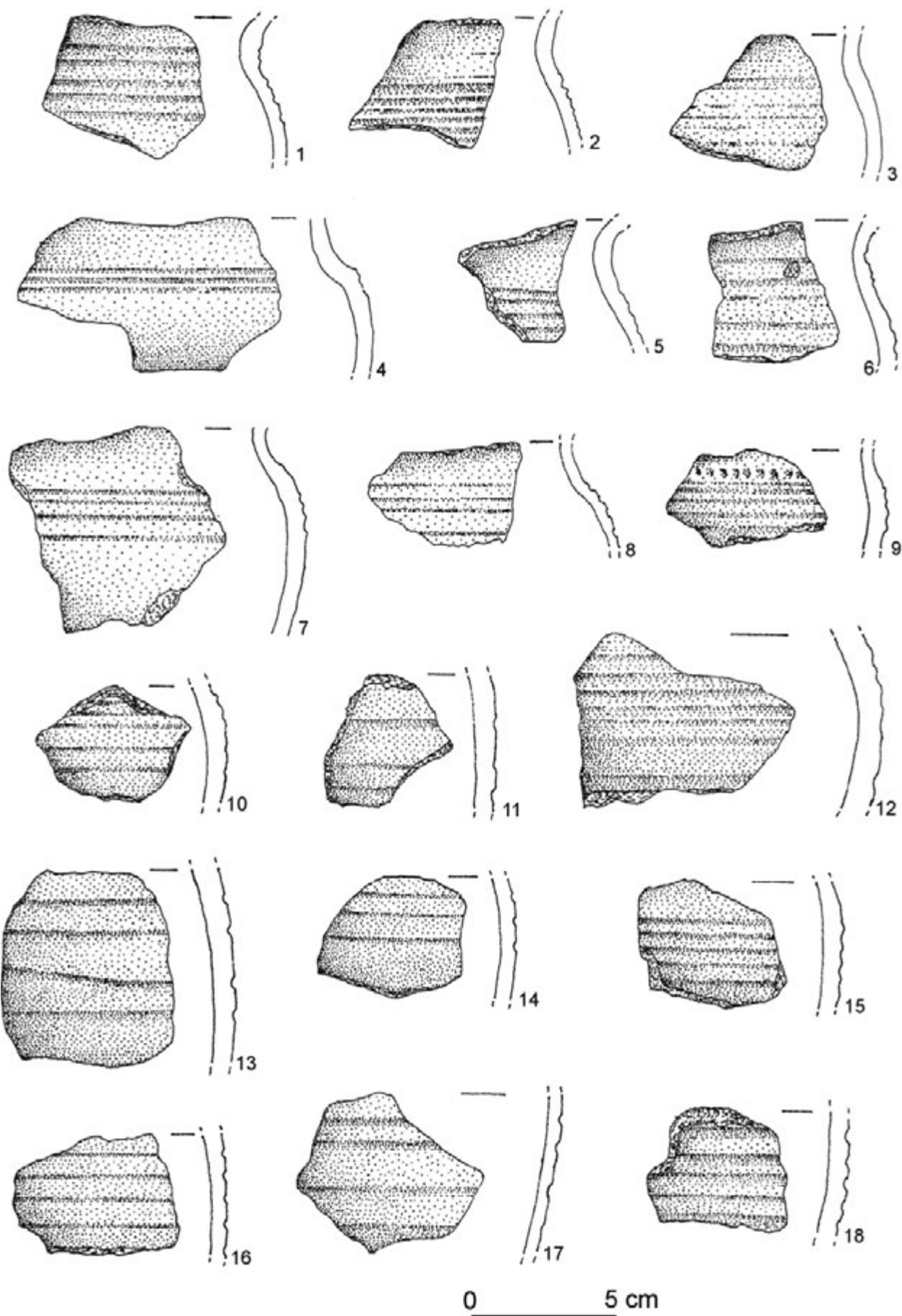
Tabl. LXX. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1–20)
 Table LXX. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1–20)

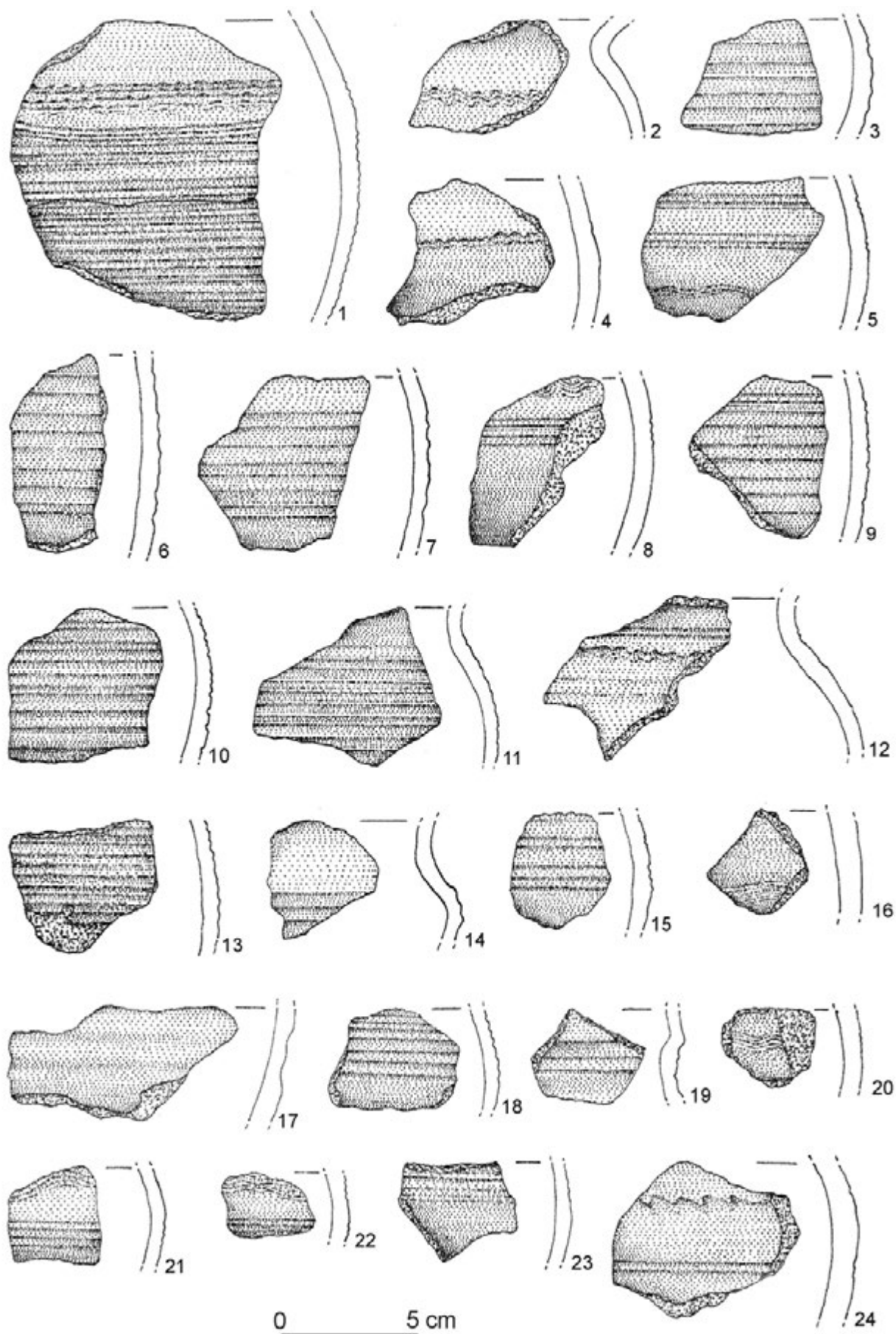
Tabl. LXXI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-26)
 Table LXXI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-26)

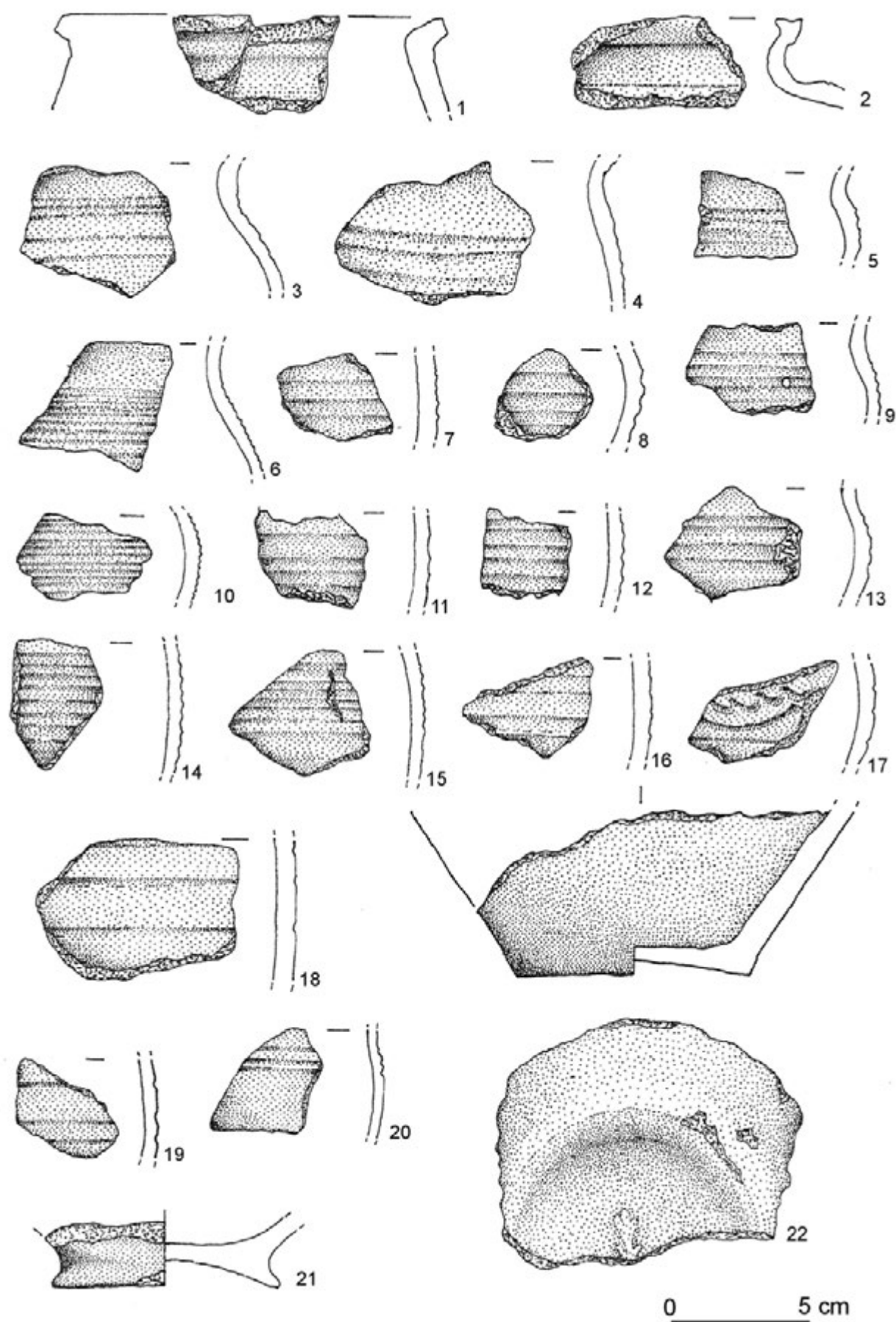
Tabl. LXXII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1–28)
 Table LXXII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1–28)

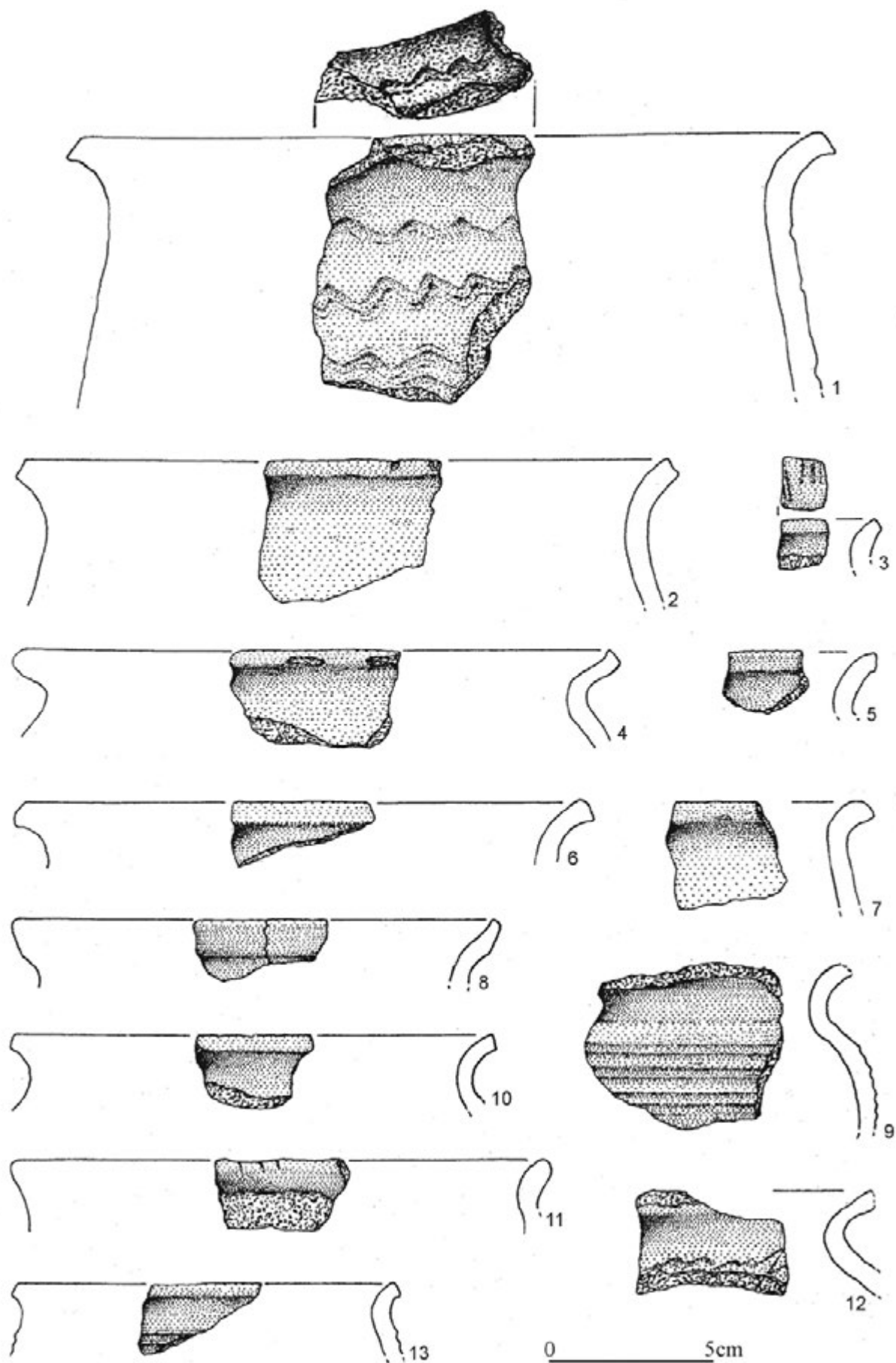
Tabl. LXXIII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-18)
 Table LXXIII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-18)

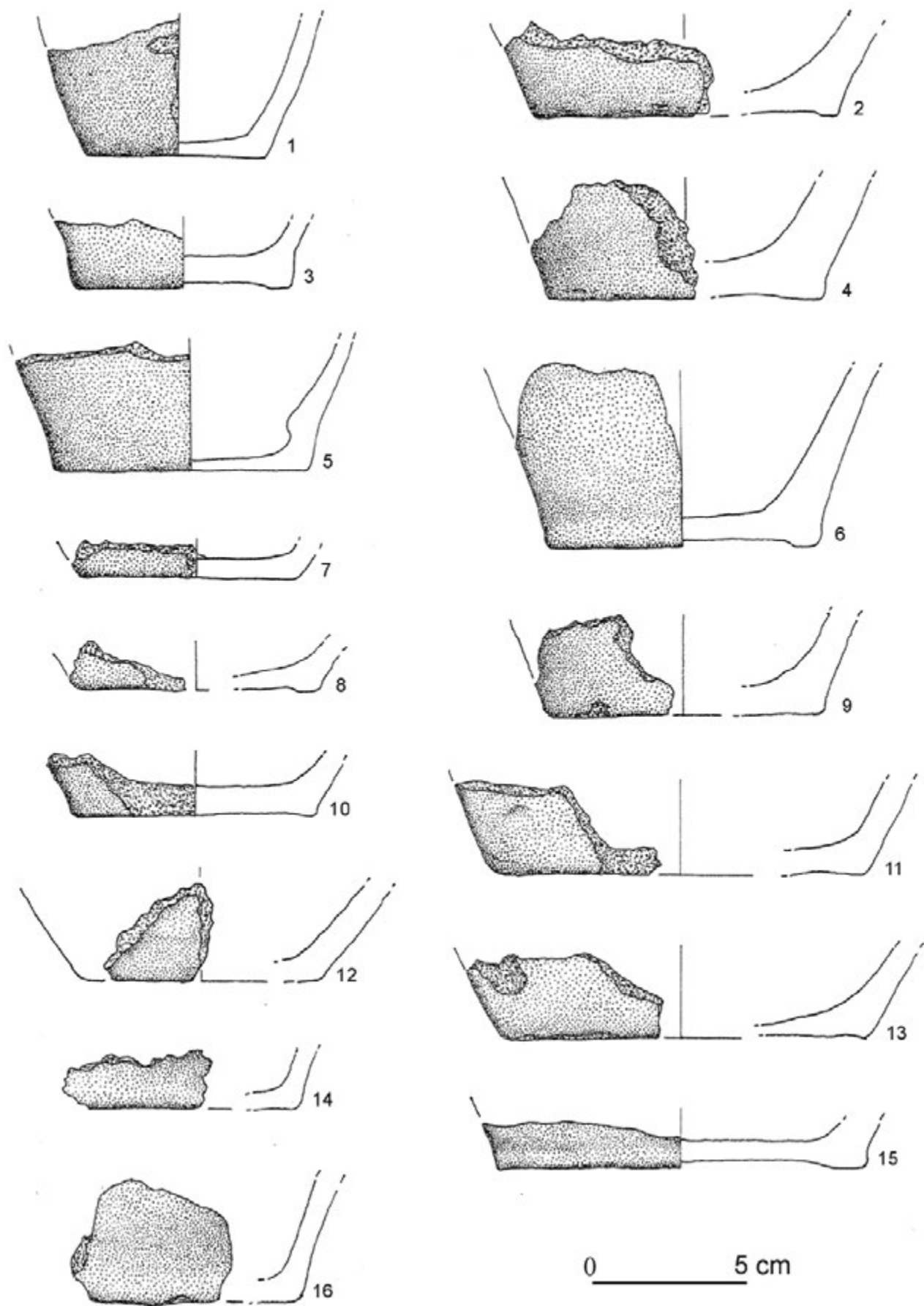
Tabl. LXXIV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-24)
 Table LXXIV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-24)

Tabl. LXXV. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-22)
 Table LXXV. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-22)

Tabl. LXXVI. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1-13)
 Table LXXVI. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1-13)

Tabl. LXXVII. Przemyśl, Pl. Katedralny, stan. 20. Materiał ceramiczny ze znalezisk luźnych (1–16)
 Table LXXVII. Przemyśl, Cathedral Sq., site No. 20. Ceramic material from loose finds (1–16)

Kafle herbowe

Od 2. ćwierci XVI wieku przedstawienia herbów na kaflach są związane z herbami rodowymi, np. osób związanych z obiektem, w którym stawiano piec (Dąbrowska 1993, 21)

Z pozyskanego materiału dwa kafle posiadają przedstawienia herbów. Pierwszy, zachowany był niemalże na całej szerokości (tabl. LXIII:1). Powierzchnia płytki była wklęsła w stosunku do krawędzi. Zewnętrzna ramka kafla nie zachowała się. Uwagę zwraca zdobienie płytki oraz obecność wielobarwnej glazury. Na płycie pokrytej zielono-niebieskim tłem jest przedstawiona wstęga koloru żółtego, obejmująca od góry wnętrze płytki oraz białe wytłoczenia, zapewne roślinne. Na środku usytuowany jest herb (zachowany w połowie) w postaci trzech skrzyżowanych ze sobą strzał, w kartuszu na białym tle. Jest to zapewne herb „Piliński”. Drugi kafel z przedstawieniem herbu zachował się fragmentarycznie (tabl. LXIII:2). Herb widoczny w całości przedstawia krzyż oraz dwa półksiężycy po bokach. Całość znajduje się w barokowym kartuszu. Jest to najpewniej herb Ostoja. Płytką pokryta była glazurą barwy zielonej. Obecnie bardzo zniszczona.

Kafle kontynuacyjne

Następna grupa kafla nie posiadała dookołnej ramki, należą one do egzemplarzy z ornamentem kontynuacyjnym, zwanym też ciągłym czy też tapetowym. W tym sposobie zdobienia ornament przechodził na sąsiednie kafle, nie był zamknięty w ramce. Całość motywu składała się z czterech, czasem sześciu kafla. Nierzadko również cała powierzchnia pieca pokryta była jednym ornamentem. Z terenu Przemyśla znanych jest kilka egzemplarzy z ornamentem kontynuacyjnym, m.in. kafle z Pl. Berka Joselewicza (Trojanowska, Jeliński 2007, 103, ryc. 18).

Zwraca uwagę grupa trzech kafla z płaską płytką i znacznie wypukłym ornamentem roślinno-palmetowym. W jednym przypadku zachowała się połowa kafla, co pozwoliło na rekonstrukcję całości płytki (tabl. LXI:1). Przez środek przebiegała palmeta, poprowadzona do czterech rogów. Pomiędzy jej ramionami znajdowały się niewielkie kwiaty. Kafel pokryty był glazurą barwy zielonej. Drugi fragment zachował się w ¼ powierzchni i przedstawia zupełnie taki sam motyw ornamentu, tj. palmetowo-roślinny, tyle że w odwrotnym układzie (tabl. LXI:2). W tym przypadku palmeta otaczała każdy z narożników kafla, zaś kwiaty znajdowały się pośrodku. Kolejny fragment, który najpewniej można łączyć z poprzednimi, zachował się w samym tylko narożniku (tabl. LIX:8). Posiadał on bardzo wypukły ornament, najpewniej palmetowy. Kafel posiadał glazurę barwy zielonej. Wymienione trzy fragmenty najpewniej można łączyć z 2. połową XVI wieku.

Następne dwa kafle kontynuacyjne posiadały ornament wstęgowo-roślinny. Pierwszy fragment zachował się w przybliżeniu w ¼ całości. Posiadał on ornament w postaci dużego kwiatu otoczonego podwójną taśmą o przebiegu półkolisto-wielokątnym. Motyw ten powtarzał się na całej powierzchni płytki kaflowej. Tak też został rekonstruowany (tabl. LXII:1). Dodatkowym zdobieniem tegoż kafla jest wielobarwna glazura – zielono-niebieska w tle oraz żółta i biała na ornamentach. Podobny egzemplarz został odkryty na terenie Przemyśla (Trojanowska, Jeliński 2007, 103, ryc. 18). Kolejny fragment zachował się w przybliżeniu w 1/3 całości płytki (tabl. LXII:2). Posiada on ornament geometryczny w postaci rombów wy-

znaczonych podwójną taśmą. Pomiędzy taśmami występują drobne elementy kwiatowe. Płytką jest pokryta zieloną glazurą.

Kolejnych 10 fragmentów kafla to niewielkie fragmenty środkowej części płytki. Są one zbyt małe, co nie pozwoliło na przedstawienie ich rekonstrukcji rysunkowej. Często przedstawiony na nich ornament był nieczytelny. Wszystkie posiadały ślady glazury barwy zielonej w partii płytki. Na tej podstawie możemy określić ich chronologię na XVII wiek.

3.4. Inne zabytki

Podkówki do butów

Podczas badań na stan. 20 w Przemyśle znaleziono w sumie 8 egzemplarzy podkówek żelaznych, zachowanych w dość dobrym stanie (tabl. LI:1–6). Sześć z nich zalegało w nasypie VI fazy wału ziemnego (dwa egzemplarze to znaleziska luźne), gdzie odkryta została ceramika późnośredniowieczna na wtórnym złożu oraz ceramika nowożytna określona na XVI/XVII i 1. połowę XVII wieku.

Wszystkie podkówki miały kabłąk (podstawę) uformowany podkowiasto, na zakończeniach oraz w środku posiadały haczykowate zaczepy (kolce). Rozpiętość kabłąka wynosiła od 6,5 cm (6 podkówek) do 7,5 cm (2 egzemplarze), przy szerokości od 3,8 cm (5 egzemplarzy) do 4 cm (2 podkówki) i 4,5 cm (1 podkówka). Wysokość zaczepów wynosiła od 0,5 do 1,2 cm. Elementem, który różnił opisywane podkówki to przekrój taśmy. Trzy egzemplarze miały przekrój taśmy prostokątny o wymiarach 0,6x0,4 cm (tabl. LI:1,3) i 0,45x0,65 cm (tabl. LI:2). Kolejny egzemplarz posiadał przekrój czworokątny o wymiarach 0,5x0,5 cm (tabl. LI:6). Następna podkówka wykonana była z cieńszej taśmy o wymiarach 0,35x0,4 cm (tabl. LI:4). Odmienny od wymienionych typ prezentuje podkówka o płaskim przekroju podstawy, o grubości 0,15 cm i szerokości 0,9 cm (tabl. LI:5). Również zaczepy zostały tutaj inaczej uformowane, są one szersze – taśmowate o szerokości ok. 0,5 mm i odgięte do góry.

Według klasyfikacji T. Cymbalaka opisywane podkówki prezentują formy typu I i II, zaś jeden egzemplarz – o płaskiej taśmie – należałoby uznać za najmłodszy, przejściowy, do formy III, gdzie płaskie kabłąki podkówek posiadały już otwory.

Podkówki, czy też raki, chrapki, żabki – są to żelazne elementy przytwierdzane do obuwia. Istnieją w literaturze przedmiotu dwie koncepcje ich przeznaczenia. Pierwsza to ułatwienie poruszania się po lodzie, czy też wchodzenia na drzewa, a więc były one zakładane i przytwierdzane do podeszwy buta (Labuda, Stieber (red.) 1977, 467). Druga, wykluczająca poprzednią, jako stały element obuwia stanowiący wzmocnienie skózanego obcasa (Cymbalak 2006). Podkówki występują dość licznie na stanowiskach archeologicznych z różnego czasu. Najwcześniejsze są odkrywane na wczesnośredniowiecznych grodziskach, m.in. w Stradowie (Tyniec-Kępińska 1996, ryc. 10:1), Trzcinicy (Gancarski 2003, 273), Podegrodziu (Żaki 1974), Sanoku-Białej Górze (Kotowicz 2002), na Wawelu (Żaki 1974), czy też w Przemyśle (Koperski 2010, 146) oraz w średniowiecznych zamkach – Czychów (Mirek-Kukułka 1994, 281–293), czy Sobień (Żurowski 1975, ryc. 24:3). Za drugą koncepcją przemawiałyby znaczne ilości podkówek na nowożytnych stanowiskach miejskich, m.in. w Lublinie (Niedźwiadkowie 1998, 241, ryc. 3:9,10), Chełmie (Gołub 1998, ryc. 3:3), Kaliszu (Rendeka 1958, 3–44), Sandomierzu (Gula, Rysiewska 1993, 152; Ry-

siewska 1996, 375–376), Rzeszowie (Lubelczyk 1992, 60) oraz z pól bitewnych, m.in. duży zbiór podkówek pochodzi z pola bitewnego pod Beresteczkiem (Svieńnikow 1993, 172–174).

Dotąd w literaturze archeologicznej nie było w ogóle opracowań dotyczących podkówek. Pojawiały się one w opracowaniach historycznych dotyczących ubioru i były łączone ze zmianą mody i przejściem wzorów z Europy południowej i wschodniej. Ochraniały one obcas przed otarciem. Pojawiały się od 2. połowy XVI i były stosowane do połowy XVIII w. (Turnau 1975, 63,94). Pierwszej próby typologicznego opracowania podkówki jako znalezisk archeologicznych dokonał T. Cymbalak, omawiając zbiór ponad 500 egzemplarzy z terenu Polski i państw ościennych (Cymbalak 2006). Dokonał on ich podziału, ze względu na kształt podstawy, na: typ I – datowany na okres od XVI do początku XVII wieku, typ II o chronologii od XVI/XVII do pocz. XVIII wieku i III typ – najmłodszy, którego datowanie umieszcza się w przedziale od 1. poł. XVIII do pocz. XX wieku (Cymbalak 2006, 272–273).

Na podstawie miejsca znalezienia opisywanych podkówki (VI faza wału) wału oraz analogicznych zabytków ze stanowisk nowożytnych, należałoby je ostrożnie datować na XVI i XVII wiek. Nie ma pewności, czy nie są to zabytki wczesnośredniowieczne na wtórnym złożu (?). Argumentem za określeniem ich chronologii na czasy nowożytne może być fakt, że na ww. opisywanym stanowisku nie odkryto ani jednego zabytku tego typu z wczesnośredniowiecznej warstwy osadniczej ani też nasypów wczesnośredniowiecznego wału.

Na początku opisu materiału nowożytnego zaznaczono, że pochodzi on przede wszystkim z nasypów najmłodszej, VI fazy wału. Co prawda, całość zbioru ww. fragmentów dopełniają znaleziska z wkopu nowożytnego, humusu współczesnego oraz znaleziska luźne, zebrane po zakończeniu prac budowlanych

i czyszczeniu profili, jednakże zespół ceramiczny określony jako nowożytny należy traktować jako zwarty zbiór.

Jak wielokrotnie zwracano uwagę w literaturze przedmiotu dokładne określenie chronologii ceramiki nowożytnej i wyznaczenie granic pomiędzy poszczególnymi okresami jest niemożliwe. Cechy późnośredniowiecznej wytwórczości naczyń przeżywały się jeszcze w wieku XVI, zaś naczynia charakterystyczne dla wieku XVII produkowano nadal w następnym stuleciu. Wysoki udział w analizowanym zespole ceramiki „białej”, wykonywanej z glin kaolinitowych, a popularnej w okresie od 2. połowy XVI – 1. połowy XVII wieku (Proksa 1986, 68), duży procent naczyń z dobrej jakości glazurą o barwach charakterystycznych dla końca XVI i 1. połowy XVII wieku oraz obecność ceramiki półmajolikowej, pojawiającej się od końca XVI wieku i powszechnie używanej w następnym stuleciu pozwala na określenie całego zespołu ceramicznego ramowo na okres końca XVI – 1. połowy XVII wieku.

O ile trudna jest kwestia dokładnego określenia chronologii ceramiki naczyniowej okresu nowożytnego, o tyle formy, zdobnictwo i ornamentyka kafli, zmieniające się wraz z panującą modą są bardziej czułe chronologicznie. Opisywany zbiór kafli mieści się w trzecim okresie rozwoju kafli piecowych wydzielonym przez M. Dąbrowską (Dąbrowska 1987, 80). Okres ten obejmuje przedział czasowy od lat 60-tych XVI w. do początku wieku XVII. W tym okresie z jednej strony powtarzają się, w zmienionej formie, motywy znane wcześniej z XV i XVI wieku. Należą do nich m.in. ornament roślinny, geometryczny, okuciowy. Z drugiej zaś strony pojawia się ornament kontynuacyjny. Kafle otrzymują glazurę barwy przeważnie zielonej. Zdarza się obecność wielobarwnego ornamentowania kafli. W samym końcu tego okresu pojawia się charakterystyczna zmiana barw – tło staje się ciemniejsze, granatowe, niebieskie czy też szafirowe, zaś ornament ma barwę jasną – białą lub żółtą (Dąbrowska 1979, 133).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Balcer B. 1983. *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Bazielich M. 1992. Osada kultury łużyckiej w Nowej Hucie-Mogile na stan.62. Część I – materiały. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 15,73–136.

Bober M. 2006a. Badania wału obronnego na stan. nr 20 w Przemyśle (Plac Katedralny 2) w roku 2005. *Rocznik Przemyski* 42/2, 113–117.

Bober M. 2006b. Znalezisko grzywny grotopodobnej (?) z Przemyśla. *Acta Archaeologica Carpatica* 41, 171–177.

Bober M. 2007. Wczesnośredniowieczne oraz pradziejowe ślady osadnictwa odkryte pod wałem wczesnośredniowiecznego podgrodzia w Przemyśle. *Rocznik Przemyski* 43/2, 113–128.

Buko A. 1990. *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Buko A. 2005. *Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej*. Warszawa: Trio.

Boroń P. 1998. O rzekomych pieniężnych funkcjach niektórych przedmiotów żelaznych z wczesnośredniowiecznego Śląska. *Studia i Materiały z dziejów Śląska* 23, 7–15.

Cofta A. 1953. Wyniki badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Błoniu, pow. Grodzisk Mazowiecki w latach 1949–1951, *Materiały Wczesnośredniowieczne* 3, 1–51.

Cymbalak T. 2006. Wybrane znaleziska podkówki do butów z terenu Czech na tle analogii środkowoeuropejskich. *Archaeologica Pragensia* 18, 264–281.

Członkowski D., Gierlach B. 1966. Ceramika średniowieczna wieki XIII–XV. *Warszawskie Materiały Archeologiczne* 1, 21–49.

Czopek S. 1994. Renesansowe kafle z Będziemyśla. W: A. Gruszczyńska (red.), *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, 95–120. Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.

Czopek S. 1997. Osada grupy tarnobrzęskiej na stanowisku nr 5 w Biało-brzegach, woj. rzeszowskie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 18, 29–75.

- Czopek S. 1998. Cmentarzysko kultury trzcinieckiej w Grodzisku Dolnym, woj. rzeszowskie na tle osadnictwa tej kultury nad środkowym Sanem. *Rocznik Przemyski* 34/3, 57–66.
- Czopek S. 2001. *Pysznica, pow. Stalowa Wola, stanowisko 1 – cmentarzysko ciałopalne z przełomu epok brązu i żelaza*. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski.
- Czopek S. 2003. Wielokulturowa osada na stanowisku nr 3 w Kliszowie, pow. Mielec. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 24, 55–82.
- Czopek S. 2004. *Cmentarzysko ciałopalne z wczesnej epoki żelaza w Knapach*. Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.
- Czopek S., Kadrow S., Mitura P. 1993. Materiały z wielokulturowego stanowiska w Orłiskach Sokolnickich, woj. Tarnobrzeg. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1991–1992*, 53–69.
- Czopek S., Lubelczyk A. 1993. *Ceramika rzeszowska XIV–XVIII wiek*. Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.
- Czopek S., Podgórska-Czopek J. 1991. Materiał z osad kultury łużyckiej (grupy tarnobrzezkiej) i kultury przeworskiej ze stanowiska 1 w Tarnobrzegu-Zakrzowie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1980–1984*, 71–114.
- Dąbrowska E. 1963. Uwagi o chronologii najstarszej wczesnośredniowiecznej ceramiki w Małopolsce. *Sprawozdania PAN* 1–6, 55–63.
- Dąbrowska E. 1969. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Szczaworyżu, pow. Busko, w latach 1965–1966. *Sprawozdania Archeologiczne* 20, 277–286.
- Dąbrowska M. 1987. *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*. Warszawa: PAN.
- Dąbrowska M. 1993. Kafle późnogotyckie i renesansowe na ziemiach polskich. W: C. Strzyżewski (red.), *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*, 7–24. Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie.
- Dmochowska G. 1985. Ornamentyka wyrobów metalowych i naczyń grupy tarnobrzezkiej kultury łużyckiej. *Wiadomości Archeologiczne* 50, 51–94.
- Dobrzańska H. 1980. Zagadnienie datowania ceramiki toczzonej w kulturze przeworskiej. *Archeologia Polski* 24/1, 87–148.
- Dobrzańska E., Gedl M. 1962. Cmentarzysko kultury łużyckiej w Lasowicach Małych, pow. Olesno. *Silesia Antiqua* 4, 121–164.
- Durczewski Z. 1939–1946. *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce. Część I (syntetyczna)* (= *Prace Prehistoryczne* 4). Kraków: PAU.
- Dymaczewska U. 1970. Ceramika wczesnośredniowieczna z Santoka, pow. Gorzów Wielkopolski. *Slavia Antiqua* 16, 145–241.
- Dzieńkowski T. 2007. Badania archeologiczne wczesnośredniowiecznego „grodziska schronieniowego” na „Bagnie Staw” w Tarnowie. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 9, 79–94.
- Florkiewicz I. 2003. Osada z okresu wpływów rzymskich w Leżajsku na stanowisku 3. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 24, 115–150.
- Foltyn E. 1998. *Podstawy gospodarcze wczesnośredniowiecznej społeczności plemiennej na Górnym Śląsku*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Frazik J.T. 1970. Kafle z zamku w Dubiecku. *Ochrona Zabytków* 4 (91), 294–302.
- Fryś-Pietraszkowa E. 1970. Z badań nad majoliką i półmajoliką ludową w Polsce. *Polska Sztuka Ludowa* 24, 67–80.
- Gancarski J. 2003. The early mediaeval stronghold at Trzcinica in the district of Jasło: preliminary research results. W: Z. Woźniak, J. Gancarski (red.), *Polonia Minor Medii Aevi. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, 263–276. Kraków–Krosno: PAU.
- Galasińska-Herbendowa W. 1989. Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej w Będzinie-Łagiszy (= *Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu* 12). Bytom: Muzeum Górnośląskie w Bytomiu.
- Gardawski A. 1959. Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce. *Materiały Starożytne* 5, 7–190.
- Gąsowski J. 1952. Cmentarzysko w Końskich na tle zagadnienia południowej granicy Mazowsza we wczesnym średniowieczu. *Materiały Wczesnośredniowieczne* 2, 71–175.
- Gedl M. 1962. *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*. Wrocław–Warszawa–Kraków: PAN.
- Gedl M. 1983. Wyniki badań wczesnołużyckiej części cmentarzyska w Kietrze (lata 1974–1980). *Sprawozdania Archeologiczne* 34, 103–122.
- Gedl M. 1994. *Cmentarzysko epoki brązu w Bachórze-Chodorówce*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Gedl M. 1998. *Młodsza epoka brązu we wschodniej części polskich Karpat*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Gedl M. 2000. Miedziane topory ze schyłku III tysiąclecia przed Chrystusem z terenu Polski. *Rocznik Przemyski* 36/1, 3–10.
- Gierlach B. 1966. Ceramika z wieków XVII i XVIII. *Warszawskie Materiały Archeologiczne* 1, 112–140.
- Ginałski J., Kotowicz P. 2004. Elementy uzbrojenia i oporządzenia jeździeckiego z grodziska wczesnośredniowiecznego „Horodyszcze” w Trepczy, pow. Sanok, stan. 2. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 25, 187–257.
- Godlewski P. 2001. Cmentarzysko grupy tarnobrzezkiej w Manasterzu, stan. 6. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 22, 21–57.
- Godłowski K. 1977. Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (cz. 2). *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 4, 7–238.
- Gołub S. 1998. Badania studni (stan. 4) i Ratusza (stan. 40) w Chełmie. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 3, 247–250.
- Górska I. 1969. Badania sondażowe na Farskiej Górze w Ciechanowie. *Wiadomości Archeologiczne* 34/3–4, 436–442.
- Górski J. 1991. *Osada kultury trzcinieckiej w Jakuszowicach, cz.1*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Gula M., Rysiewska T. 1993. Zabytki wydzielone ze stan. Zamek I w Sandomierzu. W: S. Tabaczynski (red.), *Sandomierz. Badania 1969–1973, t.1*. Warszawa: Scientia.
- Hozer M. 2009. Materiały kultury łużyckiej ze stanowiska nr 4 i 5 w Terliczce, pow. Rzeszów. W: S. Czopek, K. Trybała-Zawislak (red.), *Tarnobrzezka kultura łużycka – źródła i interpretacje*, 313–351. Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Hoczyk-Siwkowska S. 2004. *Kotlina Chodelska we wcześniejszym średniowieczu*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.

- Hołubowicz W. 1965. Garncarstwo wczesnośredniowieczne Słowian. *Acta Universitatis Wratislaviensis: Studia Archeologica* 1.
- Janiszewski F. 1966. Ceramika XVI wieku. *Warszawskie Materiały Archeologiczne* 1, 50–111.
- Jończyk L. 2013. Zapinki podkowiaste w kontekście europejskich analogii. W: J. Kalaga (red.), *Sutiejsk. Gród pogranicza polsko-ruskiego z X–XIII wieku. Studium interdyscyplinarne*, 41–51. Warszawa–Pętkowice: Profil-Archeo.
- Kadrow S. 1990. Osada neolityczna na stan. nr 16 w Rzeszowie na Osiedlu Piastów. *Sprawozdania Archeologiczne* 41, 9–76.
- Kadrow S. 1996. Faza rzeszowska kultury malickiej. W: J.K. Kozłowski (red.), *Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolicie północnej części środkowej Europy*, 51–70. Kraków: PAU.
- Kadrow S., Machnik J. 1997. *Kultura mierzanowicka. Chronologia, taksonomia, rozwój przestrzenny*. Kraków: PAN.
- Kazimierzczuk J. 1970. Wrocław lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu, cz. I. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Koperski A. 1970. Badania archeologiczne na terenie Przemyśla i powiatu przemyskiego w latach 1964–1970. *Rocznik Przemyski* 13–14, 421.
- Koperski A. 1988. Komunikat z badań ratowniczych wczesnośredniowiecznego grobu szkieletowego w Przemyśle przy ul. Pstrowskiego. *Rocznik Przemyski* 26, 391–400.
- Koperski A. 1990. Obiekt neolityczny na stanowisku w Przemyśle przy ul. Rycerskiej. *Materiały i Sprawozdania Muzealne* 7, 163–169.
- Koperski A. 2001. *Dzieje Przemyśla, t. I. Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne, cz. I. Źródła archeologiczne do pradziejowego i wczesnośredniowiecznego Przemyśla*. Przemyśl: Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Koperski A. 2004. Początki osadnictwa słowiańskiego i rozwój wczesnośredniowiecznego Przemyśla. W: A. Koperski (red.), *Dzieje Przemyśla, t. I, Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne, cz. II, Analiza źródeł i synteza*, 76–216. Przemyśl: Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Koperski A. 2010. Wczesnośredniowieczne osadnictwo na terenie Przemyśla. W: E. Sosnowska (red.), *Przemyśl wczesnośredniowieczny*, 93–176. Przemyśl: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Koperski A., Parczewski M. 1978. Wczesnośredniowieczny grób Węgra – koczownika z Przemyśla. *Acta Archaeologica Carpatica* 18, 151–199.
- Kordecki J., Okoński J. 1999. Mikroregion osadniczy na prawobrzeżu dolnego biegu Raby. W: S. Czopek, A. Kokowski (red.), *Na granicach antycznego świata: sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszej okresie przedrzymskim i okresie rzymskim* (materiały z konferencji, Rzeszów, 20–21 XI 1997), 181–215. Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.
- Kostrzewski J. 1964. Skarby i luźne znaleziska metalowe od neolitu do wczesnego okresu żelaza z górnego i środkowego dorzecza Wisły i górnego dorzecza Warty. *Przegląd Archeologiczny* 15, 5–133.
- Kośmider M. 2004. Kultury rolnicze i pasterskie młodszej epoki kamienia w Przemyśle. W: A. Koperski (red.), *Dzieje Przemyśla, t. I, Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne, cz. 2. Analiza źródeł i synteza*, 19–31. Przemyśl: Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Kotowicz P. N. 2002. Żelazne grzywny grotopodobne z grodziska wczesnośredniowiecznego „Horodna” w Trepczy, pow. Sanok. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 23, 221–226.
- Kotowicz P. N. 2006. Zabytki archeologiczne z okolic grodziska wczesnośredniowiecznego „Horodna” w Trepczy, pow. Sanok, stan. 1. W: J. Gancarski (red.), *Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich*, 453–500. Krosno: Muzeum Podkarpackie w Krośnie.
- Kotowicz P.N. 2009. Dwie wczesnośredniowieczne bradattice z południowej Lubelszczyzny. W: H. Taras, A. Zakościelna (red.), *Hereditas praeteriti. Additamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gruba Octogesimo Anno Nascendi*, 383–398. Lublin.
- Kotowicz P.N. 2014. *Topory wczesnośredniowieczne z ziem polskich. Katalog źródeł*. Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego.
- Kowalski K. 1975. Sprawozdanie z badań sondażowych osady kultury lendzielskiej w Przemyśle. *Wiadomości Archeologiczne* 40, 299–306.
- Kruppé J. 1961. *Studia nad ceramiką XIV wieku ze Starego Miasta w Warszawie*. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN.
- Kruppé J. 1967. *Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN.
- Kruppé J. 1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kunysz A. 1960. Rzadki typ siekier miedzianych z terenu województwa rzeszowskiego. *Wiadomości Archeologiczne* 26, 366–367.
- Kunysz A. 1973. Sprawozdanie z badań archeologicznych przy budynku byłej Szkoły Katedralnej w Przemyśle w latach 1968–1969. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1968–1969*, 125–126.
- Kwapieniowa M., Lenkiewicz T., Nowogrodzka B., Radwański K., Wałowcy A. 1968. Badania na Okole w Krakowie w 1963 r., wykop IV na Skarpie. *Materiały Archeologiczne* 9, 203–267.
- Kwapieniowa M., Lenkiewicz T., Radwański K., Wałowcy A. 1969. Badania na Okole w Krakowie w 1959 r., wykop III na Skarpie. *Materiały Archeologiczne* 10, 83–147.
- Labuda G., Stieber Z. (red.). 1977. *Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII, Tom szósty T – W*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, PAN.
- Lubelczyk A. 1992. Obwałowania ziemne Rzeszowa z XVII wieku w świetle badań archeologicznych. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1985–1990*, 55–75.
- Lubelczyk A. 1996. Kompleks osadniczo-obronny z okresu wczesnego średniowiecza w Budach Głogowskich, woj. Rzeszów (Sprawozdanie z badań sondażowo-ratowniczych na stan. 11 i 36 przeprowadzonych w roku 1994 i 1995). *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 17, 85–112.
- Lubelczyk A. 1997. Materiały z badań osad wczesnośredniowiecznych (stanowiska nr 8 i 28) w Grodzisku Dolnym, woj. rzeszowskie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 18, 115–134.
- Lubelczyk A. 2003. Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w roku 2001 we wczesnośredniowiecznej osadzie nr 14 w Wyżnem, pow. Strzyżów. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 24, 185–212.
- Madyda-Legutko R. 1996. *Zróżnicowanie kulturowe polskiej strefy beskidzkiej w okresie lateńskim i rzymskim*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Machnik J. 1987. *Kultury z przełomu eneolitu i epoki brązu w strefie karpackiej*. Wrocław Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Maj U. 1990. *Stradów, stanowisko 1. Część 1, ceramika wczesnośredniowieczna*. Kraków: Secesja.
- Matoga B., Matoga A. 1985. Cmentarzysko halsztackie z Janowic Poduszowskich-Antoniowa w woj. kieleckim. *Wiadomości Archeologiczne* 50, 95–145.
- Michałowski A. 2003. *Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Mikłaszewska-Balcer R., Miśkiewicz J. 1968. Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Podule, pow. Łask, stanowisko 1. *Wiadomości Archeologiczne* 33, 3–113.
- Mirek-Kukułka A. 1994. Przedmioty metalowe z badań zamku w Czchowie w 1993 roku. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1993*, 281–293.
- Mogielnicka-Urban M. 1984. *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.
- Moskwa K. 1971. Późnołużyckie cmentarzysko łużyckie w Trzęsówce pow. Kolbuszowa. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1967*, 255–287.
- Moskwa K. 1976. *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*. Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.
- Musianowicz K. 1969. Drohiczyn we wczesnym średniowieczu. *Materiały Wczesnośredniowieczne* 6, 7–235.
- Müller-Karpe H. 1974. *Handbuch der Vorgeschichte, Bd. III, Kupferzeit*. München: C.H. Beck Verlag.
- Niedźwiadkowie A. i R. 1998. Wyniki nadzorów archeologicznych na ulicy Bramowej i zachodniej pierzei Rynku w Lublinie. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 3, 241.
- Okoński J. 1988. *Z badań nad typologią i zmiennością dekoracji kafil w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo PKZ.
- Olszewska J. 1964. Jarosławski ośrodek kaflarski. *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia* 1963/1964, 50–60.
- Olszewska J. 1969. *Zabytkowe kafle Muzeum w Jarosławiu: katalog*. Rzeszów-Jarosław: Muzeum w Jarosławiu.
- Parczewski M. 1977. Projekt kwestionariusza cech naczyń ceramicznych z okresu wczesnego średniowiecza. *Sprawozdania Archeologiczne* 29, 221–247.
- Parczewski M. 1979a. Wyniki badań archeologicznych w rejonie Dubiecka, woj. Przemyśl (lata 1977–1978). *Materiały i Studia Muzealne* 2, 93–125.
- Parczewski M. 1979b. Badania archeologiczne na stanowisku 16 w Bałchórze, gm. Dynów, woj. Przemyśl. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1973–1975*, 135–141.
- Parczewski M. 1982. *Płaskowyz Głubczycki we wczesnym średniowieczu*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Piotrowski M. 2004. Wybrane zabytki archeologiczne pochodzące z wielokulturowego st. 22 w Łukawicy, w powiecie lubaczowskim. *Rocznik Przemyski* 40, z.2, 127–140.
- Podgórska-Czopek J. 1999a. Osada z okresu rzymskiego w Otałęży, pow. Mielec, woj. podkarpackie (stanowisko 1). *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 20, 89–162.
- Podgórska-Czopek J. 1999b. Wstępne opracowanie wyników badań osady kultury przeworskiej w Otałęży woj. Rzeszów (stanowisko 1). W: S. Czopek, A. Kokowski (red.), *Na granicach antycznego świata: sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim* (materiały z konferencji, Rzeszów, 20–21 XI 1997), 125–140. Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.
- Podgórska-Czopek J. 2002. Materiały z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 12 w Radymnie, pow. Jarosław (lata 1958–1961). *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 23, 121–140.
- Podgórska-Czopek J. 2009. *Grodzisko Dolne, stanowisko 22 – wielokulturowe stanowisko nad dolnym Wisłokiem. Część II – okresy rzymski i wczesnosłowiański*. Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.
- Poleski J. 2004. *Wczesnośredniowieczne grody dorzecza Dunajca*. Kraków: Księgarnia Akademicka, Uniwersytet Jagielloński.
- Poradyło W. 1995. Materiały z dawnych badań na cmentarzyskach grupy tarnobrzeskiej przechowywane w muzeach w Przemyślu i Krakowie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 16, 23–118.
- Poradyło W. 1998. Jama kultury trzcinieckiej z osady wielokulturowej w Krasieczynie, stan. 1, woj. przemyskie. *Rocznik Przemyski* 34, z.3, 43–55.
- Poradyło W. 1999. Materiały z osady wielokulturowej w Krasieczynie, stan. 1, *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 20, 23–88.
- Poradyło W. 2001. Cmentarzysko ludności grupy tarnobrzeskiej w Trójczycach, gm. Orły, pow. Przemyśl. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 22, 59–105.
- Poradyło W. 2004a. Wczesno- i późnośredniowieczne materiały z północnego przedpoja zamku w Przemyślu. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 25, 353–366.
- Poradyło W. 2004b. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznej osadzie w Prałkowicach, gm. Krasieczyn. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 25, 45–351.
- Poradyło W. 2005. Nowe dane do topografii średniowiecznego Przemyśla. *Rocznik Przemyski* 41, 125–144.
- Poradyło W. 2010. Problem lokacji przemyskiego podgrodzia. Nowe dane archeologiczne. W: E. Sosnowska (red.), *Przemyśl wczesnośredniowieczny*, 191–201. Przemyśl: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Proksa M. 1979. *Dokumentacja z badań klasztoru Karmelitów Bosych w Przemyślu w latach 1975–1978*. Mps PPPKZ.
- Proksa M. 1988–1989. Zamek Korniaktów w Sośnicy w świetle źródeł pisanych i badań archeologiczno-architektonicznych. *Przemyskie Zapiski Historyczne* 6–7, 257–266.
- Przybyła M. S. 2003. Uwagi o chronologii ceramiki grupy tarnobrzeskiej. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 24, 27–54.
- Radwański K. 1968. Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii. *Materiały Archeologiczne* 9, 5–89.
- Radwański K. 1975. *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*. Kraków: Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne.
- Rachwaniec A. 1985. Materiały archeologiczne ze starszego okresu epoki brązu oraz kultury łużyckiej z regionu Kopca Wandy w Nowej Hucie-Mogile. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 9, 89–191.

- Rajewski 1956. Sprawozdanie z badań na Grodach Czerwieńskich w 1954 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 2, 49–53.
- Rauhutowa J. 1979. *Czersk we wczesnym średniowieczu*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rendecka-Szenic W. 1958. Wyposażenie XVII-wiecznego domu mieszkalnego w Kaliszu w świetle badań archeologicznych. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 6, nr 1/2.
- Rysiewska T. 1993. Zabytki wydzielone ze stan. Collegium Gostomianum w Sandomierzu. W: S. Tabaczyński (red.), *Sandomierz. Badania 1969–1973, t.2*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Rzeźnik P. 1995. *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X–XI wieku*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Sosnowska E. 2010. Podsumowanie. W: E. Sosnowska (red.), *Przemysł wczesnośredniowieczny*, 389–404. Przemysł: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Strzyż P. 2006. *Uzbrojenie we wczesnośredniowiecznej Małopolsce*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Supryn M. 1975. Połmajolikowa ceramika z Jarosławia. *Wiadomości Archeologiczne* 40, 239–264.
- Swieńnik I. 1990. *Bitwa Pod Beresteczkiem w świetle źródeł kartograficznych i archeologicznych*. Lwów–Toruń.
- Szarek-Waszkowska E. Badania nowożytnego osady garncarskiej w Miechocinie, pow. Tarnobrzeg. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966*, 256–262.
- Szetela T. 1969. Ceramika z Miechocina. *Polska Sztuka Ludowa* 23, 3–42, 75–108.
- Szpunar A., Okoński J. 2004. Tarnowiec, gm. Tarnów, woj. Małopolskie. Osada z okresu rzymskiego. W: J. Gancarski (red.), *Okres lateński w Karpatach polskich*, 471–541.
- Szuwarowski K. 1994. Klasyfikacja brzegów ceramiki wczesnośredniowiecznej z badań archeologicznych na zamku w Przemyślu w latach 1974–1978. *Rocznik Przemyski* 29–30, z. 1, 31–44.
- Szuwarowski K. 2010. Stratygrafia archeologiczna okresu wczesnego średniowiecza w północno-wschodniej części Wzgórza Zamkowego w Przemyślu. W: E. Sosnowska (red.), *Przemysł wczesnośredniowieczny*, 243–268.
- Świątkiewicz P. 2002. Uzbrojenie wczesnośredniowieczne z Pomorza Zachodniego (= *Acta Archeologica Lodziensia* 48).
- Świechowska A., Dukwicz R. 1955. Warsztat garncarski z końca XVII wieku. *Szkice staromiejskie*, 149–160. Warszawa: Sztuka.
- Tokarski W. 1999. Średniowieczny czekan z Jeziora Steklińskiego w ziemi dobrzyńskiej. *Studia nad osadnictwem średniowiecznym ziemi chełmińskiej* 3, 297–305.
- Trojanowska M., Jeliński Z. 2007. Zdobnictwo i formy kafla nowożytnych z Placu Berka Joselewicza w Przemyślu. W: M. Dąbrowska, H. Karwowska (red.), *Średniowieczne i nowożytne kafle. Regionalizmy – podobieństwa – różnice*, 101–110. Białystok: Muzeum Podlaskie.
- Turnau I. 1975. *Skórnictwo odzieżowe w Polsce XVI–XVIII w.* Warszawa: Ossolineum.
- Tworzydło M. 2000. Wczesnośredniowieczna osada Przemyśl-Przekopana, stanowisko nr 124. *Rocznik Przemyski* 36, 83–98.
- Tyniec-Kępińska A. 1996. Nowe spojrzenie na fortyfikacje grodu właściwego w Stradowie, woj. Kielce. *Sprawozdania Archeologiczne* 48, 33–47.
- Wachowski K. 1977. Chronologia i funkcje tzw. szpil pierścieniowatych w świetle znalezisk na Ostrówku w Opolu. *Archeologia Polski* 22/2, 446–454.
- Wachowski K. 1997. *Śląsk w dobie przedpiastowskiej. Studium archeologiczne*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
- Wałowcy A. 1979. Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych. *Materiały Archeologiczne* 19, 5–151.
- Węgrzynowicz T. 1973. Kultura łużycka na wschodnim Mazowszu i Podlasiu. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 2, 7–126.
- Węgrzynowicz T., Dmochowska G. 1990. Uwagi o specyfice grupy tarnobrzskiej we wczesnej epoce żelaza. W: A. Barłowska, E. Szałapata (red.), *Grupa tarnobrzaska kultury łużyckiej*, 197–214. Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszowie.
- Winiarska K., Trojanowska M., Czarska L., Kot B. 2006. *O kaflach, tudzież garncarzach i zdunach w Przemyślu*. Przemysł: Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej.
- Woźniak Z. 1970. *Osadnictwo celtyckie w Polsce*. Kraków: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.
- Zahel D. 2007. Kafle średniowieczne i nowożytne w zbiorach Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej. W: M. Dąbrowska, H. Karwowska (red.), *Średniowieczne i nowożytne kafle. Regionalizmy – podobieństwa – różnice*, 131–139. Białystok: Muzeum Podlaskie.
- Ziębińska N. 2008. Wczesnośredniowieczna ceramika z badań przeprowadzonych w 1996 r. na grodzisku w Wiślicy. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 29, 37–177.
- Żak J. 1960. O pochodzeniu „szpil” pierścieniowatych na ziemiach polskich. *Slavia Antiqua* 7, 407–439.
- Żak J., Maćkowiak-Kotkowska L. 1988. *Studia nad uzbrojeniem środkowoeuropejskim VI–X w. Zachodniobałtyjskie i słowiańskie ostrogi o zaczepach haczykowato zagiętych do wnętrza*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Żaki A. 1961. Toporki miedziane na północnych stokach Karpat. *Acta Archaeologica Carpathica* 2, 87–105.
- Żaki A. 1974. *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: PAN.
- Żurowski T.R. 1975. Sobień nad Sanem – badania archeologiczno-architektoniczne w latach 1968–1969. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1970–1972*, 102–124.

**Site No. 20 in Przemyśl in the light of excavations.
Part 1. Typological and chronological analysis of movable finds
obtained during the research in the years 2005–2007**

Summary

The aim of the paper is to present the results of a typological and chronological analysis of movable finds obtained during excavations at site No. 20 in Przemyśl in the years 2005–2007. The site covers the area located directly on the west side of the cathedral church, around the building of the former Cathedral School at the Cathedral Square. Due to the location of the site on the eastern side of the castle hill in the vicinity of the Romanesque rotunda of St. Nicholas, this site is an important research point with reference to Przemyśl.

The remains of intensive open settlement were exposed at this site in the form of residential and utility features in two phases: 1. Roman influence (phase B2–C2) and 2. Early Middle Ages (between the second half of the 10th or the beginning of the 11th and the end of the 12th century). The immovable features together with the initial report were published after

the completion of the research in 2006 and 2007. It was noted that after using the open settlement, an earth rampart was built here, in which six subsequent phases were distinguished. The Early Middle Ages ceramic material was the only type of artefacts that were discovered in the subsequent six phases of the earth rampart. On the basis of some characteristics – technology, ornamentation or rim shapes, an attempt was made to determine the chronology of piling up successive layers of the rampart. The material in all layers is similar and it can be dated to the 11th–13th century. Therefore, the rampart was probably created from the end of the 12th or 13th century. A large collection of Modern period pottery sherds was obtained from the mound of the youngest 6th phase of the rampart, which was established as the period from the end of the 16th to the 1st half of the 17th century.